УДК 821.161.3-31/-32
ББК 84(4Беи)-44
С92

ISBN 978-985-02-1947-3

Прысвячаю Алене

ШЧАСЦЕ

Гадзіну таму Міця Бязручка яшчэ нёс шкло.

Студзеньскія бела-сінія гарадскія краявіды пры кожным кроку выслізвалі з плоскасці шкла. Людзі, хрумсткі снег, паркан, сіняе неба, дрэвы, сцены і самі будынкі змяняліся штохвілінна. Выглядалі, быццам пабачаныя ў імклівым пальцэ,— празрыстыя, плыткія, дваістыя, ясныя і колкія. Калі мужчына прыпыняўся, то і краявід у вялікім шкле застываў, здаваўся намаляваным нямецкім мастаком Ліанэлем Файненгерам. Тым самым, які непахісны Кёльнскі сабор з зорамі маляваў...

Але нёс шкло Міця Бязручка даўно, гадзіну таму.

Цяпер жа ён сядзеў на белым табурэце ў доўгім пакоі кухні на сёмым паверсе інтэрната і глядзеў на сваё адлюстраванне ў вялікім шкле, якое паставіў да сцяны, насупраць. Апрача сябе, падлогі, засланай шэрым лінолеумам, чатырох электрапліт, рукамыйнікаў і белых сталоў, у шкле адлюстроўваліся столь, дзве лямпачкі і палова вялікага неахайнага шэрага вакна. Шэрым, як воблака дыму, яно было таму, што яго зацягваў каламутны цэлафан, прыціснуты, а потым наспех прыбіты да рамы рэйкамі. Цэлафан замяняў выбітае шкло. Пад беланогай табурэткай месцілася чорная торба з рыштункам.

А дзве гадзіны таму Міцю было пагана і жыць не хацелася. Ён прачнуўся. Галава моцна балела, рукі-ногі слухаліся кепска. Ён доўга піў ваду, а потым абыякава глядзеў на пакамечаны пачак, у якім засталося дзве цыгарэты.

Але ёсць на белым свеце добрыя людзі, якія не дадуць памерці. Саракатрохгадовы мужчына стаяў пасярод пакоя, слухаў, як пад горлам тахкае сэрца. Нечакана затрашчаў тэлефон, слухаўка, калі ён браў яе непаслухмянай рукой, паляцела на падлогу. Не пабілася... Яму тэлефанавала Маргарыта і прасіла дапамагчы, прапаноўвала падзарабіць. Адмаўляцца не выпадала. Міця сказаў засмяглым ротам: «Сто пяцьдзясят тысяч, бо я сёння заняты!» Маргарыта не спрачалася, пагадзілася: справа тэрміновая і ёй няма куды падзецца. Міця вырашыў пагаліцца, паглядзеў на свой шэры твар, пакратаў трохдзённую, дзе-нідзе сівую шчэць, пырснуў на вочы вады, патрымаў мокрыя далоні на шчоках, але галіцца перадумаў.

Калі стаяў у дзвярах з торбай на плячы, то патэлефанавала былая жонка. Незадаволена і здзекліва нагадала, што ў малодшай дачкі сёння дзень народзінаў. Ён упэўнена сказаў, што ведае і паабяцаў прыйсці з падарункам. Сказаў і сам здзівіўся, бо толькі цяпер зразумеў, які дзень. Мінулыя панядзелак, аўторак і серада выслізнулі з жыцця, як і не было іх...

Міця адпачыў, аддыхаўся, бо на сёмы паверх давялося ісці, а не ехаць ліфтам. Падняўся і сцягнуў вязаную шапку, паклаў на тое месца, дзе сядзеў, а торбу паставіў побач. Разаслаў на прысунутых сталах суконную коўдру, разгладзіў далонню, падклаў пад адну з ножак кардон, упэўніўся, што сталы не хістаюцца, і акуратна паклаў на коўдру шкло. Яно яшчэ не паспела нагрэцца і прыемна ледзяніла потныя далоні. Дастаў з бакавой кішэні торбы шкларэз, падушачкай указальнага пальца пакратаў ролік. Выкалаціў з пачка апошнюю цыгарэту. Ён меў звычку курыць на самым пачатку працы, але перадумаў і прыладзіў цыгарэту за вуха.

Чвэрць гадзіны адчыняў ваконную раму, бо яе даўно, можа, нават з лета, не адчынялі. Зрабіў гэтую справу і адчуў, што стаміўся. Але і гэтым разам курыць апошнюю цыгарэту

не стаў. Адно ў пальцах пакруціў ды панюхаў. Тройчы, каб не памыліцца, перамераў рулеткай раму і шкло.

Ад вялікай шкліны трэба адрэзаць з аднога боку чатыры сантыметры, а з другога — тры з паловай. Вырашыў пачаць з карацейшага краю і шырэйшага. Яшчэ раз памераў шкло, чыркануў абгрызкам сіняга васковага алоўка і спраўдзіў памеры наноў. Скінуў бушлат, але падумаў і паставіў яго ў кут. Шапку паклаў на каўнер, каб пад рукамі не блыталася. Паслініў вялікі палец і правёў па шкле ад краю да краю. Лінейку замяняла доўгая роўная рэйка. Шкло і метал сустрэліся, паразумеліся. Напачатку захрабусцела шкло, а потым пранізліва запішчаў ролік. На шкліне засталася лінія, белая і роўная, як напятая, але крышку раскудлачаная нітка.

Міця ціхенька ссунуў шкло, так, каб яго край вісеў, і пачаў знізу падстукваць шкларэзам. Урэшце гук змяніўся, па шкле пабегла расколіна — цёмная нітка пад белай. Вузкі, большы за метр кавалак шкла адцяўся, адарваўся, а ўрэшце пераламіўся ў руках. Міця не здзівіўся, хоць і войкнуў ад нечаканасці.

У яго быў добры музычны слых, і ён пачаў спяваць.

Ён любіў спяваць. Ціха, сам сабе. Калі нехта быў побач, то не спяваў. Але цяпер ён сам-насам, за зачыненымі дзвярыма, а таму заспяваў. Мелодыя гучала складаная, адкуль да яго прыйшла, ён і сам не ведаў. Калі б яму сказалі, што гэта музыка Даніцэці (Spirto gentil), то ён бы і не здзівіўся. Няхай сабе і Даніцэці. Песня гучала сумная, светлая, а месцамі тужлівая. Міця спяваў без слоў — гукамі...

Ён развярнуў, каб было зручней рэзаць, шкло. Выцягнуў з рулеткі металічную стужку, паставіў на шкло тры рыскі, рулетка ўцягнула стужку з ледзь бачнымі лічбамі. Цяпер ён не спяваў. Прыціснуў да шкла рэйку і з хуткай асцярожнасцю і ўпэўненасцю прарэзаў шкло. Акуратна падбіў і адарваў вузкі край. Адламіў пласкагубцамі востры кавалачак на самым канцы і зноў нягучна заспяваў.

Тара-рыя-яяяяяяя... Тара-арарыя-рыя-рыя...

Надзеў бушлат, нацягнуў шапку. Узяў з торбы вялікую стамеску з шырокім лязом, малаток, абцугі і падышоў да вакна, зацягнутага тоўстым цэлафанам. Пачаў аддзіраць рэйкі. Халодны цэлафан з шоргатам абсунуўся на падлогу. Міця адпіхнуў яго ўбок, да рукамыйніка, у які з крана з будзённай аднастайнасцю падалі важкія кроплі.

За вакном, як у сціплай раме, зіхацеў бела-сіні сонечны краявід. У краявід уразаліся з трох бакоў вострыя аскепкі шкла. Краявід быў такі яркі, што вочы замружыліся і заслязіліся. Прыватныя дамы з белымі дахамі, цагляныя пяціпавярховікі, дарога, машыны, людзі. Шмат белага і сіняга. Міця паглядзеў на радасны, вясёлы і халодны краявід, але нават і не ўсміхнуўся.

Хутка і асцярожна павыцягваў кавалкі шкла. Баяўся, каб які не выслізнуў з пальцаў і не паляцеў на вуліцу, на тратуар. Адчыніў раму. Цяпер гэта зрабіць было не складана. У доўгім пакоі кухні імгненна зрабілася халодна, як на вуліцы. Міця зашпіліў бушлат. Ён пачаў спяшацца. Працаваў хутка, але акуратна.

Ён не баяўся вышыні. Зусім. Мог хадзіць па даху, мог скідаць снег, ссоўваць дыктавай рыдлёўкай да краю, а потым спіхваць. Мог збіваць ледзяшы, якія махрамі вісяць побач з вадасцёкамі. Яму нават падабалася стаяць побач з небам і глядзець на горад. На маленькіх людзей, машыны, дрэвы. Падабалася, што побач толькі птушкі і снежны пыл.

Калі глядзеў на горад, зноў ціхенька заспяваў. Але гэтым разам ён выводзіў партыю Нормы (Casta diva), урачыстую і лірычную. Спыніўся на высокай ноце. Паставіў табурэтку пад вакно, адчыніў раму і пачаў старанна і абачліва аддзіраць штапік. Дзе-нідзе штапік прыклеіўся, прысох, і праца патрабавала вялікай увагі. Міця ўмеў працаваць. Гэта няпраўда, што прозвішча заўсёды адпавядае чалавеку. Рукі ў Міці ёсць, рукі добрыя, працавітыя.

Калі штапік ляжаў на вузкім падваконні, Міця саскочыў з табурэткі і нажом падчысціў кожную рэйку, абдзёр белую фарбу. Каб была наждачка, то ён не паленаваўся б і прайшоўся ёй па рэйках, але наждачкі ў торбе не знайшлося, а таму давялося пашоркаць лязом нажа. Павыдзіраў з рамы пагнутыя ржавыя цвічкі і высыпаў іх у пластыкавую сметніцу.

Падрыхтаваўся да галоўнага дзеяння. Але курыць і цяпер не стаў. Акуратна падняў са стала шкло. Адлюстраванне пакоя кульнулася, столь упала на падлогу, а падлога ўзляцела. Паднёс шкло да рамы, прыклаў ніжні край, паставіў і павольна падняў. Шкліна стала на падрыхтаванае месца. Прытрымаў далонню цёплае шкло, узяў з падваконня тры цвічкі. Два заціснуў зубамі, а трэці прыклаў да рамы. Не было каму дапамагчы. Вялікую шыбку заўсёды лепей устаўляць, калі нехта трымае шкло... Забіў стамескай адзін цвічок, потым другі. Шкло трымалася. Трэцім прыхапіў шкло зверху. Уздыхнуў з палёгкай. Засталося самае простае і прыемнае.

Прыладзіў штапік з таго боку, дзе не было цвічка і пачаў прыбіваць. Спяваць не выпадала, бо ў роце цвічкі...

Зачыніў вакно. Прыціснуў раму. Павярнуў жалезную ручку, дастаў яе і замкнуў верхні замок. Краявід за шклом знерухомеў, выглядаў, як намаляваны на палатне. Толькі цяпер Міця заўважыў на ўказальным пальцы вялікую кроплю крыві. Ён злізнуў яе, кропля з'явілася зноў. Ён здагадаўся, што зачапіў палец дзюбкай стамескі, калі забіваў перадапошні цвічок.

Маргарыта агледзела вакно, дакранулася да запатнелага шкла. Уніз глядзець саракагадовая жанчына не хацела. Міця ўзяў са стала грошы, акуратна перагнуў тры паперкі, схаваў у кішэню кашулі, зашпіліў гузік. Указальны палец там, дзе драпіна, абгортвала сіняя ізаляцыйная стужка. Такая сіняя, як цені на снезе.

Маргарыта зноў абазвала малахольным паўдуркам таго мужчыну, які тры дні таму прыйшоў у інтэрнат і выкінуўся з сёмага паверха. Міця размову пра самагубцу не падтрымаў. Бландынка з рэдкімі валасамі пайшла. Міця чуў, як цокаюць абцасы ў доўгім інтэрнацкім калідоры. Потым зрабілася ціха. Ён сабраў рыштунак, склаў аскепкі шкла ў пластыкавую сметніцу. Прыставіў да сцяны табурэтку, сеў і закурыў. Яму было добра. Ён адчуваў да незнаёмага мужчыны-самазабойцы ўдзячнасць.

студзень-люты 2013

МАЛАДАЯ БУЛЬБА

Мужчыны — тоўсты і тонкі, маглі сустрэцца ў любым іншым месцы. Нават на іншым кантыненце, у чужой далёкай краіне, у незнаёмым горадзе. Маглі, але сустрэліся на сталічным рынку, на вуліцы, там, дзе прыканцы чэрвеня пачынаюць прадаваць маладую бульбу. Не тую, якую вязуць з Афрыкі,— жоўценькую, чысценькую, роўненькую, а беларускую. Шурпатую, брудную, у выглядзе якой ёсць нешта касмічнае і адначасова такое звыкла адвечнае, што і разважаць пра гэта не хочацца. Ёсць — і ўсё на гэтым.

Маладая бульба ляжала ў рознакаляровых пластыкавых місах і пахла зямлёй, бо была бессаромна бруднай, і гэта ні гандляроў, ні саму бульбу нікольк не бянтэжыла.

Тоўсты глядзеў на бульбу, і худы мужчына глядзеў на бульбу, на ёй і сышліся іх позіркі. Худы выглядаў акуратна, дагледжана, у левай руцэ трымаў парасон. Тоўсты, хоць і быў чыста паголены, але на дагледжанага не ўдаваў. На ім быў шэры стары плашчык з закароткімі рукавамі, адвіслымі кішэнямі, дабітыя чаравікі і абтрапаныя блакітныя джынсы. Здавалася, што шэры плашч тоўсты мужчына апрануў выпадкова. Спяшаўся і схапіў той, што першым трапіўся пад руку.

Раней і тоўсты і тонкі жылі і працавалі ў адным горадзе, але тое было раней. На думку тоўстага — вельмі даўно, у іншым жыцці. Тонкі ж меркаваў, што зусім і не шмат часу прамінула, як яго перавялі на новую і болей адказную працу ў сталіцу.

Але яны пакуль не пабачылі адзін аднаго, не пазналі. Яны глядзелі на маладую бульбу ў рознакаляровых

пластыкавых місах. Ніхто з іх не думаў, што бульба мае нейкі іншы сэнс, апрача першаснага, таго, што яна — смачны, жаданы і звыклы прадукт. Гандлярка з вузкім каталіцкім тварам, цёмнавалосая, абветраная, моўчкі чакала, што скажуць пакупнікі. Тоўсты аблізнуў перасохлы рот. Ён знарок паехаў на рынак, каб вярнуцца ў інтэрнацкі пакой з торбай, у якой будзе бульба. Ён не стане яе шкрабсці, не будзе абіраць. Ён хутка, але старанна памые халоднай вадой. Пашуруе дужымі пальцамі кожную бульбіну, перамацае, быццам пазнаёміцца. Потым выверне ў рондалік, зальe чыстай вадой і паставіць на пліту. Ён будзе стаяць і глядзець. Будзе дыхаць бульбяным духам і слухаць, як булькае кіпень, як бульбінкі падскокваюць, нібы жывыя, і не жадаюць варыцца. Ён надыхаецца бульбянай парай. Ашчадна пасоліць. Джалам нажа, як пчала духмяную кветку, нецярпліва пачне выпрабоўваць, правяраць, ці згатавалася. Пасля паставіць чорную чыгунную патэльню, ліне алею, адцэдзіць бульбу і — на патэльню. Алей пачне пстрыкаць, шкварчэць. Бульба пачне ружавець, а тады з’явіцца на ёй цёмная, дзе-нідзе залатая з чырванню скарыначка... І на стол, пакуль тая скарыначка хрумсткая. Менавіта гэтага моманту тоўсты мужчына ў чужым плашчы і чакаў ажно чатыры гады.

Калі першая частка таго, як лепей прыгатаваць бульбу і ў тоўстага, і ў тонкага супадала, то другая адрознівалася. Не вельмі, але адрознівалася.

Гандлярка пацерла далонь аб далонь. Гэты рух брудных далоняў і сухой зямлі нарадзіў мярзотны гук. Праўда, ён быў амаль не чутны, але ёсць моманты, калі досыць пабачыць, каб пачуць. Пакупнікоў перасмыкнула. Тут яны тарганулісяі паглядзелі адзін на аднаго. Паглядзелі і скамянелі, нават дыхаць перасталі.

Так яны стаялі вечнасць, а доўжылася яна ўсяго толькі секундаў пятнаццаць... Але яна была — вечнасць. Менавіта такім словам і называюць тое, што доўжыцца, доўжыцца і прыціскае, душыць, накрывае, як века труны...

Карацей, мужчыны стаялі бязгучна, але іх калаціла. І маладая бульба ляжала побач у рознакаляровых пластыкавых місах, па тры кэгэ ў кожнай, але, калі папрасіць, то прадавачка (яе твар змяніўся, рот сціснуўся ў крывую рыску) можа і кілаграм узважыць...

...Чатыры гады таму тоўсты працаваў хірургам у абласной дзіцячай бальніцы. У бальніцу прывезлі дзесяцігадовага хлопчыка, які паспрабаваў спыніць кола скутара. Правую руку кола знявечыла, пальцы віселі на кавалках скуры. У хірурга змена скончылася, ён паспеў зняць халат і стаяў босы перад шафай, як перад кабінкай ліфта. У казённы кабінет, дзе пахла лекамі і потам, забег худы. Ён прасіў хірурга дапамагчы, звяртаўся па бацьку, і голас яго трымцеў. Тоўсты хірург лічыўся лепшым у бальніцы, пра гэта ведалі і дактары, і пацыенты. Хірург сказаў худому, спакойна і бессаромна, што сёння ён адстаяў пры стале дзевяць гадзін, што ён ледзь жывы, але ён паспрабуе... Задумаўся і строга дадаў, што каштаваць яго дапамога будзе дзве з паловай тысячы. Ён паспеў агледзець хлопчыка, зірнуў і на здымкі, хоць яго змена і скончылася, а таму ведаў, што яго чакае. Сума ганарару вынікала з даўняга намеру памяняць свой дабіты «Форд» на маладзейшы і лепшы аўтамабіль. Худы нават і не задумаўся, пагадзіўся, бо не ведаў і не меў іншага выйсця.

Ад аперацыйнага стала хірург і ўся брыгада адышлі а палове на трэцюю, калі за вокнамі ярка зіхацелі зоркі. Хірург ледзь трымаўся на нагах, а вочы былі чырвоныя...

За летнія месяцы хірург зрабіў чатыры аперацыі. Склаў, сшыў, сабраў, прасачыў, каб правільна наклалі гіпс. Праз колькі часу разрэзаў, разабраў, склаў і зашыў... Змусіў тонкія бэзавыя дзіцячыя пальцы згінацца, змусіў слухацца і служыць гаспадару. Дактары ў бальніцы казалі, што такое мог зрабіць толькі Бог, які дапамагаў рукам хірурга. Бацькі, калі апошні раз знялі гіпс, пабачылі дзіцячую руку і спалохаліся, але і ўздыхнулі з палёгкай. Дзве з паловай тысячы даляраў былі адкладзеныя на адпачынак. Тонкі

даўно абяцаў жонцы мора. Ён прынёс капэрту ў казённы кабінет. Хірург стаяў перад шафай босы, трымаў у руцэ халат. Узяў грошы і сказаў, што з дзіцем усё будзе добра. Тонкі міргаў і мружыўся, быццам у носе казытала, нават вочы слязіліся. Хірург адчуў небяспеку. У кабінет увайшлі трое ў цывільным і хірурга арыштавалі. Капэрта з грашыма ляжала ў кішэні яго джынсаў. Следства, суд, пяць гадоў. Але трохі пашанцавала. Хірург з жонкай яшчэ раней разышоўся і жыў з асістэнткай. Апрача старога «Форда» і недабудаванага лецішча з пачарнелымі рэбрамі крокваў, нічога не меў. Адседзеў тры гады, дзевяць месяцаў і два тыдні.

Мужчыны стаялі бязгучна. І маладая бульба ляжала побач у рознакаляровых пластыкавых місах, па тры кілаграмы ў кожнай, але, калі папрасіць, то прадавачка з пахмурным тварам можа і кілаграм узважыць, і палову… Але прадавачка адышла ад свайго прылаўка, ад бульбы, бо адчула нядобрае.

Правільна было б, каб тоўсты раптам спытаў тонкага: «Ну, як рука ў твайго хлопчыка?» Літаратурна, магчыма, і правільна, але пытанне не прагучала. Яно засталося вісець, як тая знявечаная дзіцячая рука — цяжкая, не падняць.

Яны не купілі маладой беларускай бульбы. Яны пайшлі ў розныя бакі. Так у космасе бязгучна сыходзяцца раз у мільёны гадоў планеты, каб разляцецца яшчэ на мільёны гадоў… Але ўсё ў руцэ Божай, як і сустрэча гэтых людзей…

верасень 2011

СУСТРЭЧА

А было гэта так — роўна тры гады таму.

Мужчына ішоў праспектам на сустрэчу, да якой заставалася дзевяць хвілін. Прайшоў побач з шэра-шурпатым будынкам вайсковага прызначэння, які стаіць па дыяганалі насупраць цырка. Пабачыў пару афіцэраў, падобных да блізнят. Бліснулі на фуражках кукарды, а па-над імі растапыраныя крылцы. Потым, праваруч, камлямі заснежаных дрэў, рушыў насустрач шэраг калон з капітэлямі... Але на белае лісце будынка прафсаюзаў мужчына толькі зірнуў, не разглядаў, бо не хацеў спазніцца. Пры падземным пераходзе, за якім выпрасталася роўная плошча, яго пераняў высокі мужчына. Ён узнік нечакана, як з-пад зямлі вырас. А можа, стаяў пры сцяне, хаваўся ў цяньку. Незнаёмец павітаўся голасам асцярожным, але гучным. На ім быў старамодны цёмна-сіні гарнітур, светлая, але не белая кашуля, тупаносыя, як абсечаныя, чорныя чаравікі. Так апраналіся сур'ёзныя мужчыны гадоў пяцьдзясят таму. На калашынах адпрасаваных нагавіцаў меліся манжэты, а касцяныя гузікі на пінжаку ішлі густа, у два шэрагі. Незнаёмец — ружоватвары, шэравокі і да таго ж — бязбровы. Высокі лоб і лысіна — у адзін колер. Ён не заступіў дарогу да прыступак у падземны пераход, ён стаяў на другой прыступцы.

Такіх сустрэч у нашым горадзе за дзень здараецца некалькі. То жанчына спыніць, то маладзён прапануе рэкламную ўлётку з абяцаннем добрай працы і заробку ад шасцісот даляраў... І гэты бязбровы, няпэўнага ўзросту чалавек, які павітаўся першым, прапанаваў кнігу. Ён трымаў яе на

далоні, і таму здавалася, што далонь яго прамавугольная, шырокая, як тая кніга на ёй. Вокладка цыратовая, арэхавага колеру. Была грунтоўнасць у зашпіленым на ўсе гузікі незнаёмцу. Ён пачаў тлумачыць, што не патрабуе ўзнагароды, не трэба яму плаціць, што кніга — падарунак. Мелася яшчэ адна дэталь, якая рабіла аблічча бязбровага чалавека завершаным. З кішэнькі пінжака, на грудзях, выглядалі атрамантавыя самапіскі. Вузкія зашчапкі ўчэпіста трымаліся за край кішэні і нагадвалі тонкія жалезныя іклы.

Мужчына, які спяшаўся на сустрэчу, прыпыніўся і нават не падумаў, а згадаў цётку, якую ведаюць ці не ўсе жыхары сталіцы. Тую гучнагалосую цётку, якая спявае побач з Камароўкай і чыгуначным вакзалам свае рэлігійныя песні, на матыў рэвалюцыйных, тую, якую спярша чуеш, а потым бачыш. Побач з якой праходзіш і не ведаеш, ці смяяцца, ці заставацца сур'ёзным. Мінаеш спявачку, чуеш словы, спрабуеш зразумець сэнс, але словы ляцяць, застаюцца за спінаю, пачутымі, але незразумелымі.

Бязбровы патлумачыў, што кніга — Біблія, надрукаваная на англійскай мове. Што ён вырашыў яе аддаць у добрыя рукі, першаму, хто трапіцца на вочы. Ён і яшчэ нешта мармытаў, але хутчэй сабе, трымаў кнігу, глядзеў у вочы і міргаў.

Саракагадовага невысокага мужчыну звалі Барысам. Працаваў ён на заводзе, у канструктарскім бюро, інжынерам. Заробкамі быў незадаволены, а хто і калі заробкамі задаволены? Няма такіх. Жыў Барыс з жонкай, былі дачка-дзевяцікласніца і шэры кот, на пяць гадоў маладзейшы за дачку-школьніцу. Да рэлігіі Барыс, яго жонка і дачка ставіліся са спакойнай абыякавасцю, не пераймаліся. Вядома, што і Барыс, і ягоная жонка хацелі змяніць сваё жыццё да лепшага. Хацелі, але не атрымлівалася.

Барыс задумаўся. Ён даўно меў правіла, думаю, што такія правілы паводзін мае кожны дарослы. Калі да цябе на вуліцы падыходзяць лысыя крышнаіты, загорнутыя ў ружовае палатно, ці маладзёны ў акуратных стройчыках,

пры гальштуках, то лепей не марнаваць час на размовы, не спрачацца, а хутка прайсці, абмінуць. Так ён і рабіў, але тут спыніўся і пачаў глядзець на ўладальніка кнігі ў цупкай вокладцы.

Англійскую мову Барыс ведаў кепска, ці як пішуць у анкетах (чытаў са слоўнікам). Ён узяў з далоні незнаёмца кніжку. Узяў і сам не здзівіўся, а толькі вінавата ўсміхнуўся і падзякаваў. Узяў акуратна, як бярэ кавалак цукру мяккім, цёплым ротам конь, як здымае крошку пінцэтам дзюбы прыручаная маленькая пташка. З кніжкай у руцэ Барыс перайшоў праспект. На другім баку спыніўся, стаў да сцяны з тэатральнымі плакатамі і разгарнуў, паспрабаваў чытаць, хоць літаркі выявіліся занадта дробныя, як у інструкцыях да лекаў. Чытаў, разбіраў, а потым спахапіўся, згадаў пра сустрэчу, на гадзінніку было пяць на сёмую. Заспяшаўся. Кніга ўвайшла ў кішэнь курткі, быццам яны зробленыя адно для аднога.

На вуліцы Карла Маркса, пры століку кавярні, пад сінім парасонам, аднакурсніка не было, але адзін столік заставаўся вольны. Барыс зазірнуў у памяшканне, але і там інстытуцкага таварыша не пабачыў. Ён сеў пры вольным століку і пачаў тэлефанаваць.

Адказам — доўгія гудкі і крыўда, бо Барыс амаль ніколі не спазняўся. І цяпер бы не спазніўся, каб не той ідыёт у цёмна-сінім старым гарнітуры, з непатрэбным падарункам і доўгімі размовамі ні пра што. Калі апускаў у кішэнь мабільнік, то рука слізганула па прахалоднай вокладцы кніжкі. Барыс дастаў яе, каб пакласці ў заплечнік, але не паспеў, бо пачуў сваё прозвішча.

Азірнуўся, павярнуўся, падняўся, бо побач стаяў мужчына ў яркай шаўковай кашулі з кароткімі рукавамі, на патыліцы сіваваты хвост, радасна смяяўся белымі зубамі і падаваў руку. Мужчыну звалі Пётр Алегавіч Кандратовіч, ён выступаў на абароне дыплома. Размова атрымалася хуткай, бо Кандратовіча чакала ў машыне жанчына з кароткімі саламянымі валасамі.

Былы інстытуцкі выкладчык даў Барысу візітоўку. На ёй меліся тэлефонны нумар, імя і прозвішча, надрукаваныя па-англійску. Яшчэ ён сказаў, каб Барыс не знікаў, а заўтра, можна ў любы час, патэлефанаваў і пад'ехаў да яго. Сказаў, што менавіта такі спецыяліст яму тэрмінова патрэбны. Калі Барыс пацікавіўся заробкам, то адказам сталі белазубая ўсмешка і фраза, што гэта — пятае пытанне і пераймацца ім не варта. Шаўковая кашуля мексіканскай расфарбоўкі мільганула ў салоне вялікай чорна-бліскучай машыны, якая займала палову вуліцы, паднялося шкло і затуліла жанчыну і Кандратовіча, як папяросная папера малюнак.

Барыс трымаў у левай руцэ кніжку, у правай — прамавугольнік візітоўкі. Як ён ні стараўся, а зразумець, што і да чаго, не мог. Схаваў кніжку ў кішэнь, замовіў шклянку мінералкі і сеў...

Наступным днём, раніцай, паголены, у гарнітуры, нечым падобны да школьніка старэйшых класаў, прыйшоў да Кандратовіча. За дзве гадзіны выйшаў, купіў у першай жа краме, якая трапілася на шляху, пачак цыгарэт і закурыў. Пакуль дайшоў да аўтобуснага прыпынку, выкурыў яшчэ цыгарэту. На заводзе напісаў заяву на звальненне і толькі пасля гэтага патэлефанаваў жонцы ды паведаміў, што з заўтрашняга дня ён на завод ездзіць не будзе, бо звольніўся. Жонка прыняла навіну моўчкі.

За месяц на банкаўскую картку «прыйшлі» першыя грошы. Барыс з жонкай і дачкой доўга глядзелі на восем лічбаў, лічылі нулі. Першай палічыла дачка. Наступнай — жонка. Барыс упэўніўся, што гэта не памылка, апошнім. Жонка на дзіва моцна сціснула яго руку, ажно пальцы забалелі. Вярнуліся з крамы. Дома была пляшка чырвонага віна, якое весела выпілі, а шэраму кату далі рыбы. Кот задаволена пахрубасцеў тонкімі косткамі, каўкнуў і заскочыў на канапу, а з яе на падваконне.

Над горадам рассыпаліся ў бэзавым небе, як каляровыя кветкі на шаўковай кашулі Кандратовіча, зыркія, запамінальныя мексіканскія агні святочнага феерверку...

Увосень дачка перайшла ў гімназію, да яе тройчы на тыдзень прыходзілі рэпетытары, а двойчы на тыдзень яна ездзіла на плаванне. У жонкі з'явілася некалькі сяброўак, якія за ёй заязджалі сваімі машынамі, а пасля заняткаў фітнесам падвозілі пад самы пад'езд. Барыс на працу спяшаўся, вяртаўся позна, працягваў перамовы праз тэлефон, сядзеў пры камп'ютары, пісаў лісты, размаўляў праз скайп, удакладняў тэрміны, лічбы...

Некалькі разоў да Новага года з'ездзіў у Маскву і Кіеў. Амаль штодня вучыў англійскую мову, прылепліваў да лядоўні паперкі са словамі. Потым пачаў ездзіць да настаўніка. Нават з дачкой калі-нікалі размаўлялі па-англійску, звычайна ў нядзелю, пасля сняданку ці калі сядалі за вячэру. Шырокі мабільнік у вокладцы-футарале заўсёды ляжаў побач, на адлегласці выцягнутай рукі.

За год працы ў Кандратовіча, улетку, Барыс памяняў сваю маленькую бацькоўскую кватэру на вялікую, амаль у цэнтры горада, на ціхай вуліцы побач з оперным тэатрам. Першым у адрамантаваную кватэру пусцілі старога шэрага ката. Ён увайшоў смела, быццам раней жыў тут і ўсё ведае наперад. Заскочыў на шырокае падваконне, лянотна каўкнуў і лёг. Пасля пачалі прывозіць новую мэблю. Жонка і дачка кіравалі рабочымі, паказвалі, што і куды заносіць, пакрыквалі, каб мужчыны асцярожна ўпраўляліся са шклом.

Гаспадар прыехаў увечары, агледзеў усё вакол і сеў на скураную канапу. Мабільнік трымаў у руцэ. Спачывальня з цёмнымі і шчыльнымі шторамі Барысу не спадабалася, але хіба гэта нагода, каб спрачацца? Ёсць і большыя ды цікавейшыя пытанні, якія трэба рыхтаваць і вырашаць. Ён сказаў жонцы, што ўсё нармальна, што яго ўсё задавальняе, а потым паведаміў, што за два дні паляціць у Кітай, а пасля ў Амерыку. Камандзіраванне кароткае, бо ён паляціць з шэфам. Жонка прапанавала завезці яго ў аэрапорт сваёй новай машынаю, але ён сказаў, што паедзе рана, службовай...

За тры гады ад той сустрэчы дачка паехала вучыцца ў Англію. Барыс з жонкай прыканцы лета глядзелі дом за горадам. Аднапавярховы, з чырвоным дахам, вялізнымі вокнамі. Катэдж быў новы, яго тэрмінова прадаваў гаспадар, бо пільна спатрэбіліся грошы. Маленькі сівавалосы рыэлтар вадзіў Барыса па катэджы з мэбляй, дзе нават хатнія пантофлі стаялі пры ўваходных дзвярах, а ў лазенцы віселі цёмна-сінія і белыя ручнікі, на кухні ззяў некарыстаны посуд. Барыс хадзіў з пакоя ў пакой, сам адчыняў дзверы і зазіраў у пустэчу, якая пахла ўсім новым, незнаёмым і чужым. Рыэлтар і жонка спыняліся і чакалі. Барыс глянуў у вялізнае вакно і спытаў, чаму не відаць возера. Драбнатвары гандляр нерухомасцю патлумачыў, што на вадасховішча можна глядзець праз вокны з паўднёвага боку...

Так магло б быць, каб Барыс Раўчакоў тры гады таму, у апошнюю суботу траўня, узяў і спыніўся, калі пабачыў мужчыну ў цёмна-сінім гарнітуры. Але Барыс не спыніўся. З былым аднакурснікам сустрэўся побач з кавярняй, месцаў пад парасонамі не было. Два інжынеры купілі піва і пайшлі ў двор. Селі на лаву, пачалі піць і скардзіцца на сваё жыццё, жонак, дзяцей і бязмозглых старых начальнікаў.

Мужчынам было бесклапотна і добра. Пахла язмінам.

2013

ЗАДАЧА

З пункта «А» ў пункт «Б», да якога сем кіламетраў, за паўгадзіны да апоўначы выйшаў школьны настаўнік фізікі — Сяргей Антонавіч Касецкі... (У гэты час аўтобусы з райцэнтра да санаторыя не хадзілі, апошні з'ехаў роўна тры гадзіны таму).

Настаўнік фізікі бачыў той паўпусты кароценькі аўтобус з купкай сонных пасажыраў. Некаторых, як і вусатага кіроўцу, ён добра ведаў, бо дачка кіроўцы вучылася ў дзявятым класе. Яму падалося, што ў салоне мільганула жанчына ў бэзавым паліто, рыхтык такім, як і ў ягонай жонкі. Настаўнік стаяў перад вакном свайго кабінета, калі той кароткі аўтобус, з жоўтым святлом у салоне, праехаў Школьнай вуліцаю і павярнуў. Святло фар зрабіла бачным бетонны паркан, сінюю калонку на скрыжаванні, камлі таполяў, краму з высокім ганкам, вуліцу, засыпаную шэрым лісцем, якое за пару тыдняў ператварылася ў смецце... Настаўнік збіраўся ісці дамоў і ведаў, што жонка яго чакае, як і вячэра. Новы дом, на тры пад'езды, стаяў на суседняй вуліцы, там і была кватэра.

Сяргей Антонавіч паправіў стосік сшыткаў, падраўняў на стале падручнікі і дапаможнікі, прыбраў у шуфляду алоўкі. Завязаў цёплы шалік, жончын падарунак, апрануў паліто, праверыў, ці на месцы пальчаткі, зірнуў на сваё адлюстраванне ў чорным шкле вялізнага вакна, патушыў святло, зачыніў кабінет. З шапкай у руцэ пайшоў шырокім калідорам да лесвіцы. У адным з класаў дзеці яшчэ стомлена спявалі і смяяліся, хліпаў акардэон.

Касецкі аддаў тэхнічцы ключ, развітаўся. На школьным ганку надзеў шапку. Вуліца сустрэла цемрай і сцюжай.

Дзьмуў вецер, ляцелі светлыя хмары, папярова шамацела сухое лісце, чаплялася за шурпаты асфальт, мігцелі дзенідзе дробныя зоркі, а месяц хаваўся за трохпавярховай школай. Вуліцаю марудна пратарахцеў матацыкл, пакінуў востры бензінавы дух, які хутка знік, падхоплены ветрам. У соннай цішыні пахла мёртвым лісцем, мерзлай зямлёй, бражкай, яблыкамі, сцюжай. Звыклы пах раённага гарадка, які за адзінаццаць гадоў працы тут зрабіўся амаль родным.

Настаўнік падняў каўнер, схаваў рукі ў кішэні паліто і адчуў, як моцна стаміўся. Балела спіна і шыя, але ён ведаў, што за чвэрць гадзіны будзе ў цёплай кватэры, памыецца, павячэрае, паглядзіць тэлевізар, паразмаўляе з жонкай і ляжа спаць. Электронны буднік, падарунак вучняў, ён даўно не заводзіў, бо патрэбы такой не меў, прачынаўся зімой і ўлетку роўна а сёмай. Калі бадзёрым крокам падыходзіў да свайго дома, то звыкла зірнуў на вокны. У яго двухпакаёўцы, на чацвёртым паверсе, не было святла. Талерка спадарожнікавай антэны бялела на балконе і нагадвала поўню. На першым паверсе, на балконе, суседка развешвала бялізну. Яе абрыс за крыху запатнелым шклом рухаўся, аголеныя рукі ўздымаліся. Сын гэтай маладой жанчыны вучыўся ў восьмым класе і перамог на раённай алімпіядзе па фізіцы.

Суседка заўважыла Касецкага, адсунула раму і бадзёрым голасам павіталася. Ад яе аголеных рук і твару ішло цяпло, ператваралася ў пару. Настаўнік адказаў, намацаў у кішэні халодныя ключы і павярнуў у двор. Там, пад голымі маладымі ліпамі, стаяла колькі легкавікоў і машына з будкай, на якой працаваў муж той жанчыны, што развешвала бялізну. У пад'ездзе па-вясковаму пахла варанай бульбай і тытунёвым дымам. Касецкі ўзышоў на чацвёрты паверх, адчыніў дзверы, запаліў святло ў калідоры і сказаў гучна, не настаўніцкім голасам, а іншым — мяккім, інтымным: «А вось і я!» Адказу не пачуў. Распрануўся, скінуў чаравікі, зазірнуў у цёмную кухню. На падваконні цямнелі вазоны з кветкамі. Маленькім зялёным вочкам свяціла з кута вы-

сокая лядоўня. Касецкі памыў рукі і павесіў на плечыкі пінжак. Ён наважыўся патэлефанаваць жонцы, спытаць, дзе яна, калі будзе, пачакаць яе, ці як?

З мабільнікам у руцэ ўвайшоў у гасцёўню. На стале ляжала паперка — старонка са школьнага сшытка. Ён узяў яе і прабег вачыма. Твар Касецкага напачатку наліўся крывёй, а за імгненне спалатнеў так, што зрабіліся бачнымі чатыры радзімкі на левай шчацэ. Ён пяць разоў перачытаў тэкст і адчуў,— галава закружылася, пакой нахіліўся, стол паплыў, узняўся ў паветра, амаль наблізіўся да твару, нават дробныя кветачкі на абрусе паспеў разгледзець. Але і кветачкі, і абрус хутка расплыліся, святло раптам згасла.

Потым Касецкі сядзеў на падлозе і глядзеў на свае рукі, на заручальны пярсцёнак. Паспрабаваў зняць яго з пальца, але, калі не атрымалася, адразу на яго забыўся.

Перачытаў роўныя радкі з маленькімі інтэрваламі і пачаў тэлефанаваць жонцы. Ён не ведаў, што скажа, але вельмі хацеў пачуць яе голас — насмешлівы і ўпэўнены. З мабільніка гучала мелодыя з фільма «Гісторыя кахання», якую ён і паставіў. Некалькі разоў, з падлогі так і не падняўся, праслухаў мелодыю.

...Жонка пяць тыдняў як вярнулася з адпачынку. Тыдзень таму, раптам, звольнілася з працы. Сказала, што болей там працаваць не можа, што надакучыла займацца пенсіянерамі, што стамілася выслухоўваць іхнія скаргі. Дзіўнай яна вярнулася з той Турцыі. Апавядала мала, пераважна пра старую турчанку — маці гаспадара гатэля, якая сядзела ў двары пад зялёным дрэвам і віталася з усімі, хто заходзіў і выходзіў, па некалькі разоў. Нешта ў жонцы змянілася, з'явіліся адчужанасць і запаволенасць, на ўсе пытанні Касецкага яна адказвала жартамі. Дома адключала свой мабільнік, тлумачыла: каму трэба, той і на хатні патэлефануе. У Турцыю Касецкі не паляцеў, бо ў школе пачаліся заняткі.

Успомнілася, як аднойчы ён прахапіўся сярод ночы, жонкі ў спачывальні не было. Ён заспеў яе на кухні. Рыта стаяла і глядзела ў вакно на поўню. На вялікую і залатую.

Поўня вісела над райцэнтрам, побач з комінам старой кацельні. На яго пытанне: «Што здарылася, зноў галава баліць?»,— жонка адно хітнула, а потым дадала, што поўня, як апельсін. Касецкаму поўня нагадвала круглы плафон. Такі вісеў у кабінеце фізікі. Рыта наліла ў шклянку вады з імбрыка і няспешна выпіла. Тады ён адно пашкадаваў яе, параіў не сядзець столькі ў гасцях у Жанны Мікалаеўны. Хацеў абняць, але яна ціхенька адхінулася і пайшла ў спачывальню. Такіх момантаў за апошні месяц было некалькі, але раніцай Рыта ўсміхалася, фарбавалася і спяшалася на працу. Па вечарах, калі заставалася дома, падоўгу і засяроджана маўчала.

Аднойчы, суботняй раніцай, ён пачуў, што жонка спявае, і ўзрадаваўся. Пасля школы, калі вячэраў, то спытаў, пра што яна апошнім часам так засяроджана думае, быццам над нейкай цяжкай задачай. Яна не дала дагаварыць і адказала, што думае пра старую турчанку ў доўгай стракатай сукенцы, якая штодня сядзіць на белым пластыкавым крэсле, у цяньку, пад зялёным апельсінавым дрэвам і адчувае сябе шчаслівай... Адказала так, нібы даўно падрыхтавалася і чакала пытання.

У спачывальні, на століку побач з люстэркам, не было жончыных упрыгожванняў, а ў лазенцы стаяла толькі адна зубная шчотка і ляжаў напалову выціснуты цюбік з пастай. І валізы на колцах, з якой яна ездзіла ў Турцыю, у шафе не было. І дакументы свае яна забрала. У кватэры панавала цішыня.

Але галоўнае — ліст, напісаны з гумарам. Заўжды самае сур’ёзнае, адказнае, неабходнае Рыта гаварыла нібыта жартам. І тут было быццам жартам: «...Без мяне табе будзе лепей: алімпіяды, перамогі, дыпломы і медалі. Ты, Касецкі, не вінаваты, што я такая, а таму, калі можаш, даруй... Сяргей Антонавіч, я ўзяла ў цябе грошы, лічы пазычыла, але абяцаю хутка вярнуць».

Нервова, бо пальцы не слухаліся, пазавязваліся матузкі на чаравіках, потым шалік. Запхаліся ў кішэнь пальчаткі,

насунулася шапка, паліто зашпілілася на ўсе гузікі. Ад дзвярэй ён вярнуўся ў вялікі пакой, узяў у шафе бутэльку гарэлкі, апусціў яе ў глыбокую кішэнь і выйшаў з кватэры. Дзверы зачыніў на два замкі. Першы раз выпіў на лесвічнай пляцоўцы, закруціў бутэльку і хутка пайшоў, амаль пабег. На вуліцы зірнуў на вокны кватэры, пакінуў святло ў спачывальні, але вяртацца не стаў. Суседка стаяла на балконе і курыла. Тая самая, што развешвала бялізну. Яна прасачыла за настаўнікам, пакуль ён не павярнуў на Школьную вуліцу. Тады ўздыхнула і вярнулася ў цёплую і светлую кватэру...

Настаўнік фізікі, якога нечакана кінула жонка, выйшаў з пункта «А» за паўгадзіны да апоўначы. У пункце «Б» жыла жончына сяброўка — Жанна Мікалаеўна. З ёй Рыта лётала ў Турцыю. Магчыма, і цяпер Рыта ў яе, а калі няма, то Жанна зможа патлумачыць, што было ў той Турцыі.

...На фотаздымках, зробленых на курорце, быў горад, крамкі, кавярні, мора, хвалі, камяні, Жанна, загорнутая ў квяцістую хустку, балкон, з якога відаць маяк і сіні-сіні кавалачак мора. Нейкія стракатыя адпачывальнікі, сярод іх зноў Жанна. Трапіўся і мужчына ў белай кашулі з кароткімі рукавамі, які стаяў спінай да камеры. Былі пад шэра-сінім небам рэшткі рымскай крэпасці, паўразбураны амфітэатр і шмат розных вялікіх кветак, у бальшыні — ружы. На пытанне, што гэта за валасаты тып з келіхам у руцэ, жонка ўсміхнулася, а пасля дадала: «Здаецца, адзін з сыноў старой турчанкі, а мо і не». На колькі імгненняў болей, чым на іншыя здымкі, глядзеў на валасатыя рукі і на спіну ў белай кашулі школьны настаўнік. «А дзе сама знакамітая турчанка, нешта не траплялася?» — расчаравана пацікавіўся Касецкі. «Мне было сорамна яе здымаць, баялася, што ёй гэта не спадабаецца. Кіне ў мяне кульбай»,— напаўжартам і з палёгкай, як цяпер згадваў Касецкі, тады патлумачыла жонка.

Той дужы чарнарукі і чорнагаловы турак не выходзіў з галавы. Вакол яго круціліся брыдкія думкі... Касецкаму хацелася ведаць яго імя і прозвішча. Цяпер, тут, на халоднай

дарозе, калі мястэчка засталося за спінаю, калі папераддзе ляжала поле, за якім пачынаўся лес. Касецкі расшпіліў паліто і нёс шапку ў руцэ.

Ён ішоў шашою, бачыў сабаку, які перабег дарогу і шмыгнуў у кусты. Над цёмным лесам ляцелі хмары. Яны былі святлейшыя за неба. Настаўнік калі-нікалі спыняўся, націскаў кнопку свайго мабільніка. Твар на імгненне выхоплівала святло, і потым, за імгненне, пачынала навязліва гучаць знакамітая мелодыя. Пад нагамі хрубасцеў ценькі лёд. Настаўнік спыняўся, рабіў глыток гарэлкі і шыбаваў далей. Пасля поля пачынаўся лес, які сціскаў шашу. Святлела неба і белая паласа пасярод дарогі. Яскравая, свежая, як новая. Вочы Касецкага блішчэлі, але слёзы не цяклі. Ён, настаўнік фізікі, лічы, маліўся. Шаптаў, прасіў дапамогі, прасіў вярнуць яму Рыту. Гаварыў гучна, быццам таму, хто ідзе папераддзе і можа пачуць.

Калі Касецкі прайшоў пяць кіламетраў, то з пункта «А» выехала легкавая машына. Кіраваў мужчына, а побач сядзела жанчына са светлымі валасамі ў кароткім бэзавым паліто. Мужчына і жанчына курылі і размаўлялі, пра пачуцці, якія згаслі, пра шасцігадовую дачку. Размаўлялі спакойна і нават жартавалі. «Цяпер я магу ездзіць на рыбу, калі захачу»,— казаў мужчына. «І скрэбці сваю рыбу будзеш сам, і гатаваць»,— адказвала жанчына.

Машына ўляцела ў лес, дарога падалася вузкай, як тунэль.

«Ты б рэмень накінула»,— папрасіў мужчына. «Нешта ты за мяне пачаў моцна хвалявацца, лепей падай запальнічку»,— нягучна і нервова прамовіла жанчына. «На!» — сказаў мужчына.

Бліскучая запальнічка ляжала на далоні.

Дарога рабіла круты паварот. Кіроўца позна заўважыў знак. Машыну панесла на шашы, крутанула, выкінула на ўзбочыну. Яшчэ б метр — і яна звалілася б у кювет, наляцела б на дрэвы. Рухавік змоўк.

Жанчына ў цішыні пстрыкнула запальнічкай, але прыкурыць не атрымалася, бо цыгарэта выпала.

Касецкі пабачыў машыну, якая стаяла ўпоперак дарогі. Гарэлі фары бліжняга святла, выхоплівалі камлі елак. Ён спыніўся. Працёр вочы. У цьмяна асветленым салоне сядзела яго жонка, а побач вусаты мужчына, нечым падобны да кіроўцы кароткага рэйсавага аўтобуса. Напалову выпітая бутэлька паляцела ў цемру.

Ён пабег да легкавіка. Мужчына насцярожана таптаўся вакол сваёй машыны і аглядаў яе.

З'яўленне расхрыстанага Касецкага, які выскачыў з цемры, напалохала сваёй нечаканасцю болей, чым толькі што перажытае здарэнне.

«Прабачце, калі ласка, прабачце, вы так падобныя да маёй жонкі, да маёй Рыты!» — зусім не настаўніцкім голасам прашаптаў Касецкі, калі зразумеў сваю памылку.

Школьны настаўнік пайшоў вельмі ціха. Яму было няёмка і крыўдна, бо ў светлавалосай жанчыне пазнаў былую вучаніцу. Свяціла над лесам поўня. Яна нагадвала апельсін, але настаўнік фізікі на яе не глядзеў.

Мужчына з жанчынай сядзелі ў машыне сцішаныя, і кожны думаў пра сваё. Рухавік вуркатаў. Мужчына думаў пра тое, што яны дамовіліся жончыным бацькам пакуль не казаць, што разыходзяцца, і пра тое, што цешча пасцеле ім як заўсёды, на канапе, у маленькім пакоі з кветкамі, што гэтай ноччу давядзецца спаць разам. Можа, у апошні раз. Жанчына са светлымі валасамі думала пра школьнага настаўніка фізікі, пра яго спалоханы, пакрыўджаны і расчараваны позірк. Думала пра сваю дачку, якая цяпер спіць...

«Паехалі... Жыццё працягваецца. А рэмень накінь, не жартуй»,— папрасіў мужчына, і машына не кранулася, пакуль жанчына не начапіла рэмень.

Легкавы аўтамабіль будзе ў пункце «А» за дзесяць хвілін. Пешаход будзе ў пункце «Б» за дваццаць.

лістапад 2014

СНАРАД

Вакно белае, чыстае, зімнае і светлае. На шырокім падваконні белы вазон з альясам. Паліцы з кнігамі, за шклом фотаздымкі, дробная пластыка: пташкі, звяркі, рыбкі і компас. Тэлевізар працуе гучна. Так гучна, што і суседзі чуюць галасы актораў, спевы, рэкламу, сабачы брэх, навіны, прагноз надвор'я. Стары пры гэтым тэлегармідары спіць. Сядзіць у сваім вялікім скураным фатэлі і спіць. Рукі пад пледам, выпрастаныя ногі ў кароткіх валёнках абапіраюцца на пяты, круглымі насамі глядзяць у столь. Побач, на часопісным століку, шклянка з вадой, лекі ў яркіх featureнакаліберных бутэлечках і пачках, тэлевізійны пульт і разгорнуты нататнік з роўнымі радкамі. Літары неразборлівыя, дробныя, як шрот. Кавенька адным канцом у вялікую кветку на выцертым кіліме паказвае, а другі пад пледам схаваны.

У шэрых валёнках дзевяностагадовы генерал ходзіць у кватэры трэці год. Можа, гэта толькі здаецца яму, а можа, так і ёсць, што ў доўгіх ваўняных шкарпэтках і абрэзаных валёнках ногі меней мерзнуць, і не так моцна баляць, не падгінаюцца і лепей слухаюцца гаспадара. Скідаць такі абутак зручна і хадзіць зручна, бо не чапляюцца валёнкі за кілімы і парогі.

Як заўсёды, стары не пачуў, як у замку павярнуўся ключ, як грукнулі цяжкія дзверы. Ён прахапіўся з іншай прычыны — халадок скразняку прабег па твары, дадаў зморшчынак на шчоках і пад вачыма. Правая рука вылезла з-пад пледа, намацала кавеньку, сціснула. Кавенька ўдарыла ў падлогу. Не ў кілім, а ў паркет. Пасля яшчэ раз і яшчэ. З доўгага калідора пачуўся гучны голас Насты: «Гэта я, Канс-

танцін Мікалаевіч, не трэба паркет псаваць! Людзей палохаць». Потым жанчына павіталася, сказала, што на вуліцы сцюдзёна, ветрана і гуляць яны сёння не пойдуць, бо можна захварэць. Лепш будзе, калі яна яго памые, але напачатку прыгатуе паесці і збярэ сняданак. У руках Наста трымала торбу з прадуктамі і бутэльку з мінеральнай вадой. Стары глядзеў на сваю сядзелку, якой было пяцьдзясят пяць, яна здавалася яму бессаромна маладой, і радасна міргаў голымі, як у яшчаркі, павекамі. Ён паспеў пагаліцца, зачасаць рэдкія бясколерныя валасы, але на запалых скронях яны тырчэлі і трохі прыгожа кучаравіліся.

Побач з тэлефонам ляжаў тэлевізійны пульт. Генерал узяў яго, нацэліў у экран і колькі разоў цвёрдым, але слабым пальцам ціскануў чырвоную кнопку. Экран згас.

Раз на месяц ён хваляваўся. Самым цяжкім для старога генерала было мыцца. Раней ён любіў ваду, мог доўга плаваць. Аднойчы, на Чорным моры, заплыў так далёка, што перастаў бачыць бераг. Ён бы і яшчэ далей мог плыць, але пamежнікі не далі. Падумалі, што ён вырашыў збегчы па моры ў Турцыю. На палубе катара вайскоўцы на яго сварыліся, а ён адмоўчваўся. Сядзеў, цяжка дыхаў і маўчаў. Ён і сабе не мог патлумачыць, чаму заплыў так далёка, ажно за два кіламетры ад берага. На прыстані лейтэнант і два сяржанты спалохаліся, калі даведаліся, што гэты немалады мужчына, бок і плячо ў шнарах, а на запясці гадзіннік — генерал. Пачалі выбачацца і чырванець... Цяпер, калі б увайшоў у глыбокую ваду, няхай сабе і возера, то вада б не стала яго трымаць. Ён гэта ведаў...

Пасля сняданка сядзелка пераапранулася ў кароткі халат без рукавоў, пачала наліваць ванну.

Яму было няёмка і сорамна, калі Наста дапамагала яму падняць нагу, каб пералез праз борцік ванны, а потым і сеў у духмяную ваду. Сорамна, калі церла рудой вяхоткай яго нямоглае і белае цела, ліла на патыліцу, шыю і спіну цёплую ваду. Яму няёмка, а яна смяецца. Каб гадоў трыццаць назад такое, а лепей сорак, то і ён бы смяяўся, а цяпер

бездапаможна злаваўся на сваю немач. Яна дала яму патрымаць кавалак мыла. Ён хацеў сціснуць, а яно выслізнула з мокрых пальцаў, булькнула ў ваду. Як ні стараўся, а дацягнуцца не мог, сагнуцца не атрымлівалася... Ён знясілена паклаў рукі на борцікі і апусціў галаву. Наста нахілілася, яе гладкая рука ў дробных кропках радзімак, прайшла праз пену, дакранулася да яго калена, мякка адсунула нагу, намацала мыла, слізганула па нерухомым сцягне і з'явілася над ваннай. З яе рукі сыпаліся кроплі.

— Прабач, Наста, слізкае яно, як рыбіна, не ўтрымаў, не падумай чаго...

— Калі і падумаю, то што з таго. Свет хіба перакуліцца? Давайце галаву мыць. Вада не халодная, можа, падцяпліць? Не, дык не, як скажаце. Сёння суп, рыба мяккая, зусім без костак, салата і кампот з вішнямі... Загаварылася тут, а там тэлефон разрываецца. Гэта вашы, відаць,— сказала Наста.

Выцерла рукі і заспяшалася ў вялікі пакой, дзе побач з карычневым старым фатэлем трашчаў на нізкім століку вялікі кнопачны тэлефон.

Ён не чуў ні з кім, ні пра што яна размаўляла. Сядзеў у цёплай вадзе з заплюшчанымі вачыма, і яму было лёгка. Думаў пра жаночыя рукі, грудзі, а найболей пра жывот... Калі Наста з'явілася, калі ўзяла вяхотку, то сказала будзённа, як пра суп, рыбу і кампот з вішнямі, што тэлефанаў нейкі Петах, а можа, Ветах, яна не паспела перапытаць... Гэты чалавек нават не пацікавіўся, як генерал сябе пачувае, а толькі і сказаў, што ўчора памёр палкоўнік Бараневіч, пахаванне адбудзецца заўтра, на Вайсковых могілках...

Стары сядзеў нерухома, як у сумёце, і яму раптам зрабілася халодна ў цёплай вадзе. Так зябка, што ногі пачало круціць.

— Што, харошы быў чалавек гэты Бараневіч? Давайце тую руку, цяпер бок, а ногі потым. Колькі яму гадоў, як вам? Вой, не заўважыла — вада зусім злецілася, трэба падцепліць... І пазногці трэба паабразаць.

Яна яшчэ нешта казала, але ён не прыслухоўваўся...

— Заўтра пойдзем з табой на пахаванне,— важка выдыхнуў стары і, пакуль не апрануўся ў чыстае і сухое, болей не прамовіў і слова, на пытанні не адказваў, як не чуў. Вада заўжды забірала шмат сілаў.

Папалуднавалі. Генерал еў неахвотна, адно, каб Насту не крыўдзіць. Кампот не дапіў. Падняўся, падзякаваў і пайшоў у вялікі пакой. Сеў у свой фатэль і папрасіў, а хутчэй загадаў, каб Наста прынесла з канапы ў кабінеце чамадан. Калі чамадан са скуранымі вугалкамі ляжаў побач з фатэлем на нізкім століку, то стары ўздзеў акуляры і адчыніў яго. Знайшоў чорную вялікую капэрту, выцягнуў пачак папер. Наста памыла посуд, потым пачала выціраць пыл. Стары паглядзеў на яе і папрасіў падысці. Ён паказаў ёй фотаздымак колеру тытуню, з пакамечанымі ражкамі. З картачкі пасміхаўся афіцэр з пляскатым, як блін, тварам і дробнымі зоркамі на пагонах.

— Гэта той самы Бараневіч, я правільна зразумела?

— Той, але тут ён малады.

— Непрыгожы...— прамовіла, аддала здымак і пайшла да пліты.

Потым стары генерал узняўся з фатэля. Наста чула яго дыханне з прысвістам, чула, як грукае кавенька. Чула, як адчыніліся дзверы спачывальні, двойчы пстрыкнуў выключальнік.

Гаспадар паклікаў жанчыну ў спачывальню. Нязвыкла пад высокай столлю гарэла жырандоля на шэсць лямпачак і таршэр побач з акуратна прыбраным ложкам. Стары стаяў перад глыбокай, але не надта высокай шафай, дзверкі нарасхрыст. З шафы пахла нафталінам, адэкалонам і ваксай. Ён дакрануўся левай рукой да каракулевага футра, якое нагадвала вялізны кокан, бо яго абгортвала марля. Побач віселі, а здавалася, што стаяць плячо да пляча, шэрыя шынялі з бліскучымі пагонамі. Наста выцягнула футра, перакінула праз руку. Яна не ведала, што рабіць далей.

— Пакладзі на ложак, разгарні і памерай. Ты павінна добра выглядаць. Там, на паліцы, у кардонцы такі самы

берэт, шэры і цёплы.— Генерал паказаў кавенькай на адну з кардонак на верхняй паліцы, сярод фуражак з бліскучымі брылькамі, побач з сівой папахай.

— А чаму ваша дачка сабе не забрала?

— Я не дазволіў. Што стаіш, надзявай. І берэт мерай.

Стары ішоў у залу да свайго фатэля і гучна, як усе, хто недачувае, казаў: «Паедзем таксоўкаю. Мне трэба яго пабачыць. Машына нас пачакае, а потым вернемся».

Ён не чуў, як Наста выйшла са спачывальні, як увайшла ў пакой.

— Мне няёмка, Канстанцін Мікалаевіч, як у паліклініцы з гардэроба чужое ўзяла... Навошта ўсё гэта? Не, я ў гэтым футры з кватэры не выйду. Будуць пасля казаць, што я вымантачыла адзежу вашай жонкі і хаджу. У мяне ёсць сваё сіняе паліто з капюшонам і цёплы белы берэт, зусім новы.

— Пальчаткі ў цябе ёсць? Чорныя? Выдатна...

— Можна я футра на балкон павешу, каб выпетрыўся гэты пах нафталінавы?

Стары глядзеў на сваю сядзелку, якая павярнулася, паправіла крысо, зашпіліла адзіны бліскучы гузік і зірнула ў шкло кніжнай шафы. Генерала не цікавіла, што скажа Наста. Калі ён вырашыў, то спрачацца з ім бессэнсоўна. Ён бачыў, як яны пад'едуць, як выйдуць з машыны і пойдуць да натоўпу пад чорнымі дрэвамі. Ён ведаў месца, ведаў, што Бараневіча пахаваюць побач з жонкай. Снег. Зямля. Вянкі. Але ён прыйдзе без кветак. Прыйдзе, каб плюнуць на магілу...

Пацягнула скразняком. Гэта Наста вынесла на балкон і павесіла шэрае каракулевае футра...

Генерал адчуў, як па ўсім целе, ад патыліцы да пальцаў на нагах прабег халадок, а потым у жываце зрабілася пуста. Ён паспрабаваў падняцца, каб дайсці да прыбіральні. Падняўся і пайшоў. Запаліў святло ў прыбіральні і застыў, не ставала сілы скрануцца і адняць ад сцяны руку. Падумаў, што трэба паклікаць жанчыну, але голас знік, рот адкрыўся-закрыўся, як у рыбіны... Хіснула на сцяну. Упаў, ударыўся галавой аб вушак...

Наста пачула, як дзверы прыбіральні ляснулі жалезнай ручкай у кафлю сцяны. Звонка, як малатком у шкло. Зрабіла ад пліты тры хуткія крокі. Пабачыла валёнкі, насы ўгару, кавеньку на падлозе...

Дзеці і дзеці дзяцей вырашылі, што час прыйшоў, і ў вялікай генеральскай кватэры з'явіўся чорнабароды святар з чорным партфелікам. Святар яшчэ на лесвічнай пляцоўцы сутыкнуўся з медыкамі, якія з кватэры выходзілі. Медыкі, з разуменнем справы, павіталіся першымі, святар адказаў. Яго чакалі. Ён выцер ногі. Круглатварая жанчына прыняла паліто і павесіла ў шафу. Яна правяла яго доўгім і цёмным калідорам, паказала, дзе памыць рукі і якім ручніком выцерці. Святар паставіў на падлогу партфелік, а калі выйшаў з лазенкі, то Наста правяла яго і адчыніла дзверы ў спачывальню. Святар агледзеўся, акуратна і з павагай адсунуў танометр, паставіў на стол партфелік, расшпіліў, дастаў «Псалтыр», шырокую барвовую стужку, расшытую золатам, срэбны келіх на тонкай ножцы, перахрысціў свой рыштунак і толькі цяпер уважліва паглядзеў на старога, які ляжаў на ложку.

І святар, і дзеці, якія хадзілі ў кватэры,— нехта гатаваў сабе распушчальную каву, браў з серванта распісныя філіжанкі — ведалі, што стары да вечара не дацягне, бо так і медыкі казалі, але і без дактароў можна было беспамылкова прагноз рабіць. Галава забінтаваная. Твар шэры, рэдкія валасы да скроняў прыціснуліся, нос востры, рот уваліўся, рукі жоўтыя, ні крывінкі, і не слухаюцца. Ляжаць на коўдры, як на снезе. Нікога дзед не пазнае, на пытанні не адказвае, вось-вось апошні раз уздыхне.

Голас у святара гучны і шчыльны, як лямец валёнка, і такі самы шэры. Ён паспеў толькі прамовіць: «Раб Божы Канстанцін...» Хацеў далей сваю справу рабіць, але заўважыў, што рукі перавярнуліся дагары далонямі і сціснутыя пальцы, як плаўнікі рыбіны, рух зрабілі. «Бліжэй! Бліжэй!» — папрасіў стары.

Ён глядзеў на святара такім позіркам, што той разгубіўся. Позірк насцярожыў і не спадабаўся, бо адсутнічалі ў ім,

як пакора, так і згасанне. А што было ў вачах, святар не разабраўся, бо часу бракавала, ды і сваіх праблем ставала, каб думаць пра кожнага хворага. Але чорнабароды святар наблізіўся, нахіліўся крыху, галаву павярнуў, вухам да хворага.

— А ты ведаеш, чаму снарад з гарматы семдзесят шостага калібра ляціць далей, чым снарад трыццаць сёмага? — ціха, але разборліва спытаў стары.— Я табе скажу. Хуткасць у іх аднолькавая, чатырыста пяцьдзясят метраў за секунду. Але цяжкі снарад праляціць пяць тысяч семсот метраў, а лёгкі — чатыры тысячы сто метраў... А надалей заляціць снарад з гарматы калібрам сто пяцьдзясят два міліметры. Ён самы цяжкі. Усе лёгкія снарады пападалі...

Святар не зразумеў, навошта яму ведаць пра нейкі снарад. Падумаў, што пачалося перадсмяротнае трызненне, што розум пакідае старога вайскоўца. Але кожнае слова прамаўлялася ўпэўнена, а позірк зрабіўся здзеклівым...

— Раб Божы Канстанцін... — пачаў святар.

— Не трэба!

Праз пяць хвілін святар выйшаў. Генерал не захацеў яго слухаць, ад споведзі адмовіўся. Такое з чорнабародым святаром адбылося ўпершыню, і ён выглядаў разгубленым і пакрыўджаным. Паклікалі, сказалі, каб спяшаўся, бо хворы амаль не размаўляе і сваіх пазнаваць перастаў.

Дачка і сын генерала папрасілі ў святара прабачэння за бацьку, заплацілі за дарэмныя клопаты. Круглатварая жанчына падала паліто, чорны партфелік патрымала, правяла да ліфта.

У кватэры гучна і незадаволена гаманілі дзеці старога і дзеці дзяцей. Два ўнукі, гадоў па сорак, палілі пры балконе і смяяліся. «Добра, што кійком не пабіў, мог жа...» «Каб сілы былі, то пабіў бы, во дае дзед, каб не машынаю, выпіў бы за яго здароўе. Чуў, што твайго шэфа турнулі?»

Наста сядзела на крэсле побач з хворым і пасміхалася. Яна ведала, чаму цяжкі снарад з гарматы калібрам сто пяцьдзясят два міліметры, вагой сорак адзін кілаграм, пры

хуткасці чатырыста пяцьдзясят метраў за секунду заляціць далей, чым снарады меншага калібру і меншай вагі...

— Добра, што памыла, дзякуй,— ціха сказаў генерал і паляпаў рукой па коўдры.— Шкада, пазногці не паспела абрэзаць.

— Адпачывайце, Канстанцін Мікалаевіч...

За прычыненымі белымі дзвярыма тупалі дзеці старога і дзеці дзяцей. Яны размаўлялі гучна, сварыліся, спрачаліся, але ў спачывальню не заходзілі. Наста паднялася і выйшла. Праз паўгадзіны ў вялікай кватэры зрабілася ціха, паўцёмна, у кухні шумела вада, і Наста асцярожна мыла далікатны посуд з нямецкага сервіза. Потым выцерла філіжанкі і расставіла ў серванце. Ціха зазірнула ў спачывальню. Пачула дыханне. Роўнае, аднастайнае, ціхае. Яна прысела на край ложка. Яна не ведала, цешыцца ёй ці расстройвацца, што Канстанцін Мікалаевіч не памёр, што ёй зноў давядзецца даглядаць яго, прыбіраць, гатаваць, слухаць, мераць ціск, сачыць, каб не забываўся піць лекі, нагадваць павячэраць, выводзіць у парк, мыць, як дзіця...

За тры месяцы, у траўні, Наста замывала халоднай вадой свежую бэзавую плямку на рукаве сукенкі сваёй унучкі. Церла белым кавалкам мыла след ад кроплі вішнёвага кампоту. Гладкі кавалак выслізнуў з пальцаў, каўзануўся-крутануўся па рукамыйніку і вылецеў на падлогу... Наста раптам разгубілася, пачырванела. Гарачая хваля абліла ўсё яе цела. Жанчына спалохана села на край ванны, моцна-моцна заціснула каленямі мокрыя рукі і падумала: «Добра, што дачка мяне не бачыць...»

люты 2013

ДАЛЯГЛЯД

У дзяцінстве ў мяне быў выдатны зрок. Такі, што я мог бачыць не толькі лапкі дробных казюрак, але мог разгледзець і кручочкі на тых лапках, крыжы і кружкі на бліскучых і цьмяных крылцах, празрыстыя вусікі — быццам дзівіўся праз павелічальнае шкло. Бачыў і тысячы кропачак-зорак у начным небе, малюсенькіх, мігатлівых. І не таму бачыў, што тады паветра было чыстым, а проста яшчэ не паспеў сапсаваць вочы чытаннем кніжак, маляваннем тонкім, як іголка, пёркам дробненькіх літарак, потым тэлевізарам, кампутарам ды іншымі шкоднымі радасцямі. Чаму я пра выдатны зрок, а таму, што прыгадаў вакно на гарышчы чатырохпавярховага, яшчэ да вайны пабудаванага дома. Гарышча пад бляшаным дахам агромністае: чорныя бэлькі, кроквы, слупы, цагляныя коміны, а пад нагамі бясколерны пыл, пілавінне, бруд розны, кавалкі дошак, скрыні, бочкі, дошкі, запэцканыя фарбай і галубамі, якія вуркочуць, лапочуць крыламі і носяцца ў змроку, бы кажаны. У тым доме, амаль на ўскраіне нашага гэпэ (гарадскога пасёлка), я і жыў. Аднойчы зайшоў на гарышча. Агледзеўся, падцягнуў да вакна скрыню, узлез на яе, паглядзеў і збянтэжана войкнуў...

Вялізная панарама раскінулася, расцягнулася, як гумка. Зямля падалася бясконцай, а неба бязмежным. Аблокі плылі кветкамі півоній з белымі і крышку ружовымі пялёсткамі. Прыгледзеўся, і нават падалося, што бачу ў блакіце горад Гомель — там, злева, і, можа, разгледзеў бы яго, каб у вочы не пачало свяціць красавіцкае сонца. Школа і спартовая пляцоўка ляжалі, як на далоні. Хацелася крыкнуць ад радасці, памахаць рукой, хацелася, каб мяне

пабачылі, але стрымаўся. Хлопцы гулялі ў футбол і здаваліся каратка80гімі, маленькімі, хоць і былі старэйшыя за мяне, а вось знаёмы гумовы мячык падаўся вялікім і марудным. Падзівіўся на іржавы школьны дах, на шэрых, як алавяных, галубоў, на цагляныя гаражы побач са школай, на мужчынаў, якія вэжкаліся побач з чорным разабраным матацыклам. На рубероідзе, побач з дзвярыма гаража, паблісквалі розныя жалязякі і нагадвалі яшчэ не памытую мясарэзку. Мужчыны курылі і абмяркоўвалі часткі механізма, нахіляліся, сядалі на кукішкі, выдыхвалі блакітны дым. Потым зірнуў на вокны суседняга дома, рыхтык такога самага, як мой... Але гэта мала цікава і да справы адносінаў не мае.

Калі ж прыўзняўся на дыбачкі, то змог пабачыць, далёка-далёка, на даляглядзе, нават за ім, нешта сіняе. Яно было цямнейшым за блакіт паветра. Яно было тонкім і яскравым, як нітка на вышыванне. Давялося мружыць вочы, узірацца, але чым болей стараўся, тым мацней расплывалася далячынь, а нітка то падвойвалася, то разрывалася, ці наагул прападала і яшчэ больш распальвала маю дзіцячую цікаўнасць.

Што гэта? Наступным дзём, адразу пасля школы, я падаўся на гарышча, але на лесвічнай пляцоўцы чацвёртага паверха нягучна гаманілі дзве суседкі пра сацінавыя халаты, таму давялося перачакаць, пакуль яны разыдуцца па кватэрах. Хуценька ўзбег, а потым, калі пераступіў парог, то трапіў у гарачую і сухую цемру. Дайшоў да вакна. Узлез на скрыню і пачаў вэжкацца са шпінгалетам, бо нехта зачыніў маё вакно. Урэшце здолеў даць рады старой раме на чатыры каламутныя шкліны. Падзьмула свежым паветрам. На гарышчы захісталіся, заматлялі рукавамі мужчынскія светлыя кашулі, заварушыліся прасціны... Я зноў, быццам бачыў упершыню, узіраўся ў далягляд, дзівіўся на далёкую сінюю нітку. Але сёння яна не была такой яркай, як учора. У твар дзьмуў вецер, даводзілася мружыцца, пацяклі слёзы, але і высахлі хутка.

Што ж гэта такое сіняе? Згадаў, што калі засынаў, то думаў пра далягляд. Потым, у сне, хацеў да яго наблізіцца, а ён заставаўся на месцы, заставаўся ўсё такім самым далёкім і прывабным, загадкавым. Выцер налітыя слязьмі вочы і падумаў, што калі б цяпер мяне заспелі на гарышчы сябры, то пачалі б дражніцца, казаць: «Плакса-вакса гуталін...» Тады ж з'явілася думка, што тое сіняе — мора, але імгненна спахапіўся, адкуль яму тут быць. Я хоць і першакласнік, але не чуў, каб мора было побач. Да яго трэба тры дні ехаць цягнікам ці ляцець самалётам. Можа, гэта рака Сож? Але чаму яна такая роўная-роўная? Сіняе заставалася неразгаданым, незразумелым, прывабным і таемным... У мяне пад лыжачкай пачало смактаць ад трывожнай невядомасці.

І ўвечары, і ноччу, і раніцай я толькі і думаў пра загадкавую сінечу. Не вытрымаў і расказаў Сашку, які вучыўся ў трэцім класе і жыў на другім паверсе ў суседнім пад'ездзе. Мы пайшлі пасля школы на гарышча, залезлі на скрыню, адчынілі вакно, але лінуў шчыльны дождж. Ён вісеў махрамі, праз якія не толькі далягляд не пабачыш, але і школьны дах як след не разгледзіш. Дачакаліся, дождж скончыўся, выбліснула сонца. На даляглядзе з'явілася напятая сіняя нітка, але мой сябра яе не бачыў, як ні ўзіраўся, як ні вырачаў свае лупакі, колькі ні прыціскаў да белых броваў далоні брыльком. Я паказваў у далячынь пальцам, праводзіў у паветры лінію, тлумачыў, адкуль пачынаецца тое сіняе, па-над чым знаходзіцца, падкрэсліваў, якое яно роўнае...

Але ён яе, маёй ніткі, не бачыў. Пацепваў плячыма, крывіўся, нават плюнуў у вакно з вышыні. Саскочыў са скрыні, падумаў і прапанаваў злавіць хоць аднаго голуба, кінуць з даху і паглядзець, як ён паляціць... Вядома, Сашка старэйшы на два гады, болей абазнаны ў жыцці, разумнейшы, вучыцца на пяцёркі і на баяне ўмее граць. Калі ён кажа, што няма сіняй ніткі на даляглядзе, то, можа, і сапраўды яе там няма. Але ж яна ёсць, бачу яе, хоць і расплывіста, але гэта толькі таму, што пасля дажджу паветра мокрае...

Наступным днём, быццам каб праверыць, што Сашка памыляецца, з партфелікам у руцэ я прамінуў сваю лесвічную пляцоўку. Падышоў да дзвярэй на гарышча і пабачыў цяжкі замок. Паторгаў яго халоднае цела з сашчэпленай дужкай. Замок трымаўся мёртва. Давялося занесці партфель у кватэру, сказаць маме, што забыўся ў школе падручнік. Пабег, каб хутчэй трапіць на гарышча праз суседні пад'езд. Там на дзвярах замка не было. Надвор'е стаяла такое празрыстае, што я адразу пабачыў сваю сінюю нітку.

Гэта — лес, а перад ім светлы пясок...

Пра тое, што недзе ў тым баку ёсць сасоннік, я колькі разоў чуў ад дарослых. Але казалі яны пра яго неяк расплывіста, асцярожна, з прыхаваным страхам. Ніхто не расказваў ні пра грыбы-баравікі, якіх нарэзаў у ім, ні пра суніцы з чарніцамі. Калі размова заходзіла пра сасоннік, то яна раптоўна перапынялася, быццам нітка пераразалася. Так кажуць пра нешта забароненае, пра тое, што дзецям не варта і ведаць. Цяпер я той сасоннік бачыў. Сіні лес, а перад ім залацісты пясок. Вось таму і здавалася, што нітка напятая ў паветры, па-над зямлёй.

Першае, пра што падумаў, дык пра могілкі пад тымі соснамі, пра жалезныя крыжы і каменныя помнікі, пра мерцвякоў у шэрых прасцінах, пра косткі, чарапы і пра тое, што там жах і жуда. Але чым больш думаў пра нябожчыкаў, тым больш карцела іх пабачыць.

Праз тыдзень да Сашкі прыехаў з Поўначы родны дзядзька — капітан другога рангу, падводнік. Сашка хваліўся корцікам, падводнай стрэльбай з гарпуном, паказваў фуражку, цяльняшку, скуранку, гадзіннік, компас і нават чаравікі. Галоўнае — паказаў вялікі марскі бінокль. Каб выпрабаваць той бінокль, можна было выйсці на балкон, але я пераканаў, што лепей за ўсё залезці на гарышча. Сашка падумаў, бо баяўся выносіць бінокль з дому, але пагадзіўся.

Сашка даў мне бінокль, абачліва перакінуў праз галаву раменьчык, загадаў трымаць моцна і ні пры якіх абставінах

з рук не выпускаць. На ўсе парады я згодна ківаў, а ён усё гаварыў і гаварыў.

Гарышча. Скрыня. Шпінгалет. Вакно.

Падношу цяжкі бінокль да вачэй, прыціскаю, і свет кідаецца на мяне, навальваецца так, што ледзь са скрыні не падаю... Патроху прызвычаіўся да таго, што далёкае робіцца блізкім і неймаверна вялікім. Прызвычаіўся і да таго, што зямля і неба кідаліся ў бакі, ад самага дробнага руху.

Мяне найперш цікавіла далячынь. Пабачыў сіні сасоннік, пабачыў асобныя дрэвы. Ні крыжоў, ні помнікаў не разгледзеў, прывідаў не заўважыў. Яркая і сіняя нітка таемнага сасонніку — роўная, напятая над светлым пяском, ператварылася ў неахайную стужку размытага брудна сіняга колеру, такога, як на маіх спартыўных штанах. Пачалося вяртанне. Перад сасоннікам пясок з купкамі кустоў... Узаранае цёмна-шэрае поле, зялёны луг, дарогі. Вёскі, сады, палі, вадакачка, вуліца, школьны сад, школьны дах, спартыўная пляцоўка...

На гарышчы з'явілася суседка з тазікам бялізны. Заўважыла нас, насварылася, прагнала. Нават сапраўдны марскі бінокль яе не ўразіў.

Праз два гады я даехаў да сіняга сасонніка роварам. Мяне сустрэлі слупы і густа напяты калючы дрот, які не разгледзіш і праз марскі бінокль. Калі я падышоў бліжэй, калі хацеў дакрануцца да зялёнага слупка, то з'явіўся салдат з карабінам на плячы і загадаў «хутчэй правальваць!». Але я паспеў заўважыць у сасонніку два пагоркі, на іх лакатары, падобныя да шкілетаў крылаў, а крышку далей, схаваныя пад плямістую сетку, цягачы з ракетамі. У мяне тады яшчэ быў выдатны зрок.

ліпень 2014

ЦІМКА І ВАНЬКА

Ванька не думае пра Цімку. Нават, калі чуе яго імя, бачыць жоўта-блакітны дом, цімкавых братоў, маці, чорнага калматага цуцыка на мянушку Калмык, карычневую тэлескапічную вуду, якая даўно не складаецца, а стаіць побач з ганкам, то і тады не думае, бо ведае, што Цімку не вернеш, што ён пайшоў назаўсёды...

Ванька думае пра футбол, пра ўдар з левай нагі, які не атрымліваецца, пра тых, з кім гуляе ў адной камандзе, пра трэнера — настаўніка фізкультуры. Цяпер ён думае пра раку, пра капронавую нітку, пластыкавыя пляшкі на два і паўтара літры, да рыльцаў якіх тая нітка прывязаная, пра жалезныя паваdкі, гачкі-трайнікі і невялікіх карасікаў з чорнымі плаўнікамі і хвастамі, якія падаюцца бруднымі.

Ён прачнуўся і адразу пачаў думаць пра карасікаў, ці не здохлі яны там, ці не плаваюць цяпер пузам дагары побач са шчыльнымі лістамі гарлачыкаў. А вось пра свайго сябра Цімку не думае, бо шмат часу прайшло — зіма доўгая і снежная, вясна нудная з халоднымі дажджамі, і амаль тры вясёлыя летнія месяцы. Ванька добра падрос,ператварыўся ў цыбатага падлетка, старыя красоўкі не лезуць, зрабіліся цеснымі, але і бацькавы балотнікі — рыбацкія гумовыя боты пакуль яшчэ трохі велікаватыя.

З трохлітровага слоіка Ванька налівае халоднае малако ў вялікі кубак. Адкройвае белы хлеб, але перадумвае і адразае лусту чорнага. На слоік свеціць яркае ранішняе сонца, і малако падаецца залацістым, як масла, а там, дзе цень, малако, як першы лёд на рацэ — сіняватае. Ванька п’е халоднае малако з белым хлебам, глядзіць у вакно. Па

двары ходзяць куры і певень, якога неўзабаве, на Ванькаў дзень нараджэння, зарэжуць. У будцы спіць сабака. З вакна бачныя вербы і алешыны, за якімі рака. Далей, на высокім беразе тры хаты, за імі цёмны лес, а над ім кучаравяцца жнівеньскія аблокі.

Ванька ідзе да ракі і грызе яблык, а ў левай руцэ кавалак хлеба. Чырвоная маладая кабыла спяшаецца да хлопчыка, цягне за сабой па траве доўгі ланцуг, ад якога скачуць-пстрыкаюць konікі. Ванька гладзіць кабылу пад грывай, частуе хлебам, выцірае мокрую далонь аб калашыну, адганяе аваднёў, потым і свой недаедзены яблык аддае кабыле. Яблык яна бярэ, але без ахвоты, не так, як падсолены хлеб. Да ракі крокаў дваццаць. Але кабыла пайсці за хлопчыкам не можа, ланцуг нацягваецца, і кабыла б’е ў мяккую зямлю капытом, выгінае шыю, торгаецца. Ванька не азіраецца, бо ні кабыла, ні хуткі даўгадзюбы кулік, ні брудны бусел на пожні яго цяпер не цікавяць. Ён ператварыўся ў зрок і асцярожна падыходзіць да берага нешырокай ракі. Вада цячэ, і водарасці выгінаюцца цяжкімі гірляндамі, дробныя рыбкі мітусяцца над светлым пясочкам, а дакладней, над залатым, бо на яго свеціць ранішняе сонца. З-пад ног, з густой травы, плёхаецца ў раку жаба і торгае лапкамі, плыве над залатым пясочкам і знікае на глыбіні. Там вада здаецца цёмнай, непразрыстай і нерухомай, бо там струмень, там плынь, там глыбака. Рака не вельмі шырокая — палкай перакінеш, але той бераг за зялёнай сцяной трысньягоў.

Ванька стаіць і лыпае шэрымі вачыма, цярэбіць крысо кашулі. Бутэлькі на месцы няма. Ён падыходзіць да вады зусім блізка, але бутэлькі няма. Учора ён пакідаў яе тут, пад самым берагам. Нават паклаў паміж лістамі гарлачыкаў, а карасік адплыў трошкі і пачаў круціцца, але бутэльку сцягнуць ён не здатны, а плыні тут пад самым берагам няма, бо тут зацішак. Можа, бацька забраў, калі прыводзіў на пожню кабылу? Калі заганяў у мяккую вільготную зямлю доўгі жалезны прэнт, да якога прымацаваны ланцуг.

Мінулым летам, такім самым пагодным днём, на гэтым самым месцы Ванька вудзіў рыбу. Спрабаваў злавіць галаўня на кавалак белага хлеба. Ванька вудзіў, а Цімка ляжаў на траве і ціха стагнаў. Яму было кепска, але чым яму мог дапамагчы адзінаццацігадовы Ванька? Цімкавы старэйшы і малодшы брат паехалі па гарэлку, а Цімка застаўся іх чакаць і пакутваць. Ванька шкадаваў Цімку, хоць і не любіў п'яных. «Хадзем, не зловіш ты тут сёння вялікага галаўня. Не твой дзень, Ванька, дзе ж гэтыя падлы? Колькі можна ездзіць? Я куплю табе новую вуду, доўгую, такую, што пад той бераг будзеш закідваць. Вось яшчэ трохі пагуляем і паедзем. Месяцы тры папрацуем, заробім і зноў дамоў. Учора тэлефанаваў наш начальнік, усё пра работу трындзеў, пра добры аб'ект, а пра грошы ні слова...»

Ванька выцягвае вуду, размяклы хлеб падае ў ваду, і яго пачынаюць дзяўбсці дробныя рыбкі.

«А пад зіму прыеду і прывязу табе тэлескоп... Усе галаўні твае, Ванька, будуць. Шкада, што цябе зімой не пускаюць, але, калі я добра папрашу, то бацькі пусцяць. Пойдзеш са мной зімой на возера? — трасе галавой Цімка і адварочваецца ад ракі. А можа, заўтра ў раён пад'едзем і купім табе новую вуду. Так і зробім. Ну калі ж яны вернуцца?» — кажа Цімка і цяжка ўстае.

Ванька ківае. Ён ведае, што калі Цімка паабяцае, то абавязкова зробіць. Абяцаў прывезці плэер — прывёз. Абяцаў новы мабільнік — купіў. Яны ж сябры, яны, калі Цімка цвярозы, то сядзяць на беразе ракі і плотак ловяць, ці з кладкі акунёў цягаюць... А калі дождж, ці няма надвор'я, то пра абы-што размаўляюць, смяюцца, мульцікі па тэлевізары глядзяць і ліманад п'юць.

Наступным днём, пасля поўдня, Ванька сядзеў у машыне, у суседскім легкавіку, на задняй сядушцы. Папераддзе невысокі Валодзька, а побач высокі і шыракаплечы пагалены Цімка. Мужчыны курылі, праз адчыненыя вокны ў салон легкавіка ляцеў гарачы вецер і выдзімаў горкі дым. Цімка лаяўся, ляпаў па назе пашпартам, цяжка ўздыхаў і

апавядаў, як служыў прапаршчыкам пасля войска пад Мінскам. Калі Валодзька трэці раз нагадаў Цімку пра штраф, то той неахвотна перакінуў праз плячо рэмень. Ванька глядзеў на Цімкаву патыліцу, на яго вялікія вушы і слухаў, як мужчыны лянотна размаўляюць пра легкавікі, разважаюць, якая з машынаў лепшая. «Памяняем «расію», закупімся і дамоў паляцім. Загудзім, праўда, Ванька?» — упэўнена казаў Цімка і круціў галавой.

Валодзька спыніў машыну побач з крамай аўтазапчастак, за пяць крокаў ад сіняй калонкі, выцягнуў ключы і сказаў, што хутка вернецца, бо купляць не будзе, адно паглядзіць, колькі тая жалязяка каштуе. Дзверы крамы за Валодзькам зачыніліся. Цімка ўзяў запальнічку, пару разоў пстрыкнуў і пачаў прыкурваць. Потым вырашыў глынуць вады з калонкі, але рэмень не вышчоўкваўся. Ванька хацеў вылезці з машыны следам. Але Цімка раптам знерухомеў, напружыўся, шыя пачырванела, і ён пачаў аб'язджаць, згінацца. Ён ссунуўся наколькі мог, далонямі прыкрыў твар, незапаленая цыгарэта выпала. Да сіняй калонкі ішла дзяўчынка ў рабой сукенцы і белых красоўках. Дзяўчынка ўважліва глядзела на машыну, на калонку. Пераскочыла калюжыну і спынілася побач з калонкай. У пластыкавае чырвонае вядзерца палілася вада. Вядзерца пару разоў хіснулася, вада пералілася праз край. Ванька дзівіўся на бліскучую ваду, якая зіхцела на дарозе, плыла пад колы машыны. Цімка скурчыўся, сцяўся, а калі ў машыну сеў Валодзька, то зашаптаў, каб той хутчэй ехаў адсюль, як мага хутчэй. Валодзька ўставіў ключы, здаў назад і паехаў. Легкавік праехаў побач з дзяўчынкай, якая акуратна несла поўнае вядзерца. Толькі калі машына павярнула на пляцоўку побач з банкам, то Цімка выпрастаўся і пачаў выціраць успатнелы твар.

Потым Цімка пайшоў мяняць грошы, а Валодзька сказаў ціха, быццам сам сабе: «А, мог бы дачцэ цукерак купіць, а то адна толькі гарэлка і гарэлка ў галаве...» Ванька нічога не адказаў. Ён думаў пра тэлескапічную вуду даўжынёй пяць метраў. Яму хацелася, каб яна была лёгкай і зручнай.

Вуду ў той дзень не купілі, бо на дзвярах вісела паперка, што крама сёння працаваць не будзе з тэхнічных прычынаў. Цімка набраў гарэлкі, піва, цыгарэт, але ўсю дарогу маўчаў і курыў, прыпальваў цыгарэту ад цыгарэты. І Валодзька маўчаў, нібыта не было пра што гаварыць, і Ванька маўчаў.

Узімку, за тыдзень пасля Новага года, гадзіне а дзявятай вечара, Цімка засіліўся ў дрывотні. Ён быў цвярозы, збіраўся наступнай раніцай ісці на рыбу, нават Ваньку абяцаў узяць з сабой, калі моцнага марозу не будзе... Потым Ванька ездзіў у раённую бальніцу з бацькам, завозілі ў морг новую адзежу і абутак. Чорныя летнія чаравікі былі ў кардонцы. Ванька чакаў у ярка асветленым калідоры. Стаяў і чакаў, калі выйдзе бацька з-за жалезных дзвярэй. Бацька выйшаў з пустымі рукамі і засяроджаным тварам. Ён пагладзіў Ваньку па валасах і прасачыў, каб сын зашпіліў куртку і надзеў шапку. У машыне ехалі да вёскі моўчкі. За вокнамі — белы свет, машына імчала, але здавалася, што свет стаіць на месцы. Праехалі побач з возерам, на якое Цімка абяцаў узяць Ваньку. Пад далёкім берагам сядзелі нерухомыя рыбакі, як чатыры кропкі.

Ванька раптам пабачыў бутэльку. Яна выторквалася з-пад травы, пабліскавала пукатым донцам пад самым берагам. Узрадаваны сваёй знаходцы, хлопчык палкай пачаў падцягваць бутэльку бліжэй. Ён яшчэ не ўзяў яе ў руку, не дацягнуўся, але заўважыў, што капронавая нітка разматалася і сыходзіць у глыбіню. Схапіў бутэльку і пачаў выбіраць мокрую нітку. Яна ішла лёгка, і рыбак адчуў расчараванне. Праз імгненне нітка слаба тарганулася. Ванькаў позірк збягаў у глыбіню, туды, дзе нітка рабілася нябачнай. Падумаў, што карасік заблытаўся, але нітка тарганулася так моцна і так рэзка, што ледзь не выслізнула з пальцаў. Ванька сутаргава пачаў яе выбіраць далей, спалоханы, але не разгубленьі. Ён цягнуў нітку, а потым, пад самым берагам, вада раптам завіравала так, што лісце гарлачыкаў павыварочвалася, паказала свой непрывабны спод. Ванька пабачыў рыбіну і спалохаўся яе нечаканай велічыні. Праз чвэрць гадзіны

ён здолеў выкінуць шчупака на бераг, на траву. Адцягнуў яго далей ад ракі. Ванька плакаў ад радасці і хацеў дастаць кручок, расціснуць шчупаку сківіцы. Не змог! Так і панёс сваю здабычу. Бутэлька цягнулася следам. Шчупак торгаўся, выгінаўся, біўся аб ногі, але Ванька цягнуў яго. Нават побач з кабылай не прыпыніўся.

Ад ракі было дзве сцежкі. Адна да дома, дзе жыў Ванька, а другая да таго, дзе жыў Цімка. Ногі самі панеслі хлопчыка з вялікім шчупаком да жоўта-блакітнай хаты. Да той, дзе побач з ганкам стаяла тэлескапічная вуда, даўно без катушкі і кручка. Ванька напачатку ішоў, а потым пабег. Ён хацеў быў крыкнуць: «Цімка, Цімка, глядзі!» Але не крыкнуў, не паспеў, бо з агарода выйшла Цімкава маці. Яна несла ў кашы зялёную траву, каб карміць трусоў, а ў левай руцэ касу.

Ванька спыніўся. Рыбіна не торгалася, вісела, як нежывая.

«Ванечка, ты сам злавіў... А божа ж мой, дзетачка!» — сказала Цімкава маці і павярнула ў двор, за хату, туды, дзе побач з дрывотняй былі клеткі з трусамі.

Ванька падаўся да свайго дома. Ён не будзе думаць пра Цімку, не будзе, не будзе.

травень-кастрычнік 2014

ДОМ

Навела

Дом стаяў на пагорку, на высокім падмурку і адчуваў сябе кінутым. Ён выстываў на сцюдзёных лістападаўскіх вятрах, перамяшаных з крупкамі сухога снегу, і цешыўся нават мышам, якія грызлі забытую гаспадаром макарону. Бегалі па шкапіку, у маленькім пакойчыку, побач з печчу, сноўдалі па падваконнях і шафах, тачылі шпалеры, папісквалі, саскоквалі са стала на падлогу. Гаспадар так заспяшаўся, і так хутка пачаў збірацца пасля таго, як яму патэлефанавалі, што забыўся параскідаць атруту па пакоях...

Дом пабачыў людзей, якія цёмным і ветраным вечарам узышлі на ганак, але не на высокі, ад вуліцы, асветлены ліхтаром і засыпаны каляным сухім лісцем, а на той, што з двара, і ўзрадаваўся. Гэтых мужчын ён ведаў — мясцовыя п'яніцы, вясёлыя, крыклівыя, гучнагалосыя. Але цяпер насцярожаныя і ціхія. Яны дапамагалі гаспадару чысціць калодзеж. Было тое на самым пачатку жніўня. Мужчыны хвалілі ваду з глыбокага калодзежа, але пілі гарэлку, якой частаваў гаспадар, закурвалі пасля кожнай чаркі, плявалі пад ногі і задаволена рагаталі. Пілі на вуліцы, пад верандай, на шырокім цэментовым ганку і казалі, што грыбоў не будзе, бо сушка, а калі і пойдуць, то толькі ўвосень, прыканцы верасня, а можа, і яшчэ пазней...

Мужчыны пастаялі крыху. Суха, як папера, шумеў дуб, каля рэчкі пагрозліва забрахаў сабака, а калі змоўк, то Сяргей, так звалі ніжэйшага, выцягнуў з кішэні вязку ключоў на алюмініевым дроце і пачаў адмыкаць ніжні замок. З усёй

вязкі толькі два і падышлі, але ў замку не правярнуліся. А вось верхні, яшчэ зусім новы замок, паддаўся хутка. Потым Сяргей ізноў паспрабаваў праварочваць ключ у ніжнім. Мужчыны лаяліся шэптам, на гаспадара, на цемру, на дом, на восень і калупаліся ў замку. Гэта цягнулася доўга. У гасцей была сякера і кароткая чорная кошка — цвікадзёр. Усё адбывалася ў цемры, толькі раз успыхнуў маленькі ліхтарык. Гэта Васіль пасвяціў на пагнуты ключ і прашаптаў: «Не, калі яшчэ раз, то адломіцца і ў замку застанецца!» Лязо сякеры Сяргей увагнаў у шчыліну паміж вушаком і дзвярыма, а Васіль аберуч наваліўся на рыфлёны прэнт кошкі. Дзверы і вушак захрубасцелі і адчыніліся. Ад вушака адкалолася белая трэска, паляцела пад ногі. Мужчыны зайшлі на веранду, падлога ўздыхнула і зарыпела.

Сіні кружок святла, памерам са сподак, спыніўся на дзвярной ручцы, слізгануў па пліце, па вёдрах на падлозе, на імгненне спыніўся на чырвоным балоне і застыў на шчыліне ў замку. Гэта былі старыя, шмат разоў фарбаваныя дзверы ў хату. «І тут два, а ты казаў што адзін!» — прашаптаў Васіль.

Дом, ад гэтых словаў, як прачнуўся, спахапіўся, зніякавеў, спалохаўся, бо зразумеў, што адбываецца, а потым сціснуўся так, што затрашчалі і захрубасцелі бэлькі, дошкі і бярвёны сценаў... Дом зацяўся і сціснуўся, ды так, што зніклі нават вузенькія шчыліны ў падлозе паміж масніцамі.

Сяргей таргануў ручку, наваліўся плячом на слізкія дзверы, але яны нават не варухнуліся — стаялі, быццам былі адным цэлым са сцяной з таўшчэзных бярвёнаў. «Я ж казаў табе, што трэба праз вакно лезці, а ты адамкнем-адамкнем...» — злосна шаптаў Васіль і спрабаваў падабраць ключ.

Стары дом супраціўляўся як мог. Кожнай дошкай, вялікім і малым цвіком, кожнай дзвярной пятлёй, шрубом і гайкай... Рабаўнікі зрабіліся мокрымі ад поту і злоснымі. Стаміліся. Урэшце здолелі раскурочыць і павыломліваць замкі, адчыніць дзверы і пераступіць парог. Васіль ледзь

на нагах трымаўся, а таму адразу сеў на канапу, непаслухмяныя рукі, якія калаціліся, паклаў на калені. Сяргей замітусіўся, пачаў адразу азірацца, хутка свяціць ліхтарыкам, прыкідваць, што трэба браць.

Васіль падняўся з мяккай канапы, сцягнуў са стала цырату і пачаў складаць на яе рэчы: бліскучы тэрмас, белы электрычны чайнік, нават вялікі кіпяцільнік зняў з цвіка. Сяргей прынёс радыёпрыёмнік, ліхтарык, з шуфляды выграб апцугі, шрубоўкі, нажоўку, дрыль. З кухні ўзяў відэльцы, лыжкі, нажы. Са шкапіка забралі бутэльку гарэлкі, а з адчыненай пустой лядоўні старую мясарэзку...

Рабаўнікі станіліся, бо баяліся, прыселі да голага стала. Побач са сталом, паміж вакном і шафай, вісеў прылеплены нябачным скотчам спісаны аркуш паперы. Сяргей адарваў яго. Узяў ліхтарык і пасвяціў. «Што там напісана?» — спытаў Васіль. «Абы-што, мяккае неба, халодную ваду, пра дзядоўнік, і што Радзіма там, дзе магілы сваякоў...» — сказаў Сяргей, плюнуў на паперу і прыляпіў да сцяны.

Дом прыгадаў гаспадара, які сядзеў пры стале, на тым самым месцы, дзе злодзей. Стомлены твар гаспадара, абліты штучным святлом, быў, як у нябожчыка. Але нябожчыкам акуляры кладуць у кішэнь, як і насоўку. Шкельцы блішчэлі, як дзве поўні. І перад грубкай гаспадар сядзеў на нізкім услончыку ў акулярах на засяроджаным твары. Перабіраў паперы і кідаў у агонь. Некаторыя старонкі адкладаў, перачытваў, але потым камечыў і паліў. Так доўжылася некалькі восеньскіх вечароў. У пакоях было суха і цёпла, а вокны зрабіліся мокрыя, спрэс у бліскучых кроплях. І дзве мухі аджыло. Яны пачалі лётаць вакол лямпачкі...

У перадапошні вечар гаспадар і прыляпіў на сцяну, побач са сталом, тую паперчыну... І яшчэ, тым самым познім вечарам гаспадар доўга стаяў і глядзеў на фотаздымкі. Яны былі пад шклом, а шкло тое трымала рама, пафарбаваная ў арэхавы колер. У дзеда гаспадара засталося трохі

фарбы. Каб пафарбаваць вялікую лаву, шкапік побач з печчу, дзверы, то не хопіць, а на раму досыць. Гаспадар, як ніколі раней, доўга разглядаў фотаздымкі, а потым зняў з другой сцяны маленькую рамку, паклаў на стол і пачаў разбіраць, павыцягваў цвічкі, падняў пыльны кардон і дастаў пажаўцелы здымак. На ім быў дзед, які пабудаваў гэты вялікі дом, баба і хлопчык. Дзед і хлопчык стаялі, а баба сядзела на ганку. У адной руцэ нож, у другой яблык. Гэты фотаздымак гаспадар паклаў у нататнік, паміж старонкамі.

«Паглядзі на печы і пад ложкамі, можа, там яго вуды і спінінгі, а я шафу адчыню»,— загадна прашаптаў Сяргей і пачаў заганяць лязо сякеры ў вузкую шчыліну.

Дом напружыўся так моцна і адчайна, што вялікі цвік, на якім трымалася рама з фотаздымкамі, цвік, які забіў яшчэ дзед гаспадара, пачаў ледзь заўважна паварочвацца і згінацца. Вялікая рама са шклом абрынулася на падлогу. Шкло гучна пабілася, разляцелася, фотакарткі рассыпаліся...

Ліхтарык выпаў з Сяргеевай рукі і пакаціўся пад ложак. Васіль прысеў побач з шафай, затуліў галаву рукамі, уцягнуў яе ў плечы.

«Слухай, трэба валіць адсюль. Не падабаецца мне тут. Зловяць, чуеш, Сяргей!» — мармытаў Васіль і зашпільваў гузікі. «Нехта ходзіць, тупае там, не чуеш хіба? Па-над намі спыніўся. Стаіць»,— прашаптаў Сяргей і аберуч падняў сякеру.

Рабаўнікі моцна спалохаліся, вельмі моцна, але трэба знайсці апошняе — вуды і спінінгі, бо бачылі, што на аўтобусны прыпынак гаспадар ішоў толькі з пляцаком...

Калі Сяргей падышоў да шафы і наважыўся зламіць дзверцы, калі прымерыўся і замахнуўся, то... Пад столлю, амаль па-над галовамі, гучна пстрыкнула і загарэлася лямпачка. Ярка. Неверагодна ярка, рыхтык сонца. І ў верандзе загарэлася лямпачка, і над плітой, і ў вялікім пакоі, і над знявечанымі дзвярыма ганка...

* * *

Дом не мог расказаць гаспадару, як супраціўляўся, як бараніўся, як перамог. А каб здолеў, хіба ў такое паверыш?

Раніцай побач з домам стаяла дзве машыны, а ў двары некалькі вяскоўцаў нягучна размаўлялі са следчым, высокім і пахмурным. У доме хадзіў раённы пракурор, немалады, стомлены, засяроджаны. Ён спыніўся над рассцеленай на падлозе цыратай і пачаў вывучаць бязладнасць сабраных рэчаў, быццам абіраў, што ўзяць сабе. Дзверы адчыніліся. Захісталіся фіранкі, паперка, прылепленая да сцяны паляцела на падлогу, пад ногі пракурору.

«Эдуардавіч, дык пісьменнік едзе?» — сказаў следчы. «Заняты нумар».— Адказаў пракурор, пачаў ціскаць кнопкі мабільніка і ўглядацца ў паперку на бруднай падлозе. «Алё, алё… Ты мяне чуеш, Алег, пазнаў. Тут такая справа, твой дом у вёсцы… Што? Не можаш прыехаць… А заўтра? Як гэта… Назаўсёды… Зразумела… І сям'я на ПМЖ… Ну, ты мяне здзівіў… Добра, дзякуй, забяру, у шафе… Яшчэ раз дзякуй, Алег…» — Пракурор схаваў тэлефон у кішэнь расшпіленага паліто, нахіліўся і падняў паперку.

У выстылым доме на верандзе было насыпана мёртвага дубовага лісця. Высокі следчы сядзеў пры стале, а на табурэце сядзела вясковая жанчына ў старамодных акулярах і дыктавала тэлефонныя нумары сваіх трох сыноў, якія на пачатку мінулага тыдня з'ехалі на заробкі ў Піцер. Пракурор пастаяў побач з печчу, паслухаў размову следчага з жанчынай, а потым панёс да сваёй машыны два спінінгі, чорны заплечнік з розным рыбацкім рыштункам і зялёныя гумовікі, лічы яшчэ новыя.

З усяго пачутага сёння вялікі дом, як не намагаўся, а зразумець, што такое ПМЖ — не мог.

жнівень — лістапад 2012

ПАДРАБЯЗНАСЦІ

Голас дачкі гучаў упэўнена. Яна параіла не хвалявацца, бо ведае, што ўсё ў мамы будзе добра, бо яна яшчэ маладая, прывабная жанчына... Нават пацікавілася колерам памады... Вера зірнула на гадзіннік, потым у мяккі паўзмрок сакавіцкага вечара.

...Вера дакладна, з тысячамі падрабязнасцяў, памятала той сонечны кастрычніцкі дзень, тую мінулагоднюю суботу, празрыстую, як вымытае шкло. Чырвоная рыска тэрмометра за вакном кухні паказвала восем градусаў. Вера вырашыла, што менавіта сёння варта разабрацца з кветкамі ў агародчыку, бо далей адкладаць нельга: з панядзелка абяцалі начныя прымаразкі.

Яна старанна абрэзала сухія галінкі, абкапала кожны куст, падграбла. На гэтую працу сышло крыху болей за гадзіну. Стары цэлафан, які яна зняла ўвесну з гэтых, толькі меншых кустоў, выкінула, бо ён амаль увесь падраўся.

Ні ў гаражы, пустым і маўклівым, прапахлым жалезам і гумай, ні ў майстэрні, што месцілася ў сутарэнні, цэлафана не знайшлося. Потым яна згадала. Паднялася драўлянай лесвіцай на гарышча. Жоўтыя прыступкі хрубасцелі, парыпвалі. На іх зусім не сцёрся лак, бо на гарышча ніхто не хадзіў. Лесвіца выдавала абсалютна новай, а парэнчына крышку шурпатай, не адпаліраванай далонямі. Гарышча — адзінае месца ў яе ўпарадкаваным доме, дзе рамонт распачаўся чатыры гады таму, але так і не скончыўся.

Павярнула ключ, адчыніла светлыя сасновыя дзверы, зрабіла крок і спынілася. Пахла дрэвам. Пстрыкнула выключальнікам, тады яшчэ двойчы, але лямпачка не загарэлася.

Вочы прызвычаіліся, і Вера агледзелася. Яна даўно, можа, з год, сюды не заходзіла. Цэлафан ляжаў у доўгай скрыні пад жалезным аднаспальным ложкам. І цяпер яна знайшла важкі пакунак, схоплены скотчам у дыктавай скрыні. Хутка, бо спяшалася, узяла яго пад паху, таропка выйшла і замкнула дзверы. Падумала, што трэба будзе лямпачку замяніць.

Пасля, на вуліцы, увесь час, пакуль давала рады з кветкамі, абгортвала, захутвала, укрывала, абвязвала шпагатам, яе тачыла незнаёмае і трывожнае пачуццё. Не давала супакоіцца і засяродзіцца на прыемнай працы з кветкамі. Яна думала, думала, шукала прычыну раптоўнага хвалявання, але не знаходзіла. Упарадкавала кветкі. Памыла чаравікі, потым рукі, агледзелася. Ёй падалося, што нехта за ёй цікуе, адсочвае кожны рух і нават кожную думку. Выцерла ногі, пакінула гумовікі ў калідорчыку, паклала на іх пальчаткі, якія бязвольна звесілі сінія абалонкі пальцаў.

Адкуль прыйшло хваляванне і трывога, жанчына не ведала. На кухні, на паліцы, у белай вазачцы з сінімі рыскамі, у схованцы, узяла цыгарэту. Вера два гады амаль не курыла. Можа, хіба ў кампаніі, у гасцях, ці калі прыходзілі сяброўкі, дазваляла сабе разняволіцца і падыхаць тытунёвым дымам. Але тут не той выпадак. Тут — нервы. Закурыла. Калі расціснула недапалак і адчыніла вакно, то ў пакоі паглядзелася ў люстэрка. Твар такі белы, што вусны, толькі крышку падфарбаваныя, падаліся чорнымі... Вера ўзяла валідол. Яна заўсёды так рабіла. Села пры стале, паклала побач мабільнік, каб калі што, дзеля ўсяго дзеля... Сядзела, пакусвала вусны, смактала шурпатую, халодную пігулку і насцярожана, засяроджана прыслухоўвалася да свайго арганізма. Сэрца працавала роўна, галава не кружылася, паветра быццам бы ставала...

А потым яна зразумела, здагадалася, што тое, але яна не ведала дакладна, гэта рэч, гук, пах, знаходзіцца там, наверсе.

Яна паднялася і пайшла на гарышча, у вялікі недароблены пакой — слова «мансарда» ёй не падабалася. Механічна

пстрыкнула выключальнікам. Святло не гарэла. Згадала пра лямпачку, згадала, што забылася яе ўзяць. Спакваля вочы прызвычаіліся. Усё, што тут месцілася, стаяла, ляжала і вісела, знаходзілася ў ціхім суладдзі. Тры скруткі рубероіда, дошкі, рэйкі, скрыні, алюмініевы бак, дзве вялізныя бутлі, адна голая, а другая, як апранутая, аплеценая карычневай лазой, пакарабачаныя вёдры, стары рукамыйнік, пакункі паркетных дошчачак, ваконныя рамы пад сцяной, вузкі жалезны ложак з панцырнай сеткай. Пластыкавыя ружовыя начоўкі, поўныя старых газетаў і часопісаў. Усё прыцярушваў мяккі пыл.

З невялікага акенца — на вуліцы яркае сонца — падалі промні. Яркія, хоць чатыры шкліны і здаваліся каламутнымі. Промні падалі на падлогу. На светлыя вузкія габляваныя дошкі, побач з ложкам. У прастакутніку гэтага нерухомага залатога святла стаялі старыя чаравікі. Вялікія, сорак пятага памеру. Жанчына глядзела на гэтыя разбітыя чаравікі, і яе сэрца калацілася. Яна не магла даўмецца, адкуль, як яны тут з'явіліся? Напэўна ж, ведала, што раней іх тут не было, не магло быць? Адкуль? Яна разгарнула і паклала на ложак газету. Села. Яна не адводзіла позірк, не магла адвесці ад гэтых залатых у сонечным святле, цяжкіх будаўнічых чаравікаў. Яны здаваліся несапраўднымі. Выглядалі, як адлітыя з каштоўнага метала... Стаяць і маўчаць... Чаравікі нябожчыка мужа... Сухія каляныя матузкі, на адным з іх вузельчык. Заклёпкі зіхцяць, абцасы збітыя, насы падрапаныя. Чаравікі спрэс у плямах фарбы: белай, цёмназялёнай, рудой і жоўтай. Яна вывучала плямкі фарбы, драпіны, як навуковец — літары невядомай мовы. Намагалася скласці ў знаёмыя словы, але хіба такое можа быць? На кантах прысохла тынкоўка, на правым чаравіку глыбокая драпіна. Так, менавіта на правым — драпіна...

Празрысты і бязважкі пыл курэў у залатых промнях панад ссохлымі карэлымі чаравікамі...

Вера сядзела на мулкай сетцы і баялася паварушыцца. Перад ёй разгортвалася дзея, сэнс быў незразумелы, невыт-

лумачальны, але яна не магла адвесці позірк ад незвычайных і такіх знаёмых чаравікаў. Колькі ўсё гэта доўжылася? Магло праляцець некалькі імгненняў, а магла сысці і цэлая гадзіна.

...Гэта яна ва ўсім вінаватая. Гэта яна сказала мужу, што ёй не падабаецца бэзавы вузел жылаў, гузак, памерам з грэцкі арэх, пад яго каленам на правай назе. Сказала і сказала. Муж знізаў плячыма і адказаў, што ён не пераймаецца, бо нага не баліць, але пухір памацаў. Праз месяц, раніцай, калі ён выйшаў з ваннага пакоя паголены, вільготныя валасы зачасаныя, ніводная кудзерка не тырчыць. Яна паглядзела на яго ногі і зноў нагадала, зноў сказала, што не падабаецца гузак, што ён псуе выгляд. Тым разам муж раззлаваўся. Запэўніў, што такая самая песня была і ў яго-нага бацькі, але пражыў стары восемдзесят чатыры гады, і каб не страўнік, каб не аперацыя, зробленая ў раённай бальніцы, то... Паабяцаў схадзіць у паліклініку да хірурга. Абяцанне выканаў. Прынёс два цюбікі з крэмам і сказаў, што будзе мазаць ногі. Калі ён забываўся, то яна нагадвала. Крэм на конскім каштане трохі дапамог, і варыкозны вузел змяніў колер, пасвятлеў, зменшыўся, страціў акрэсленую пукатасць.

Муж памёр на аперацыйным стале. Дактары запэўнівалі, што аперацыя самая звычайная, і Вера не хвалявалася. Адарваўся тромб. Не было нейкага прыбора, і ўратаваць Мікалая не змаглі.

Ад таго дня прайшло тры гады, пяць месяцаў і сямнаццаць дзён. Ён не дажыў да свайго пяцідзесяціпяцігоддзя сорак восем дзён. Потым яна ўсё гэта падлічыла.

За год пасля пахавання дачка выйшла замуж. Вера аддала дзецям машыну. Дагледжаны мікрааўтобус. Муж ім ездзіў на працу, а ў выходныя і пасля працы на заробкі. Замоваў хапала, ці не ўсе пачалі рамантаваць кватэры і дамы, будавацца, перабудоўвацца. Мяняліся вокны, дзверы, падлогі, дахі... А яе Мікалай быў добрым майстрам. Адказным і не злоўжываў гарэлкай. З ім ахвотна мелі справу. Мікалай

на здароўе не скардзіўся, ну толькі зуб мог забалець ці спіна ад цяжкай і аднастайнай працы... З будоўлі, дзе працаваў майстрам, сыходзіць не збіраўся. Ён паспяваў паўсюль. Свой дом перабудаваў, адрамантаваў. Адзінае, што не паспеў, з гарышча зрабіць мансарду і выкапаць у двары ставок, дзе плавалі б рыбкі і бруіў фантанчык, а яны сядзелі б на верандзе і глядзелі. Ён піў бы з вялікага кубка духмяную гарбату, а Вера каву з маленькай філіжанкі...

За тры дні Вера асцярожна спытала ў дачкі, ці не яна хадзіла, каб нешта ўзяць на гарышча. Дачка, а потым і зяць запэўнілі, што на гарышчы не былі. Вера тлумачыць сваё пытанне не стала. Ключ ад гарышча схавала ў белую вазачку з сінімі рыскамі.

Тады як там апынуліся чаравікі? Вера добра памятала, што выкінула мужаў камбінезон, рукавіцы, камізэльку са шматлікімі кішэнямі і ўвесь стары абутак. Будаўнічыя чаравікі паклала ў чорную торбу, занесла і кінула ў кантэйнер са смеццем. Памятала, як аддала добрую вопратку мужчынам з яго брыгады, а якая горшая, тую бесхацінцам. Яна нічога, што магло нагадваць мужа, не пакінула ў шафах. Гальштукі, і тыя аддала...

У яе жыцці з'явіўся мужчына. Зусім не падобны да Мікалая. З'явіўся ў той час, калі яна прыбрала ўвесь вялікі посуд, на паліцы стаялі толькі маленькія рандэлькі і маленькая патэльня, а на стале кубак і філіжанка. Яе Мікалай любіў паесці, ён быў дужы. Ёй падабалася яго карміць, падабалася яму гатаваць.

І калі яна згадвала Мікалая, то ажно сціскалася ўся ў салодкі і пругкі камяк гарачай плоці.

Мужчына павінен быў хутка прыйсці. Ён працаваў інжынерам на заводзе. Быў невысокі, гаваркі, вясёлы і далікатны. Граў на гітары. Меў кватэру. З жонкай не жыў чатыры гады і два месяцы. Вера падлічыла. Яна двойчы начавала ў ягонай кватэры, на пятым паверсе. Чыстай, добра адрамантаванай. У яго быў вялікі акварыум, у якім тры чырвоныя рыбкі і адна чорная. Цяпер яна рыхтава-

лася да сустрэчы. Нервавалася і злавала. Хадзіла з пакоя ў пакой, цокала абцасамі, цяжка дыхала, быццам паветра не ставала...

Напачатку разрываўся хатні тэлефон. Доўга і настойліва, нават, як падалося, з абурэннем. Потым праз хвіліну голас падаў мабільнік. Яна паглядзела на нумар, хоць і ведала ўсе сем лічбаў. Націснула і прыклала да вуха. Слухала разгублены і незадаволены мужчынскі голас, а тады сказала: «Не трэба да мяне прыходзіць... Не трэба, і ўсё... Ні сёння, ні заўтра, ніколі. Прабач».

Па-святочнаму апранутая, гадоў на дзесяць памаладзелая, ішла на тонкіх абцасах, прытрымлівала шаўковую спадніцу, падымалася светлымі прыступкамі на гарышча. Запаліла святло, села на ложак, на разасланую газету. Рэзка правяла рукой па роце, распэцкала вішнёвую, пад колер валасоў, памаду... Хапанула паветра, паглядзела на тое месца на падлозе, дзе яшчэ ўчора стаялі шэрыя, пакарабачаныя мужавы чаравікі, з калянымі, як з дроту, матузкамі, на адным — вузел... Заплюшчыла вочы і скіравала позірк у суцэльную цемру, у нетры, куды баялася зазіраць, у блытаніну жаночых думак, жаданняў і спадзяванняў. Сказала і ніколькі не здзівілася ні свайму голасу, ні самой прамоўленай думцы: «Чуеш, Бог, а цябе няма!»

люты-сакавік 2013

МАМА

П’яніца нагадваў святога, намаляванага сучасным мастаком. Рэдкая шэрая барада, худая шыя, цёмны, як апечаны паўднёвым сонцам, твар, шэрыя запалыя вочы і цёмныя рукі. Узрост вызначыць дакладна немагчыма. Магло быць і сорак, і шэсцьдзясят магло быць. Насамрэч яму ішоў толькі сорак трэці год. Ён не ведаў, які сёння дзень. Які месяц. І якая гадзіна — значэння не мела. Без розніцы: дзясятая раніцы ці дзясятая вечара. Ён даўно сядзеў на лаве ў парку. Праходзілі побач людзі. На яго глядзелі хутка, а ён на іх глядзеў доўгім позіркам. Калі ішла парачка з півам, то ён цяжка ўздымаўся і прасіў у хлопца цыгарэту. Пры дзяўчыне амаль не адмаўлялі, нават маглі і дзве даць. Брукаванкаю каціла вазок маладая жанчына ў бэзавай сукенцы. Сіні вазок парыпваў і мярзотна папіскваў.— Якая гадзіна? — спытаў цвярозы п’яніца.

— Пятнаццатая дваццаць,— пачулася ў адказ.

— А дзень які?

— Здаецца, серада.

— А месяц?

— Што табе яшчэ трэба! — абурылася маладая жанчына, і вазок зарыпеў, заскакаў брукаванкаю.

Раней гэтая сіняя джынсавая куртка, што на плячах, была яму малая, а цяпер моршчылася на схуднелым целе і выдавала вялікай, як на дзіцёнку, якога бацькі апранулі навырост. І зношаныя джынсы выглядалі чужымі. І толькі старыя разбітыя красоўкі былі да месца.

Такому адмовіш і забудзеш. Нават сумленне не варухнецца ў душы. Пройдзеш і забудзеш назаўсёды. У яго мелася

мабіла. Ёй было гадоў дваццаць. Чорная слухаўка-цагліна, з тоўстым пальцам антэны. Ён знайшоў яе ў скрыні. Знайшоў сёння ўначы, калі шукаў, што яшчэ можна хутка прадаць. Але нікому не прыдалася гэтая дапатопная слухаўка. Ён выцягнуў яе з кішэні і пачаў засяроджана круціць-разглядаць. Дзіўна, але пальцы амаль не калаціліся. Раней, калі да яго прыходзіла пятнаццацігадовая дачка, з такімі самымі шэрымі вачыма, то ён даваў ёй сто даляраў, здаралася, што пяцьдзясят. Потым даваў дваццаць, потым дзесяць. Дачка брала грошы і развітвалася. Яна ні разу не спытала, адкуль тыя грошы... Брала і сыходзіла, нібыта спяшалася па пільных справах. Так толькі свае робяць. А потым дачка перастала заходзіць, бо бацька перастаў даваць грошы. Скончыліся рэчы ў аднапакаёўцы і скончыліся сустрэчы з дачкой.

На працу яго не бралі. Каму трэба работнік алкаголік. Нават тыя, каму ён у свой час дапамагаў, рабілі выгляд, што нічога яму даўно не вінныя і нічым не абавязаныя.

Было колькі жанчын, пасля жонкі, пасля таго, як разышліся, размяняліся, раз’ехаліся. Але што ён мог ім даць? Яны зніклі, як усё ў ягоным жыцці, як рэчы.

Ён глядзеў на сваю мёртвую слухаўку. Ціскануў кнопку. Яна мякка ўвайшла ў корпус і вынырнула. Наступную лічбу націснуў, за ёй яшчэ і яшчэ... Слухаўка нечакана ажыла. Заміргала напачатку чырвонай кропляй, а за імгненне зялёнай.

Андрэй глядзеў на яркую кроплю зялёнага святла. Кропля выдавала зелянейшай за асветленую сонцам траву. Слухаўка шумела. Там былі гукі. Закінутая на антрэсолі, яна аджыла і запрацавала, як дваццаць гадоў таму.

Ён здзіўлена і спалохана прыціснуў яе да вуха. У дынаміку варушылася музыка. Піканне, шоргат, блямканне і звон... А можа, гэта пташкі ў парку ціўкалі і спявалі так салодка? Можа...

— Алё,— Андрэй вымавіў аўтаматычна.

— Алё,— прагучаў у адказ мужчынскі голас.

— Слухаю. Ты хто? — насцярожана і злосна спытаў цвярозы п’яніца і павярнуўся на мулкай лаве.

— А ты што хацеў, чалавек?

— Нічога, проста націснуў і ўсё.

— Проста? Проста і ліст з дрэва не падае і кропля дажджу з неба. Кажы, што трэба, Андрэй.

— Вярні ўсё, як было дваццаць гадоў таму. Ты ж можаш?

У дынаміку пачулася мармытанне, уздых, далёкая музыка, блізкае шыпенне.

А потым запанавала ціша. Такая цвёрдая, як цагліна. Лямпачка згасла і больш не міргала. Слухаўка зрабілася мёртвай і цяжкай, як адлітай з жалеза. Цела нечакана пачало наліваццa жыццём, запаўняць сінюю джынсу курткі. Джынсы са злінялых і пацёртых зрабіліся цёмна-сінімі і цеснымі. А рукавы і калашыны ўсё працягвалі напаўняцца целам. Андрэй адразу згадаў, што куртка адразу, як толькі купіў, выявілася цеснаватай і яе давялося кінуць у шафу. Нават вуліцу ў Варшаве ўспомніў і краму, дзе набыў куртку і джынсы. Успомніў, як гандляр попельна-ружовую сукенку навязліва прапаноўваў. І сукенку Андрэй тым разам купіў, нават глядзець не стаў...

Ён асцярожна падняўся з лавы, а пасля сеў на месца. Прысадамі таропка набліжалася двое маладых мужыкоў. Адзін у плашчы, а другі ў рудой скуранцы. Таго, які ў скуранцы, Андрэй пазнаў. Як не пазнаеш аднакласніка і сябра па справах. З Сяргеем ён і ў Еўропу сто разоў ездзіў, і ў Эміраты, і ў Сібір, а пазней на Далёкі Усход. А другі — зусім незнаёмы, але з выгляду — прыемны.

Андрэй прывітальна ўскінуў дужую руку з тэлефонам. Сяргей павярнуў на бакавую прысаду. Толькі высокі мужчына ў плашчы працягваў ісці да Андрэя. Калі паміж імі засталося тры крокі, то высокі выхапіў з кішэні светлага плашча пісталет і стрэліў. Усё адбылося хутка, амаль імгненна. Свет разляцеўся на кавалкі. Апошняе, што паспеў пабачыць Андрэй,— светлы плашч незнаёмца і яркую зеляніну вясновага лісця.

Незнаёмец нахіліўся, паглядзеў у вочы і пабег.

Гэта рамантычны фінал. Быць такога не магло. Жыццё назад не адкручваецца, хоць ты трэсні... Але свет сапраўды паплыў, а потым разляцеўся і рассыпаўся. Андрэй пачырванеў, твар наліўся крывёй. Ён ускінуў цёмныя рукі і паваліўся на лаву. Некалькі парачак прайшло побач. І жанчына з вазком праехала-адвярнулася, акулярамі цёмнымі бліснула. «Хуткую» выклікаў сантэхнік, які ішоў рамантаваць фантан з голымі дзеўкамі. Ён паставіў на лаву цяжкую скрыню з муфтамі, гайкамі, ключамі, абцугамі і другой патрэбнай трасцай. Набраў нумар на сваім тэлефоне і закурыў.

— Прыедуць, зробяць укол, адпусціць... І мне бывае кепска, пакуль не вып'ю раніцай. Так пагана, што і жыць не хачу. Ніхто мне, мужык, за фантан плаціць не будзе. Я гэта ведаю. Але я пайду і зраблю... Няхай пырскае.

Потым сантэхнік пабачыў вялікую слухаўку старога мабільніка з чорным пальцам антэны. Агледзеўся, нахіліўся. Падняў з-пад лавы і схаваў у кішэнь. Падумаў крыху і перахаваў у жалезную скрыню, дзе прыкрыў жмутом рудой кудзелі.

«Хуткая» з'явілася з той бакавой прысады, куды ўцёк забойца. Андрэй яшчэ дыхаў, калі яго паклалі на насілы. Ён нават вочы расплюшчыў і прашаптаў: «Ма-ма...»

красавік 2013

КУРАГА

Як жа яго звалі? Кулімбек, Казбек, Кулінбег, Ку...

Толькі першы гук і захавала памяць. Хлопец стаяў асобна ад усіх нас, пад жалезным слупом, падобным да шыбеніцы. На тым слупе гарэў адзін ліхтар. Дзень, светла, а слязіна ліхтара ззяе. Халодна, а яна цёплая.

Вакол гаманілі, шапталіся, лаяліся, тупалі, паварочваліся направа-налева, сварыліся, маўчалі, спрачаліся, а ён заставаўся сам-насам. Яго касаватыя вочы, пад тонкімі чорнымі бровамі, глядзелі, цёмныя зрэнкі рухаліся, а ён стаяў, быццам і не разумеў, ні дзе ён, ні навошта ён тут? На ім быў прыкметны ўсходні халат... Нават вельмі прыкметны, але не фальклёрны, а сапраўдны, добра-такі паношаны. Кудлатую шапку хлопец трымаў у руках. Праз плячо торба, пашытая са стракатага кіліма. Пальцы тонкія і доўгія, як у музыкі, але цёмныя, перабіралі кудзеркі аўчыны. Яго рукі і твар я разгледзеў потым. А вакол гудзе рой маладых хлопцаў. У паліто, куртках, ватоўках, плашчах. З пляцакамі, сідарамі, торбамі, валізамі, нават з авоськамі некаторыя...

Маёры хадзілі нетаропка, лейтэнанты рухаліся подбегам з паперамі ў руках, за імі мажныя расхрыстаныя прапаршчыкі з сяржантамі. Бачыў трох палкоўнікаў у шэрых папахах, яны праходзілі ціха, важка, адсутна і абыякава, зашпіленыя на ўсе гузікі. Паперадзе адразу расступаліся і сцішваліся, ніякавелі. Там, дзе прайшлі начальнікі, на некаторы час, заставаліся прагалы, як просекі, як завулкі. Гучалі назвы гарадоў: Ліпецк, Арол, Калуга, Тамань, Мінск, Саратаў, Масква, Чарнігаў, Кіеў, Чарнаўцы, Магілёў... Гэта толькі тыя, якія найчасцей чуліся.

Колькі нас было? Тысячы тры дакладна. Купкамі, зграйкамі, натоўпамі, парамі, кампаніямі, як вялікімі, так і малымі, шчыльнымі шыхтамі, чэргамі.

А гэты хлопец у доўгім цёплым халаце стаяў пад жалезным слупом адзін. Рускі снег, калі аціхаў вільготны вецер, лянотна падаў. Сняжынкі апускаліся павольна і абыякава. Вялікія і халодныя. Ён глядзеў на іх каштанавымі вачыма, назіраў, як яны растаюць на руках. Задзіраў галаву на тонкай шыі, узіраўся ў маскоўскае нізкае неба. Снег вакол стаптаны, брудны, лужыны. Ні травы, ні кустоў, ні дрэваў. Вакол вышэзныя белыя парканы, якія абгароджваюць тэрыторыю зборнага пункта. Пара доўгіх аднапавярховых будынкаў і адзін, на два паверхі, з зялёным фарбаваным дахам і высокім ганкам. Была яшчэ і нізкая доўгая прыбіральня, побач з якой чарга-натоўп. У высокім бетонным паркане дзве жалезныя брамы з бляшанымі зоркамі, а побач з імі — аўтобусы і цяжкавікі вайсковага колеру. Машын меней, чым аўтобусаў.

Адсюль прызыўнікоў павінны развезці па «вучэбках», і па тых месцах, дзе мы будзем праходзіць карантын. Свайго афіцэра, які са мной доўга размаўляў у Мінску, я бачыў, але ён на мяне не глянуў. Прайшоў таропка побач, не прыпыніўся. Праз паўгадзіны зноў прайшоў. Можа, ён зусім на мяне забыўся? Можа, трэба нагадаць яму пра сваё існаванне? А калі мяне разам з усімі павязуць куды далёка? Мо ў той самы Афган? Ад гэтых думак рабілася млосна, але абыякавасць і стома перамагалі, бо пасля цяжкай ночы ў гарачым вагоне, дзе шмат пілі, курылі, сварыліся і нават ледзь не пабіліся, было кепска...

Я не ўмею чакаць спакойна. Заўжды хвалююся, нервуюся, перажываю... І тады не ўмеў, і цяпер не навучыўся. А гэты хлопец у цёплым халаце стаяў спакойна, быццам тое, што адбывалася, яго зусім не тычылася. Стаяў так, нібы ў кожны момант мог сабрацца і пайсці да шырока разяўленай брамы, апынуцца там, у цывільным жыцці. Сесці на цягнік ці на самалёт і паляцець дамоў. Ён не разумеў, што войска нас праглынула, што самахоць адсюль не выйдзеш.

А жалезная брама працягвае зяваць. Аўтобусы заязджаюць, прывозяць і прывозяць будучых салдацікаў... Войска паглынае нас, як тыя крошкі...

Хлопец пад слупом нагадваў скульптуру Буды, высечаную з каштоўнага дрэва, а потым старанна адпаліраваную. Яго ўсходні твар тонкі, арэхавага колеру, шыракаскулы, дасканала прамаляваны, а на вуснах загадкавая ўсмешка.

Ад сполаху, стомы і разгубленасці мне захацелася есці. А хутчэй за ўсё апетыт з'явіўся ад выпітай мінулым днём і ноччу гарэлкі. У кішэнях ватоўкі знайшоў толькі цыгарэты і запалкі. Калі сабраўся прыкурыць, то зірнуў на хлопца. Нашы позіркі сустрэліся. Я падышоў да яго. Падаў яму пачак. Ён узяў цыгарэту і хітнуў. Нават не хітнуў, а схіліў паголеную галаву і некалькі імгненняў так і стаяў. Я сказаў, як мяне завуць, ён назваў сваё імя. Кулімбек, Казбек, Кулінбег, Ку... Пакурылі. Па-руску ён размаўляў так кепска, што я мала чаго мог зразумець. Магчыма, ён хацеў мяне аддзячыць, а можа, здагадаўся, што я хачу есці. Дастаў з торбы круглы, падобны да вялікага бліна, хлеб. Разарваў яго напалам. Падаў мне. Потым выцягнуў з торбы курагу. Залаты, ружова-жоўты камяк пладоў. Ад яе выгляду ў роце з'явілася сліна. Курага была смачная, салодкая з прыемнай кіслінкай. Зубы вязлі...

Кусаў пругкі прэсны хлеб з курагой, жаваў, глытаў і глядзеў на свайго дабрадзея. І ён еў з той самай незразумелай усмешкай. Але даесці я не паспеў. Зямляк, з якім пазнаёміўся ў Мінскім ваенкамаце, незадаволеным голасам паклікаў. Я схаваў рэшткі ежы ў кішэнь ватоўкі і таропка падаўся да сваіх. Там два прапаршчыкі, адзін з паперамі, а другі рукі ў кішэнях, хадзілі і аглядалі беларускіх прызыўнікоў. У маладзейшага прапаршчыка бліскаў, калі ён выкрыкваў чарговае прозвішча, жалезны зуб. Тыя, чыё прозвішча прагучала, адыходзілі ў бок. Мяне не назвалі. Потым, без развітання, маўкліва і хутка, адабраныя пайшлі за прапаршчыкам да брамы, да машын. І неяк адразу тыя, што засталіся, згубілі да іх цікаўнасць.

Другі прапаршчык, нізкі і круглатвары, дастаў з-за пазухі паперку, паглядзеў на нас і першым прачытаў маё прозвішча. Я зрабіў крок. Ён доўга дзівіўся на мяне, а пасля перапытаў, ці насамрэч я мастак. Загадаў стаць побач з ім і пачаў выкрыкваць іншыя прозвішчы. Удакладняць — хто сантэхнік, паркетчык, зваршчык, слесар, муляр, кравец, кухар...

Раптам пачуўся крык. Я азірнуўся. Там, пад слупом, падобным да шыбеніцы, на якім гарэў ліхтар, нешта адбывалася. Колькі чалавек круцілася вакол майго знаёмага ў халаце, а ён курчыўся пад слупом. Наш прапаршчык спакойна працягваў чытаць прозвішчы, а пад слупом хутка збіраўся цёмны натоўп. Тады нехта гучна крыкнуў: «Доктара, гэй... Чурка памірае! Атруціўся!» І далей нягучна, але спалохана: «Хутчэй! Доктара!»

Прапаршчык некалькі разоў перапытаў, хто — кінамеханік? Сказаў, што павінен быць, бо прозвішча ў спісе ёсць, а чалавека няма... Загадаў стаяць на месцы, а сам пайшоў да будынка пад зялёным дахам. У мяне пачало круціць жывот. У рот пабегла салодкая вязкая сліна, якая ледзь пракаўтнулася... Захацелася прысесці, перагнуцца, але я адно прыціснуў да жывата далоні, пахістаўся ды колькі разоў папляваў пад ногі.

Да слупа бег расхрыстаны, у белым халаце, доктар. Ён быў без шапкі, малады. У мяне так круціла жывот, што я ледзь трымаўся на нагах. Потым сагнуўся, прысеў на кукішкі. Калі боль трохі суняўся, то і я падаўся да слупа. Хлопец у цёплым халаце ляжаў на спіне, а доктар навальваўся на яго, ціскаў сашчэпленымі рукамі яму на грудзі і выгукваў: «Р-аа-з! Р-аа-з!» З'явіліся санітары з раскладзенымі брызентавымі насілкамі. Потым яго паклалі і панеслі подбегам да аднапавярховага будынка, а доктар пайшоў следам, рукі ў кішэнях халата, у роце незапаленая цыгарэта...

Тут зноў нехта сказаў, што чурка глынуў атруту і яму кірдык. Што ён не хацеў служыць у войску, а таму і скончыў жыццё самагубствам. Хто гэта прашаптаў — не памятаю,

бо мяне абліло халодным потам. Я падумаў, што ён і мяне атруціў сваім блінам з кіслай курагой і хутка мяне панясуць на брызентавых насілках. Сняжынкі будуць падаць, падаць, падаць... Але жывот балець перастаў, зусім. І есці не хацелася.

У Кулінбека, ці як там яго, спынілася сэрца. Так сказаў прапаршчык, калі мы таропка грузіліся ў кароткі аўтобус.

Не памятаю, як ехалі праз Маскву ў брыгаду, бо ў цяпле задрамаў. У сутарэннях, побач з лазняй, загадалі распрануцца, скласці адзежу пад сцяну, на доўгую лаву і падпісаць свае прозвішчы і адрасы, куды і каму яе адсылаць. Я сваю не падпісваў. Калі забіраў з кішэні ватоўкі цыгарэты і запалкі, то пальцы датыкнуліся да кавалка хлеба і да ліпкай курагі. Я акуратна паклаў цяжкую старую ватоўку на лаву.

Пасля войска колькі гадоў не мог есці курагу. Нават, калі бачыў яе, то мне рабілася млосна. Цяпер ем, і мне смачна...

люты-сакавік 2014

АЛЬБОМ

Кро...

Бывае, гадзінамі спрабую заснуць і не магу. Намагаюся зразумець паходжанне гукаў... Гляджу ў столь, прыслухоўваюся. Што гэта можа быць? Так падае кропля ў шклянку. Тонкае шкло трымціць, шклянка выдыхвае гук. І за імгненне наступная кропля бомкае ў шклянку, потым яшчэ тры. Даўно перастаў заходзіць у кухню, лазенку, прыбіральню, бо ведаю, што гэты гук нараджаецца не там. Ведаю, што гэта не за вакном снег ды лёд растаюць, а потым прасочваюцца і падаюць на карніз ці ваконнае шкло. Думаў, магчыма, дробны жучок-шашаль грызе мэблю, падлогу... Думаў, што гэта гадзіннік за сцяной. Спыняў усе гадзіннікі, а гук працягваў нерваваць, потым палохаць. Ведаю паходжанне ўсіх начных гукаў.

Усіх, апрача падзення пяці кропляў на донца шклянкі.

Дзве кроплі, потым яшчэ тры... Дзве кроплі, потым яшчэ тры... Дзве кроплі, потым яшчэ тры... Дзве кроплі, потым яшчэ тры... Дзве кроплі, потым яшчэ тры...

Дзве кро...

Даўно, увосень 1979 года, у Верхнім горадзе, у двухпавярховым доме, з якога выселілі жыхароў, а дом збіраліся разбурыць, я знайшоў люстэрка ў цяжкай дубовай раме. Шкло пабітае, калі ў яго глядзеўся, то не ставала часткі: то твару, то постаці, то неба... Рама лакаваная — вішнёвая, дакранацца да яе прыемна. Шкло выбіў на вуліцы кавалкам чырвонай цэглы. Праз тую раму глядзеў на занядбаны квартал, царкву і кляштар, на раку, дом.

Нёс раму і думаў пра тое, а што я намалюю...

У тым доме мяне спалохаў стары, які размаўляў, як мне падалося, па-нямецку. Ён звяртаўся да Фімы. Потым патлумачыў, што Фіма — яго родны брат... І ў тым доме я пачуў ідыш, на якой размаўляў той стары са сваім братам...

Горад, дом, старога габрэя ў чорным плашчы, з малатком у левай руцэ і чорным чамаданам у правай. Той кепска паголены стары расказаў пра гаспадароў люстэрка, прыгадаў, дзе яно вісела ў Вяржбіцкіх. Хто глядзеўся і хто перад ім галіўся ды прычэсваўся.

Я маляваў краявід. Маляваў дом. Маляваў габрэя з малатком і валізай.

Потым намаляваў свой партрэт з ружовай кветкай і перафарбаваў вішнёвую раму ў чорны колер. Дакранацца да яе і цяпер прыемна. На тым партрэце я — падлетак.

Але праз маю выяву прасвечваецца горад, габрэй, дом, неба. І калі гляджу на палатно, то бачу пабітае люстэрка з павутой расколін. Невялікага трыкутнага кавалка шкла і цяпер не стае. Дзіўна...

І ты, Брут!

Раніца. У краме, у аддзеле бакалеі, побач з прылаўкам, цётка ў памаранцавым адзенні. Пры яе нагах круціцца кудлаты цуцык. Цётка штурхае яго нагой, скідае капюшон, узіраецца ў недалёкі шэраг featurerознакаліберных пляшак і кажа: «Дай-ка мне, Марына, адзін брут! Галава баліць...»,— падае банкаўскую картку. Прадавачка задуменна ставіць пляшку шампанскага. Цётка спрактыкавана набірае код, хавае бутэльку з бліскучым коркам у маленькую торбу, картку — у кішэнь, спахопліваецца і просіць аднаразовы кубачак. Посуд атрымлівае задарма, як бонус.

Разам з цуцыкам і брутам выходзіць з крамы.

Балкон

Нехта скажа «гаўбец», а я скажу «балкон»... Доўгі і шырокі балкон мастацкай вучэльні імя Глебава. На тым балконе атынкаваны шурпаты парапет. Балкон трымаецца на белых калонах. На яго можна было патрапіць праз дзверы спартовай залы. Увосень і ўзімку ў зале гулялі ў валейбол, баскетбол, бегалі, скакалі. Увесну вялікую залу дзялілі перагародкамі, якія мацавалі цвікамі да падлогі. Дзялілі на закуты-майстэрні, у якіх дыпломнікі пісалі свае карціны. Тагачасная зала нагадвала сённяшнія офісы...

Мы выходзілі на балкон пакурыць, падыхаць паветрам, выпіць віна, зноў пакурыць. Паразмаўляць з гасцямі і выкладнікамі, зноў выпіць. Праўда, пілі, калі цямнела, бо меркавалі, што жывапіс можна рабіць толькі пры сапраўдным сонечным святле... Смешна...

У мяне быў фотаздымак. Невялікі, чорна-белы. На ім балкон мастацкай вучэльні. На балконе — мае сябры-таварышы. І я стаю між імі, гляджу на фатографа. На тым здымку нас дзевяцёра: Генка Чэх, Сашка Лось, Жанка, Галя, Агафон, Адамчык, Лідка Лазар, Марынка Фурман і я... Не ўсе, на жаль. Фатограф стаяў на вуліцы, перад будынкам, здымаў знізу.

А таму мы маленькія, а вучэльня нагадвае карабель, балкон — борт яго, а мы — пасажыраў, якія развітваюцца з берагам...

Карабель вярнуўся. Будынак стаіць на тым самым месцы, але балкон пусты, маіх сяброў-таварышаў, як хваляй, змыла.

Празрыстасць

Плячыстая пляшка з кароткай шыяй, са шкляным прыцёртым коркам, поўная празрыстай вадкасці. Я падняў яе і глянуў праз шкло і вадкасць на сябра. Мне хацелася яснасці, а яму хацелася сысці ад адказаў на мае непрамоўленыя пытанні. Вось таму мы і пілі неразведзены спірт, які

студзіў скуру, калі кропля трапляла на далонь, апякаў язык, а рот рабіў сухім... Мы пілі той спірт з тонкіх медыцынскіх шклянак з чырвонымі рыскамі. Налівалі па семдзесят пяць грамаў, як на адзін глыток.

За вакном сінела студзеньскае паветра, а на тэрмометры за шклом тонкая чырвоная рыска стаяла на мінус дваццаці. Да майго дня народзінаў заставалася два дні.

Свет здаваўся празрыстым.

Доктар наліваўся ружовасцю, а на яго белым халаце пачыналі з'яўляцца рэзкія цені. Сябе я не бачыў...

Жо...

Сапраўдны мастак павінен быць галодны. Так думаў я на першым курсе мастацкай вучэльні. Менавіта гэтая думка саграvала пусты страўнік і змушала рухацца хутчэй па паўцёмных вуліцах ранішняга вясновага Мінска. Я прыехаў у вучэльню першым выстылым тралейбусам нумар два. Пабудзіў старую заспаную вахцёрку ў накінутай на плечы шэрай хустцы. Яна незадаволена выцягнула з дзвярэй адламаную ножку табурэткі. «Зноў ты тут!» — прагучала мне ў спіну, як лаянка. Потым я атрымаў ключ ад майстэрні. Сядзеў і маляваў антычную капітэль. Стараўся. Апрача шоргату алоўка і гарачага патрэсквання калярыфераў, іншых гукаў не было. Цішыня, папера, аловак і запэцканая графітным брудам капітэль. Мне было добра.

Раптам я пачуў крокі вахцёркі, яе неразборлівыя словы і цяжкія крокі. Дзверы майстэрні адчыніліся і ўвайшоў Жорка. Ён прыехаў з чыгуначнага вакзала, а пад пахай трымаў кардонную тэчку, з якой вытыркаліся няроўныя краі паперы. Жорка меў прозвішча Шчасны, такое самае, як у мастачкі. Напачатку я думаў, што ён сваяк той мастачкі, таму яго і прынялі ў вучэльню. Але Жорка не быў яе сваяком. Ён прывёз семдзесят накідаў, зробленых уначы на вакзале.

Каб у яго асадцы не скончыўся атрамант, то накідаў было б яшчэ болей. Жорка расклаў малюнкі на падлозе і сеў

на табурэт. Вочы чырвоныя, рукі ў атрамантных плямах, валасы прыліплі да ілба. Ён выцягнуў з кішэні пінжака два сухары з чорнымі барадаўкамі разынак і большы даў мне.

Жорка маляваў лепш за ўсіх у нашай групе. Цёткі, дзядзькі, дзеці, сабачкі і клункі з розным рыззём атрымліваліся ў яго жывымі і смешнымі. Трафім Ігнаценка, які выкладаў малюнак, Шчаснага асцярожна хваліў за працавітасць і колькасць, а некаторыя накіды ставіў нам у прыклад. Я так хутка маляваць не ўмеў.

Жорка — першы, каго выгналі з нашай групы. Выгналі за двойкі з каламі па тых навуках, якія да малявання калі і мелі дачыненне, то далёкае. Жорка быў ідыётам. У простай дыктоўцы мог зрабіць сто памылак, а нескладанае пытанне па фізіцы змушала яго абліваацца потам так, што кашуля рабілася цёмнай.

Жорка сваёй рудой шчэццю, ён быў на два гады старэйшы за мяне, нагадваў некаторыя аўтапартрэты Ван Гога. Можа, яшчэ і позіркам каламутных вачэй — зацятым, упартым, адсутным... Ён вельмі хацеў стаць мастаком. Можа, болей, чым хто з нашай групы. Упэўнены, што ён пагадзіўся б адсекчы сабе левую руку, каб толькі гэта дапамагло здейсніць мару.

Выпадкова высветлілася, што яркі жывапіс Жоркі — усяго толькі вынік яго дальтанізму. Зялёныя яблыкі хлопец маляваў ружовымі, а бэзавую тканіну яскрава-зялёнай, як купарос на старой бронзе. Яго карцінкі пераліваліся, ззялі і зіхцелі, а я з захапленнем глядзеў, як ён водзіць пэндзлікам, і зайздросціў.

Жора закахаўся ў Светку Цыбіну і сказаў, што калі яна не пойдзе за яго, то ён яе заб’е. Светка спалохалася і пагадзілася. Іхняе жыццё ператварылася ў суцэльную пакуту. Светка кідалася на Жорку з гарачым прасам, а ён, тым самым прасам, хацеў знявечыць ёй твар. Светка кінула Жорку, зноў выйшла замуж за няўдалага мастака, а потым за негра і з’ехала ў Кенію. Пра вясёлае сямейнае жыццё Жоркі апавядала мне Танька Смірнова, тагачасная сяброўка Светкі.

Здаецца, Жорка скончыў вучэльню, але нашы шляхі болей не перасякаліся.

Дарма кажуць, што Мінск маленькі.

Каб мы сустрэліся цяпер, то, мусіць, я паціснуў бы шырокую далонь былога аднакурсніка, паглядзеў у бясколерныя вочы і падзякаваў за руды сухар з чорнымі барадаўкамі разынак. Пра мастацтва размаўляць бы не стаў.

Мінскі альбом

П’яная жанчына ў расшпіленай куртцы з капюшонам, з дзіцёнкам на руках, які плача, двойчы спатыкнулася і ўзышла на мост. Вечар. Цёмна. Вада трымціць рознакаляровымі адлюстраваннямі «Журавінкі». Жанчыну хістае, але ідзе. Яна ўскудлачаня, з цыгарэтай у роце. Спынілася. Стаіць побач з парэнчамі, па-над ракой, глядзіць, напачатку ўгару, потым на ваду. Дзіцёнак перастае румзаць. Робіцца ціха. Вельмі ціха. Вусцішна. Жанчына выплёўвае недапалак.

Я стаю каля моста праз Свіслач, побач з парапетам, і камечу пальчаткі. Дзіцёнак ікае, ускрыквае і пачынае плакаць. Жанчына сыходзіць.

Мне хочацца закурыць. Так моцна хочацца закурыць, што ні пра што іншае не магу думаць.

Паліто

Быў у майстэрні мастака. Даўно не бачыліся, шмат размаўлялі. Пілі гарбату са шкляных тонкіх кубкаў. Мастак паказваў карціны. Рамы на палотнах з гадамі робяцца ўсё лепшыя і лепшыя, а творы горшыя і горшыя. Мяне гэта назіранне напалохала, я вынес яго з майстэрні.

Згадаў кароткае драпавае паліто на ваціне, якое вісела пры дзвярах, на цвіку, у інтэрнацкім пакоі, па вуліцы Сурганава, на другім паверсе... Гэта было ў васьмідзясятым годзе.

Цяпер у майстэрні, на плечыках, вісіць скураное паліто з каўняром з выдры. Пад ім новыя цёплыя чорныя чаравікі, як жукі...

Геній

Толік з'яўляецца ў горадзе ўвосень, нечакана. Апрануты не па надвор'і, занадта лёгка. Заўсёды ў адным і тым самым шэрым, некалі фарсістым, а цяпер зношаным, пінжаку з жалезнымі гузікамі. Толіку не бывае халодна. Ёсць два месцы ў Мінску, дзе мы сустракаемся, але не вітаемся. Першае — побач з вайсковымі могілкамі, а другое — побач з кінатэатрам «Мір».

Бачу, як ён ідзе ўздоўж чорнай агароджы могілак. Правая рука ў кішэні, а ў левай — тэчка. Толік можа спыніцца, стаць побач з жалезнымі прутамі і пачаць маляваць. Будзе ехаць доўгі трамвай вуліцаю Даўгабродскай. Будуць спяшацца людзі, бо пачынаецца дождж, будуць выдзірацца з рук парасоны, а ён будзе маляваць. І ніводная кропля дажджу не ўпадзе на шэрую паперу, на рукі мастака...

Ён шмат разоў спрабаваў паступіць у тэатральна-мастацкі інстытут, але яго не бралі, не бралі, не бралі...

А яшчэ, гэта побач з кінатэатрам «Мір», Толік можа доўга стаяць і глядзець на будынак. Бо менавіта для фасада кінатэатра ён цэлы год рабіў доўгае пано. Маляваў з такой упартасцю, што засынаў апрануты і ляжаў, як нябожчык, а ягоны пінжак вісеў на спінцы крэсла. І яно нагадвала чалавека побач з ложкам хворага. Вакол насыпана паперак, як лісця пад дрэвам. Гэта вялікія і зусім дробныя малюнкі, ёсць пакамечаныя і падраныя...

Аднойчы, ветраным лістападаўскім днём, побач з кінатэатрам, яго тэчка выслізнула з азяблых рук, раскрылася — малюнкі паляцелі, закруціліся па вуліцы... Толік стаяў і глядзеў, потым пачаў збіраць. І тады яго ледзь не збіла машына, бо ён не чуў і не бачыў яе... Так і не сабраў усе, выхапленыя ветрам эскізы і накіды, а пабег адтуль, нават не азірнуўся, бо яму было сорамна.

У 1973—1974 навучальным годзе я жыў з Толікам у адным пакоі, на чацвёртым паверсе інтэрната архітэктурнабудаўнічага тэхнікума. Я — першакурснік, ён — дыпломнік.

Не ведаю, ці жывы мастак Толік Вераб'ёў?

Дзве вежы

Я стаяў ва ўсім старым: ватоўка, чаравікі, нагавіцы, швэдар, рудая зімовая шапка.

І пляцак на маім плячы вісеў стары, брудны. А лістападаўскі вецер дзьмуў халодны, ледзяны. Шчокі, вушы і рукі — мерзлі, вочы слязіліся, але я глядзеў на шэра-вохрыстыя вежы сабора.

Побач са мной стаялі дзве сотні хлопцаў. Нехта глядзеў у неба, хмарыстае і шэрае, нехта — пад ногі... А я глядзеў на знявечаныя вежы, дах, хмары і птушак. Глядзеў, быццам бачу іх упершыню. Мы стаялі ў двары гарадскога ваенкамата і чакалі. Чатыры разы ўсім загадвалі выйсці ў двор і стаць у шыхт. (Сёння на месцы ваенкамата — музей Савіцкага.)

Юрка Чваркоў, мы з ім стаялі плячо да пляча, калі дазволілі разысціся, пацягнуў мяне ў прыбіральню, такую брудную, што няма дзе нагу паставіць. І там мы пілі гарэлку. З рыльца. Я прыціскаў да зубоў рыльца пляшкі і глытаў халодную гарэлку.

Але ні цяплей, ні весялей ад яе не рабілася.

Праз паўгадзіны мы зноў пілі. Рыльца чарговай пляшкі білася аб зубы. Потым зноў пілі. А потым, калі стаялі ў двары і два афіцэры ў доўгіх шынялях спрабавалі ў які раз пералічыць нас, мне зрабілася цёпла. Над знявечанымі касцёльнымі вежамі плыў карабель. Вялікі, жалезны, шэры... І сцягі markнакаляровыя на тым караблі, і гарматы... І вялізныя вінты лянотна круціліся, перамешвалі хмары, вецер і стары горад.

Гэта быў 1983 год. Мяне забіралі ў войска. Было змрочна і шэра. Раніцай, на Беларускім вакзале, у Маскве, я зграбаў снег з нейкіх скрыняў, побач з паштовым вагонам, і еў яго. Многія грызлі халодныя белыя камякі.

Я спалохана шукаў у небе карабель і вежы, задзіраў галаву, а на твар ляцеў халодны снег.

Натуршчыца 1978

Сюжэта ў гэтай гісторыі няма.

У жанчыны быў выразны твар. Яна пазіравала два сеансы. Усяго двойчы яна сядзела на крэсле, глядзела, куды ж яна глядзела? Пра гэта я здагадаўся потым. Яна пасміхалася сваім думкам. Рукі, рукавы кофты закасаныя, трымала на каленях. З усёй групы толькі я і Валодзька Мохаў малявалі яе. На трэці і чацвёрты дзень натуршчыца на заняткі не з’явілася. Драбнатвары мужчына, які загадваў натуршчыкамі, даў ейны адрас, бо каб ведаў тэлефон, сам бы ўсё высветліў.

Мы з Мохавым паехалі даведацца, чаму яна перастала прыходзіць. Натуршчыца жыла на Камсамольскай, у дварах. Той двор мы адшукалі хутка. Вокны пачыналіся адразу ад зямлі. На падваконнях кветкі ў вялізных, абгорнутых для прыгажосці шпалерамі, кансароўках. Бялізна сушыцца. Кастрычнік, але цёплы, а можа, мне гэта здаецца, бо спяшаліся і нам зрабілася горача... Падняліся на другі паверх драўлянымі сходамі. Дом здаваўся пустым і пахла дзіўна, па-вясковаму. Пагрукалі ў дзверы, пачакалі, пагрукалі яшчэ. Валодзя пацепнуў плячыма і сказаў, што ў кватэры ціха.

Я прапанаваў напісаць цыдулку і запхаць пад дзверы. Але яны адчыніліся. Бліснуў ланцужок. На нас запытальна глядзеў мужчына. Мы пачалі тлумачыць, што шукаем натуршчыцу, назвалі прозвішча, сказалі, што мы — мастакі. Ён гукнуў у цемру: «Мама, гэта да вас... Мастакі... Прайдзіце». Наша натуршчыца ляжала на канапе. У нагах — руды кот, але ён адразу збег.

Натуршчыца сказала, што не прыйдзе да нас, бо захварэла. Побач з канапай стаяў зэдлік, а на ім — бутэлечкі, лыжка, шклянка з вадой, яблык і высокі крышталёвы келіх. «Гэта віно... Думала, што яно смачнае і салодкае, а яно кіслае. Я піла яго даўно, з жаніхом...» — патлумачыла натуршчыца і паспрабавала засмяяцца. Але закашлялася, пачырванела.

Прыйшоў яе сын і прынёс кубак з цёплым пітвом. Натуршчыца глынула і перастала кашляць. Побач з канапай

стаяла чорнае піяніна. На ім кардонка з цукеркамі, кожная ў бліскучай фользе, як елачная цацка. Натуршчыца папрасіла, каб я падаў цукеркі, а сын наліў віна маладым мастакам. Сын ейнае пажаданне выканаў. Ён усё рабіў з хуткай пакорлівасцю, спрытна, па-жаночы. Мы выпілі, з’елі па дзве цукеркі.

Тое віно мне не падалося кіслым. Жанчына згадала, што быў у яе жаніх-мастак. Ён яе маляваў фарбамі, на палатне, але партрэт не захаваўся, бо была вайна.

«Я прыйшла пазіраваць, каб яго згадаць. А глянула на вашы малюнкі і пабачыла, якая я старая, зморшчаная, як тая жаба...» — сказала яна з разгубленай усмешкай.

Яе сына звалі Эдзік, і ён правёў нас да дзвярэй. Мы пачулі, як ляскнуў замок. Бразнуў ланцужок. У двары я закурыў. Пахла вільготнай бялізнай, дымам, старым Мінскам і хлебам.

Ні прозвішча, ні імя той жанчыны не запомніў, а вось па бацьку яна была — Вісарыёнаўна.

Стары вакзал

На старым вакзале пахла чыгункай, прыбіральняй, хлоркай і буфетам... А яшчэ нямытымі пасажырамі, якія нагадвалі клункі, торбы, валізы... Да чыгуначнага вакзала было бліжэй, чым да аэрапорта, а на трамвайны прыпынак бліжэй, чым на тралейбусны.

Я сядзеў і маляваў пасажыраў, якія спалі ці здранцвела сядзелі. Абуджаліся яны ад гучных і хрыпатых абвестак, але толькі на адно імгненне, потым ізноў рабіліся нерухомымі. Здаралася, што да мяне падыходзілі міліцыянты і даводзілася паказваць шэранькае пасведчанне навучэнца мастацкай вучэльні. Міліцыянеры глядзелі дакумент, няскончаны накід, зроблены алоўкам, крыва пасміхаліся і сыходзілі. На вакзале маляваць мне падабалася, бо там па начах шмат нерухомага, запаволенага, спыненага. Застаецца перанесці абрысы на паперу і паставіць дату. Але тады, у 1973—1974 гадах, я не падпісваў свае накіды, не захоўваў іх. Быў

упэўнены, што намалююцца лепшыя, такія, што і падпісаць будзе не сорамна.

Часам я спыняюся на плошчы і гляджу на вакзальныя вежы, якія адлюстроўваюцца, рассыпаюцца і наноў збіраюцца ў нерухомай паверхні шкла... Ні разу не бачыў, каб у новым вакзале нехта старанна і самааддана маляваў.

Чэ...

З Генам Чэхам я пражыў чатыры гады ў адным пакоі. Па інтэрнатах жылі і па прыватных кватэрах.

Гена быў нефарматны. Ён пачынаў маляваць, а потым даклейваў кавалак паперы, бо яму не ставала прасторы на аркушы. І з палотнамі адбывалася тое самае. Прымацоўваў да падрамнікаў рэйкі, ляпіў стужкі палатна і працягваў фарбаваць. У памяці захаваліся многія зробленыя ім кампазіцыі, эскізы, накіды, партрэты... Гена ўсё рабіў засяроджана і ўпарта. Ён імкнуўся да завершанасці і дасканаласці, атрымлівалася — наадварот. І ў наш інстытут, у «Пухавіцкую акадэмію», на манументальнае аддзяленне яго не ўзялі — нефармат. Разы тры-чатыры ён здаваў іспыты, а ўсё не шанцавала.

Там, дзе сёння шклобетонны гандлёвы цэнтр «Еўропа», банкі, крамы і іншыя будыніны, там, дзе ўніверсам «Рыга» і шматпавярховікі, у гады навучання ў мастацкай вучэльні стаялі самыя звычайныя драўляныя і мураваныя дамкі. Сады, штакетнік, парканы, сабакі брэшуць, вуліца мокрая ў бліскучых калюгах. Мы з Генам шыбуем цемраю з заняткаў у Крапоткінскі завулак. У нашых руках палотны, якія выкручвае сустрэчны вецер, спрабуе выхапіць і шпурнуць у цемру. Мы тады трымалі іх так, быццам палотны адзінае, што ў нас было. Перакрыквалі вецер і дождж, размаўлялі пра мастацтва і потым зноў пра яго ж. У Генкі карычневы плашч, а ў мяне шэрая балоневая куртка. Нашы доўгія валасы мокрыя і ногі мокрыя, але мы на гэта не зважаем...

Нас грэе мастацтва.

Потым сядзім у маленькім пакойчыку, які здымаем у бабулі нашага аднакурсніка і малюем. Пісаць алейнымі

фарбамі гаспадыня нам забараняе, бо ёй смярдзіць шкіпінар і ад яго галава круціцца. За вузкі аднавокі пакойчык і тапчан, на якім спім, штомесяц аддаем гаспадыні па пятнаццаць рублёў.

Гена напісаў ці не самы лепшы дыплом на нашым курсе. На вялікім палатне быў намаляваны мужчына ў кепцы, які едзе на кані, а побач ідзе жанчына з граблямі. Урачыста, павольна і стомлена крочыць конь. Урачыстыя на вечаровым небе аблокі, падобныя да кветак ці парашутаў...

Зрэдку сустракаю свайго сябра Гену Чэха. Ён выкладае ў мастацкай школе, у Светлагорску. І мне здаецца, нудзіцца, але змяніць фармат не стае ні жадання, ні моцы. Мы сядзім у кавярні і п’ем каву. Пра мастацтва не размаўляем. Зусім не гаворым, бо тое, што я думаю, наўрад ці зразумее Гена, а яго думкі я ведаю. Гамонім пра дзяцей, пра былых аднакурснікаў... Я ведаю, што Гена даўно хоча спытаць, чаму я скончыў інстытут і кінуў жывапіс? Чаму я займаюся не фарбамі, лініямі, карцінамі, краявідамі, выставамі, а невядома чым? Гэтае пытанне падзяляе нас, як шкло. Мы бачым праз яго адно аднога, пазнаём, радасна ўсміхаемся, спрабуем размаўляць, а не атрымліваецца.

...дзве кроплі, потым яшчэ тры... Дзве кроплі, потым яшчэ тры... Дзве кроплі, потым яшчэ тры... Дзве кроплі, потым яшчэ тры... Дзве кроплі, потым яшчэ тры... Дзве кро...

Арка

У Мінску ёсць арка. Калі прайсці праз яе з праспекта, то трапіш у двор. Там будынак з белымі калонамі. Раней левае крыло доўгай будыніны займала мастацкая вучэльня імя Глебава. Улетку 1973 года... Мой сябра Ігар Цішын даведаўся, што атрымаў на ўступных іспытах па дыктоўцы двойку. Ён выбег з вучэльні. На ім была валошкавая кашуля, яркая, як полымя гарэлкі. Полымя мільганула пад аркай і згасла...

Калі і ёсць у Мінску трыумфальная арка, то гэта яна. Дзіўна, цырульня побач з аркай засталася, а мастацкай вучэльні няма...

«Малочка»

Самыя лепшыя вандроўкі тыя, у якіх няма пэўнай мэты. Калі ідзеш і можаш збочыць у завулак ці двор, спыніцца на рагу вуліцы, прысесці на лаву побач з фантанам або пры століку вулічнай кавярні. Звычайна мы размаўляем пра ўсялякае і markdownрознае, але можам і маўчаць... Мы ідзем з дачкой па Мінску.

Думаю пра месцы, куды вяртацца не хочацца.

Паварочваем на Купалаўскую. Будынак цырка нагадвае прэс-пап’е, а праспект — стол. Вуліца робіцца цеснай. Столікі, побач легкавікі, а іх гаспадары вячэраюць. Пытаюся ў дачкі, а ці ведае яна, што тут было раней? Дачка кажа, што рэстарацыя «Узбекістон», а цяпер — «Пікавая дама».

І раптам я ёй пачынаю згадваць, што да рэстарацыі «Узбекістон» у гэтым доме, на першым паверсе, знаходзілася кавярня «Малочнае», ці, як многія казалі,— «малочка». Вядома, што ў свае амаль васямнаццаць дачка пра «малочку» можа і не ведаць.

Але ж я памятаю... І тыя дубовыя дзверы, і маленькі гардэроб насупраць уваходу. Нават мужчыну ў цёмна-сінім гарнітуры, выгляд адстаўнога маёра, памятаю.

Ён у тым гардэробе не адзін год стаяў. На студэнтаўхлопцаў пакрыкваў, а да дзяўчат заляцаўся... Адразу за дзвярыма нясмачна пахла прыгарэлым малаком. І меў той пах нешта хатняе, дзіцячае. Але не пах падгарэлага малака, адносная таннасць вабіла да гэтага месца. І калі быў студэнтам, то даволі часта хадзіў сюды. Удзень «малочка» працавала, як звычайная сталоўка. Бярэш руды спод, займаеш чаргу, якая нетаропка рухаецца. Суп малочны, блінцы з тварагом, сырнікі, аладкі, запяканка, смятана, тварог, малако, гарбата, кампот, кефір, коржык... На рубель можна ўдваіх паесці. Пасядзець пры стале з белым абрусам. А вось вечарамі ў «малочцы» музыка грала гучна, стравы змяняліся і афіцыянткі разносілі напоі моцныя.

...Мы прыйшлі з Валодзькам Мохавым і занялі столік пад вакном. Ён замовіў гарэлку і закуску. Што за шчодрасць такая, мне было не зразумела, але я з пытаннямі не спяшаўся. Чакаў. Ён разліў гарэлку па чарках і паведаміў, што закахаўся. Выпілі.

Далей сказаў, што ўсё занадта складана, бо ў жанчыны ёсць дзіця. Выпілі. Ён папрасіў у мяне закурыць. Доўга і няўмела камечыў папяровы муштук, на абрус церусіўся тытунь. Курыць Мохаў не ўмеў. Зацягнуўся, закашляўся, пачаў тушыць папяросу, апёк палец, вылаяўся. Падняў пляшку, наліў і прапанаваў выпіць. Я глядзеў на яго шэры і нерухомы твар. Мой аднакурснік заўсёды быў правільным, да мастака не надта падобным. Заўжды пастрыжаны, паголены, адзенне чыстае, абутак блішчыць. У Мохава на ўсе пытанні меліся адказы. Але сёння яго нешта круціла і гняло, быццам памеры не супадаюць і вялікае не месціцца ў малое... Але потым, калі зноў выпілі, ён сказаў галоўнае. Жанчына, у якую ён закахаўся, выкладае ў нашым інстытуце, і я яе добра ведаю, яна жыве ў Мінску, у яе кватэра і дачка. Я не стаў удакладняць, на колькі гадоў выкладчыца старэйшая за студэнта, а прапанаваў выпіць.

У той вечар мы напіліся. Мохаў прасіў нікому пра размову не казаць. Я і маўчаў, пакуль пра гэта не даведаліся ўсе на курсе і ў інстытуце. Мой аднакурснік Валодзька Мохаў ажэніцца з выкладчыцай, яны з’едуць са сталіцы ў Гомель. Там мой аднакурснік і памрэ. Мне раскажуць, як нешта ў галаве правільнага Мохава перастане складацца, вялікае зноў не будзе змяшчацца ў малым...

Пра свайго аднакурсніка я не стаў казаць дачцэ, а прыгадаў, як мы з яе мамай прыходзілі сюды. Нават успомніў, пры якім століку сядзелі і што елі.

Усё болей у горадзе месцаў, дзе бачу тых, каго няма. Бывае, што некаторыя робяцца бачнымі на адну хвіліну, але гэта толькі для мяне. Яны шэпчуць, глядзяць, а потым, калі спрабую наблізіцца,— знікаюць.

Усмешка Джаконды. Краніум

Калі руйнуюць стары дамок, а на яго месцы будуюць новы, то я не здзіўляюся і не абураюся. Тут ёсць працэс... Чалавек нарадзіўся, жыў, памёр...

Не ведаю, ці ёсць у сённяшніх навучэнцаў мастацкай вучэльні і акадэміі такая завядзёнка, якая была ў маіх аднакурснікаў, аднагодкаў, паплечнікаў. Кожны, хто браўся вучыцца на мастака, мусіў мець сапраўдны чалавечы чэрап. Яго належала маляваць з розных бакоў, вывучаць, ведаць, як свой уласны. Адкуль ішла тая ўпэўненасць, што наяўнасць у майстэрні ці інтэрнатаўскім пакоі чэрапа навучыць маляваць твар чалавека, ледзь заўважную ўсмешку, прымружаны ад цікаўнасці ці абыякавы позірк... Можа, гэта ўплыў гісторый пра мастакоў Адраджэння, якія цёмнымі начыма рэзалі ў сутарэннях трупы людзей і жывёл, каб вывучыць анатомію? Можа, патрабаванні рэалістычнай школы, але чэрап здаваўся мне рэччу звышнеабходнай.

Тым, хто меў чэрап, зайздросцілі...

Год 1974. Я жыў на другім Крапоткінскім завулку ў прыватным дамку. Да сваёй бабулі мяне і Генку Чэха пасяліў аднакурснік Сашка Лось. Мы вырашылі здабыць сабе чарапы. Двойчы з’ездзілі на Кальварыйскія могілкі. Крычалі ў мокрых і згалелых дрэвах вароны, пахла цвілым лісцем, але на недагледжаных і брудных могілках нам не пашанцавала. Сашка нават магілу свайго дзеда адшукаць сярод іржавых крыжоў і пагнутых агароджаў не здолеў...

Праз пару тыдняў нехта сказаў, што зносяць габрэйскія могікі за Нямігай. Гэта быў рэальны шанец. З адной на трох рыдлёўкай мы выправіліся нядзельным ранкам туды. Халодны восеньскі вецер. Даехалі аўтобусам да агромністага опернага, які нагадваў рэшткі Вавілонскай вежы. Перайшлі мостам цёмную надзьмутую Свіслач. Рушылі праз брудныя кварталы, якія тады не хаваліся за новымі шматпавярховікамі.

Чорныя коміны хлебазавода. Цёмны дым. Старыя абшарпаныя дамкі. Вуліца Сухая ўся ў калюгах. Знайшлі па-

трэбнае месца: людзі зрэдку ходзяць. Дрэвы спілаваныя, галлё, бруд, агароджы пакарабачаныя. Вялізны экскаватар з каўшом у дол увабітым, два чорныя бульдозеры. Нават камяні помнікаў з шасцікутнымі зоркамі яшчэ не пазвозілі. Яны, як выдраныя зубы, ляжалі на мокрай і гразкай зямлі. І косткі чалавечыя паўсюль. Малая бярцовая, вялікая, рэбры, часткі хрыбетнікаў...

Ніхто нам не замінаў, ніхто не спыняў. Мы хадзілі па цяжкай зямлі, якая наліпала на чаравікі, калупалі дол, але чарапоў не знаходзілі. Пабачылі глыбокую траншэю і чалавечыя косткі на дне, на рудой гліне, у вадзе. Траншэя глыбокая, адвалы на два бакі.

Неяк злезлі. У зямлі, на ўзроўні грудзей, заўважылі праваліну. Паторкалі рыдлёўкай. Пасыпалася труха спарахнелых дошак. Гэта была труна. Першы чэрап дастаўся мне.

Я сам яго выцягнуў з цёмнай дзіркі. І сківіца ніжняя знайшлася побач... Не было ні грэблівасці, ні гідлівасці. І Генка знайшоў труну хутка, але выцягнуў напачатку косткі. Пракапалі трохі правей. Гена дастаў з цёмнай праваліны маленькі чэрап. Колькі не пароўся, а ніжнюю сківіцу не адшукаў. Расстроіўся, пакрыўдзіўся, быццам я вінаваты, што яму не пашанцавала. І трэці чэрап неўзабаве здабылі.

Калі вылезлі з глыбокай траншэі, то адчулі, як смачна пахне з хлебазавода ванілінам і батонамі...

Склалі свае здабыткі ў палатняную торбу і, радасна-стомленыя, рушылі на свой Крапоткінскі завулак...

На газавай пліце выварым чарапы ў вадзе з хлоркай. Брудная пена скіне колькі разоў накрыўку, пазалівае полымя. Смуроду цяжкага і задушлівага напусціць — не перадаць. Старая гаспадыня напалохаецца. Яна будзе ўпэўненая, што мы клей косны варым, каб палотны праклейваць. Накрыўку здыме, зазірне ў вядро, а тут з кіпеню адзін з чарапоў і вынырне...

Чэрап, які я адшукаў, стане колеру арэхавага, на ніжняй і верхняй сківіцы па два зубы ў металічных каронках заблішчаць. Маленькі, які Генка здабудзе, колерам зробіцца

жоўта-малочным. Мы вызначым, што чэрап дзіцячы, бо ўсе дробныя зубы на месцы. А той, які ўнуку гаспадыні трапіцца, належаў старому і бяззубаму габрэю. Калі высахне, то адразу пацямнее ў колер бруднага воску...

Не думалі мы тады пра Бога і вечны спачын. Не думалі і пра могілкі, як апошні дом і прытулак чалавека...

Мы малявалі чарапы. Ні выкладчыкі, ні настаўнікі слова кепскага нам не сказалі, не паўшчувалі, не папракнулі... Я стану перавозіць той чэрап з бліскучымі зубамі з інтэрната ў інтэрнат, з адной майстэрні ў другую, з адной прыватнай кватэры на другую. Ён паўсюль будзе са мной...

Я моцна верыў тады ва ўласны талент і пакліканасць.

Калі сёння гляджу на загадкавую, ледзь заўважную ўсмешку Моны Лізы, то не бачу яе чэрапа і ніжняй сківіцы.

Савецкая ўлада — д'ябальская і цынічная... Водар хлеба плыў хвалямі над зруйнаванымі, знішчанымі габрэйскімі могілкамі. Такі смачны, такі ванільны, такі неперадавальны...

У палатнянай торбе грукаюць тры чарапы. Мы — шчаслівыя. Разумею ўласнае глупства, але маладосць мае права на памылкі...

Кніжкі

Навучэнцы мастацкай вучэльні дзяліліся на тых, хто купляў альбомы па мастацтве і на тых, хто не купляў. Паводле колькасці альбомаў можна было меркаваць, ці сур'ёзна малады чалавек вырашыў звязаць жыццё з мастацтвам. У Наташкі Астроўскай такіх кніжак не было, нават паштоўку з выявай карціны яна не купіла.

Ага...

Там, дзе сёння мікрараён Зялёны луг, была вёска. Улетку, пасля першага курса, у той вёсцы праходзіла наша натурная практыка. Даязджалі тралейбусам ці трамваем да

апошняга прыпынку, а потым ішлі праз поле. Малявалі лапухі так, быццам іх адлілі з гіпсу, быццам яны белыя і чыстыя, а не прыцярушаныя пылам. Малявалі кветкі, дзядоўнік, дрэвы і хаты, коз, пеўняў, сабак і кароў. У гэтай вёсцы была дзяўчына-вар'ятка. Здаецца, звалі яе Валька. Яна хадзіла па вёсцы то запаволена, то пачынала крычаць і бегла. Ногі ў яе былі тоўстыя, пальцы брудныя, спадніца кароткая. Вар'ятка часам падыходзіла і глядзела, як мы малюем. Падыходзіла ціха і асцярожна, стаяла нерухома і сачыла, як на паперы пачынае ўзнікаць выява. Мне не падабалася, калі нехта чужы стаіць за спінаю і ціха дыхае. Я Вальку прагнаў. Яна адбегла на колькі крокаў, стала пад яблыняй і задрала спадніцу...

У той дзень я намаляваў сінія бярозы. Дрэвы стаялі на пагорку, а я сядзеў побач са сцежкай на бервяне. Пакуль маляваў, то думаў пра вар'ятку, пра яе белыя ногі і нахіленыя ветрам дрэвы. Заняты маляваннем сініх бяроз, не пачуў, як да мяне падышоў Агафон. Ён паглядзеў і сказаў, што бярозы зялёныя, а не сінія, а я яму расказаў пра белыя ногі...

Праз колькі гадзін Сашка Агафоненка нешта апавядаў дзяўчыне-вар'ятцы, смяяўся, бліскаў шкельцамі акуляраў, частаваў печывам. Валька слухала майго аднакурсніка ўважліва і ела печыва.

Добра памятаю толькі адну працу Сашкі Агафоненкі. Ён зрабіў яе на першым курсе. Брудна-шэрая вясковая вуліца, калюгі, поўныя брудна-шэрай вады, шэрыя хаты, шэрыя платы і шэрае неба. І толькі адно дрэва чырвонае, як кроў, як агонь... На ўсё жыццё той акварэльны аркуш запомніў. У Агафона былі сотні малюнкаў, а ў маёй памяці захаваўся толькі адзін. І выкладчык жывапісу і кампазіцыі Юрый Выхадцаў глядзеў на тую шэрую карцінку па-дарасламу, быццам яна надрукаваная на старонцы часопіса. Агафоненка ж не разумеў. Стаяў і пахістваўся з нагі на нагу, хрубасцеў дужымі пальцамі. Чакаў, калі пачнецца перапынак і можна будзе пабегчы на стадыён... Сёння, я думаю, гэта была безумоўная, але выпадковая ўдача.

Агафон сябраваў не з алоўкамі-пэндзлямі, а з фізкультурай. На перапынках ён бегаў на стадыён тэхнікума, вяртаўся ўспатнелы і задаволены. Казаў, што падцягнуўся на турніку пяцьдзясят разоў і прабег восем колаў. Агафон не курыў і на першых курсах зусім не піў, але грошы на п’янкі-пагулянкі заўсёды даваў. Сядзеў, еў і глядзеў, як хлопцы п’янеюць і пачынаюць чапляцца да дзяўчат, як мацюкаюцца, як аднакурсніцы задаволена чырванеюць.

На адной з наступных практык, яна праходзіла ў Раўбічах, мае аднакурснікі-аднагрупнікі добра пасядзелі на пагорку, па-над плыткай рэчкай. Выпілі віна. Лёнік Мароз, абіраць на той момант не было з каго, спакусіў Марынку, вырашыў, што і ёй трэба адчуць сябе шчаслівай жанчынай. І Марынка, як потым казалі, была не супраць любошчаў у кустах на беразе рэчкі. Але Агафон наляцеў на Лёніка, ададраў яго ад паўраспранутай Марынкі. Моцна трымаў Лёніка за рукі і крычаў: «Як табе не сорамна, Мароз, ёй жа балюча!»

Я не ведаю, якія мастакі былі ў кумірах Агафона, якія кніжкі ён чытае, якое кіно глядзіць, якую музыку слухае. Як і не ведаю, з якой мэтай ён паступіў у вучэльню, навошта яму было ўсё гэта складанае і цяжкае, п’янае і нервовае жыццё?

Дзіўна, але і на тых фотаздымках, што засталіся ў мяне ад часоў вучэльні, Агафона няма...

Сашку Агафоненку я сустрэў у скверы побач з ГУМам гадоў восем таму. Была восень. Я Агафона не пазнаў. Ён сам падышоў да мяне. Ад яго пахла гарэлкай, а ад ягонай скуранкі — дажджом. Ён апавёў мне пра Кулікоўскага (потым я пра яго напішу), які зусім звар’яцеў і выпільвае лобзікам літары з пенапласту, працуе мастаком-афармляльнікам на мясакамбінаце. Але, як высветлілася, то бачыў Агафон Кулікоўскага гадоў дзесяць таму. Смурод мясакамбіната я памятаў, як і цвёрды позірк Кулікоўскага...

Горад

Мінск дзіўны горад. Ёсць у ім таямніца. Калі некага не жадаеш бачыць, сустракаць яго на вуліцах, у метро, крамах, кавярнях, аптэках, то і не сустрэнеш. Хоць год хадзі, хоць дзесяць... А калі трэба сустрэць ці пабачыць, то абавязкова з тым чалавекам горад і сутыкне: у метро, краме, аптэцы, кавярні. Часам здаецца, што Мінск маленькі, як кватэра, а часам ён агромністы, як лес.

Але, можа, гэта толькі мне ён дапамагае?

Фу...

Калі з праспекта падысці да аркі і стаць, то праваруч — вокны цырульні з чаргой, леваруч — будынак мастацкага інстытута. Яго вокны, як вочы з бельмамі, бо іх заўсёды зацягвалі паўпразрыстай паперай; паперадзе, двор перайсці, белыя калоны з капітэлямі і філёнчатыя дзверы мастацкай вучэльні. Калоны трымаюць доўгі балкон...

Увесну на калоне з'явіўся надпіс: «Цуканаў — дуб!» Той надпіс хутка зафарбавалі, але напісанае слова не знішчыш. Цуканаў — прозвішча тагачаснага дырэктара вучэльні. Хто зрабіў надпіс, не знайшлі.

Мне падабалася прыходзіць у вучэльню рана, а сыходзіць позна. Фінікі тады каштавалі ўсяго восемдзесят капеек за кілаграм. Калі моцна хацелася есці, то я купляў кулёк фінікаў. Крама «Садавіна-гародніна» — побач, на праспекце...

Стаяў на балконе вучэльні, еў тыя коўзкія фінікі, кідаў костачкі з балкона і думаў, што буду знакамітым мастаком. Тады нават і кроплі сумневу ва ўласным таленце не было. Праўда, да інстытуцкіх майстэрняў, дзе сумневы пачнуць з'яўляцца, яшчэ далёка. Пакуль гэта толькі першы курс...

Пальчаткі і боты целяпаліся — такія тонкія рукі і ногі ў Марынкі Фурман. Скура — бела-блакітная, а валасы — залаціста-рудыя і кучаравыя, як вяхотка. Марынка апранала-

ся ярка і цёпла. Швэдры насіла шчыльныя, а шалікі доўгія і мяккія.

Мне Марынка не падабалася, як і я ёй. У памяці засталося некалькі яе прац, і тое толькі таму, што нагадвалі знакамітых Сіньяка і Сёра. Гэтыя акварэлі яна зрабіла яшчэ на першым курсе вучэльні. Я перастаў на Марынку звяртаць увагу на тым самым першым курсе і не памятаю, што і як яна малявала наступныя тры гады.

Нават дыплом яе не захавала памяць.

На першым курсе Марынку крыху пахвальваў выкладчык жывапісу Выхадцаў, а потым і ён на яе карцінкі амаль не глядзеў. Мне здаецца, што і ёй гэта было без патрэбы. Але, добра памятаю, як зайздросна яна глядзела на дзяўчат, калі да іх пачыналі нахабна чапляцца хлопцы.

Марынка аднойчы запрасіла мяне да сябе. Я прыйшоў. Пазваніў у дзверы і адскочыў, бо на мяне глядзеў яе вялізны і слінявы баксёр! Я сядзеў у фатэлі і баяўся паварушыць рукой, словы прамаўляў ціха і лагодна, амаль шэптам, а сабака гыркаў, гатовы кінуцца на мяне і перагрызці горла. Марынка зацягнула яго ў лазенку і там зачыніла. Сабака гучна брахаў, а потым пачаў скрэбці кіпцямі дзверы і скавытаць.

З 1977 года я Марынку Фурман не бачыў. Чуў, што яна працавала на кінастудыі, расфарбоўвала чужыя малюнкі. Цікава, а каб сустрэліся, то што б я мог ёй апавесці?

Туман

У такім тумане, як апошнія дні, парк падобны да вясновага лесу, у якім здарыўся пажар...

Я ішоў учора праз парк, дыхаў туманам. Пачуў мужчынскія галасы. Размаўлялі па-ангельску і гучна. Наблізіўся. Мужчыны пры мокрай лаве пілі гарэлку. Налівалі ў аднаразовыя кубкі, чаркаліся бязгучна і выпівалі. На лаве акуратна ляжалі рэчы, пакеты, пальчаткі...

Гэта было а дзясятай раніцы. За дзве гадзіны я вяртаўся тым самым шляхам. Мужчыны стаялі побач з лавай, спра-

чаліся гучна, але не па-англійску. Вакол іх зямля гарэла, закіданая яркім лушпіннем. Размова ішла пра верталёт і жанчын. Спалучэнне мяне не здзівіла, бо туман у Мінску амаль казачны.

Дрэва

Ёсць і ў мяне ў Мінску ўлюбёная вуліца, месца, будынак... А яшчэ ёсць любімае дрэва: дуб побач з дамком І з'езда. Я гляджу на яго ўзімку, калі ён засыпаны снегам, увесну і ўлетку. А найболей ён мне падабаецца позняй восенню, калі толькі на ім і шуміць рудое лісце...

Мне здаецца, што гэта важна — мець такое дрэва? Любімае?

Майстэрня

Там было вакно, але форткі не было. Вакно малое, можа, метр на метр. Калі да яго падысці ўсутыч, то бачыш цэглу і цэмент, а вышэй — неба і ногі. Сабак бачыш і сабакі бачаць цябе, бо яны адчуваюць, калі за імі цікуюць, а людзі не бачаць, бо вакно майстэрні нізка ў асфальце, як у акопе, а па-над ім — краты... Каб патрапіць у майстэрню, то трэ было зайсці ў двор дома, адчыніць жалезныя дзверы з надпісам «Бойлерная» і сысці бетоннымі прыступкамі. Потым адчыніць наступныя дзверы і трапіць пад чатырохпавярховік па вуліцы Бялінскага.

Адразу за дзвярыма — тумблер-выключальнік, павернеш — дзве лямпачкі запальваюцца, і можна далей ісці, пад цяжкай столлю. Вакол трубы розных памераў, гарачыня, пара, бульканне і сычэнне. Спецыфічны пах цвілі, пары, мокрай зямлі і цэглы. Яшчэ двойчы, пакуль дойдзеш да дзвярэй майстэрні, даводзіцца падымацца і сыходзіць жалезнымі лесвіцамі... А сама майстэрня маленькая. Стол, два крэслы, самаробны ложак, эцюднік, некалькі планшэтаў, маленькі стэлаж, яркая лямпачка пад нізкай столлю...

З няручнасцяў — адсутнасць вады. Яе бралі з чорнага крана.

Сантэхнік падказаў, што гэтая вада пітная. На гэтым кране вісела пакарабачанае вядро, а ваду набіралі ў літровы слоік і кіпяцілі.

Жыць і працаваць у той майстэрні можна было. А ў вайсковай частцы, амаль насупраць, праз вуліцу з трамваямі, сваё жыццё: спявалі, маршыравалі, бегалі. Па тым, што адбывалася там, можна заўсёды вызначыць час. Бягуць, тупацяць — шостая раніцы, спяваюць — поўдзень...

Калі майстэрню абрабавалі, то скралі фотапавелічальнік у чамаданчыку, падушку, якую я прынёс з інтэрната, і пляшку віна... Карціны, фарбы, пэндзлі і малюнкі не ўзялі, але пераглядзелі, параскідалі і пакамечылі.

З віном і гарэлкай у той майстэрні праблем не было. А з вадой былі.

Дзве кроплі, потым яшчэ тры... Дзве кроплі, потым яшчэ тры... Дзве кроплі, потым яшчэ тры...

Дзве кроплі, потым яшчэ тры... Дзве кроплі, потым яшчэ тры...

Дзве кро...

студзень-сакавік 2014

ПРА МАМУ

Запісы з фэйсбука

У думках тысячы разоў прамаўляў «люблю», а ўголас, каб мама пачула, то, можа, усяго колькі разоў. Скажу, амаль шэптам, хутка, па-дзіцячы, альбо з усмешкай і сам зніякавею, спалохаюся. Быццам нешта забароненае вымавіў, быццам не так выдыхнуў. Чаму гэтае слова захрасае, сціскае горла, дыхаць не дае?

Так лёгка і звыкла напісаць «люблю» ў лісце ці на святочнай паштоўцы, а так цяжка сказаць.

* * *

Адзін з маміных «пункцікаў» — чысціня. Мама змагаецца з пылам, якога няма, з нябачнымі плямкамі і парушынкамі. Яна мые падлогу, выцірае, выбівае дыванкі і коўдры, прасуе шторы, абрусы, ручнікі, сурвэткі. Шкла ў вокнах яе кватэры быццам няма. Гэта цяпер, калі састарэла і саслабела, то не мые вокны па чатыры разы на год, не фарбуе з педантычнасцю хірурга падваконні, рамы і дзверы. Не пераклейвае яшчэ чыстыя шпалеры ў калідоры на новыя, не беліць напярэдадні Вялікадня столь на кухні, не перасцілае і не перавешвае ўсё чыста і ва ўсіх пакоях. «Не хачу, каб людзі, калі памру, сказалі што жыла абы-як»,— неахвотна тлумачыць мама і глядзіць на столь. Паводле ейнага меркавання столь у кутах трохі рудая і яе трэба пафарбаваць. Абавязкова. І яшчэ, я вельмі не люблю гэтую маміну размову, а яна настойліва паўтарае, як апраўданне: «Чыстую кватэру вам будзе лягчэй прадаць».

* * *

Вёска Карпаўка, дзе нарадзілася мама, стаіць на рацэ Сож. Не дзіва, што мама добра плавае і вады не баіцца. Аднойчы яна пераплыла Сож. Трохі пахадзіла на тым беразе, маленькая, як пташка, і вярнулася. Бацька плаваць не ўмеў. Ён стаяў у рацэ, з падкасанымі калашынамі, курыў папяросу і зайздросціў, а потым яшчэ і насварыўся на маму. А мама смяялася, адціскала свае густыя цёмныя валасы і казала: «А што такога, ну пераплыла...»

Сож у Клёнках, дзе быў летнік, хоць і шырокі, але не такі, як у Карпаўцы, дзе ён зліваецца з Дняпром. Мне тады ішоў восьмы год, я еў вялікай лыжкай трускалкі, пасыпаныя цукрам, з літровага слоіка, якія прывезлі бацькі, і неверагодна ганарыўся мамай. Сам плаваў адно па-сабачы, далёка ад берага не заплываў, бо баяўся.

* * *

Дачыненні паміж мной і малодшым братам няпростыя, найчасцей так і бывае ў сям'і, бо назапашваюцца розныя крыўды, як вялікія, так і дробныя. І надыходзіць той момант, калі пачынаецца высвятленне адносін. Калі ўсчынаецца сапраўдная сварка: з абразамі, абвінавачваннямі, перабольшваннямі, падлікамі, лаянкай. Мама, вядома, палохалася і палохаецца. Але не памятаю, каб яна заняла бок таго, за кім відавочная праўда. Мама шкадуе і пакрыўджанага, і крыўдзіцеля — аднолькава, як старэйшага, так і малодшага. Глядзіць на нас вачыма поўнымі слёз і спрабуе супакоіць, суняць жарсці. Заўсёды. Не памятаю, каб стала на мой бок, ці на бок малодшага сына.

Упэўнены, што яе пазіцыя — самая моцная, а паводзіны слушныя, і справядлівасць на ейным баку.

* * *

Мне было дванаццаць. Я прыйшоў са школы і еў пражаную бульбу з гуркамі, а пасля мяне чакаў вялікі кубак кампоту. Мама ўвесь час маўчала, прыбрала талерку з відэль-

цам і пайшла з кухні. Кампот быў смачны — слівовы. Піў няспешна, а потым салодкія слівы павыбіраў з кубка пальцамі, бо лянота было з-за стала ўставаць, мама ж не бачыць. Хутка памыў рукі, зайшоў у пакой, каб падзякаваць, а мама плача. Сядзіць пры круглым стале, твар рукамі затуліла і хліпае. На маё пытанне «што здарылася», не адказвае. Спрабуе супакоіцца, а не атрымліваецца. Пачаў суцяшаць, а яна тады яшчэ болей расплакалася. Пазней прызналася, што згубіла грошы на зімовае паліто, і ў дадатак увесь заробак, які ўчора атрымала на заводзе. Новае зімовае паліто з футравым каўняром — даўняя маміна мара.

Карычневы партманет з бліскучай зашчапкай не без маёй дапамогі знайшоўся. Ён выпаў з кішэні, калі мама лазіла ў пограб набраць бульбы і ўзяць з паліцы бэзавы трохлітровы слоік з тым самым слівовым кампотам. Новае паліто яна купіла. Мне падабалася гладзіць яго мяккі бухнаты каўнер, але рабіў я гэта, калі мама не бачыць. Бо яна тое паліто любіла.

* * *

На пытанне «кім працуе мама», а ў школе іх скрозь задаюць, я губляўся і хутка адказваў, што працуе на шклозаводзе. Вядома, і мне хацелася, каб мама была доктарам, інжынерам, настаўніцай, майстрам, начальнікам... Але мама рэзала шкло, і я доўга не любіў гэтае пытанне. Мне было сорамна за маму. Здаралася, што я хлусіў і прыдумляў сваёй маме прыгожую прафесію. Аднойчы сказаў, што яна — эканаміст. Чаму?

Маме не падабаецца ўспамінаць сваё маленства, казаць пра тое, як яны былі ў бежанцах, а пасля вярнуліся з бацькам у сорак чацвёртым у сваю паўразбураную хату. Вайну згадвае неахвотна... Потым захварэў і памёр яе бацька, мой дзед Адам, а мама з братам Шурам і самай меншай сястрой Надзяй трапілі ў дзіцячы дом, бо сіроты... Адтуль мама пайшла на завод. Трохі весялей апавядае, як на выходныя забірала сястру з дзіцячага дома да сябе ў інтэрнат.

На пошце доўга запаўняе бланк грашовага перавода, напружваецца, чырванее. Почырк няўпэўнены, літары няроўныя, словы з памылкамі. У інтэрнаце мастацкай вучэльні мяне спыніла камендантша і паведаміла, што мне прыйшоў перавод на дваццаць рублёў, хутчэй за ўсё з вёскі, ад бабулі. Я пачырванеў, бо грошы даслала мама. Было тое ў семдзесят чацвёртым, а маме было ўсяго сорак чатыры...

Цяпер маміны граматычныя памылкі мне даражэйшыя за вершы класікаў. Піша яна літарамі крывымі, вялікімі і няроўнымі, але можа разрэзаць вялікую шкліну. Разрэзаць без лінейкі, так роўна, што ніякі паэт не здолее.

* * *

Я прыехаў з Мінска дамоў. Гэта было, калі мы яшчэ жылі на Кастрычніцкай, у камуналцы, а нашымі суседзямі былі Лукомскія. Мама пераказвала навіны: пра дзеда з бабай, пра сваякоў, пра маіх аднакласнікаў, бо ўсіх бачыла ці не штодня ў клубе, ля клуба, на вуліцы. Я слухаў не надта ўважліва, бо ведаў што перастрэну ўсіх, паразмаўляю. Раптам у калідоры грукнулі дзверы, прыйшла суседка. Тут мама сцішыла голас і згадала, як пару тыдняў таму бацька пабіў суседа. Я здзівіўся, бо бацька невысокі, неагрэсіўны, схільны хутчэй саступіць, чым біцца. Спытаў, за што яны біліся. Мама, звычайна скажа нешта, а потым чакае пытання. Тут жа яна пераказала падзею без маіх пытанняў. Сусед — Мікола Лукомскі — прыйшоў на кухню і абразіў маму. Сусед быў крыху п’яны, а таму і злосны. І бацька, так атрымалася, выйшаў на агульную кухню. Мама апавядала, як мужчыны біліся на цеснай камунальнай кухні, як з бразгатам ляцелі на падлогу місы, посуд, тазы, як сыпаліся лыжкі з відэльцамі. Як Мікола схапіўся за нож, але ўдарыць, дзякуй богу, не паспеў. «Саша размахнуўся, ды як даў яму, Мікола і паваліўся паміж плітой і сталом. А пасля Саша нож забраў і павёў мяне ў наш пакой, а Мікола застаўся ляжаць і крахтаць»,— мама прамаўляла і няўмела, па-жаночы, паказвала бойку.

Шчокі ў мамы пачырванелі, вочы блішчэлі, яна памаладзела нават. У ейных словах быў гонар, бо муж абараніў яе, перамог маладзейшага і дужэйшага крыўдзіцеля.

Потым з суседзямі памірыліся. І сёння Райка Лукомская бывае прыходзіць да мамы на пяты паверх. Яна моцна састарэла, так моцна, што і пазнаць цяжка. Яны сядзяць на канапе і гавораць пра дзяцей і ўсё на свеце. А дзе Мікола Лукомскі, не ведае ні Райка, яго былая жонка, ні мая мама.

* * *

Сваю кватэру мама перапісала на мяне. Аддала мне даверанасць з пячаткамі і подпісамі, сказала, каб не згубіў, каб паклаў на месца. Выглядала яна сцішана і разгублена. Мяне наяўнасць таго дакумента і сур'ёзнасць моманту засмуцілі. Хоць разумею, што некалі давядзецца і гэтай справай займацца. Вядома, што лепей, як мага пазней, але калі гэты момант надыдзе, як яно будзе, думаць не хочацца. Стараюся не думаць, але думаецца.

«Ты ж будзеш гэтым усім займацца. Калі прадасі, то аддай палову грошай брату, добра?» — папрасіла яна, калі я перагнуў паперчыну і схаваў у торбу.

«Добра, але я забяру тыя грошы, якія ён мне дзесяць гадоў аддаць не можа»,— сказаў, а за імгненне і пашкадаваў.

Мама падціснула вусны, сцялася, разгублена ўздыхнула. Можа, з паўгадзіны не размаўляла са мной, мыла на кухні посуд, бразгала нечым, а потым падышла і папрасіла не рабіць гэтага. Сказала, што сама, калі зможа, сплаціць братаву пазыку. Я разумеў, што моцна яе пакрыўдзіў, што яна ўсё гэта доўга абдумвала, узважвала, перабірала варыянты, хвалявалася, ціск сама сабе мерала, а яно не атрымалася так, як яна хацела...

«Падзялі пароўну, я цябе прашу, а то людзі будуць казаць, смяяцца з мяне, паабяцай, сынок».

Я паабяцаў зрабіць так, як яна просіць. Яе не будзе, а ўсё адно хвалюе, што пра яе могуць сказаць людзі. Вось гэта мяне дзівіць.

* * *

Калі еду дамоў, то напярэдадні абавязкова тэлефаную маме і пытаю, што прывезці. Часцей за ўсё яна просіць прывезці смачнай рыбкі. Жонка ідзе і купляе запакаваны кавалак стронгі ці сёмгі.

Прывожу. Мама глядзіць на чырвоную рыбу і хавае ў лядоўню. Ні разу не бачыў, каб яна тую рыбу ела. Ведаю, на свае вочы бачыў, што абсалютна такая самая рыба, у такой самай упакоўцы, прадаецца ў нашым гастраноме пад самым домам, што прасцей — пайшла і купіла.

Аднойчы пачуў тэлефонную размову мамы са сваёй старэйшай сястрой — цёткай Вольгай. Мама хвалілася, што я прыехаў, што цяпер сплю з дарогі, а потым радасна пералічвала падарункі і пачастункі са сталіцы. Цётка Вольга пытаецца, чым мама збіраецца мяне карміць, што будзе на сняданак? А мама як чакае гэтае пытанне — радасна пачынае пералічваць стравы, казаць, што я худы, што зусім мала ем. Старэйшая бывае ўдакладняе, ці ёсць у малодшай гуркі, ці ставіла капусту, хоць ведае, што ёсць, што капуста стаіць на балконе...

Цяпер ведаю, што рыба, якую я прывожу, смачнейшая, тлусцейшая і ў меру салёная. Упэўнены, што няхай яна будзе і саланейшая, але для мамы яна будзе смачнейшая.

* * *

Спадзяюся, што дачыненні з Богам у мамы простыя і ясныя. У царкву, калі ёсць сілы, ходзіць. Святы ведае, нават бывае мне тэлефануе, каб нагадаць, што сёння — свята, а таму і працаваць нельга. Просіць, каб і нявестцы сказаў, і ўнучцы. Малітвы чытае. Стаіць побач з ложкам, у сваіх старамодных акулярах, глядзіць у кніжку і нягучна моліцца. Вокладка кніжкі абгорнута газетай, можа, і той, дзе працую я. На выцвілай газеце алоўкам намаляваны няроўны сіні крыж. Не прыслухоўваўся да яе слоў, стараўся не замінаць, прачыніў дзверы свайго пакоя, каб не турбаваць.

Перад абразом, які бацькі забралі з дзедавай хаты, стаяць штучныя папяровыя ды пластыкавыя кветкі. Чарачка са свечкамі. Абраз упрыгожаны рушніком з чырвонымі кветкамі. Нічога надзвычайнага. Пад сталом, на якім абраз, старая швачная машынка ў жоўтым дыхтавым футарале. Машынка спраўная — шые. Мама, калі быў дома, спытала, ці не буду я супраць, калі яна аддасць сваю машынку хрэсніцы, у падарунак, на памяць. Вядома, я не супраць.

Побач з машынкай слоікі з сочывам і мёдам.

* * *

Маму мала цікавіць, пра што я пішу ў кніжках, газетах і часопісах. Чытае толькі, калі прашу. Для яе самае галоўнае мой фотаздымак. Яна глядзіць на яго, вывучае, а потым, калі размаўляем па тэлефоне, то кажа: «Нешта ты схуднеў, зусім не ясі». Пачынаю пераконваць што ем добра і рэгулярна, што спраўны, што ўсё ў мяне добра. Яна ж кажа, што я яе падманваю, што яна мяне бачыла на здымку, што выглядаю, як зэк, з такімі кароткімі валасамі.

Тлумачу, што той здымак, які яна бачыла, пяцігадовай даўніны, а цяпер я не такі. Фотаздымкам, сваім вачам, яна верыць болей, чым маім словам.

* * *

Мама падышла да мяне і сказала: «Калі атрымаецца, то завязіце мяне на Курган, да бацькі... А калі не будзе палучацца, то закапайце, дзе атрымаецца».

* * *

Стары сервант стаіць у кухні. За шклом чарачкі, келіхі, кубкі, сподкі, невялікі папяровы абраз, колеры на ім цьмяныя, выявы не надта разборлівыя. З бакоў, у шкапках, скрыначка з нажніцамі, ніткамі, гузікамі. І розныя дакументы там. У другім шкапіку нажы, лыжкі, відэльцы. Паміж шкапкамі глыбокая ніша. Там фотаздымкі. На тым, што

пасярэдзіне, мы з братам, а па баках — унучка. На адным меншая, а другі з выпускнога ў ліцэі. Злева ляжыць малітоўнік, правей — старамодны буднік. І карткі, і малітоўнік, і гадзіннік стаяць на чысценькай сурвэтцы. Нічога іншага мама туды не кладзе. Мне ўся гэтая самаробная кампазіцыя крыху нагадвае алтар.

У вялікім пакоі таксама фотаздымкі ў секцыі, але ў зале мама бывае раз ці два на дні: кветкі паліць, тэлевізар паглядзецць, а ў кухні шмат разоў. Зірне на гадзіннік, каб даведацца, ці не надышоў час прымаць лекі — пабачыць дзяцей і ўнучку. На гадзіннік, як і ўсе старыя людзі, мама глядзіць шмат разоў на дзень. Бывае і ўначы выходзіць, каб ціск памераць.

* * *

Бацькоўская кватэра на апошнім пятым паверсе. Прыступкі ў пад'ездзе крутыя, нязручныя, хадзіць імі і маладому цяжка, а ў мамы ногі баляць, на кавеньку абапіраецца... Доўга наверх ісці.

Прапанаваў кватэру памяняць, каб на першым ці на другім паверсе. Мама пагадзілася, хоць і не адразу. Далі абвестку. Пачалі знаёмыя і незнаёмыя людзі тэлефанаваць. Ахвочых памяняць аднапакаёўку на двухпакаёўку ставала. Праз тэлефон дыктавалі адрасы, хвалілі сваё цёплае і ўтульнае жытло, палісаднікі пад вокнамі, чысты пад'езд, спакойных суседзяў...

Тэлефанавалі мне ў Мінск, я спрабаваў згадаць дом, вуліцу, дзе тая цёплая і светлая аднапакаёўка. Потым тэлефанаваў маме ў Касцюкоўку. Цягнулася ўсё гэта даволі доўга, ці не год. Перабралі ці не з дзясятак варыянтаў, але ўсе яны маму не задавальнялі. У кожным мелася нейкая загана. Урэшце я не вытрымаў, пачаў злавацца.

«Сынок, як жа я адсюль паеду, тут жа бацька ўсё парабіў... Кожны шруб ён сваімі рукамі закруціў...— сказала мама.— А што хадзіць высока, дык як-небудзь. Не паеду я адсюль...»

* * *

Мне было гадоў пятнаццаць, калі прысніў той сон.

У тым сне мама сядзіць пры стале, на каленях маленькая кашулька шэрага колеру. На стале шпулькі з белымі і чорнымі ніткамі, бляшаная скрыначка з рознымі гузікамі. Мама ўцягвае нітку ў іголку, завязвае вузельчык і прышывае да кашулі белы гузік. Прышывае чорнай ніткай. Гэты сон паўтараўся не адзін раз. Але ў пятнаццаць гадоў я апавёў яго маме. Яна падумала і сказала, што была ў мяне такая шэрая кашуля з кароткімі рукавамі. Але тое было даўно і я наўрад ці магу памятаць, бо знасілася яна вельмі хутка — тканіна, як марля...

Маміны рукі, бліскучая іголка, белы гузік на дзве дзірачкі... Мама перакусвае нітку, калі гузік прышыты, складае шэрую кашулю.

* * *

Мама, колькі сябе памятаю, заўсёды баіцца, што я спазнюся на цягнік. Так было і калі я толькі паступіў у мастацкую вучэльню, потым у інстытут. Баялася, што спазнюся з адпачынку ў войска... І цяпер баіцца, выпраўляе да аўтобуса раней, амаль на гадзіну. Трэба сказаць, што з яе дапамогай ні разу не спазніўся: ні на цягнік, ні на аўтобус.

Абдымае, просіць праверыць, ці на месцы квіток. Зноў абдымае, цалуе, прыціскаецца да мяне, нават на лесвічную пляцоўку выходзіць — там слёзы выцірае і прыспешвае. Так было і гэтым разам. Вядома, не спазніўся. Амаль гадзіну хадзіў на вакзале ў Гомелі. Потым, калі цягнік крануўся, згадаў, што не выканаў абяцанне, не вынес па дарозе смецце. Цэлы дзень збіраўся, а пасля і забыўся. Раззлаваўся на сябе, на сваю дзіравую памяць. Так раззлаваўся, што да самага Мінска крыўдна было.

Торбачка са смеццем стаяла ў калідоры, побач з маімі чаравікамі. Зусім і няцяжка было яе падхапіць.

* * *

Мама дваццаць сем гадоў адпрацавала на шклозаводзе — рэзала шкло. Гадоў васямнаццаць рэзала шкло на экспарт. І сёння ў шафе стос ганаровых грамат, дыпломаў, лістоў з розных краін з падзякамі за якасную працу. У дзяцінстве я забаўляўся з мамінымі рулеткамі і шкларэзамі, якія захоўваліся ў шуфлядцы шкапка на балконе.

Мама прыходзіла з завода стомленая. Сядала, апускала рукі і маўчала, глядзела ў падлогу.

Праз чвэрць гадзіны пачынала гатаваць, на твары з'яўлялася ўсмешка.

У вёсцы маму любілі, чакалі, бо яна рэзала вяскоўцам шкло. Рэзала хутка, акуратна і беражліва, бо шкло — каштоўнасць. Вяскоўцы з захапленнем глядзелі, як мама разрывае шкло, адломлівае вузкія кавалкі, складае шыбку з дзвюх шклін, рэжа, і нават лінейкай не карыстаецца.

Кропля яе ўмельства працаваць са шклом перадалася і мне. Усяго адна маленечкая кропля.

* * *

Свой тэлевізар, які гады чатыры не глядзім, увесну аддалі маме. Прыехаў да яе прыканцы кастрычніка, мама просіць наладзіць тэлевізар, бо праграмы збіліся. Папстрыкаў пультам — усё паказвае, усе дваццаць з нечым каналаў. Гляджу на яе, а мама тлумачыць, што каналы трэба зрабіць узапар, адзін за адным. «Мне трэба, каб я адразу магла ўключыць той, на якім вайна і Украіна»,— кажа мама. «Навошта табе вайну тую глядзець, будзеш толькі хвалявацца?» — пачынаю злавацьі абурацца.

«Як гэта навошта? А каб за вас меней перажываць. Зрабі вайну на першай кнопцы».

Так і не зрабіў, з'ехаў у Мінск, а цяпер перажываю, што не выканаў маміну дзіўную просьбу.

* * *

Вечар празрыста-ружовы, неба чыстае. Бяроза жоўтая і нерухомая, яе вершаліна вышэй за пяты паверх. Можна кожны лісток разглядзець. Мама стаіць, узіраецца ў ружовы і ціхі вечар. На пліце грэецца чайнік. Мама маленькая, важыць пасля бальніцы пяцьдзясят чатыры кілаграмы. Есць мала, як пташка. Абдымеш яе, прыціснеш, здаецца, хрубасціць, як сухая хлебная скарынка. А голас зусім не змяніўся, гучны, нават уладны. Яна глядзіць у вакно і спявае. Гудзе ціхенька баском: «Туман ярам, ярам даліною... Туман ярам...»

Раптам яна спахопліваецца, змаўкае, азіраецца, бачыць мяне і здымае з пліты вялікі чайнік: «Можа, паясі? Бліноў, можа, а хочаш дранікаў?»

Я ціха вяртаюся ў пакой, а мама глядзіць у празрысты кастрычніцкі вечар, на жоўтую бярозу... «За туманам нічога не відна, за туманам...»

Затуляю рукамі твар.

* * *

Некалькі разоў мама загаворвала пра сваю смерць. Я пачынаў злавацца, казаць, што не хачу пра гэта слухаць. Думаў, што яна не першы раз пачынае размову пра свой сыход, каб выклікаць спачуванне, каб я пашкадаваў яе... Потым, калі прачнуўся ўначы, згадваў маміны словы, то і зразумеў. Не сябе яна шкадуе, а мяне. І памалу, спакваля, ціхімі размовамі прывучае мяне да сваёй смерці, робіць так, каб я не вельмі баяўся непазбежнага, і, магчыма, хуткага.

* * *

Я дайшоў да рога высокага цаглянага паркана, які агароджвае тэрыторыю дзіцячага садка. Некалі, пяцьдзясят гадоў таму, мяне вадзілі ў гэты садок. Нават імёны выхавацелькі і нянькі памятаю. Няньчынага сына звалі Воўка. Ён быў высокі і дарослы. Мы дражніліся: «Воўка — маркоўка, спераду вінтоўка. Ззаду барабан — называецца кабан!» Нам было весела, а Воўка прыходзіў да сваёй маці, да цёткі Ані.

Ён смяяўся і бегаў за намі. Мы ўцякалі, хаваліся. Потым яго забралі ў войска і за паўгода прывезлі ў труне. Ён служыў памежнікам і загінуў на мяжы, здаецца, з Румыніяй, а можа, і Венгрыяй. На пахаванне мяне не ўзялі. Сына выхавацелькі звалі Сяргей...

Я азірнуўся. Мама, у цёмна-чырвоным, колеру журавін, зімовым паліто стаяла далёка, як маленькая рыска, як кропка.

Свяціла на халодным небе сонца. Рыска ці кропка... Як лепей напісаць?

* * *

Я праглядаў кніжкі, каб абраць тыя, якія забяру ў Мінск. Мама зазірнула ў пакой і сказала, што для мяне ёсць работа. Патлумачыла, што паміж ваконнымі рамамі ў спачывальні сядзіць муха. Сядзіць і глядзіць на яе, як вартаўнік. Звычайная муха: чорная, сярэдніх памераў. Пагрукаў па шкле — муха не паварушылася. Мама пачала тлумачыць, як раскруціць раму, прыадчыніць, а потым, праз вузкую шчыліну, вузкай рэйкай — штапікам, тую муху дастаць.

Пасмяяўся. Раскруціў. Муху пасунуў, і яна выпала на белае і чыстае падваконне. «Вось і добра... Не будзе на мяне глядзець»,— задаволена сказала мама і панесла муху ў сметніцу.

* * *

«Калі б ты змог напісаць пра маё жыццё — усё чыста, то людзі плакалі б. Такое яно было труднае... Усе, хто са мной вучыўся, а нас — рэзчыкаў шкла, было ў ФЗО трыццаць восем чалавек, усе памерлі... Адна я засталася з усёй групы»,— кажа мама.

«Усе тады так жылі — цяжка»,— заўважаю я.

«Амаль усе... Добра толькі тое, што ні дня не жыла ў людзей, заўсёды свой куток быў. Ложак у інтэрнаце, пакой у «камунальнай» дзевяць метраў, потым на Кастрычніцкай у камуналцы, цяпер гэтая кватэра... Дэкрэт давалі тады ўсяго на пяцьдзясят шэсць дзён. Як ты вырас!»

* * *

У спачывальні, побач з маміным ложкам, старая шафа. Там, на верхняй паліцы, дзе раней шапкі з капелюшамі ляжалі, шэры кардонны футарал ад фотаапарата «Змена-6». У гэтай скрынцы дакументы, аперазаныя чорнай аптэчнай гумкай. Сярод шматлікіх пасведчанняў, прапускоў, даведак, выпісак, метрыкаў, атэстатаў — чатыры чырвоныя кніжачкі — «Ударнік камуністычнай працы». У адной яшчэ яе дзявочае прозвішча, у астатніх — бацькава. Мама захоўвае гэтыя чырвоныя кніжачкі, але я не думаю, што для таго, каб пераконваць сябе, што жыла правільна.

Трымаю іх і не ведаю, што сказаць.

* * *

Вастру маме нажы: два старыя, знаёмыя, адзін новы. Мама глядзіць і кажа: «Нажом парэжаш палец, і ён так доўга не гоіцца, а шклом, няхай і моцна, за два-тры дні і загойваецца».

* * *

У мамы ёсць дзве рэчы, набытыя яшчэ да майго нараджэння: мясарэзка і вялікая патэльня, чыгунная, глыбокая. Дзіўна, але яны служаць і сёння, бо мама іх даглядае і беражэ.

Мне заўсёды падабалася глядзець, як мама круціць мяса на катлеты. Складае цьмяна бліскучую мясарэзку, прыладжвае на край стала. Сабраная мясарэзка нагадвае нешта жывое, вантробнае, таемнае... Мама круціць няспешна, аднастайна, без мітусні — ніводнага лішняга руху. Мяса, сала, цыбуля змяняюць форму, ператвараюцца... Праз дзіркі ў чорным дыску ў місу пачынаюць паўзці, вылазіць бела-чырвона-бела-чырвона-белыя... На гэта можна глядзець бясконца... Я і глядзеў, чакаў. Каб праз гадзіну першым есці духмяныя катлеты, якія смажацца на вялікай чыгуннай патэльні.

* * *

Касцюкоўка, насоўка — рыфма не вельмі...

Вядома ж, мама так акуратна ўставіла адпрасаваную, складзеную ў колькі столак, беленькую насоўку ў кішэнь майго сіняга пінжачка. Я ішоў у другі клас ПСШ № 14. Першага верасня.

Пра насоўку я згадаў, калі мне разбілі нос. За што — не памятаю. Хто разбіў — ведаю, але гэта не істотна. Насоўкай я выціраў чырвоную і ліпкую юшку. Стаяў пад школьнай прыбіральняй, румзаў і выціраў. Кроў сунялася. Насоўку скамечыў і запхаў у кішэнь...

А хлопцу, які даў мне кулаком у нос, я ўдзячны.

Уся яна — мая Касцюкоўка, ці мой гэпэ — такія маленькія, што я магу, загарнуць, схаваць іх у тую скрываўленую насоўку.

З усімі мільёнамі ўспамінаў.

Малая Радзіма — скрываўленая насоўка.

* * *

Мама кажа: «...а потым мы пайшлі... Куды пайшлі? А ў бежанцы і пайшлі... Бацька, Вольга, я, Шура і Надзя... Зайшлі некуды пад Рэчыцу... А як там хаваліся, дзе, у каго — не памятаю, хоць і не малая тады была. Забылася, як здурнела... Вольга і Шура памятаюць, хоць Шура і маладзейшая за мяне на тры гады, а можа нешта апавесці, а я не памятаю, як ішлі, як там было... Вярнуліся дамоў узімку, калі Гомель вызвалілі. Нас цётка, якая насупраць жыла, пусціла да сябе ў хату. Не, нашу хату не спалілі. Засталася, але дужа разбурылі яе салдаты. Расцягнулі, калі бліндажы свае будавалі. Столь разабралі, падлогу, дзверы паздымалі, вокны...»

* * *

23 снежня лёг спаць а палове на другую і хутка заснуў. Спаў моцна, але нечакана прахапіўся. Намацаў у цемры мабільнік, націснуў клавішу, паглядзеў час. Пятая гадзіна пяць

хвілін. За паўгадзіны заснуў і прачнуўся, калі было светла. Зварыў каву, сеў працаваць, але не пісалася і не чыталася.

А палове на пятую, на хатні тэлефон — званок. Высветлілася, што гэта Люба — маміна суседка з трэцяга паверха. Люба сказала, што а пятай раніцы маму забрала «хуткая», бо «сарвалася сэрца» (збілася з рытму). Патлумачыла, як ім пашанцавала, бо на «хуткай» дзяжурыў сын майго стрыечнага брата. Ён і завёз маму з Касцюкоўкі ў Гомель, у Першасавецкую бальніцу, у кардыялогію.

Я пачаў тэлефанаваць у кардыялогію, але безвынікова: ці не здымаюць, ці нумар заняты... А палове на шостую патэлефанаваў стрыечны брат. Ён прыйшоў адведаць цётку. Набраў мяне, і я паразмаўляў з мамай. Яна апавяла, як з самага вечара балела сэрца, а потым ноччу яна папрасіла суседку, каб тая прыйшла. Суседка памерала ціск і выклікала «хуткую». Машына прыехала а пятай раніцы». Ты толькі не хвалюйся, сынок, цяпер мне лепей... Не, ехаць да мяне не трэба. Усё ў мяне ёсць, торба для бальніцы стаяла сабраная...» — мама намагалася гаварыць бадзёра, занадта гучна, яна амаль крычала...

* * *

Сядзелі з мамай на канапе і перабіралі старыя фотаздымкі. Раптам яна зняла акуляры, апусціла рукі, задумалася.

«А колькі таго шчасця ў маім жыцці было? Ну, можа, трохі і было... Вось столькі»,— яна сказала і развяла пальцы — вялікі з указальным. Прасвет паміж імі быў маленькі, як гузік з дзіцячай кашулі.

Потым мама спахапілася і пачала акуратна разладжваць загнуты ражок старога фотаздымка, на якім бацька вядзе за руку майго малодшага брата. Бацька ў чорным і доўгім плашчы, а брат, як пінгвін, хоць і ў светлым камбінезоне.

2011—2014

САЛДАЦКІ ГУЗІК

1983—1985 год

«Мне сняцца сны аб Беларусі...»

Сала

Варанае сала называлі «жывым», бо яно было шэрае і пругкае, як гума. Упадзе на стол ці на падлогу і падскоквае жабай. Але і яго елі, нават дзялілі вялікія кавалкі напалам, разрывалі лыжкамі, а калі не атрымлівалася, то пальцамі. Тыя, хто праслужыў паўгода і болей, грэбавалі вараным салам, не елі, але глядзелі, як яго жаруць маладыя, як ім душацца.

Насупраць мяне сядзеў Сашка Іваноў — балгарын з Кіева. Гэта было ў першыя тыдні службы, калі нас, галодных і запалоханых, хістала ад стомы. Мы раздзялілі лыжкамі вялікі кавалак такога, яшчэ цёплага сала... Хутка з'елі. Паглядзелі ў пустыя талеркі. Сашка кавалкам хлеба падабраў тлушч.

«Ведаеш, у мяне такое адчуванне, што мы трапілі не самахоць у нейкі эксперымент, нас цяпер даследуюць... Адслужым, а потым будзем ганарыцца, што выжылі, ацалелі. Ці не будзем?» — сказаў Сашка, з'еў хлеб і закашляўся.

Я ляпаў яго па спіне кулаком, а ён кашляў і кашляў. І твар, і шыя, і патыліца зрабіліся чырвоныя, колеру пагонаў, слёзы пацяклі з вырачаных вачэй, ён сутаргава спрабаваў расшпіліць кручок на каўняры гімнасцёркі. Расшпіліў.

«Абышлося, ледзь не здох. Дзякуй. Гэта ты пазайздросціў, відаць!» — спачатку выдыхнуў, а потым прашаптаў Сашка.

Я пагадзіўся. Пазайздросціў.

Вока

У першы тыдзень службы Толік Бохан змог напісаць адзін ліст. У другі — два. На трэці ліст напісаў, але не было капэрты, каб даслаць. За чацвёрты тыдзень ён напісаў яшчэ два лісты і пазычыў тры капэрты ў земляка. Старанна пазаклейваў і аддаў сяржанту, каб той перадаў паштальёну. За месяц Толік даслаў шэсць лістоў і не атрымаў ніводнага ў адказ. Малады салдацік запераджываў, пачаў моцна хвалявацца.

Перад «адбоем» Толікавы лісты чыталі ўголас. Казарма рагатала. Паспелі прачытаць чатыры. На пятым Толік заплакаў, а ўсе развесяліліся яшчэ болей. Калі дачытвалі шосты ліст да невядомай Валі Гурок, Толік кінуўся на сяржанта, якому аддаваў пошту, і ўказальным пальцам выбіў вока. Быццам выпадкова.

Сяржанту ўставілі шкляны пратэз і камісавалі.

А Толік адслужыў свае два гады і атрымаў медаль «За адвагу на пажары». Валя Гурок Толіка не дачакалася. Купалася п’яная ў Дняпры і ўтапілася.

Гашак

Раніца яшчэ бэзавая, сухі снег рыпіць, салдаты скрабуць плац да бетона... Хочацца спаць, есці, нікога не бачыць, не чуць. Калі я прыйшоў пасля сняданку ў клуб, прапаршчык Жэнька Канахоўскі сядзеў у фатэлі і курыў. Яго бабінны магнітафон граў. Жэнька наліў кубак моцна запаранага чаю, прапанаваў цыгарэту. Я закурыў і пачаў грэць аб гарачы кубак замерзлыя рукі. Прыбег начальнік клуба, на кожным пагоне па тры зоркі, твар з холаду чырвоны, на тонкіх вусіках кроплі і на носе, на самым кончыку — кропля. Ён выключыў магнітафон: «Ты што, не разумееш, Жэня, сёння можа быць толькі ціхая і жалобная музыка. Мінор».

Прапаршчык Жэнька — мастак-самавук, тыцнуў цыгаркай у бок вялікага раскладнога стала, побач з якім стаяў

штабны планшэт — сто дваццаць на сто. На ім былі чорна-белыя фотаздымкі таварышаў з Палітбюро і кандыдатаў.

«Ты ведаеш... І што ў штабе кажуць, хто цяпер будзе?» — начальнік клуба глядзеў на чорна-белыя фотаздымкі памерам дваццаць на пятнаццаць. «Саша, а хіба табе не ўсё роўна?» — Жэнька расціснуў вялікі недапалак аб донца попельніцы. Начальнік не адказаў на пытанне, а пабег шукаць сталяра, каб павесіць сцяг з чорнай стужкай побач з уваходам у клуб. Старшы прапаршчык Рацыёнаў любіў розныя рытуалы і гучную вайсковую музыку.

Мы па-будзённаму заняліся вялікім планшэтам — памёр Андропаў Ю. У., і ўсе планшэты цяпер трэба перарабляць: у штабе, клубе, ротах, батальёнах, на гаўптвахце і ў каравулах.

За паўтара года я незлічоную колькасць разоў здзіраў і пераклейваў гэтыя планшэты, бо мужчыны з прэснымі тварамі, у пінжаках і мундзірах, паміралі і паміралі, быццам спаборнічалі. Партрэты нябожчыкаў даводзілася выдаляць, жывых перасоўваць, змяняць парадак, падпісваць. У тыя лютаўскія дні, калі памёр Андропаў і яго партрэт замяніў партрэт Чарненкі, я ўнёс прапанову. Сутнасць яе зводзілася да таго, што не трэба фоткі ляпіць да планшэтаў на клей ПВА, лепей карыстацца гумовым. Жэнька адразу зразумеў усе выгоды такой прапановы. І мы хутка зрабілі два планшэты — штабны і клубны.

Праслужыў я тады яшчэ толькі тры з паловай месяцы. Хацеў збегаць у бібліятэку, але Жэнька затрымаў: «Слухай, не трэба «свяціцца», падумаюць, што табе няма чаго рабіць. Калі што спатрэбіцца, скажы, я прынясу».

У тыя лютаўскія дні я вырашыў перачытаць Гашака. Прапаршчык прынёс кніжку ў дыпламаце. Я загарнуў яе ў газету, схаваў у ніжнюю шуфляду працоўнага стала, туды, дзе ляжаў самаробны кіпяцільнік, нататнік, лісты ад жонкі, бацькоў і сяброў.

Прыгоды салдата Швейка смешнымі мне тады не падаліся. Кніжку не дачытаў.

Кісель

Кісель давалі два, а калі і тры разы на тыдзень. Звычайна ён быў шэра-ружовы, густы, вогненны. Налівалі па кубках з шэрых пяцілітровых чайнікаў. На вайсковым кісялі плавалі плеўкі. Зачэпіш лыжкай, а яна вісіць, цягнецца, як гумовы клей. Глынеш-каўтанеш, пачатак плеўкі ў горле, а хвост яшчэ ў кубку боўтаецца...

Тыя, каму неўзабаве на дэмбель ці ў адпачынак, кісель не пілі. Грэбліва і прынцыпова адсоўвалі ад сябе посуд. Прапаршчыкі з афіцэрамі той салдацкі кісель ніколі не пілі, як і кухары з хлебарэзамі. Меркавалі, што менавіта ў кісель падсыпаюць бром, каб салдатам не хацелася і нават не думалася пра дзевак. Хто і калі падсыпае — невядома. Я не верыў у такую фігню, смяяўся, але перад адпачынкам кісель не піў, дзеля ўсяго дзеля.

Фрэнсіс Скот Фіцджэральд

Юра Вяткін служыў пісарам у штабе. Ён пасля школы хацеў паступіць у Інстытут міжнародных зносін, але бацька сказаў, што паступіць туды нават ён, вайсковы начальнік, роднаму сыну дапагчы не зможа. Юрка паступіў у «Плешку», скончыў, размеркаваўся ў Дзяржплан, тры месяцы папрацаваў побач з Крамлём, і яго забралі ў войска. Любімы пісьменнік у пісара Вяткіна быў Скот Фіцджэральд, а любімы раман «Tender Is the Night». Мы з ім гэты раман згадвалі ў размовах, але пасля таго, як ён прынёс кнігу, і я яе прачытаў.

Аднойчы, каб зрабіць сябру прыемнае, я замовіў кінамеханікам фільм «У джазе толькі дзяўчаты». Наша пажарная брыгада ахоўвала кінастудыю «Масфільм», а таму стужку прывезлі ў чатырох шэрых яўфах. Я запрасіў Юрку ў клуб, дзверы зачынілі, і Толік Палій пусціў кіно на вялікі экран. Мы сядзелі з Юркам у вялізнай зале і глядзелі на Мэрлін Манро. Раптам Юрка падхапіўся, скінуў парадны кіцель, фуражку, заскочыў на сцэну і пачаў танчыць.

Я сядзеў, курыў, глядзеў на шчаслівага чалавека, які скакаў да знямогі па сцэне ў мітуслівым кіношным святле. Потым ён сеў побач, аддыхаўся і прамовіў: «Валодзька, як жа я хачу туды!» — паказаў пальцам на экран.

Дваццаць другога студзеня 1985 года, на мой дваццаць сёмы дзень народзінаў, Юрка Вяткін зрабіў мне падарунак — кніжку Фрэнсіса Скота Фіцджэральда.

Паланскі

У самаробным барвовым дыпламаце дэмбеля Толіка Палія ляжаў альбом, зроблены паводле ўсіх канонаў: сукно, адчаканеныя ражкі, бліскучая эмблема, калькі з контурнымі малюнкамі, запырсканыя вогненнымі кроплямі чорныя кардонныя лісты з рознымі фотаздымкамі, позва на службу, газетная выразка з загадам міністра на звальненне… Апрача альбома вёз на рідну Украіну клубны кінамеханік сяржант Палій і круглую залацістую бляшанку. Дыпламат ён замовіў адмысловы, на два з паловай сантыметры большы, чым звычайны. Памер дыпламата дыктавала стандартная бляшанка з кінастужкай на 35 мм.

За два гады службы кінамеханік Палій паказаў салдатам болей за дзве сотні фільмаў, а сам паглядзеў нашмат болей, бо меў шчаслівую магчымасць браць на «Масфільме» нават яшчэ не пераагучаныя замежныя стужкі. Неяк Толік прывёз фільм, дзе была толькі адна беласкурая актрыса. Астатнія — чорныя, усе на адзін твар. Здаецца, там казалі па-нямецку. Дзеянне адбывалася ў афрыканскай краіне. Белая жанчына спрабавала стварыць агенцтва з манекеншчыцамі з мясцовых дзевак…

Але вернемся да залацістай бляшанкі. У ёй ляжаў фільм на дваццаць восем хвілін, які за два гады службы таемна ад усіх зрабіў наш кінамеханнік. За пару тыдняў да звальнення Толік паказаў мне тое кіно. Познім вечарам, амаль ноччу, калі ў клубе засталіся толькі мы, ён прапанаваў глянуць. З гонарам прапанаваў, але і крыху сарамліва, ружовыя плямы пайшлі па шчоках.

Я сядзеў на апошнім крэсле, пад сцяной з амбразурамі кінапраекцыйнай. Святло ў зале згасла, вялікі экран аджыў, засвяціўся... Прабегла ракорда з лічбамі, а потым пайшло кіно — нарэзка з эратычных сцэн, як каляровых, так і чорна-белых, як з савецкіх фільмаў, так і з замежных. Жанчыны распраналіся, смяяліся, цалаваліся, абдымаліся і падалі на ложкі, траву, на сена, на пясок, у ваду... Кіно на вялікім экране ішло бязгучна. Калі шчыра, то я крыху спалохаўся, а яно ішло, круцілася, праектар шумеў шчыльным гарачым ветрам... Але раптам усё скончылася. Запалілася святло, грукнулі жалезныя дзверы кінабудкі. З'явіўся расчырванелы кінамеханік. Ён быў у галіфэ, кіцель на голае цела, пілотка вытыркалася з кішэні. «Ну, Сядой, як табе?» — спытаў Толік.

Я цяжка падняўся і зашчоўкнуў рэмень. Потым пілі чай, і Толік згадваў, як выразаў з фільмаў кавалкі, дзе кароценькія, дзе доўгія. Тады склейваў скотчам на мантажным стале.

Мы пасмяяліся, бо назад не адкруціш, не ўставіш, не ўклеіш.

Барвовы дыпламат ружовашчокаму кінамеханіку вынес за КПП прапаршчык з прозвішчам Шпачок, калі праводзіў свайго падначаленага на Кіеўскі вакзал. Тое самаробнае і безназоўнае салдацкае кіно калі-нікалі раптоўна згадваецца, як і іншыя выдатныя фільмы.

Чубчык

Увесну 84-га брыгада рыхтавалася да вялікай і адказнай міністэрскай праверкі. Мне даручылі «разабрацца» з нашым спартовым гарадком. Даручылі за два з паловай тыдні да праверкі. Я прыдумаў зрабіць вялізнае пано на жалезных лістах, а потым лісты сабраць. Павінна было атрымацца доўгае і высокае пано, якое затуліць турнікі, ямкі, лесвіцы — палепшыць агульны выгляд.

На белых жалезных лістах намалююцца спартоўцы ў рознакаляровых майтках і саколках з дынамаўскімі эмблемамі. Пабягуць лыжнікі-біятланісты і, нават, будуць страляць.

Эскіз на доўгім планшэце камандзірам спадабаўся. Пачалі рабіць жалезныя стойкі, ліць бетон, а я маляваў і фарбаваў у клубе жалезныя шчыты. Прапаршчыкаў і афіцэраў дзівіла, як я алоўкам маляваў па белых шчытах спартоўцаў, а потым расфарбоўваў. Усе бегуны атрымаліся выразныя, нагадвалі карціны мастака Аляксандра Дайнекі. Дужыя, мускулістыя, лысагаловыя, імклівыя…

Калі сабралі, прыкруцілі, падфарбавалі, то я вырубіўся ад стомы. Ляжаў на траве, пад парканам, вочы затуляла пілотка. Нават курыць не хацелася…

Восьмага траўня раніцай прыехала праверка. Генерал доўга стаяў перад яркім пано, а потым сказаў, што спартоўцы нагадваюць не савецкіх салдацікаў, а крымінальнікаў, бо занадта яны лысыя. Усе згодна пачалі ківаць.

У майстэрню прыбег капітан Машын, які ў палітаддзеле адказваў за ўсю афармілаўку, і пачаў мяне прасіць нешта прыдумаць, каб спартоўцы хутчэй ператварыліся з крымінальнікаў у савецкіх ваеннаслужачых, якія займаюцца спортам.

Са скрыняй, слоікамі фарбы і пэндзлікамі я пайшоў на спартыўны гарадок і хутка падамалёўваў лысагаловым бегунам і лыжнікам чубчыкі — кароткія, кучаравыя і смешныя, як у першакласнікаў. Генерал і падначаленыя спыніліся, калі ішлі да КПП, і самы галоўны засмяўся, прамовіў: «Чубчык, чубчык, чубчык кучаравы…» Усе лісліва заўсміхаліся.

За тое вялізнае пано (14 метраў на 3), а, хутчэй, за «чубчык», атрымаў адпачынак, хоць і года не адслужыў.

Прапаршчык Канахоўскі, калі хацеў мяне пацвяліць, ставіў на магнітафон бабіну, і з калонак гучала песня «Чубчык», спяваў яе, здаецца, Новікаў.

Цыгарэта

На гадзінніку палова на першую. Я згасіў вялікае святло пад столлю, пакінуў запаленай адно маленькую жоўтую лямпачку побач са станкамі. Потым залез на стол і адчыніў раму

вялікага вакна. Дыхнула ноччу, сырым і прахалодным красавіцкім паветрам. Пахла начное паветра зямлёй, дрэвамі і смажанай рыбай. Давялося саскочыць на падлогу, каб узяць бушлат і цыгарэты. Закурыў і сеў на падваконне. Сядзеў, дыхаў, думаў пра ноч, хмары, за якімі зоры, глядзеў на бетонны паркан з калючым дротам, за якім вуліца, горад, людзі...

Потым пабачыў вартавога ў доўгім шынялі, зімовай шапцы, з аўтаматам. Ён ішоў асфальтам, побач з парканам. У яго на плячы чарнеў аўтамат. Вартавы ішоў спакойна, мокрым асфальтам, па плыткіх калюгах. Я далічыў да трыццаці, і ён апынуўся пад вокнамі майстэрні. Я ціхенька свіснуў. Вартавы спыніўся, задраў галаву і ўзрадавана сказаў: «Прывітанне, зноў не спіш? Кінь закурыць».

— Ты ж не курыш? — сказаў я са здзіўленнем.

— Кінь, Сядой,— ціха папрасіў салдат з аўтаматам.

У пачку было тры цыгарэты, і я думаў.

— Толік, ты ж не курыш!

— Сястра напісала што ў маткі інсульт. Пайшла карову даіць і паваліліся ў двары. Вось так!

Толік Казёл спрытна злавіў цыгарэту ў шапку, падзякаваў і пайшоў. Ён спыніўся ў самым цёмным месцы, пад бетонным парканам.

Чырвоная кропка цыгарэты хутка згасла.

Я зачыніў вакно, памыў ногі і лёг спаць.

Сон пра раку

Чорнай-чорнай вадою плывуць белыя крыгі. Яны плывуць ціха-ціха, амаль стаяць. І цёмныя хмары, падобныя да крыгаў стаяць у шэрым небе, быццам плывуць. Берагам бяжыць руды сабака. Ён хоча на той бераг, бо там лес, але крыгі плывуць і хмары плывуць. На тым беразе дом з чырвоным бляшаным дахам. Гэта дом майго дзеда. Я сам фарбаваў той бляшаны дах, калі быў падлеткам. Але побач з нашым домам не было вялікай ракі, ніколі. Толькі лес, толькі лес і вялікі цёмны курган...

«Белавежская»

Беларусы звалі яго Шкварка, а рускія мянушкі не разумелі. З Юркам Шварко я пазнаёміўся ў ваенкамаце, у тым, дзе сёння музей Савіцкага. Пілі гарэлку ў бруднай прыбіральні. Потым курылі. Потым зноў пілі і чакалі, калі нас павязуць. Пілі ў цёмным цягніку, курылі ў ледзяным тамбуры. У брыгадзе нас размеркавалі ў розныя роты. Здаралася, што сустракаліся ў сталоўцы, а пасля ў клубе, дзе я служыў мастаком. Юрка не паспеў скончыць свой сельскагаспадарчы. Яго забралі, здаецца, пасля трэцяга курса.

У красавіку, калі вось-вось павінны былі прыйсці ў брыгаду маладыя, сустрэліся ў клубе. Брыгада прыйшла ў кіно, я хадзіў па зале з чырвонай павязкай на рукаве. На чырвонай тканіне надпіс «дзяжурны». У мяне быў добры настрой, і я ўсцешыўся, калі пабачыў земляка Юрку Шварко. Мне захацелася зрабіць яму нешта прыемнае, бо выглядаў ён кепска. І яшчэ мне карцела паказаць, як добра я ўладкаваўся, якая ў мяне вялікая і цёплая майстэрня.

Калі пачаўся фільм, то я паклікаў Юрку ў майстэрню. Там у мяне была палова пляшкі «Белавежскай». Мы выпілі, заелі хлебам, запілі распушчальнай кавай «Пеле», пакурылі, паразмаўлі, і ў цемры Юрка вярнуўся на сваё месца. Кіно скончылася, зала апусцела, зрабілася вялікай. Я пераапрануўся ў бруднае і сядзеў з цыгарэтай на апошнім шэрагу, побач з уваходам у майстэрню. І тут на стале затрашчаў тэлефон. Я падняў слухаўку, назваў прозвішча, пачуў незнаёмы голас. Камандзір роты, той, дзе служыў Шварко, загадаў імгненна прыйсці да яго. Салдат Шварко здаў мяне.

Я спалохаўся, бо разумеў, што нічога добрага чакаць не выпадае. Кінуўся чысціць зубы, потым есці часнык, потым памазаў у роце смярдзючым бальзамам «Зорка», абліўся адэкалонам і ацэтонам. Гэта ўсё рабілася хутка. Перабег плац і, смярдзючы, з'явіўся перад капітанам. Той адразу пачаў крычаць і палохаць, абяцаць, што «засадзіць» на гаўпт-

вахту, калі я не прызнаюся, адкуль гарэлка. Я маўчаў. Юрка глядзеў у падлогу. На мяне вочы не падымаў. Капітан стаміўся крычаць і палохаць. Яму хацелася спаць...

Той ноччу я не заснуў, бо разумеў, што мне цяпер — капут, з клуба выпруць. Дачакаўся прапаршчыка-мастака, апавёў пра свае праблемы. Прапаршчык пацвердзіў, што капітан «кантужаны на ўсю галаву», што дамовіцца з ім цяжка, але пайшоў у тую роту. Перамовы цягнуліся доўга. Прапаршчык вярнуўся і сказаў, што хутка, без чаргі, давядзецца афарміць ленінскі пакой у той роце.

Афармілаўку зрабіў за чатыры красавіцкія ночы. У апошнюю ноч, пад самую раніцу, з носа нечакана палілася кроў. Запэцкала планшэт з прысягай, давялося перарабляць. Дапамог прапаршчык. З Юркам Шварко я не вітаўся да самага дэмбеля, хоць хіба ён вінаваты?

Гарэлку мне прывёз брат, а бальзам з чырвонай зоркай доўга выклікаў алергію.

Каранцін

Дзьмуў вецер, ды яшчэ з дажджом і лёдам. Камандзір брыгады выглядаў манументальна. Ён хутка ішоў, вецер у спіну, і глядзеў на салдатаў. Брыгада стаяла на плацы, усе, хто мог...

Палкоўнік спыніўся на каналізацыйным люку, амаль пасярод плаца, і афіцэры, якія спяшаліся следам, спыніліся. Палкоўнік зняў шэрую папаху, сціснуў яе, а потым сказаў гучна, як на пажары: «Запомніце! У войску толькі жывыя і мёртвыя, і ніякіх хворых! Ні-я-кіх! Усім мыць рукі!»

З папахай у руцэ ён пайшоў да штаба. У брыгадзе абвесцілі каранцін, болей за сто чалавек ляжалі з гепатытам, людзей не ставала, а Масква гарэла, як заўсёды, пакуль не дадуць ацяпленне.

Рукі мне даводзілася мыць часта, бо яны пэцкаліся ў фарбу, і жаўтуха мяне абмінула.

Таіці

У кабінеце начальніка клуба прапаршчыка Рацыёнава было дзве клеткі з маленькімі папугайчыкамі колеру недаспелых лімонаў. Вясёленькія пташкі гучна скрыгаталі крывымі дзюбамі, быццам нехта шчыльную паперу дзярэ. Сваімі гадаванцамі прапаршчык ганарыўся, палец у клетку запіхваў, папугайчыкі на пракураны доўгі палец смела сядалі, дзяўблі руды пазногаць.

На самым пачатку кастрычніка я атрымаў загад зрабіць у доўгім пакоі фотастудыі вальер. Дапамагаў мне сталяр Ігар Січкар, якага перавялі ў клуб, бо салдат моцна заікаўся, асабліва, калі пачынаў хвалявацца. Сказ у два словы ён мог прамаўляць вельмі доўга. «Та-та-та-та-таварыш пра-пра-прапрапаршчык...» — пачынаў свой зварот салдат, а скончыць не мог, бо ўсім надакучвала.

Я намаляваў заднік. Пальмы, лісце дробнае і вялікае, кветкі, ліяны, дзівосныя расліны, блакітнае неба, мора... Вялікі заднік ад падлогі да столі, ад сцяны да сцяны, а сталяр зрабіў рамы, абцягнутыя жоўта-зялёнай капронавай сеткай, дзверы, каб у вальер заходзіць і прыбіраць, сыпаць пташкам ежу, даліваць ваду ў ружовыя фотаванначкі... Яшчэ ён прынёс дрэўца і паставіў у вальеры, каб папугайчыкам было дзе пасядзець.

Даглядаць пташак клубны начальнік даручыў заікатаму, а таму маўкліваму, сталяру. Папугаі пачалі пладзіцца з неверагоднай хуткасцю. Напачатку пятнаццаць, потым сорак, а за два месяцы пералічыць і назваць дакладную колькасць не мог нават Ігар.

Начальнік клуба пачаў папугайчыкаў прадаваць. Звычайна браў дзясятак пташак у малую клетку, абгортваў яе цёмнай тканінай і зносіў. Усё ішло добра і складна, пакуль да сталяра не наважылася прыехаць жонка.

Ігар тыдзень хадзіў вясёлы. Ён хоць праслужыў толькі першыя паўгода, але прапаршчык Рацыёнаў паабяцаў адпусціць яго на цэлыя тры дні і дзве ночы.

Светка ехала ў цягніку да Масквы, а Ігар рыхтаваўся да спаткання з маладой жонкай. Мыўся, галіўся, прасаваў парадку... Але ў самы апошні момант прапаршчык перадумаў, бо на тры дні не было на каго пакінуць папугайчыкаў, і салдата да жонкі не пусціў. Без усялякіх тлумачэнняў ён пайшоў з клуба да КПП з дыпламатам у адной руцэ і маленькай клеткай у другой.

Ігар сядзеў на сцэне, як пабіты, і гэтым разам, насамрэч, слова не мог сказаць. Яго паголены твар торгаўся, крывіўся, рот бязгучна разяўляўся, а вочы чырванелі і слязіліся. Гэта была субота, да новага 1985 года заставалася пару тыдняў. Папугаі напярэдадні святаў прадаваліся добра.

У нядзелю, пасля таго як скончылася кіно, змрочны сталяр падняўся ў фотастудыю. Папугаі сустрэлі яго радасным пырханнем і скрыгатам. Але салдат не стаў іх карміць, не стаў іх паіць, і вальеру не адчыніў. Ён стаў на крэсла, паглядзеў у марозную чорна-сінюю ноч і расхінуў вялізнае вакно. Саскочыў на падлогу, патушыў святло, замкнуў студыю і пайшоў у казарму спаць. Раніцай, яшчэ да сняданку, Ігар з'явіўся ў клубе і зачыніў вакно.

Чырванашчокага, з марозу, прапаршчыка сталяр сустрэў пры ўваходзе ў клуб. Падбег да яго, прыклаў руку да скроні і прамовіў: «Та-та-та-ва-рыш прапаршчык, там м-м-м-м-м-мор!»

У фотастудыі было цёпла і ціха. Пад намаляванымі ярка-зялёнымі пальмамі, бананамі, ліянамі, кветкамі і рознымі іншымі раслінамі ляжалі, як ападкі, стракатыя пташкі. Потым, калі Ігар згроб і склаў у кардонную скрыню птушыныя трупікі, то і палічыў. Папугайчыкаў было роўна «сто-д-д-д-ва-ццаць пяць...»

Сяргей

Калі да нечага няздатны, то менавіта гэта неверагодна хочацца рабіць... Я спяваць не ўмею. Зусім. Не даў Бог таленту... Я спяваць не ўмею, а мой сябра Сяргей Дарашэнка спяваў добра. Сяргей працаваў у лазні. Усё, што там было

і адбывалася — належала і падпарадкоўвалася яму. Былі і памагатыя — пара салдат з Калугі.

Калі Дарашэнка прыйшоў у лазню, то ён здолеў вельмі хутка навесці парадак. Лазня ў войску справа святая, як кухня... Дарашэнка быў з Чарнігава, да войска наргас паспеў скончыць. Сядзім мы ў лазні, каву п’ем молатую, шакалад ямо, цукерачкі з печывам трушчым, а салдаты мыюцца, сварацца, крычаць. Памагатыя лазеншчыка чыстую бялізну, ручнікі і анучы выдаюць. Сяргей раптам падыдзе да дзвярэй, вакенца адчыніць, руку ў распраналку выцягне, схопіць, хто пад яе трапіцца.

«А зайдзі, салдат, да мяне»,— скажа ласкава і дзверы сам адчыніць. Перапалоханы салдацік у споднім стаіць і на нас з Сяргеем няўцямна глядзіць...

«Нешта сумна мне, салдат... Заспявай-ка песню... І таку сумну-сумну, пра рідну бацькіўшчыну»,— просіць Сяргей салдата.

Той праспявае, як можа. Большасць спяваць не ўмела, як і я. Сяргей сам дасць байцу чысты камплект сподняга, дзверы прычыніць, кавы глыне і сам пачынае ўкраінскую песню цягнуць.

Добра спяваў мой армейскі сябар. Голас меў мяккі і густы, мог і высокія ноты выводзіць, і нізкія. Пра гетмана Сагійдачнага любіў спяваць, пра казакоў, якія па-під гарой ідуць... Пра маці, якая стаіць, каля хаты... пра Галю, вядома... Пра Днепр, які раве тай стогне, сярдзіта хвалі падыма...

Наслухаўся я за паўтара года песень украінскіх прыгожых, павывучваў многія, але толькі і магу, што пераказаць...

Аднаго разу зацягнуў Сяргей у свой склад салдаціка маленькага і хударлявага. Папрасіў, каб той песню сумну заспяваў. Салдацік паглядзеў на мяне, потым на суворага лазеншчыка Дарашэнку, стаў спінаю да паліц з бялізнаю і заспяваў...

У мяне печыва з рота выпала, а Сяргей сеў і галаву рукамі абхапіў... Потым падцягваць узяўся. За дзвярыма нехта лаяцца пачаў, у вакенца пагрукаў...

Сяргей вакенца адчыніў і сказаў, каб усе заторкнуліся, а калі не, то ён ваду гарачую перакрые. Мог ён такое зрабіць. Мог! Рэзкі быў хахол. Сапраўдны.

Салдацік спяваў далей, як нічога ніякага. Мы таго хлопчыка кавай напаілі, цукерак далі, бялізну самую новую, паводле памеру... Што за песня была? Італьянская, чуў яе пасля ў выкананні Павароці. Вельмі сумная, як знарок, пад той настрой вайсковы. З «Гнесінкі» салдацік аказаўся, з другога курса ў войска забралі...

Я на пару тыдняў раней за Дарашэнку дамоў пайшоў. Потым атрымаў ад Сяргея запрашэнне на вяселле. Я ж партрэт яго нявесты з фотаздымка намаляваў. Прыгожая дзеўка, як тая ружа.

Сон пра дарогу

Свяціла сонца. Высокае, сляпучае, летняе. Вакол поле з травой, сосны на пагорках, лес на даляглядзе сасновы. Праз поле дарога жоўтая, пясчаная. На пяску сляды: птушыныя, чалавечыя, капыты конскія адбіліся... Пясок здаецца залатым, мяккім і цёплым. Так і хочацца на яго стаць. Быццам іду дарогаю, а слядоў не пакідаю. Спыняюся, з нагі на нагу пахістваюся, а слядоў не пакідаю...

Куды гэтая дарога, адкуль? Здаецца, знаёмая, нават вельмі, а сваіх слядоў на ёй не бачу.

Прачынаюся. Босым нагам халодна ад каменнай падлогі. У дзверы майстэрні грукаюць...

Кухар

Не памятаю, калі і пры якіх акалічнасцях мы пазнаёміліся, а потым пасябравалі. Кухар Толік Вузкі любіў парадак і дысцыпліну. Ён хадзіў па кухні, сярод гарачых чорных пліт, вялізных катлоў і патэльняў у ідэальна белым халаце і такім самым белым каўпаку. У кішэні галіфэ насіў сцізорык з чорнымі тронкамі, на ценькім ланцужку. З Толікам ні

прапаршчыкі, ні начальнік сталовай не спрачаліся, слухалі, хоць ён і быў звычайным салдатам.

Калі Толік працаваў уначы, то тэлефанаваў мне і пытаўся, ці не хачу я пад'есці. Вядома, мне хацелася есці, і я прызнаваўся, што галодны. Ён прасіў адчыніць жалезныя дзверы з вуліцы, каб не ісці праз плац, і за чвэрць гадзіны прыходзіў да мяне ў майстэрню з ежай. Мы сядзелі пры вялікім стале, елі і размаўлялі, слухалі музыку з прыёмніка. Толік апавядаў пра бацькоў, пра малодшую сястру, пра свой украінскі гарадок. Ён не прасіў мяне, але я яго колькі разоў намаляваў у высокім белым каўпаку, ружовашчокага, сінявокага, сумнага, як П'еро...

Намаляваў і аддаў малюнкі, бо навошта яны мне.

Калі мне да дэмбеля заставалася дзён дзесяць, а кухару паўгода, ён прыйшоў да мяне ў майстэрню ўначы, прынёс яшчэ гарачай смажанай рыбы ў кардонках ад рафінаду, і мы сядзелі і моўчкі елі. Калі паелі і памылі рукі, то кухар адшпіліў ад карабінчыка свой знакаміты сцізорык. «Няма ў мяне нічога лепшага за гэты ножык... Вазьмі яго сабе. Будзеш хлеб ці што іншае кроіць, аловак вастрыць — пра мяне падумаеш... Мне і будзе добра. Бяры-бяры»,— сказаў Толік Вузкі, расклаў сцізорык, выцер лязо аб калашыну, зачыніў.

З тым ножыкам я прахадзіў гадоў дваццаць пяць. Лязо стачылася, зрабілася вузкім, але рэзала добра. З тым ножыкам я і на рыбу, і ў лес хадзіў, пакуль не згубіў на рацэ, у высокіх трыснягах на беразе Вушачкі. Перажываў, спрабаваў шукаць, але марна.

Дзённік

Калі болей-меней асвойтаўся і разабраўся, што да чаго, калі па вечарах і начах з'явілася магчымасць заставацца сам-насам у майстэрні, то пачаў рабіць запісы ў вялікі сшытак з кардоннай вокладкай. Чытанне кніжак і пісанне дзённіка — найлепшыя моманты майго вайсковага жыцця. Дзённік пісаў па-беларуску, чорным атрамантам і алоўкам.

Запісваў сны, вершы, будзённыя падзеі, размовы. А таксама пазначаў, каму і што зрабіў... Заўважыў, што калі настрой добры, то почырк роўны, амаль каліграфічны, пішацца лёгка.

Акуратных запісаў у вялікім сшытку было мала. Можа, з дзесяці адзін. Калі атрымаў адпачынак, то сшытак колькі разоў перахоўваў, каб не везці з сабой. Баяўся, што знойдзе начальнік клуба, прачытае. Вярнуўся — дзённік на месцы, пад планшэтам, а на ім дошкі, паверх вёдры з засохлай фарбай. Зноў начыма пачаў рабіць запісы. За месяц да дэмбеля, калі пасварыўся з начальнікам клуба, дзённік, лісты ад бацькоў, сяброў і жонкі — знішчыў, як і некаторыя фотаздымкі.

Памятаю той цёплы вясновы вечар. Памятаю, як гарэлі старонкі з запісамі, датамі, прозвішчамі, вершамі. Кардонная вокладка скруцілася, зрабілася рудой, а потым загарэлася. Паліў на вуліцы, пад вокнамі майстэрні, у бляшанай скрыні. Выкалаціў попел пад бетонны паркан, пачакаў, пакуль бляха астыне, занёс яе ў калідор. Зачыніў майстэрню і пайшоў начаваць у казарму.

Раніцай, салдат, які дзяжурыў у клубе, згадаў, што пасля мяне прыходзіў прапаршчык і доўга сядзеў у майстэрні. Што ён шукаў, што хацеў знайсці?

Маладому салдату даў колькі цыгарэт з фільтрам.

Сон пра жонку

Перон. Платформа. Зялёны цягнік. Праваднiца прыспешвае, і я заходжу ў вагон. Хутка іду да вакна. Адсоўваю фіранкі. На пероне толькі жонка. Яна глядзіць на мяне. Дастаю з торбы фотаапарат. Пстрыкаю, пстрыкаю... Цягнік торгаецца. Павольна сунецца. Упэўнены, што фотаздымак не атрымаецца, таму апускаю камеру і спрабую запомніць жончын твар, шыю, рукі, вусны... Жонка знікае з кадра. Адно перон. Чорныя шпалы. Гэты сон будзе паўтарацца, а я прахопліваўцца і глядзець у цемру.

(Дзіўна, але здымкі атрымаюцца. Я павешу жончын партрэт на белую сцяну майстэрні, і яна будзе побач. Павісіць той партрэт нядоўга, бо мне не спадабаецца, як на маю Алену глядзяць прапаршчыкі, афіцэры і салдаты. Я пачну раўнаваць і жончын партрэт здыму са сцяны і схаваю ў стол).

Рэмарк

На маскоўскай тытунёвай фабрыцы «Ява» здарыўся вялікі пажар. На тым пажары нашы байцы добра разжыліся самымі рознымі цыгарэтамі, папіросамі і тытунём. У брыгадзе пачалі курыць нават тыя, хто не курыў.

За колькі дзён і ў майстэрні з’явіўся белы скрутак, падобны да дроту. Ён вісеў на цвіку, у тым куце, дзе стаялі станок і магнітафон. Гэта была даўжэзная цыгарэта — метраў восем. Цяпер досыць было падысці з нажніцамі і адрэзаць сабе цыгарэту любой даўжыні, хоць кароценькую, хоць доўгую, як новы аловак. Дзіўна глядзелася такая доўгая цыгарэта без фільтра ў маіх запэцканых фарбай пальцах. Прынёс той скрутак як ганарар сантэхнік з нашай роты. Звалі яго Віця, мянушка — Клешч.

Сантэхнік праслужыў год, збіраўся ў адпачынак, і, можа, месяц, штовечар вісеў на турніку, падкідаў пудовую гіру, пацеў, пампаваў прэс і з задавальненнем апавядаў, як прыедзе ў свой Арол, дзе яго чакае нявеста. Кляшча слухалі, Кляшчу зайздросцілі... Тэрміналогія апісання той хуткай сустрэчы была пераважна сантэхнічная, звязаная з трубамі. Зразумела, хто на што вучыўся.

Віця, калі хутка адрамантаваў у майстэрні кран, пабачыў на стале малюнак дачкі стаматолага, падумаў і папрасіў намаляваць з фотаздымка яго нявесту. Фотаздымак у Віцькі быў пры сабе, у кішэні гімнасцёркі, лічы, на сэрцы. Я пагадзіўся і за наступны вечар зрабіў невялікі партрэцік на шчыльнай паперы. Намаляваны каляровымі алоўкамі, карычнявата-вохрысты, з зялёнымі вачыма, партрэцік

выглядаў «гламурна», але тады гэтае слова не ўжывалася. Віцька надзьмуўся і выдыхнуў: «Ачмурэнна выйшла!» Я паабяцаў запаяць малюнак у цэлафан, каб было яшчэ прыгажэй...

Па партрэт нявесты Віця з'явіўся нечакана. Ён доўга здымаў зялёны гумовы плашч «хім-дым», асцярожна дастаў з-пад яго белы цыгарэтны скрутак. Пад гімнасцёрку, як сцяг, сантэхнік схаваў выяву нявесты.

Але ў адпачынак Клешч не пайшоў. Ён трапіў на гаўптвахту, бо напіўся, калі даведаўся, што яго нявеста выйшла замуж. Партрэт зеленавокай дзяўчыны, сантэхнікі расказалі, Клешч таптаў, біў кулаком, пляваў на яго, потым раздзёр на кавалкі...

Ёсць дзіўнае адчуванне, калі чытаеш твор пра вайну, пра тое, як салдатам хочацца курыць... Чытаеш і не верыш, што так моцна можа хацецца курыць.

Эрых Марыя Рэмарк «На Заходнім фронце без перамен»: «цыгарэта, хоць і здавалася доўгай, але хутка скончылася».

Томас Ман

У сталоўцы да мяне падсеў сяржант. Ён падышоў, калі я сёрбаў з жалезнай місачкі капусту. Паставіў на стол белую кардонку, пасунуў яе да мяне. На кардонцы сінеў надпіс «рафінад». Быў у той кардонцы і цукар, пяць «шайб» масла, пачак заваркі, пачак цыгарэт «Тройка» і пяць шакаладных цукерак. Сяржант зачыніў кардонку і сказаў: «Гэта табе, потым яшчэ дам... Хачу нешта паказаць, Уладзімір»,— сказаў і пасунуў кардонку да місы з нясмачнай капустай.

Сяржанту з горада Растова да дэмбеля заставалася два з паловай месяцы, а мне амаль год. Пасля сталоўкі ён знайшоў мяне ў клубе, у майстэрні. Расшпіліў гімнасцёрку, зняў праз галаву белую саколку. На левай грудзіне сінеў партрэт кучаравай дзявулі — шчакастай, танкаротай, вочы, як у каровы. Сяржанта звалі Барыс. Ён патлумачыў, што гэтую

Тамару трэба знішчыць, бо цяпер у яго другая, але зразаць татуіроўку ён не хоча, і ці нельга гэты партрэт перарабіць. Ён паказаў каляровы фотаздымак каротка падстрыжанай дзяўчыны ў белай кашулі, светлавалосай.

Саматробным кіпяцільнікам з дзвюх рудых лыжак я згатаваў ваду, засыпаў у слоік запарку і сказаў, што калі б кароткавалосую, на кучаравую, то можна было б паспрабаваць, а наадварот не атрымаецца. Папілі чаю з цукеркамі, і расчараваны сяржант пайшоў.

На сняданку ён ізноў падсеў да мяне з пачастункамі. Відаць, доўга думаў. Цяпер ён прапанаваў закрыць кучаравую іншым малюнкам, але не жаночым партрэтам, а чым-небудзь «баявым» — пажарная машына, полымя, шчыт...

Наступным вечарам, напаўраспрануты, Барыс стаяў перад люстэркам у майстэрні і прыкладаў да грудзіны шалёсткую празрыстую кальку, на якой былі намаляваныя пажарная машына, арол, шчыт. Сышліся на тым, што ўсё гэта не тое, і я павінен падумаць...

Урэшце я знайшоў галаву тыгра з разяўленай пашчай, белымі ікламі, вусамі. Гэта быў плакат «Rolling Stones». Пыса тыгра выдатна затуляла твар кучаравай дзявулі. Сяржанту і малюнак, і сама ідэя спадабаліся неверагодна, ён сказаў, што гэта «супер, ты — сапраўдны мастак»! Забраў кальку і заспяшаўся ў казарму.

За дзве ночы «кольшчык», ён жа паркетчык з гаспадарчай роты, сваю справу зрабіў... Але нешта парушыў з гігіенай. У сяржанта Барыса падскочыла тэмпература. Ён трапіў напачатку ў наш лазарэт, а потым у шпіталь. Скура не гаілася, тэмпература трымалася пад сорак амаль тыдзень... Ні масла, ні цукерак я не дачакаўся.

За паўгода ў майстэрню прыйшоў паркетчык, руды і сінявокі. Сказаў, што хоча такога самага тыгра, як некалі ён зрабіў сяржанту Бырысу. Я дачытваў «Доктара Фаўстуса», ежы ставала, а таму і адмовіўся.

Флабер

У мяне паламаўся станок, на якім я вастрыў розныя нажы і ножыкі, паліраваў спражку з зоркай, даводзіў лязо скальпеля, якім рэзаў трафарэты. Работа спынілася. Мне прыслалі з гаспадарчай роты салдата-электрыка.

Прозвішча Лёшкі не памятаю, бо яно звычайнае, беларускае, а вось мянушка была выразная — Дзіравы. Ён сам усім і расказаў пра бяду, а калі сам расказаў, то сам і вінаваты.

Гісторыя такая. Дзеўка, з якой Лёшка гульнуў толькі раз,— зацяжарыла. Было тое ці ў Глуску, ці ў Клецку, не памятаю. Хлопец пабрацца з ёй не збіраўся. Прычынай непажаданай цяжарнасці выявіўся дзіравы прэзерватыў. Смешна? І я смяяўся, бо заўсёды думаў, што гэта байка. Лёшку давялося жаніцца. Нарадзілася дзіця. Лёшка тэхнікум скончыў. Увосень ісці ў войска. Лёшка з жонкай пачалі старацца і шчыраваць, каб з'явілася на свет і другое дзіця. Але не атрымлівалася, не цяжарыла жонка, хоць ты забіся. У лістападзе 1983 года Лёшку забралі ў войска.

Рухавік у тачыльным станку Дзіравы адрамантаваў. Памыў рукі і ўзяў са стала, я не паспеў схаваць, кніжку Флабера «Мадам Бавары». Разгарнуў, прачытаў абзац і загарнуў.

За пару месяцаў Лёшка хадзіў па брыгадзе шчаслівы. Яго жонка нарадзіла прыканцы жніўня 1984 года. Салдаты, сяржанты і афіцэры гнулі пальцы, спрабавалі вылічыць, ці Дзіравага той дзіцёнак.

А станок, адрамантаваны Лёшкам, працаваў да апошняга. Рукі ў Дзіравага былі залатыя.

Сон пра бацьку

Бацька стаіць пад вялікім дубам босы. Побач кошык з грыбамі. Грыбы розныя, акуратна зрэзаныя. І стары ножык ляжыць у кошыку. Бацька прыкурвае папяросу. Задзірае галаву і смяецца. Не магу зразумець, чаму ён пайшоў у лес босы?

Рукі

З Валодзькам Ламскім я пазнаёміўся ў цягніку, які вёз мінскіх прызыўнікоў у Маскву. Што нас чакае там, — мы не ведалі. Валодзька невысокі, кучаравы, яго пакуль не абстрыглі, насаты і лупавокі, не піў, не курыў. Кампанейскі хлопец з вышэйшай адукацыяй. Скончыў бібліятэчны факультэт у нашым «Кульку» і яго забралі. Меў ён звычку разглядаць свае пазногці — круглыя, ружовыя, амаль ідэальныя. Напачатку ўсё ў салдата Ламскага ішло, як і ва ўсіх — кепска: ні пажэрці, ні паспаць, ні памыцца, падай, прынясі, зрабі, прышый, памый, атрымай у бачыну ці па нырках...

А потым, месяцы за тры, жыццё наладзілася. Валодзька ўладкаваўся ў бібліятэку. Пра такое можна толькі марыць. Кніжкі, газеты, часопісы, у горад, ці не праз дзень, можна ездзіць па пажарных частках прэсу развозіць, штодня на пошту хадзіць, чай, кава ў бібліятэцы за паліцамі, цукар, печыва, сухары з разынкамі. На падваконнях кветкі, чыста і цёпла, а калі халодна, то можна і каларыферам карыстацца. Наведвальнікаў амаль не бывае. Начальнік у Ламскага — жанчына-прапаршчык. Ціхая, кучаравая, непрыгожая ў кіцелі з пагонамі. Ведаю, што не я адзін зайздросціў свайму земляку, калі за паўгода прыходзіў набраць кніжак. Ён даваў мне Томаса Мана, Германа Гесэ, Чэхава, Фіцджэральда і дзівіўся, як я гэта чытаю...

Кніжкі нечапаныя, свежыя, як толькі з друкарні.

Валодзька зрабіўся тлустым ад сытага і бесклапотнага жыцця. На стомленых і змардаваных службай салдатаў паглядаў грэбліва. Хваліўся, што неўзабаве ў адпачынак паедзе. Ламскі ведаў усе амерыканскія штаты, лёгка называў сталіцы нават дробных краін у Афрыцы, прозвішчы палітычных дзеячоў і шмат іншага. Здаралася, што мае клубныя прапаршчыкі не маглі разгадаць крыжаванку і тады, праз штабны камутатар, тэлефанавалі Ламскаму. Ён адказваў амаль імгненна, вось памяць у чалавека. Здара-

лася, што ён і ў клуб прыходзіў, кіно паглядзець. Ніколі не спаў, глядзеў на экран уважліва, як на свае ідэальныя пазногці.

Ці ён спакусіў кучаравую і непрывабную бібліятэкарку, ці яна гаваркога і чысценькага салдата — не ведаю, але закруцілася жыццё. Ды так закруцілася, што дзверы бібліятэкі не адчыняліся, калі я прыносіў кніжкі, каб памяняць, каб пасядзець у цішыні і чысціні.

Скончылася ўсё кепска. Афіцэр, здаецца, старлей, муж бібліятэкаркі, нечакана прыехаў у брыгаду, прыйшоў да жонкі, дзе і заспеў каханкаў. Пачаў біць Ламскага і жонку, але прыбеглі штабныя афіцэры і не далі, адцягнулі старлея, рукі закруцілі.

Бібліятэка два тыдні не працавала. Ламскага забралі ў горад, у пажарную роту, дзе і пачаліся ягоныя пакуты. Старлей папрасіў сяброў-начкараў, каб тыя заняліся Ламскім. У начкараў таксама ж былі жонкі. Тыя даручылі справу выхавання салдатам. Прыніжаныя і зацюканыя салдаты ўспомнілі Ламскаму і цёплую чысценькую бібліятэку, і жанчыну, няхай сабе і кучаравую, і печыва, і сухарыкі з разынкамі.

У брыгаду Ламскага не прывозілі, у лазню ён не хадзіў... Калі атрымлівалася паспаць пару гадзін за суткі, ён гэтаму радаваўся. Мне трэба было завезці ў тую роту, дзе служыў Ламскі, некалькі планшэтаў з нагляднай агітацыяй. Валодзьку я не пазнаў. Яго вочы міргалі і слязіліся, паголены ён быў кепска, гімнасцёрка брудная і смярдзючая. Пазногцяў на пальцах амаль не было — ружовыя, амаль ідэальныя пазногці з’ела пена, якой салдату даводзілася мыць памяшканні. Гэтай пенай напампоўвалі цыстэрны пажарных машын, а таксама чырвоныя балоны, якія вісяць на сценах...

Праз чатыры месяцы Валодзька Ламскі трапіў у дурку, бо спрабаваў скончыць жыццё самагубствам. Яго доўга лекавалі, а потым камісавалі, а я працягваў служыць, хадзіць у бібліятэку. Ман, Фолкнер, Гесэ, Айдаха, Мічыган, Каларада, Будэнброкі, Мэн...

Гузік

Шынель мой новы, доўгі, руды. З сярэдзіны, пад каўняром, на падкладцы, падпісаны хлоркай. Тры літары і нумар з ваеннага. Гузікі я перашыў сумленна, каб шынель не быў такім шырокім, а караціць-падразаць, як тыя, хто праслужыў болей за паўгода, баяўся. Так і хадзіў. Спяшаўся, да КПП, ногі заплятаіліся, блыталіся ў доўгім шынялі.

На КПП, у маленькім пакойчыку, мяне чакала жонка. Яна яшчэ не ведала, што наша спатканне будзе кароткім, вельмі кароткім. Я і сам не ведаў наколькі кароткім, але яшчэ спадзяваўся, што неяк атрымаецца. Брыгаду перавялі на ўзмоцнены рэжым, а гэта азначала, што ўсе звальненні — адмяніліся, а выхад у горад — забаронены. Нават афіцэры цяпер начавалі ў казармах.

На КПП стаялі хлопцы з нашай роты і глядзелі на маю жонку. Яна стаяла ў куце, у новай куртцы, раней я яе не бачыў. Мы пацалаваліся, як дзеці — сарамліва і спалохана. Жонка пачала апавядаць, як ехала ў цягніку, як раніцай падрала новыя калготкі і расплакалася ад крыўды, а потым правадніца яе пашкадавала, дала ніткі з іголкай, дазволіла зашыць у сваім купэ... Алена пералічвала прывезеныя пачастункі, сказала, што дамовілася са сваёй цёткай і тая прыме нас, дазволіць пераначаваць... Жонка прамаўляла ўсхвалявана і радасна, я ж рабіўся ўсё болей і болей змрочны, амаль пачарнеў, а рукі калаціліся, бо мне трэ было растлумачыць, што дарма яна ехала ў Маскву, што мяне не пусцяць, што ўсё кепска...

Зазірнуў у пакойчык сяржант з павязкай на рукаве і паказаў пальцам на свой гадзіннік. Сяржантаў твар — злосны і зайздросны адначасова. Дзверы зачыніліся і раптам жонка крыкнула і тарганулася. Яна ўбачыла прусака, які бег па падваконні. Вялікі руды прусак з вусамі. Гэта і вярнула мяне да свядомасці. Я скінуў прусака на падлогу і растаптаў. Пасля гэтага змог размаўляць, змог патлумачыць, як усё кепска. Алена стрымалася, не заплакала.

У пакойчык увайшоў прапаршчык, а потым лейтэнант, і я ўсё зразумеў.

Я ішоў ад КПП у клуб. Ішоў і круціў верхні гузік на сваім шынялі. Калі дайшоў да пляца, то бліскучы гузік з зоркай быў у мяне ў кулаку, а з шыняля, як джала, тырчалі чорныя ніткі.

Той гузік з зоркай я прывёз дамоў. Ён і сёння ёсць, недзе ў скрынях, у шафе з рознымі паперамі і дробнымі, збольшага непатрэбнымі, рэчамі.

Ляжыць учарнелы, пазелянелы…

2014

НЯЎЛОЎНАЕ

Аповесць

Рака

Яна ляжала ўнізе, як бінт. Доўгая, на ўвесь выстылы вясновы краявід, з краю ў край, колькі бачылі вочы. Снегу даўно не было. Растаў. Знік. Снегу не было нават у лагчынах, нават пад дрэвамі. Белым у змрочным вясновым краявідзе быў толькі бінт нешырокай звілістай ракі. З пагорка, на якім я стаяў, мне была відаць амаль уся зямля, як і амаль усё неба. Дзьмуў сцюдзёны паўночны вецер, гнаў папяловыя хмары. Трыснягі ўздоўж ракі хваляваліся, купкі дрэваў, балота, поплаў, пагоркі, чорныя плямы згарэлых трыснягоў і травы...

Ні дарог, ні сцежак, ні вёсак, ні людзей...

Краявід нагадваў чорны хлеб, пасыпаны соллю... Дзе болей упала, дзе менш. Так было тут і сто гадоў таму, так было тысячу, а можа, і дзесяць тысяч гадоў таму. Я стаяў на пагорку і цяжка дыхаў, бо доўга ішоў цёмным і змрочным лесам да гэтага бязлюднага месца. Бетонныя слупы — адзіныя знакі часу на тым, на далёкім беразе. Але гэтыя маленькія, шэрыя штрышкі-рысачкі не псавалі ні велічнасці, ні маўклівай засяроджанасці прыроды. Сеў на алюмініевую рыбацкую скрыню. Цешыўся, што я самотны, што тут мне не трэба ні сябры-таварышы, ні бацькі, ні сям'я... Досыць і таго, што ёсць.

Лёд урос у берагі. Гэта здалёк ён здаваўся белым, а насамрэч на ім былі цёмныя прамыіны, хваравітая жаўцізна,

сіняватыя разводы... Зблізку ён нагадваў хворы пазногаць. Я свідраваў лёд, і востры калаўрот выкідаў белую шкляную крупу, а потым на лёд выплёхвалася вада і ён рабіўся цёмны.

Я не злавіў ні рыбіны. Ні разу не адчуў радасці і хвалявання, калі напінаецца жылка, а пад лёдам торгаецца нябачная рыбіна. Рака не прыняла мяне, не пазнала. Я не пакрыўдаваў, бо ведаў, што ў мяне яшчэ ёсць чатыры дні, чатыры доўгія ночы, каб прахоплівацца, глядзець у чорнасіняе вакно і думаць пра раку, пра лёд і пра тое, што я амаль не магу жыць без гэтай замерзлай ракі, падобнай да бінту, здзёртага з маёй раны...

Глыбіня

Цяжка знайсці параўнанне «непараўнальнаму». Шчупак, вагой кілаграмы чатыры-пяць, на шасціметровай глыбіні, хапае блешню... Ты спрабаваў выцягваць з глыбокага калодзежа поўнае вядро? Падняў на колькі метраў, а яно ў ваду... Калаўрот круціцца, ланцуг грыміць, вядро сыходзіць пад ваду, апускаецца на дно, ланцуг правісае... Прыкладна так бывае са спінінгам, са шчупаком... Толькі разам з моцнай і важкай рыбінай адрываецца і выскоквае сэрца рыбака...

Шчупака не злавіў, але ёсць што ўспомніць.

Кніжка

Калі напісаць кніжку пра рыбалку, то яна будзе пра адзіноту. Салодкую, горкую... А калі пра нешта іншае, то гэта не пра рыбалку.

Слупы ў тумане

Бачыў зоры, памножаныя люстрам возера. Бачыў аблокі, якія хутка лятуць у ваду і рыб, якія плывуць скрозь аблокі...

Але найчасцей прыгадваецца сціплы бела-шэры краявід з нізкім і шчыльным туманам. Раніца, шаша, возера разлілося і па-над вадой туман. З гэтага туману вытыркаецца колькі тэлеграфных слупоў. Прагінаецца дрот. Ніжніх частак слупоў не відаць, іх хавае туман. Але слупы адлюстроўваюцца ў вадзе.

Кідаеш ровар на беразе, пад адхонам шашы, скідаеш гумовікі, бо ведаеш — кароткія, нагавіцы здымаеш. Бярэш абутак і адзежу ў адну руку, вуду ў другую. Ступаеш у ваду, адчуваеш, як яна апякае холадам, і ціха ўваходзіш у вільготны туман, брыдзеш да другога слупа. Ідзеш, ціхая вада пачынае рухацца, адлюстраванне слупа выгінаецца... Апрача вады, туману і слупа нічога не бачыш. Яшчэ трохі і дабрыдзеш глыбокай вадою да наступнага слупа, да пагорка, на якім ён стаіць. Падыходзіш і бачыш, а той пагорак, тваё сакрэтнае месца — занятае. Пад слупам незнаёмы дзядзька, а тры яго доўгія вуды ляжаць веерам, нацэленыя ў бок возера. Дзядзька абарочваецца і паказвае, каб не падыходзіў, каб ішоў далей.

А куды далей? Ну, хіба не крыўдна?

Зялёная канава

Мужчына ехаў роварам, я ішоў. Мужчына — Мікола Пігулеўскі. Ён прыпыніўся побач са мной. Мне адзінаццаць, а яму за сорак. Але ён абраў мяне, можа, таму, што бачыў з кніжкай у руках. Дзе рама, там прывязаны пук жоўтых бамбукавых трохкаленак, на стырне дэрмацінавая торба. У торбе сем ладных карасёў, такіх, як мужчынская далонь, але таўсцейшых. Карасі яшчэ хліпалі жабрамі. Пігулеўскі сказаў, каб я не лавіў на возеры, а лавіў на канаве.

Але туды трэба ісці рана, нават вельмі рана. Папрасіў, каб я нікому не расказваў пра патаемнае месца насупраць нахіленага чорнага слупа. Як кожны шчаслівы чалавек, ён аддаў мне бляшанку з чорна-чырвонымі, вяртлявымі чарвякамі.

Яшчэ і чатырох не было, а я ішоў бязлюдным гэпэ да возера з вудай. У кішэні старога школьнага пінжака ляжаў кавалак батона, у другой ножык, у лацкане запасны кручок.

Канава за возерам. Яна хоць і нешырокая, але не пераскочыш. Трава вакол зялёная, высокая, сакаўная. Аер, чарот, канюшына і такая, з мяцёлачкамі, якія карціць сашморгнуць, каб даведацца, пеўнік ці курачка. Вада ў канаве па грудзі, цёплая, як какава, над ёй шэрая пара, бо цячэ вада са шклозавода, з усходу на захад. Я знайшоў месца насупраць слупа, там трава пакамечаная, прытаптаная. Разматаў вуду, уздзеў чарвяка, ціха закінуў. Паплавок, зроблены з корка і пёрка, боўтнуўся і лянотна паплыў. За паўгадзіны надакучыла закідаць, чапляць свежага чарвяка, і я вырашыў пайсці на возера, бо падумаў, што кульгавы Пігуля падмануў. Зрабілася зябка, ногі ад расы змоклі. Я еў батон, злаваўся, вуда ляжала на траве. Камяк батона захрас у роце, не паспеў пражаваць, бо паплавок плыў супраць плыні і даплыў амаль да таго месца, дзе я стаяў. Я схапіў вудзільна і пацягнуў, яно выгнулася. Вялікі карась узняўся па-над вадой. Паспеў заўважыць яго рот, чорны хвост і прыціснутыя да белага пуза плаўнікі. Карась пляснуўся гучна і цяжка, бокам... І я паваліўся ў зялёную траву. Ляжаў, як забіты, але ўваскрос, падняўся. Мой першы карась адарваўся разам з кручком. Пальцы калаціліся, не слухаліся, кручок з пінжака не выдзіраўся, і я адчайна выразаў яго ножыкам. У той дзень зláвіліся два карасі, а потым падралася жылка, і я застаўся без кручка і грузіка, але з рыбай.

Наступнай раніцай, яшчэ сонца не ўзышло, прыбег на зялёную канаву з сябрам. Мы злавілі восем карасёў, тоўстых, цяжкіх. Кручкі болей не адрываліся...

Трэцяга разу не было, мяне завезлі ў вёску на ўсё лета.

А сябра схадзіў. Пахваліўся злоўленай рыбай. На канаву прыйшлі дарослыя хлопцы з сакам і за два дні пералавілі ўсіх карасёў. Яны не баяліся, што ад жоўтай і цёплай вады пад пахамі павыскокваюць болькі, якія нясцерпна свярбяць і доўга не гояцца.

Канава засталася. Вады ў ёй амаль няма, а тая, што цячэ — смярдзючая. Трава па берагах па-ранейшаму зялёная-зялёная: аер, канюшына, і гэтая, у якой мяцёлачкі. Я сашморгнуў адну — курачка, расцёр у пальцах і пайшоў дамоў.

Каб потым снілася

Вецер то падхопліваецца, і тады даводзіцца адварочвацца, угінаць галаву, бо твар, вочы сякуць кроплі ледзянога дажджу, то раптам вецер аціхае і ў бязгучнасці робіцца ніякавата, адчуваеш сябе безнадзейна згубленым у варожым бязлітасным свеце. Пасохлы трыснёг мокры, счарнелы, як поўсць дзіка, а вада ракі змрочная, цямнейшая за свінец, а хвалі чорныя. Ногі гразнуць і правальваюцца, я паслізгваюся і колькі разоў падаю на калені, адно пасяпваю ўзняць спінінг, каб не зламаць. І спінінг, і катушка, і блешня выглядаюць экзатычнымі, нетутэйшымі, амаль касмічнымі, бо няма вакол ні бліскучага металу, няма пластыка, і адзіная яскравая плямка ў змрочнай шэрасці — блешня, расфарбаваная хімічнымі колерамі. Рака, чорны лес, голыя пагоркі, ні дарог, ні людзей, ні пташак... Замахваюся, кідаю, свішча вудзільна, блешня падае пад той бераг, пачынаю круціць. І так некалькі разоў, а потым ізноў прадзіраюся праз сцяну трыснягоў, пераскокваю глыбокія канавы, пракапаныя бабрамі...

Урэшце дабіўся да патрэбнага месца. Да яміны, да віра. Ведаю, што старая вярба на тым беразе развалілася і частка яе ўпала ў раку. У камлі, а можа, у суках той вярбы я пакінуў не адну блешню. Вядома, шкадаваў, але не палезеш у ледзяную ваду, прычэпіш новую і кідаеш. Так было і пазамінулы год, так было гэтай вясной, так будзе і надалей. Там, дзе пад вадой дрэва, віркі круцяць рудое вузкае лісце. Туды і кідаю. Упарта паўтараю: замах, блешня ляціць, усплёск і адразу кручу катушку. На пяты, а мо, на сёмы раз выцягваю шчупака. Так хутка ўсё адбываецца, што і асалоду атрымаць

не паспяваю. Калі спрабую зняць рыбіну з кручка, шчупак пракусвае палец, выціраю кроў аб калашыну і без шкадавання выдзіраю з пашчы блешню. Цалую рыбіну ў слізкую і цвёрдую галаву, ламаю хрыбетнік. Жывога, але нерухомага шчупака хаваю ў заплечнік.

На павароце лаўлю яшчэ адну рыбіну. Яна дастаецца без асаблівых высілкаў. Заплечнік робіцца цяжкаватым. Вецер сцішыўся, неба прыціснулася да зямлі, зрабілася цямнейшым за мокрыя трыснягі.

Раптам, у цішыні і холадзе, пачынае ісці снег. Вялікія сняжынкі з цёмнага неба растаюць на цёмнай вадзе. Свет цямнее, сінее, змрачнее. А мне падабаецца. У мяне ёсць яшчэ адна яміна, і я спяшаюся да яе. Што мяне туды гоніць і цягне? Што не дазваляе спыніцца і глядзець на ваду, ці няспешна пайсці дамоў? А што змушае паляўнічага сабаку бегчы і задыхвацца, гнаць і гнаць казулю, лісіцу, зайца?.. Па лесе, па раллі, па пожні, балоце... Жарсць!

На душы спакой, у мяне ёсць дзве рыбіны.

Месцы дзікія, калі што здарыцца, то доўга будуць шукаць. Яміна вялікая, глыбокая, але да яе цяжка далезці, бо трыснёг такі, што толькі вар'ят праз яго папрэцца. Я — вар'ят, прυся, лезу, адно спінінг, як снайпер стрэльбу, берагу.

Даходжу да ракі. Паперадзе, у вадзе, пахілены трыснёг. Да яго пару крокаў.

Вецер дзьме ў твар. Сняжынкі мільгацяць хутка. Замахваюся, прымерваюся, кідаю за трыснёг, што тырчыць з вады, а калі дацягваю блешню да яго, кручу хутчэй і перакідаю блешню сабе пад ногі. Іншых варыянтаў няма, бо лаўлю з берага, а не з лодкі. Пакуль атрымліваецца.

Блешня ляціць супраць ветру, падае зусім не туды, куды меўся пацэліць. Спахопліваюся і спрабую круціць катушку. Жылка напялася — катушка не праварочваецца. Лаюся сам на сябе, бо разумею, што зачапілася моцна. Апускаю спінінг, кідаю на траву, выціраю мокры твар. Зноў бяру спінінг і разумею, што там вялікі шчупак. Такі, пра якога можна марыць, але так і не злавіць.

Катушка вішчыць, а жылка размотваецца, сыходзіць, і я не магу даць рады...

Не спыніць, не стрымаць!

Двойчы дацягваю цяжкага шчупака да трысняговай сцяны, а на трэці раз ён захрасае ў траве... Магчыма, каб рыбіна была меншая, то я не стаў бы скакаць у ваду. Магчыма-ма... Скачу, вада па грудзі. Падбіраюся да травы, спінінг трымаю над вадой. Бачу залаты бок, белае пуза. Шчупак зусім невялікі, ну, можа, на тры кілаграмы. Рука ідзе ў ваду, пальцы сціскаюць шчэлепы. І я цяпер разумею, чаму ён так супраціўляўся. Блешня зачапіла яго за пуза, пад галавой...

Вылезці з ракі нашмат цяжэй, чым залезці. Я мокры і брудны.

Бягу балоцістай пожняй, па палеглай, блытанай-пераблытанай траве. Бягу ў лес, бо там ёсць дарога. Бягу па гразкай каляіне, па калюгах. Снег, дождж, цёмна, халодна, цяжка, мокра. Не, ёсць на мне і сухія месцы, у ботах, там, дзе пальцы...

Думаеш я пра рыбу? Не, гэта пра звычайнае шчасце.

Падман

Ёсць такія людзі, да якіх адразу ўзнікае давер і сімпатыя. Мужчына быў на выгляд старэйшы за мяне. Ішоў дождж, мы стаялі пад дрэвамі, чакалі, калі ён скончыцца і можна будзе далей лавіць рыбу. Я лавіў з лодкі спінінгам, а ён з берага вудамі...

Я сказаў, што раней на гэтым возеры не было столькі сетак, а цяпер праз раз блешня за сетку чапляецца. І ён сказаў сумна, што браканьераў не паважае. Пакурылі, папілі гарбаты з ягонага тэрмаса, а потым кавы з майго. Дождж не сунімаўся. Ён сказаў, што гэта возера яго любімае, бо тут заўсёды ціха і прыгожа.

На вадзе з’явіліся белыя бурбалкі, а потым дождж скончыўся. Віталь, так яго звалі, пайшоў да сваіх вудаў, а я выліў з лодкі ваду і паплыў кідаць спінінг.

Той восенню, на тым самым лясным возеры яшчэ двойчы сустракаў свайго знаёмага. Размаўлялі, як быццам ведалі адзін аднога ад нараджэння. Ён хваліўся сваімі дзецьмі, я сваёй дачкой. Нават аднойчы трохі выпілі, каб сагрэцца.

Мінулай восенню Віталь патануў. Мясцовы малец, калі я здзівіўся сумнай навіне, заўважыў, што большага мярзотніка, чым той Віталь, ён ва ўсім раёне не ведаў. Гадоў пятнаццаць не працаваў, а жыў з таго, што лавіў рыбу ўсімі забароненымі прыладамі. Лавіў, прадаваў, будаваўся, дзяцей гадаваў. Пасля яго на мясцовых азёрах рыбы не заставалася. Выграбаў усю чыста. А патануў позняй восенню, на лясным возеры. Лодка кульнулася, рукі трапілі ў сетку.

Цёмна, ветрана, вада халодная...

Возера тое я ведаў...

Той бераг

Ведаю, што калі прыйдзе мой час, калі паплыве малым і хісткім чоўнам труна, то першымі на тым беразе сустрэнуць яе мае сябры-рыбакі. Не мастакі і пісьменнікі, не вайскоўцы і сваякі, а рыбакі. Яны і пададуць мне руку, дапамогуць выйсці на бераг. Магчыма, спытаюць, а ці прывёз я добрых чарвякоў? Бо тут з імі праблема, адрываюцца — такая рыба... Усё да маёй сустрэчы будзе падрыхтавана: вуды і спінінг, крыга і таптуха, вопратка, боты і, можа, нават ровар будзе ляжаць на траве і пабліскваць спіцамі... Рыбакі пачнуць расказваць пра чароўныя і патаемныя месцы на рацэ і на возеры, пра копанкі і сажалкі, поўныя белых і жоўтых карасёў, пра ляшчоў і шчупакоў... Магчыма, пачнуць прапаноўваць, каб я хутчэй пераапранаўся, збіраўся, каб выпраўляўся з кім-небудзь з іх. Але я адмоўлюся.

Пайду адзін. У кожнага свая рака, свая вада і кожнаму свая рыба. Так было, а інакш і быць не можа. Цень мой пойдзе паперадзе, ляжа на ваду, скалане яе.

І як толькі дакрануся да той вады, як толькі празрыстая жылка разрэжа хвалю, адразу вуда мая фірмовая зробіцца дубцом з ляшчыны, а паплавок каляровы стане крываватым гусінам пёркам, колеру пазногця.

Вось тут я на ўсіх вас і забудуся, бо час спыніцца назаўсёды.

Нёман

Чым большыя грошы гатовы выдаткаваць на рыштунак рыбак, на новую вуду ці спінінг, тым болей пераборлівым той рыбак робіцца. Капрызліва абірае, адкладае, прыглядаецца, прымерваецца, кратае, узважвае, крывіцца, моршчыцца, перажывае... А потым раптам бярэ ў руку спінінг, узмахвае ім, робіць ледзь заўважны рух, як падсякае нябачную рыбу, і на твары з'яўляецца задавальненне. Ён ідзе з гэтым спінінгам праз краму, быццам берагам ракі. У вачах туман і чаканне. Лёгка аддае грошы, бо спінінг сам «лёг у руку», бо рыбак у яго паверыў, а гэта, ці не самае галоўнае — паверыць у прыладу і даверыцца ёй...

Бачыў, як на высокім беразе Нёмана наракалі сталічныя рыбакі на свае фірмовыя спінінгі, бо не злавілі ні рыбіны. А мясцовы падлетак са сваім прымітыўным, можа, тым спінінгам яго бацька некалі лавіў, выцягваў рыбіну за рыбінай. Мужчыны хадзілі за падлеткам, як вучні за настаўнікам, паўтаралі яго дзеянні, а ён, як ні стараўся, а так і не змог патлумачыць сакрэт свайго ўмельства. І спінінг абы-які, і катушка прымітыўная, і жылка блыталася праз раз, і блешня ніякая, а шчупакоў малец выцягваў і выцягваў.

Ведаю, што ён верыў у свой спінінг, у сваю раку, у свой бераг і сваю ўдачу.

Палкоўнік

Можа, тыя, хто даўно бегае ці гуляе ў парку па-над Свіслаччу, яшчэ памятаюць старога. Ён стаяў з вудай і каля шэрай ратонды, і насупраць другой бальніцы, побач

з Траецкім, і недалёка ад плаціны, у дзіцячым парку, дзе шумлівы вадаспад. Шмат дзе ён стаяў і глядзеў на раку. Гарадскія рыбакі казалі, што гэты драбнатвары, сівенькі дзядок — палкоўнік. Ён прыходзіў да ракі рана, сыходзіў у другой палове дня. З рыбакамі амаль не размаўляў, адно вітаўся. Ніколі я не бачыў яго з рыбай.

Калі ішоў дождж, то гэты дзядок стаяў побач з ракой у доўгай вайсковай плашч-накідцы. Стаяў спінаю да ветру, а па калянай тканіне бегла вада, цёмны плашч здаваўся жалезным. Кавалак батона размякаў на шурпатым парапеце.

Гады тры і я сустракаў Палкоўніка ці не штодня ў парку, але ні разу не бачыў яго са злоўленай рыбінай, хоць торба заўсёды была пры ім. У Палкоўніка была таямніца, якую я выкрыў і пра якую не апавёў знаёмым рыбакам. Пра таямніцу дазнаўся выпадкова, а потым двойчы пераконваўся, што не памыляюся. Хоць якая гэта таямніца? Ён глядзеў на раку. Берасцянкі і вераб'і дзяўблі ягоны хлеб. Паплавок гайдаўся на хвалях, вуда ляжала на парапеце.

Кручка на ягонай вудзе не было.

Палкоўніка збіла машына на скрыжаванні Камуністычнай і Багдановіча, калі раніцай ён ішоў да ракі. Ён лавіў адзіноту...

Чорны лінок

Чым глыбей залазілі ў багну, тым лепей лавілася рыба. Чым далей залазілі ў багну, тым болей на нагах было чорна-карычневых, пругкіх, як гума, і слізкіх п'явак. Некаторыя, якія не паспелі прысмактацца, аддзіраліся лёгка, а тых, якія не хацелі аддзірацца, даводзілася прыпякаць запалкай. Занятак, скажу табе — не з прыемных. Падносіш адну запалку, а другую напагатове трымаеш. П'яўка ад полымя падсыхае, сціскаецца, чарнее, а потым пачынае выгінацца, курчыцца, як пластмаса. Урэшце адвальваецца. На скуры застаецца след — чырвоная плямка, з дробных кропак-дзірачак і пухліна. Пасля запалкі, нават калі і моцна была прысмакталася п'яўка, кроў не цячэ.

Здаралася, што пакуль зловіш дзясятак карасёў, да ног прылепіцца гэтулькі ж і тлустых п'явак. Мы падцягвалі майткі, завязвалі з бакоў вузламі, стаялі ў штанах, але п'яўкі лезлі пад тканіну, у пах... Не было тады ні ў мяне, ні ў сябра Валодзькі высокіх гумовікаў, а жаданне налавіць карасёў, далезці да самых патаемных месцаў на закінутых тарфяных кар'ерах, якіяператварыліся зноў у балота, было.

Я адпальваў п'явак Валодзьку, а ён мне, бо самому рабіць гэта нязручна, цяжка выкручвацца. Адпальваеш і лічыш: «Першая... Трэцяя... Сёмая... Цяпер ты мне...» Запалкі падаюць, падхапіць не паспееў... Скрыначка і запалкі мокрыя. Даводзіцца чорны і пругкі пухір зразаць ножыкам, а гэта зусім кепска і доўга.

Але карасі трапляліся на тых кар'ерах добрыя, здаралася і большыя за далонь. Аднойчы мне пашчасціла і я злавіў ліня. Ён быў слізкі, як п'яўка, і чорны, як мокры торф.

Менавіта на тым балоце ў 1935 годзе здымалі фільм «Палескія рабінзоны».

Кропля

Мне не пашанцавала, бо пасля другога разу, толькі прыплыў на патрэбнае месца, вялікая залаціста-чырвоная блешня адарвалася. У тую блешню я верыў і ў швагра верыў. Памятаю краму, у якой давялося набыць вялікі набор толькі дзеля яе адной — залацістай і важкай. Цяпер яе не было. Возера было, лодка-надзіманка, маленькі тэрмас з кавай, цыгарэты і запальнічка, цёплае травеньскае надвор'е было... Чаромха на берагах возера, яе пах прыносіў цёплы вецер, а блешні не было... Я прывязаў белую і каламутную, якая мне зусім не падабалася, да якой душа не ляжала. Пакурыў, тытунёвы сіні дым з'явіўся па-над вадой і знік, выпіў кавы, памыў накрыўку і пачаў кідаць спінінг. Але той травеньскі дзень — быў мой. На цьмяную і непрывабную блешню злавіў трох ладных

шчупакоў, два адарваліся побач з лодкай... Задаволены, выплыў на бераг, перакуліў лодку, каб высахла, а сам, з тэрмасам і цыгарэтамі пайшоў на пагорак, каб пасядзець, адпачыць і дачакацца швагра з машынай (жоўтая блешня, лодка і спінінг належалі яму). Вечар цёплы. Я прылёг на ватоўку і заснуў. Пахла маладой травой, вадой, чаромхай, а рукі пахлі рыбай. Калі я расплюшчыў вочы, то швагер сядзеў побач. Ён з восені не курыў, але трымаў мой пачак у адной руцэ, а запальнічку ў другой. Ён глядзеў на возера. Так глядзеў, як глядзяць у апошні раз. Ціха дыхаў. Потым сказаў, што хоча пакідаць спінінг, калі я не супраць і згодны пачакаць. Я прызнаўся, што ўтапіў яго любімую блешню, а ён не стаў ні сварыцца, ні здзіўляцца. Цяжка падняўся і пайшоў да лодкі. Перакуліў яе і паплыў, але хутка вярнуўся. Кожны ўзмах спінінгам прыносіў боль...

Гэта ён — старэйшы брат маёй жонкі — паказаў мне гэтае і ўсе іншыя азёры ў наваколлі. Гэта ён навучыў мяне лавіць на малой і вялікай рэчках.

Паказаў, як трэба абводзіць блешняй купкі трыснягу і аеру, паваленыя дрэвы, як выкідаць праз траву на бераг рыбіну, як пераходзіць азёры па першым і апошнім лёдзе, як правяраць яго трываласць чорнай дзюбай пешні...

Улетку Пятра Іванавіча Марковіча не стане, але той яго развітальны позірк ці забудзецца?

...Возера ляжала ў цёмных берагах выцягнутай светлай і жывой кропляй. Яно не было роўным, яно нагадвала вока. Вялікае светлае вока. Бачыць Бог, я хацеў тады і хачу цяпер паверыць, што магчыма ўзяць ад вялікай кроплі гэтага святла — маленькую кроплю. Што вялікае можа пераліцца праз вочы.

І трапяткую кроплю можна перанесці з сабой туды — у цемру таго свету. І з кропляй гэтага святла там будзе лягчэй. Я хацеў паверыць. Паверыць у звычайную кроплю святла, хацеў і не верыў.

А можа, дарма не веру?..

Лёс і рыба

Ведаю шмат рыбакоў, ведаю і браканьераў.

Сашка, на мянушку Карась, жыў праз вуліцу. Жыў з жонкай Мальвінай і сынам Віцькам. Карась здабываў рыбу па-рознаму. Гэта ён, калі ў нейкай сварцы яму нагадалі, што праз яго загінула ў малой рэчцы дзіцянё, сказаў, задраўшы ў неба ссівелую калматую бараду: «А што? Пажыў малец трохі — хопіць!» Сказаў і зарагатаў. Ведалі вяскоўцы, што цягнуў Карась ад сваёй лазні да малой рэчкі драты. Ведалі, што біў рыбу токам, але доказаў следчыя не знайшлі, Сашку не пасадзілі.

Потым, гадоў праз восем ці дзевяць, ягонаму сыну Віцьку ў суседняй вёсцы адбілі нутро. Віцька памёр на аперацыйным стале, у раённай бальніцы. І жонка Мальвіна праз год раптоўна памерла, сэрца парвалася. Так пра няшчасную вяскоўцы казалі. А Карась жыў. На рыбу не хадзіў, бо на руках пальцы пазакручваліся і не разгіналіся. Памёр ён пазалетась, у доме для састарэлых. Два гады праляжаў спаралізаваны.

Васіль, на мянушку Будулай, з вудай на рыбу не хадзіў. Ток і сеткі былі асноўным рыштункам. Аднойчы я прыехаў на невялікае возера, за лясной вёскай, у якой жыло дзве сям'і. У берагах плавала здохлая рыба. Такой колькасці я ніколі не бачыў. Можа, за тыдзень Васіль пахваліўся, што на тым возеры былі такія шчупакі, што ён ніколі не думаў, як бярвёны...

Будулая шмат разоў лавілі з сеткамі, але адпускалі. Урэшце пасадзілі на тры гады. Мне здаецца, што за тыя тры гады рыбы ў рэчцы і азёрах паболела.

Васіль згарэў у сваёй хаце, якую яму далі пасля турмы. І ніхто яго не пашкадаваў.

Можа, гэта мне здаецца, а мо так супала, але браканьеры, якіх ведаў, паміралі і гінулі цяжка, лютай і пакутлівай смерцю.

Як не паверыць у казкі пра чароўную рыбу?

Срэбная лыжка

Напачатку пра срэбную лыжку і яе гаспадара пачуў ад вясковых рыбакоў, а потым і пабачыў.

Мужчына гадоў шасцідзесяці прыязджаў да возера чорным матацыклам з люлькай. Падрульваў да самага берага і нетаропка злазіў. Здымаў белы шалом, акуляры, надзяваў кепку. Даставаў з люлькі чорную гумовую лодку.

Разварочваў яе і чорнай аўтамабільнай помпаю надзімаў. Тады падцягваў да вады. Лодка старая, лапленая. Мацаваў вёслы. Пераносіў у лодку руды заплечнік і дзюралевы спінінг з вялікай катушкай. Клаў упоперак лодкі дошку і адплываў. На вадзе на патрэбным месцы выцягваў з кішэні насоўку, у якой была загорнута блешня, няспешна і акуратна прывязваў яе да тоўстай жылкі.

Блешня тая была зробленая з сапраўднай срэбнай лыжкі. З вялікай, якой суп ядуць. Блешня тая была не яркая, цьмяная, з чарнатой і жаўцізной. Мела яна сакрэт. Шмат хто яе бачыў, у руках трымаў, разглядаў-вывучаў. Некаторыя спрабавалі зрабіць такую самую, са срэбных і мельхіёравых лыжак. Рабілі... Здавалася, што можа быць прасцей, адрэж у лыжкі тое, чым суп з талеркі зачэрпваюць, напілкам край зараўняй, прабі дзве дзіркі, адну насупраць другой.

Прымацуй у шырокай частцы кручок-трайнік, а там, дзе вузейшая, то колца з карабінчыкам, і лаві сабе шчупакоў. Так і рабілі, але марна. Не хапалі тыя блешні шчупакі, не хапалі.

А дзядзька на чорным матацыкле заўсёды быў з рыбай. Полацкія, віцебскія, мінскія рыбакі прапаноўвалі за тую самаробную блешню грошы, скрыню гарэлкі, дзве скрыні, лодку новую зялёную, але блешня не прадавалася, цешыла адно гаспадара. Бывалі выпадкі, што дзесяць рыбакоў на возеры спінінгамі размахваюць, а рыба толькі ў аднаго, зразумела ў каго... Паловіць, блешню здыме, пакладзе ў насоўку і ў кішэнь, гузік зашпіліць...

І я таму дзядзьку колькі гадоў зайздросціў. Марыў пра яго срэбную блешню, ад якой шчупакі вар’яцеюць. Але

гаспадар тую незвычайную блешню адарваў, страціў, пакінуў у возеры. Ён сядзеў у лодцы і сцябаў сваім жалезным спінінгам ваду, сек, лаяўся, плакаў...

Некаторыя рыбакі радаваліся ягонай бядзе, а я не радаваўся. У той дзень я злавіў чатырох шчупакоў, адзін — вялізны, ледзь выцягнуў. Большыя шчупакі мне на тым возеры ніколі не траплялiся.

Чужая вада

Чатыры летніх месяцы я пражыў у Карэліі, на беразе вялізнага, берагоў не відаць, Анежскага возера. Вядома, лавіў рыбу. Аднойчы на пяць дзён трапілі на Ямб-возера. Краявіды зусім бязлюдныя, дзікія. Белыя ночы, цішыня, выспы на цьмянай, як срэбра, вадзе, вялізныя светлыя камяні, крывыя, нізкія, цёмныя сосны... На далёкіх берагах маўклівыя, кінутыя гаспадарамі высокія паўночныя дамы. Часам не разумееш, дзе пачынаецца неба, дзе заканчваецца вада. Рыбы ў тым далёкім возеры шмат. Той выпадак, калі яна ловіцца амаль на голы кручок. Вялізныя акуні, плоткі, ляшчы...

Мы заплылі на выспу і пражылі на ёй чатыры дні. Цяжка, бо мяжа паміж ноччу і днём няпэўная, размытая. Глядзіш на гадзіннік і не разумееш, ці дзясятая раніцы, ці яшчэ дзясятая вечара. Ранне, вечар, ноч такія падобныя, што пачынаеш блытацца, губляцца ў часе і ў бясконцасці вады і неба...

Дзіўна, але мне Карэлія не сніцца. Ні дамы на нізкіх берагах, ні Анега, ні Ямб-возера. А вось маленькая рэчка Вушачка сніцца. Зімовая, ранішняя, вясновая, калі ўсё вакол рудое і шызае, як попелам прыцярушанае, калі яшчэ няма зеляніны нават на вербах, калі вада сіняя-сіняя і хуткая, ці калі сыпле летні дождж, важкія кроплі разбіваюцца аб ваду... Маленькая рэчка, не параўнаць з Анегай, а сніцца, хвалюе, кліча...

Сон пачынаецца так. Набіраю ў далоні ваду. П’ю. Іду берагам толькі мне бачнай сцежкаю і прападаю ў ранішнім тумане...

Бакеншчык

Мой стрыечны дзед Кірыла працаваў бакеншчыкам. Запальваў у бакенах ліхтары, каб светлыя параходы-прыгажуны, буркатлівыя буксіры і чорныя нізкія баржы маглі плыць ракою Сож уначы. Пальцы мезенцы ў бакеншчыка былі, як мае вялікія, бо штодня ён плаваў па рацэ на доўгай чорнай лодцы, гнаў яе цяжкімі вёсламі. Уначы на рацэ, а ўдзень дома.

Гэта ён — стрыечны дзед, аднойчы закінуў сетку на «маё шчасце» і выцягнуў рыбу. Столькі, што я дзесяцігадовы, ледзь дамоў у кашы прынёс.

Гэта ён дазволіў мне плаваць па рацэ ў сапраўдным чоўне, выдзеўбаным з камля старой асіны. Човен той хісткі і хуткі, завецца — «душагубка». Дзед Кірыла хаваўся за баржай і глядзеў, як я плыву, каб калі што якое, то дапамагчы. Але я плыў. Баяўся, але плыў...

Колькі разоў плаваў з дзедам-бакеншчыкам на яго работу. Баба Куліна змушала мяне тады цёпла апранацца, давала бутэльку малака, яйкі, сала, хлеб і цыбулю. Дзед Кірыла, як сапраўдны марак, не казаў, што «паплывем», а казаў — «пойдзем».

Сож пад Лоевам шырокі і моцны. Бакеншчык веславаў, а я сядзеў задаволены і трымаў то адну, то другую руку ў пругкай і цёплай вадзе. Мы пазапальвалі ліхтары — упрыгожылі раку і прыплылі на бераг, каб дачакацца світання, а потым усе ліхтары патушыць. Расклалі цяпельца, павячэралі. Я доўга глядзеў на начны Сож. На бакены, на неба, слухаў, як плёхаецца рыба, чуў галасы мужчын на баржах. Што везлі тыя доўгія баржы, не разгледзеў. Памятаю, што на адной грала музыка. Баржа павольна плыла ўніз па рацэ. Дзед Кірыла спаў на сене, а я сядзеў і глядзеў на раку.

Чарвякі

Сівавалосы дзядзька падыходзіў заўсёды ціха. Ківаў вітальна, здымаў кепку, сядаў, калі трава была сухая, а кепку клаў на калена. Мне падабаўся Бязрукі тым, што мог сядзець гадзіну і маўчаць. Не люблю тых, якія трындзяць на рацэ... А я мяняў на кручках аб'едзеных і абсмактаных чарвякоў, перазакідваў вуды і чакаў сваю рыбу. Бывала, што і шчасціла — браўся ладны падлешчык. Тады Бязрукі смяяўся, але бязгучна і задаволена. Пасядзіць і пойдзе. Рукі яго чорныя, як у пальчатках, але пальцы не гнуцца — драўляныя ці пластмасавыя, я так і не даведаўся.

22 чэрвеня 41 года, яшчэ на досвітку, ён пайшоў на Бярэзіну. Хацеў налавіць рыбы. Пашчасціла яму, як ніколі. Нацягаў поўную палатняную торбу, ледзь прынёс. Рыба бралася, як дурная, як апошні раз. Каб не скончыліся чарвякі, то і яшчэ б гадзіну цягаў ладных падлешчыкаў і платву. Яму тады было без трох месяцаў васямнаццаць гадоў. У сорак другім ён — шафёр. Ездзіў на «Студэбекеры», вазіў людзей і снарады. Даехаў да Польшчы. Там і адмарозіў рукі, праўда, я думаў, што рукі яму гранатай ці мінай адарвала. Але ўсё выявілася прасцей. Адмарозіў, гангрэна, ампутацыя.

Жывы, але чарвяка на кручок не ўздзенеш.

Сядзеў, маўчаў, глядзеў, як я выбіраю з бляшанкі самага лепшага, самага вёрткага і пругкага, самага чырвонага, працінаю джалам кручка, плюю і закідаю ў зацішок, пад паваленую чорную асіну.

Ведаю — Бязрукі мне моцна зайздросціў...

Дождж пад лодкай

Пачаўся дождж. Я хутка склаў вуды, парадаваўся, што не паспеў заплыць далёка і пачаў веславаць да берага. Выцягнуў сваю зялёную лодку-надзіманку.

Перакуліў дагары чорным дном, падставіў вёслы і схаваўся пад яе. Сядзеў, курыў, піў каву і глядзеў на шэрую

ваду, на бурбалкі. Вяскоўцы на тым беразе возера таропка накрывалі цэлафанам стажкі сена. Да іх сцяна дажджу яшчэ не дайшла. Калі падхопліваўся вецер, прытрымліваў лодку рукамі. Вада цякла ў рукавы. Халодная. Я нагадваў сабе слімака. І стажкі на тым беразе нагадвалі ракавінкі… Гэта было ў чэрвені 1985-га. Я колькі тыдняў як вярнуўся з войска і цешыўся, што цяпер не ў Маскве, а дома. Што сяджу пад лодкай «Нырок», што над галавой гумовы дах — чорны, бліскучы і надзейны.

Калі скончыўся дождж, то рыба не бралася. Але хіба гэта самае галоўнае ў жыцці?

Пірат. 1970 год

Мы з Воўкам прыехалі на кар'еры яшчэ і пяці не было. Перанеслі ровары праз дрыгву. Потым яшчэ праз адну і яшчэ. Паперадзе блішчэла вада нашага сакрэтнага кар'ера. Пакінулі ровары і торбачкі з ежай пад кустамі вярбы, надралі галля, насцялілі пад ногі, каб не правальвацца ў твань па грудзі. Уладкаваліся і пачалі лавіць карасёў. Нас поедам елі камары. Смакталі нашу кроў, але карасі так лавіліся, што было не да камароў-крывасмокаў. Вады ў кар'еры мала. Вада празрыстая. Карасі хапалі чарвякоў адразу, паплаўкі скакалі, знікалі…

Трэ было перапыніцца і папалуднаваць, пааддзіраць п'явак, пасядзець на цвёрдай зямлі, якая не прагінаецца, не хістаецца, не булькае. Адпачыць.

Мы гэта абмяркоўвалі, але зрабіць не паспелі. Пад кустамі з'явіўся вялізны руды сабака. Вялізны, як мядзведзь. Мы размахвалі вудамі, крычалі на яго, праганялі, але ён пагрозліва гыркаў, глядзеў налітымі крывёй вачыма і не дазваляў выйсці на бераг. Ён растрыбушыў нашы торбачкі, з'еў батон з кілбасой і маслам, патрушчыў вараныя яйкі, толькі шкарлупіна сыпалася з пашчы, і лёг пад кустом. Можа, сабака праляжаў бы ў цяньку да вечара, а мо і да наступнага дня, каб з балота не пачуліся галасы: «Пірат, Пірат?!

Сюды!» Пірат браханууў, страціў да нас цікавасць і пабег на голас гаспадара.

Нам засталіся два яблыкі, пляшка з кампотам і гурок. Да дому, ад тых кар'ераў было кіламетраў восем.

Але карасёў мы тады нацягалі. Я злавіў восемдзесят сем, а Валодзька яшчэ болей, бо яго вуда была трохі даўжэйшая.

Паэт

Мікола Пігулеўскі ездзіў роварам без рамы. Шчыткі на ягоным ровары зайздросныя, храмаваныя, бліскучыя. А сам ровар звычайны — бабскі.

Мне было дзесяць гадоў, а дзядзьку Міколу сорак пяць. Ён круціў колы адной нагой, а другую трымаў выпрастанай, бо яна не згіналася. Парыпваюць колы, патрэскваюць і пстрыкаюць каменьчыкі... Пігулеўскі цяжка дыхае і едзе спярша Кастрычніцкай, потым Школьнай, і на шашу. Ён коціць на сваім бабскім ровары да цагельні. Пакуль ён праедзе побач са старым калгасным садам, я абганю яго. Перанясу свой ровар праз чыгунку і паімчу з гары ўтрамбаванай сцежкаю да цагельні. А ён будзе круціць адной нагой, будзе цяжка дыхаць і мармытаць сабе пад доўгі і тонкі нос нешта незразумелае. На той час, калі Пігулеўскі даедзе да цагельні, то я ўжо закіну сваю вуду ў непразрыстую, як какава, ваду кар'ера, сцішэю ў чаканні рыбы. Пігулеўскі спыніцца крокаў за дзесяць ад мяне. Няспешна адвяжа ад свайго бабскага ровара пук бамбукавых трохкаленак. Разбярэ і складзе вуды, начэпіць на кручкі вяртлявых чарвякоў і закіне ў маўклівую і нерухомую ваду. Далёка закіне — вуды ў яго доўгія. Як тры травіны, стануць тырчэць яго аднолькавыя чырвоныя паплаўкі. Пігулеўскі сядзе на раскладны зэдлік і пачне чакаць вялікую рыбу.

Гэта я згодны на любога карасіка, а яму трэба толькі вялікі. Ён сядзіць нерухома. Выцягнутая, як палка, нага, доўгі брэзентавы плашч з башлыком. Кепка, папяроса. Побач цыратовая торба, а ў ёй біклажка з вадой.

Ты не ведаеш, што будзе далей, а я ведаю. Пігулеўскаму надакучыць глядзець на паплаўкі, курыць надакучыць, ён дастане з кішэні маленькія, як нататнічак, шахматы і пачне гуляць. Зрэдку стане паглядаць на паплаўкі.

За гадзіну памяняе чарвякоў, на весялейшых і жвавых. Узыдзе і спыніцца над калгасным садам пякучае летняе сонца. Высахне раса на траве, а Мікола Пігулеўскі будзе весці гульню з бела-чорнымі маленькімі коньмі і пешкамі...

Аднойчы Пігулеўскі склаў маленькія шахматы і схаваў у кішэнь плашча. Паклікаў мяне да сябе. Я падумаў, што ён мяне цукеркай пачастуе. Пігулеўскі ж выцягнуў з торбы газету. Беражліва разгарнуў і паказаў некалькі слупкоў вершаў, пад якімі я прачытаў яго прозвішча і імя. «Гэта мае вершы,— няўпэўнена, як мне падалося, прамовіў дарослы мужчына і тыцнуў пальцам у слупкі словаў.— Пра прыроду».

Вось так, на беразе кар'ера з нерухомай, як нежывой, вадой, я ўпершыню паразмаўляў з паэтам. Было горача. Паэт Пігулеўскі даў мне напіцца са сваёй жалезнай біклажкі. Самая звычайная вада з-пад крана.

Але сёння мне здаецца, што менавіта тады я і глынуў атруты.

Галаўні

Шмат разоў пераходзіў раку гэтай доўгай кладкаю, зробленай з пяці абчасаных і змацаваных жалезнымі скобамі бярвёнаў. Нават калі спяшаўся, то абавязкова прыпыняўся і трохі стаяў, каб паглядзець на раку згары. Вада чыстая, дно відаць. Водарасці жоўта-зялёныя, як валасы ўчасаныя, рыбкі дробныя мітусяцца. Рака, як у каньёне, бяжыць, заціснутая высокімі берагамі. Я спыніўся на кладцы, паставіў вуду, зрабіў крок, абапёрся на парэнчыну і пачаў глядзець на ваду, праз ваду...

На рацэ ляжаў цень берага. На мяжы святла і цемры стаялі чатыры вялізныя рыбіны з чорнымі спінамі, стаялі

на струмені, адно плаўнікі трымцелі, а бакі цьмяна зіхцелі. Такіх вялікіх галаўнёў я на свае вочы бачыў упершыню. Самы вялікі, што мне аднойчы трапіўся, быў большы за кілю, я злавіў яго насупраць могілак, і тое ледзь выцягнуў. Гэтыя ж былі разы ў чатыры большыя. У мяне сэрца сціснулася. Вуда мая стаяла побач, за крок ад мяне. Я пачаў цягнуцца да яе рукой, як маньяк да зброі.

Не хацеў, каб рыбіны мяне заўважылі. Ведаў напэўна, што такі галавень падзярэ маю жылку, як павуту, зломіць вудзільна, як запалку... Але гэта мяне не хвалявала. Няхай падзярэ, няхай зломіць, галоўнае, адчуць яго моц, адчуць, як рыбіна ірванецца...

Асцярожна, толькі пальцамі, папраівіў коніка на замалым кручку і пачаў ціха апускаць яго на ваду. Калі конік дакрануўся да паверхні, зварухнуў яе ледзь бачна, то чатыры рыбіны так імкліва кінуліся пад трыснёг, што адно аблачынка са жвіру закруцілася на тым месцы, дзе кагадзе стаялі галаўні-волаты...

Я з расчараваннем і палёгкай уздыхнуў. І сам не ведаю чаму, але пачаў шкадаваць гэтых вялізных і моцных галаўнёў, бо падумаў, што ўваб'юцца дзе-небудзь у сетку, заблытаюцца і нават на вочы болей ніколі мне не трапяцца...

Зняў з кручка коніка, кінуў у раку, прасачыў, як яго схапіла плотачка. Сабраў вуду. Рыбу лавіць расхацелася.

Калі на душы бывае скрушна, то супакойваю сябе згадкай пра вялікіх і моцных галаўнёў, і пра той жнівеньскі дзень на рацэ Вушачка.

Не забываецца

Бліскучы вужык сцякае, як звілісты чорны струмень, з берага, з травы ў раку, і плыве. Па ружовых ранішніх аблоках, па сінечы, побач з месяцам, паміж цёмных, як цыратовых, лістоў гарлачыкаў. Ён так годна трымае над вадой маленькую галаву з жоўтымі плямкамі, ён такі спрытны, што я дарую яму той халодны сполах, які адчуў, калі ён

праслізгацеў побач з маімі нагамі, побач з бляшанкай, з якой я даставаў чарвяка. Вужык плыве на той бок ракі…

Злоўленая рыба

Сядзеў нерухома, рукі трымаў пад пахамі. І вуды мае стаялі нерухома. Начны туман ператвараўся ў кроплі, якія віселі на напятых жылках, на павуце, на траве. На тым беразе, крокаў за дваццаць ад мяне, захрабусцеў трыснёг.

З яго высунулася галава казулі з высокімі вушамі. Яна паглядзела на мяне, падумала, а потым нязграбна зайшла ў раку. Хваля дабегла да майго берага, хіснула жылкі, абсыпаліся кроплі. Казуля пераплыла раку, выскачыла на бераг, зірнула на мяне і пайшла поплавам у блізкі лес, які хаваўся за туманам. Я падняўся, выпрастаў рукі, працёр вочы. Мне было зябка і весела.

Злоўленая рыба існуе ў мінулым часе, як скончаная карціна, як надрукаваны верш.

Жабкі

Чаму рыбакі лезуць на крыгі, пруцца па першым і апошнім лёдзе, які няпэўны, які ў кожны момант можа захрабусцець і праламіцца? Чаму адплываюць у непагадзь, не спяшаюцца да берага пад халоднай залевай? Мерзнуць, мокнуць. У мяне ёсць адказ…

Жабак там шмат. Яркія жоўта-зялёныя, колеру какавы, з цёмнымі рыскамі, большыя і меншыя. Яны глядзелі на мяне дванаццацігадовага з раскі, з купак травы. Быццам не верылі, што ў мяне хопіць смеласці. Але я ўзяў торбачку з ежай, вуду з новым каленам і ступіў у твань. Пругкія жабкі пачалі скакаць, як гумовыя. Мне трэ было далезці да выспы, да пагорка, за якім пачынаўся глыбокі кар’ер. Хоць і боязна, але сунуся. Твань робіцца глыбокай, булькае, пускае бурбалкі. Чым далей, тым халадней. Апавядалі, што адзін рыбак тут патануў, яго засмактала дрыгва. Можна вярнуцца, але мяне цягне на той пагорак з чорнай сухой вольхай.

Твань па грудзі. Я ведаю, што паплыць не атрымаецца, твань густая, ліпучая і халодная.

Да пагорка тры крокі. Іх лёгка зрабіць на зямлі, на асфальце, на лёдзе, на даху... Я шпурляю торбачку, потым вуду, перабіраю нагамі. Дацягваюся рукой да галіны, якая хрубасціць і абломліваецца. Мяне адцягвае ў твань... Але я выпаўзаю на пагорак. Мокры, стомлены, брудны... Пагорак доўгі і вузкі. Мыю адзежу, выкручваю, чапляю на сухую алешыну. Гляджу на ваду, думаю, што я — малайчына, і зусім не думаю, як буду вяртацца.

У той дзень я злавіў чатырох карасёў. Вялікіх і важкіх, з бронзавымі бакамі. А вяртацца праз дрыгву не давялося. Незнаёмы дзядзька перавёз мяне гумовай лодкаю. Праўда, давялося доўга абыходзіць балота, і дамоў я прыцягнуўся, калі сцямнела. Суседзі прыходзілі глядзець і дзівіцца на маіх карасёў. І мама дала меншага цётцы Ніне.

Мне часам здаецца, што кожны рыбак, калі пажадае, можа ператварыцца ў паэта ці мастака.

На беразе

«Нашто рыбаку жонка, калі ў яго ёсць рака? Яна і накорміць, і памые, і супакоіць... У кожнай ракі свой пах, не параблытаеш, як у жанчыны... Рака не здрадзіць, не кіне, а калі і падмане, то ёй даруеш...» — казаў Антон Порах і глядзеў на Бярэзіну.

Прайшоў дождж. Па рацэ плылі сувоі вечаровых тumanoў. Мне было цёпла побач з вогнішчам. Цёпла ад выпітай гарэлкі. І неяк маўкліва, так бывае, калі самому і слова прамовіць цяжка, бо нешта адбываецца вакол, і не ведаеш, добрае яно ці кепскае.

«У мяне была жонка... Але я кінуў яе, калі яна прапанавала абраць яе ці раку...» — Голас у Антона быў ціхі, але ўпэўнены.

Ён зацягнуўся, шпурнуў недапалак у вогнішча і лёгка падхапіўся. Басанож заспяшаўся да сваіх вудаў-донак. На

адной бомкаў званок, зроблены з латуннай гільзы. І я пайшоў да вады, каб, калі што, то дапамагчы, падхапіць падсакам ляшча.

Той восенню мне было трыццаць два, а Антону Пораху шэсцьдзясят пяць.

Вераб'і

Каб потым не губляць час, мы заносілі ровары ў кватэры, пакідалі іх начаваць у калідорах. Я жыў на трэцім, а Валодзька паверхам вышэй.

А трэцяй гадзіне раніцы, мы выносілі свае «лайбы» ў двор. Прывязвалі да рамаў вуды, прымацоўвалі на багажнікі торбачкі і выпраўляліся. Вуліцы пустыя, гараць ліхтары, але з кожнай хвілінай іх святло губляе яскравасць і пачынае зліваццa з колерам неба. Наш гэпэ патанае ў прахалодным бэзавым паветры. Лісце каштанаў здаецца вільготным. Рыпяць ровары, пстрыкаюць з-пад колаў каменьчыкі. Мы моўчкі праязджаем побач з паркам, паварочваем і выязджаем на шашу. Яна хоць і цёмная, але на ёй светла.

А пасля, калі праязджаем завод, прыпынак, сады, то трапляем пад агромністыя таполі, якія растуць уздоўж дарогі.

Таполі прачынаюцца, аджываюць. На гэтых старых дрэвах тысячы вераб'ёў — столькі ж, як лісця. Здаецца, што гэта лісце ціўкае, хрубасціць, рыпіць, сіпіць, патрэсквае, пішчыць... Усе вераб'і шэрыя, як пыл, надзьмутыя, круглыя. Яны пырхаюць вакол нас, круцяцца, палохаюцца, разлятаюцца ў бакі, як вялікія мятлікі...

За спінамі ўстае сонца. Мы блямкаем у званкі, смяемся і круцім педалі з усёй моцы. Пачынае здавацца, што вераб'і дакранаюцца да нас то цвёрдымі дзюбамі, то вострымі кіпцямі, а найчасцей мяккімі крыламі...

Калі вяртаемся з рыбы, то на таполях крэкчуць вароны, жоўтае сонца свеціць у спіну, і мы з Валодзькам ледзь круцім педалі.

Трыццаць гадоў таму ўсе старыя таполі спілавалі, шашу зрабілі шырокай. І цяпер той шчаслівы кіламетр пралятаеш машынаю за хвіліну. Усяго за хвіліну...

Мост

Тарфяныя буры прыносіў усходні вецер. Неба рабілася цёмна-бэзавым, а балота пачынала хваляваціца і хістацца. Здавалася, што вада ў кар'ерах закіпае. Якая тут рыбалка? Трэба ўцякаць. На роўным балоце, на карычневым полі, якое вакол балота — няма дзе схавацца.

Трэба паспець даехаць да чыгункі, да моста. Вецер збівае, валіць, здаецца, што падхопіць разам з роварам, закруціць, падкіне і потым шпурне... Вецер распранае, здзірае пінжак, замятае карычневым торфам сцежку. Баюся азірнуцца, бура мяне даганяе.

Мост. Сяджу на кукішках пад бетоннай сцяной, далонямі затуляю твар, заторкваю вушы. Карычневы туман. Торф лезе ў вочы, вушы, цяжка дыхаць. Карычневая цемрадзь пануе вакол, і вецер скуголіць пад мостам, але пашанцавала. Паспеў схавацца. Я зусім адзін, і мне страшна...

Вецер сціхае. Пачынае ісці карычневы дождж.

Калі за гадзіну прыязджаю дамоў, то торф у шкарпэтках, у кішэнях, у вушах... Уражанне такое, што я злеплены з торфу, як брыкет.

На балоце была бура, а ў гэпэ вецер толькі бялізну з балконаў паскідаў, шыфер і бляху паздзіраў з дахаў, колькі дрэваў паваліў... А дажджу — ні кроплі...

Пасля тарфяной буры рыба не ловіцца тыдзень.

Павута

Дні кароткія, вада празрыстая і яркая, быццам фарбы ў яе налілі, не пашкадавалі. Рака адлюстроўвае неба, і калі ўглядацца, то можна пабачыць рыскі павуты, якая ляціць, а можна сказаць, і плыве, бывае за жылку чапляецца. Але

павуцінкі такія бязважкія, што тонкая жылка і не хістаецца, нібыта і не заўважае тых дотыкаў…

А рыба, выцягнутая з глыбіні неба кастрычніцкім празрыстым днём, здаецца халоднай, як поўня, амаль ледзяной…

Пералётныя птахі, як радок напісаны на шкле, бязгучна з'яўляюцца на паверхні, побач з паплаўком. Але гэтыя запісы знікаюць так хутка, што прачытаць не паспяваеш… Увосень рыбакі шкадуюць, што светлыя дні кароткія, што пралятаюць, як павуцінкі…

Рэкі

Сож, Прыпяць, Волма, Бярэзіна, Нёман, Бесядзь, Віхра, Ушачка, Свіслач, Дняпро, Дзвіна, Ліпа, Іслач… Прамаўляю і хвалююся. Словы цякуць і пераліваюцца, бо жывыя.

Віцька

Віцька, мой вясковы прыяцель, ловіць рыбу сеткамі. Сеткі старыя, з шэрых нітак, з каменнымі грузкамі, з паплаўкамі з бяросты. Добра «абсаджаныя». Віцька ўвесь час іх рамантуе, папраўляе, наводзіць, мые шампунем, сушыць у двары на штыкетніку, старанна перабірае. Ён ловіць столькі, каб рыба была на стале. Не болей і не меней. Я з вудай ці спінінгам магу налавіць болей, чым ён сваімі шэрымі сеткамі.

Другі год Віцька спрабуе злавіць вялікага сома, я ведаю пра таго сома, чуў, як ён плёхаецца. Аднойчы думаў, што брыла высокага берага ў раку абрынулася. Але берагі там нізкія, топкія… Віцька яго на свае вочы пару разоў бачыў. Кажа, што рыбіна пуды на два з паловай. Віцька адмыслова ставіць сеткі на шляхах вялізнай рыбіны, сварыцца, калі сом прабівае ў старых сетках дзіркі, блытае, ірве іх, зацягвае ў траву, скручвае… Віцька апавядае пра сома-суперніка, як капітан Ахаў пра свайго Мобі Дзіка. Кажа з павагай і з мацюкамі…

Мінулым летам у адну з сетак трапіўся сомік. Невялікі, болей за кілаграм, чорны, вусаты і трохі пачварны, галава, як палова тулава. Віцька акуратна выблытаў яго і выпусціў у раку, на глыбокім месцы.

У той цёплы жнівеньскі вечар я лавіў галаўня, але няўдала. Віцька даў мне шчупака, каб я не ішоў дамоў з пустымі рукамі.

Рэчка Ліпа

На Ліпу мяне васьмігадовага прывялі старэйшыя стрыечныя браты. Каб не замінаў ім, пакінулі на беразе, загадалі ў раку не лезці, бо тут плёс, тут глыбака, з галавой, а самі пайшлі купацца за паварот. Мне засталася вуда — дубец з ляшчыны, і бляшанка з ружовымі дажджавымі чарвякамі.

Я закінуў вуду і стаў чакаць. За паваротам, за высокай травой і кустамі алешніку браты купаліся, смяяліся, крычалі, а я чакаў... Падлеткі купаюцца доўга. Мой паплавок-бомбачка плаваў-плаваў, а потым знік. І вудзільна пасунулася, да вады дакранулася, ледзь паспеў схапіць. Рыбіна цяжкая і вялікая сагнула вуду і хадзіла пад вадой. Я цярпеў, спрабаваў даць рады, а тады пачаў крычаць, клікаць на дапамогу. Напачатку прыбег адзін брат, той, які малодшы, а пасля, з адзежай у руках, старэйшы. Шчупака мы выцягнулі.

Як ён злавіўся, зразумець не змаглі. Ён ляжаў на зялёнай траве. Прыгожы і бліскучы, хліпаў зебрамі, біў хвастом, выгінаўся.

Браты, якіх я любіў і люблю, намовілі мяне малога таго шчупака адпусціць. Я вагаўся, адмаўляўся, але яны ўмовілі. Пераканалі, а за згоду дазволілі пакупацца.

Я заплакаў ад крыўды і шкадавання толькі тады, калі плыў па-сабачы на нізкі бераг Ліпы. А што, у вадзе слёз не відаць...

Касцюкоўскае возера

Касцюкоўскае возера я пераплыў гадоў у адзінаццаць. Дзе на спіне, дзе па-сабачы, але пераплыў і выпаўз, лёг на далёкім беразе. А вось бацька майго аднакласніка не здолеў, хоць і быў мараком, хоць і насіў цяльняшку. Праўда, былы марак-чарнаморац перад заплывам віна напіўся. Ён ішоў да вады, пахістваўся і распранаўся, кашулю кінуў на траву, саколку сцягнуў праз галаву, потым, каля вады, чаравікі зняў і штаны-клёш...

Летні вечар задушлівы, гарачы, цёмны. Вось марак і вырашыў паказаць сваім сябрам, як трэба плаваць. Ён забег у ваду і адразу паплыў. І яго сябры, і мы — падлеткі, бачылі, як марак размахвае рукамі і хутка аддаляецца. Неўзабаве плёханне сціхла... Колькі часу ўзіраліся ў цемру, у алейны спакой чорна-бэзавай вады, у кроплі ліхтароў, на тым беразе, за полем...

Пошукі тапельца пачаліся раніцай. Спрабавалі злавіць невадам. Цягалі-цягалі, але марна. Адно колькі карасёў улезла ў сетку. Людзей на беразе сабралася, як на рынку. Расказвалі, як марак ішоў, як плыў, кірунак паказвалі. Апоўдні прыехалі гомельскія вадалазы. У іх шэрыя балоны з кіслародам, чорныя ласты, маскі, ліхтарыкі... Але за дзве гадзіны вадалазы змерзлі, кісларод скончыўся, тапельца не знайшлі. Адзін з сяброў марака працягваў пошукі, бо быў п'яны. Казалі, што неўзабаве і ён не ўсплыве. Але раптам ён закрычаў, каб хутка падалі прасціну, бо ён стаіць на назе тапельца. Падалі стракатую радзюжку, бо прасціны не было.

Выцягнулі не тапельца, а чорную слізкую пакрышку. Хоць і стаяла спёка, але ў возеры не купаліся, рыбу не лавілі.

Тапельца знайшла цётка, якая павяла на той бераг казу, бо там трава нестаптаная. Марака гайдалі хвалі пад самым берагам у маладым трыснягу.

За два дні пасля пахавання тапельца на возеры пачалі купацца, лавіць рыбу. Вось тады я і пераплыў яго. Дзе на спіне, дзе па-сабачы…

Карасёў, злоўленых у касцюкоўскім возеры, дзеці, можа, з год называлі «чарнаморцамі».

Летні дождж

Дождж пайшоў уначы. А чацвертай, нават крыху раней, я выйшаў на ганак. Дождж шапацеў, а ганак быў слізкі і халодны. Калі ідзе дождж, то рыба ні на рацэ, ні на возеры не ловіцца. Неба аднолькава шэрае, што на ўсходзе, што на захадзе. Крыўдна… У мяне ўсё падрыхтавана, рыбацкі рыштунак, заплечнік і боты чакаюць на верандзе. Кляну гідрамет, які абяцаў навальніцу, з кароткачасовым начным дажджом.

Праходзіць гадзіна, за ёй другая. На вуліцы светла. На калюгах з’яўляюцца бурбалкі. Крычыць певень, ціўкаюць пташкі… Хутка апранаюся, іду да ракі. Дажджу амаль няма. Радуюся і спадзяюся, бо пасля дажджу рыба павінна брацца. Рака ціхая, сонная, каламутная. Раскладаю вуды, чапляю чарвякоў, закідаю. Тут зноў пачынае церушыць дождж. Спадзяюся, што ён кароткачасовы. Праз гадзіну чарвякі распаўзаюцца з бляшанкі, выслізгваюць з мокрых пальцаў… Рыба не ловіцца. Хаваюся пад дрэвы. Пад асінай кроплі буйныя, і пад елкай буйныя. Разумею, што гэты кароткачасовы дождж не скончыцца да вечара, ніколі не скончыцца. Мокра сядзець, мокра стаяць, і цыгарэты вільготныя ў мокрых пальцах… І што я раблю на рацэ, пад дажджом?

Той дождж скончыўся ўвечары, а палове дзявятай. Я ў гумовіках, з рыдлёўкай, пайшоў капаць чарвякоў пад суседаў хлеў. Калі накапаў і вярнуўся, дачка з жонкай радасна паведамілі, што ўначы зноў чакаюцца кароткачасовыя дажджы.

Размовы

Не сакрэт, што рыбакі размаўляюць з рыбай, з ракой, возерам, вудай, з чарвяком, конікам, кручком, паплаўком... Без гэтага не атрымліваецца.

«Сама і вінаватая. Торгалася, кідалася, вось рот падрала. Ну, давай плыві, малая. Скажы сваім старэйшым, што чарвяк дужа смачны і свежы...» — кажу маленькай плотачцы, апускаю яе ў ваду і расціскаю пальцы. Плотачка знікае ў глыбіні.

«Што ты так закруціўся? Супрацiўляцца пачаў, пальцы мне выварочваеш? Я цябе з сабой не на гэта ўзяў, каб ты тут звіваўся... Там, у вадзе, выгінайся, выпружвайся. Ідзі, папрацуй вадалазам!» — кажу чарвяку, разглядаю, як ён трымаецца на кручку, а потым закідваю пад ліст гарлачыка.

«Ты чаго, што не так? Другі раз жылку блытаеш. Дарма за цябе грошы аддаў. Працуй, лаві рыбу. Вось так. Зноў драбяза... — звяртаюся да спінінга і закідваю ў лодку маленькага шчупачка.— А ты што робіш? Кату цябе сорамна несці. Плыві, жаўтапузы».

З вялікай рыбай размовы сур’ёзныя, але заўсёды шчырыя. Да вялікай рыбіны і павага вялікая. Нават, калі яна адрываецца, і дазваляе толькі пабачыць сябе на некалькі імгненняў. А калі атрымліваецца дакрануцца, то можна і мацюкнуцца. Вядома, рыбіна не адкажа. Але тут не на рыбіну, а на сябе крываруката. На няўдачу...

Выхапіў з ракі галаўня. Сціснуў у руцэ, пачаў кручок выцягваць, і ў гэты момант адчуў, а можа, і падалося, што ў рыбінкі б’ецца, калоціцца сэрца... Доўга не трымаў, кінуў у раку... Няхай падгадуецца. Калі не я, то хто іншы зловіць, радасць адчуе.

Але, бывае, што безгалосым рыбам апавядаеш тое, у чым і сабе не заўсёды можаш прызнацца...

Фота

Ніколі не любіў фатаграфаваць злоўленую рыбу. І фоцік пад рукой, і рыбы злавіў, прынёс, побач з калодзежам, у місе ляжыць... Бяры і здымай... А я не раблю гэтага.

Ёсць у фотаздымках рыбацкіх трафеяў падабенства з карткамі забітых, расстраляных, тых, што на шыбеніцах вісяць, пад сцяной побач з долам ляжаць... Разумею, што перабольшваю, але напісаў шчыра.

Тэма

Новыя валёнкі, тоўстыя ваўняныя шкарпэткі, сінія ватнікі, кашуля, два швэдры, кажух, шалік, шапка, рукавіцы, пальчаткі з адрэзанымі пальцамі, шарабан, цыгарэты, сала, цыбуля, хлеб, тэрмас з гарбатай, скрыначка з матылём, дзве вуды, чатыры мармышкі, чырвоны калаўрот — усё гэта ў мяне было.

Але... Бывае такое беларускае надвор'е, якое я называю абразіўным. Не, яно мяне не абражае, яно бярэ і здзірае скуру на твары і руках, як наждачная папера з буйной крошкай.

Менавіта такім і было студзеньскае надвор'е ў тую пятніцу 1981 года. З бліскучай снежнай крупкай, з рэзкім ветрам, з папяловым небам. На градусніку — мінус васямнаццаць. Жончын дзед глядзеў-глядзеў на мае ваганні, а тады сказаў, каб не думалася потым, то лепей схадзіць на рыбу. Я і пайшоў.

Цвецінскае возера нагадвала стол, засланы белым абрусам, ні зморшчынкі, ні складачкі. Лёд цвёрды. Дзве гадзіны хадзіў з месца на месца. Рыбы не было ні на дне, ні пры дне, ні пад самым лёдам, ні на глыбіні, ні на плыткіх месцах. І рыбакоў не было, а старыя лункі даўно і надзейна замерзлі. Перайшоў на раку. Свідраваў у траве, пасярэдзіне ракі, бліжэй да берага, далей...

Гарбату выпіў, з'еў сала з хлебам, пакурыў. Ногі, рукі і нос мерзлі. Калі міргаў, то бачыў свой бэзава-шэры нос.

Расплывіста, але бачыў. Калі на гадзінніку было без чвэрці тры, то пачаў марыць пра самагонку, грубку, гарачую капусту, мяккі ложак і коўдру...

Пакуль лез праз сумёты — крыху адагрэўся. Збочыў з шашы, бо на ёй дзьмуў пранізлівы вецер, і працерабіўся праз кусты да маленькага азярца. Яно хавалася ў яміне, а вакол пагоркі і лес. Там было зацішна, там думаў пакурыць і адпачыць. Азярко звалася Пярылы, і, апрача вялізных карасёў іншая рыба там не лавілася. Але карасі — улетку, а цяпер канец студзеня. Пасля глыбокага снегу ісці па лёдзе лёгка і прыемна. Каб адагрэцца — прасвідраваў тры дзіркі ўзапар. Ведаў, што рыбы тут не будзе, але начапіў далікатнага матыля і апусціў у ваду. Паклаў вуду і пачаў прыпальваць цыгарэту. Вуда тарганулася кіўком, я не паверыў, а пасля і падскочыла. Большая за далонь краснапёрка заскакала на лёдзе. Я нават перахрысціў лунку, вуду і пенапластавую скрыначку з барвовым матылём.

За першай другая, а за ёй трэцяя, пятая, дзясятая... Лічыць перастаў. Усе рыбіны былі аднолькавыя, як мераныя, грамаў па дзвесце пяцьдзясят.

Чапляў матыля, апускаў, ківок торгаўся, выцягваў рыбіну... Прыемная, аднастайная праца... Што сцямнела, заўважыў па тым, як джала мармышкі ўсё часцей знаходзіла не матыля, а палец... Брацца пачало слабей. Рыба не змясцілася ў бляшаны шарабан. Рэшту давялося спакаваць у торбу.

Дзед хваляваўся. А калі ўбачыў, што я прынёс поўны з коптарам таз яркай рыбы, пачаў смяяцца.

А восьмай вечара, калі я ляжаў у ложку, а ўваччу торгаўся ківок вуды, прыехаў жончын брат. Спытаў, ці быў я на рыбе. Адказаў, што быў і нават трохі злавіў. Ён пайшоў у сенцы глянуць. Прыбег спалоханы і здзіўлены. Раніцай падняў мяне, калі яшчэ было цёмна.

На Пярылах мы не злавілі і нават не бачылі, каб ківок варухнуўся. Пайшлі на раку, потым на возера, потым зноў вярнуліся на Пярылы.

Надвор'е было абразіўнае. У той дзень я і прыдумаў тэму дыпломных палотнаў.

Паводка

Свет блакітна-жоўты, колеры перамешваюцца, зліваюцца, а таму ён падаецца зялёным. Вёска на высокім беразе, на строме, узімку з гэтага берага лётаем на лыжах і санках. Прыканцы красавіка ад берага да самага далягляду — блакітная вада. Там, дзе далягляд, Сож.

На чорнай лодцы плывем са стрыечным братам. Побач з кустамі, побач з дрэвамі, па адлюстраваннях аблокаў, па бліскучых хвальках. Палохаем качак, і яны ляцяць, а іхнія крылы рассякаюць блакітнае паветра са свістам. Мы заплылі далёка, берага амаль не відаць. У вадзе, пад вадой, як прыціснутая павелічальным шклом, яркая трава.

Мой брат забыўся, дзе паставіў мярэжы. Ён падняўся і паказвае, куды плыць. Я вяслую, гляджу, як ад лодкі разбягаюцца хвалі, як хістаюцца адлюстраванні дрэў, кустоў, і мне хочацца спяваць. Але я не спяваю, а толькі сваруся на брата, на яго кепскую памяць. Брат злуецца... Урэшце знаходзім першую мярэжу. Уцягваем у лодку, сыплюцца кроплі, у лодцы падскоквае некалькі плотак. Плаваем яшчэ дзве гадзіны, але самую вялікую, новую мярэжу не знаходзім. Вінаватым аказваюся я, бо малодшы, і не туды, і не так вяслую...

Калі прыплываем да берага, то ў мяне ад зіхцення вады, ад сляпучага красавіцкага сонца, ад зыркіх пырскаў баляць і слязяцца вочы. Твар і рукі чырвоныя, а на далонях пухіры мазалёў.

Ляжу на цёплых дошках кладкі, на вачах кепка, мяне хістае, гайдае, быццам я ўсё яшчэ ў лодцы, быццам яна плыве па вялікай блакітнай вадзе побач з купкамі жоўта-зялёных кустоў з мяккім і ліпучым лісцем...

Сёння на тым месцы, дзе мы некалі плавалі між кустоў і дрэў, мікрараён горада. Не верыцца...

Знак

Я плыў да берага і стомлена, але ўсё яшчэ са спадзяваннем кідаў спінінг. Вечар ціхі, цёплы, павута павольна ляціць, за спакойную ваду чапляецца…

На беразе, дзе я пакідаў лодку, стаяў легкавік. Побач з ім поркаўся рыбак. Потым ён падцягнуў надзіманку да вады. Ад мяне да яго было крокаў дваццаць. Ён спытаў пра мае поспехі? Паказаў яму большага шчупака, які і да кілаграма не дацягваў, сказаў, што пялёхаюся паўдня, а вынік кволенькі.

Верасень, да цемры гадзіны паўтары, а можа, і меней. Падумаў, што дзіўны гэты рыбак, відаць, гарадскі, калі так позна на ваду выплыў. Ён нібы прачытаў мае думкі. Сказаў, я запомніў яго словы: «А мне быў знак, каб ехаў на рыбу менавіта на гэтае возера і лавіў на белы віброхвост…» Я засмяяўся, сказаў, што і на белы, і на жоўты, і на чырвоны спрабаваў, а злавіў на маленькую блешню-круцёлку. Мужчына прывязваў да жылкі вялікі, большы за далонь, белы віброхвост.

Мне захацелася адпачыць. Паклаў спінінг, выліў у накрыўку тэрмаса рэшткі астылай кавы, каўтнуў і пачаў глядзець, як незнаёмец кідае спінінг. Лодка мая стаяла ў лісці гарлачыкаў. Лісце парудзелае, бруднае, краі няроўныя… Віброхвост плюхнуўся побач з маёй лодкай. Я падумаў, што зараз зачэпіцца за доўгія сцябліны гарлачыкаў, збярэ пук травы… Так і адбылося. Рыбак пачаў торгаць вудзільнам. Мне засталося толькі задаволена пасміхацца…

Але тут я пабачыў рыбіну! Яна ішла на глыбіні. Вялікая і цёмная, як тарпеда. Мужчына пачаў крычаць і спрабаваў круціць катушку, але рыбіна размотвала жылку. Я падхапіўся, каб лепей бачыць. Рыбіна ішла ад зараснікаў травы ў глыбіню возера, цягнула за сабой лодку-надзіманку. Можа, з паўгадзіны рыбак змагаўся са шчупаком і крычаў. Потым змоўк. Шчупак выскачыў побач з яго лодкай, нарабіў пырскаў, напалохаў і здзівіў сваімі неверагоднымі памерамі. Урэшце рыбак даў яму рады, уцягнуў у надзіманку.

З рыбаком здарылася істэрыка. Ён то смяяўся, то крычаў на ўсё возера, то мацюкаўся, а тады заспяваў…

Вядома, я яму зайздросціў… Шчупак важыў болей за дзесяць кілаграмаў. Большай рыбіны ў гэтым возеры мне бачыць не даводзілася.

Трэці год шкадую, што ад зайздрасці і сціпласці не спытаў тады рыбака, які ж знак яму быў?

Чаканне

Бываюць такія дні, калі ведаеш, што ні на возеры, ні на рацэ рыбу не зловіш, як ні намагайся, як ні высільвайся. Ведаеш, а ідзеш да вады. Стаіш на беразе, сядзіш і глядзіш, і маўчыш, і слухаеш, і дыхаеш халодным ветрам, празрыстым водарам вады…

Ведаеш, што гэтыя дні сыдуць, як вада, як хмары… А потым будуць шчаслівыя імгненні, калі будзеш зачаравана глядзець на кропку, ці рыску паплаўка, на спружынку-ківок, і сэрца будзе заходзіцца ад іх нечаканых рухаў.

Будзеш торгацца, уздыхаць, падхопліваццa і пяшчотна гладзіць халодны і мокры бок злоўленай рыбіны.

Чароўнае люстэрка

Пра маленькае азярцо, што за вёскай Дубраўка, расказаў аднагрупнік Пётр Прохараў. Ён і эцюд паказаў. Маленькі светлы авал у цёмнай лашчыне.

Эцюд той быў невыразны, недароблены. Але пасля дажджу мы з іншым аднагрупнікам схадзілі. Берагі там багністыя, хістаюцца, доўга на адным месцы не пастаіш, бо пачынаеш грузнуць. Але і адным спінінгам мы здабылі пару невялікіх шчупакоў. За тыдзень я намовіў Сяргея Асапрылку, і мы выправіліся на азярцо з маім спінінгам. Мясцовы малец за свой партрэт (атрымаўся падобным) даў нам лодку.

Першы шчупак, які схапіў блешню, быў тоўсты і кароткі, важыў кіляў шэсць-сем. Я падцягнуў яго да лодкі, а

Сяргей спрытна, быццам усё жыццё гэтым займаўся, схапіў рыбіну за галаву, перакінуў мне пад ногі. Шчупак скакаў, і яго давялося доўга біць вяслом па галаве. Сяргей аберуч трымаў, а я лупіў. Шчупак супакоіўся, адно хвост уздрыгваў. Пакурылі, аддыхаліся, адхвалялваліся і пачалі лавіць далей. За паўгадзіны спінінг так таргануўся, што «Неўская» катушка здзёрла з вялікага пальца скуру. Пацякла яркая кроў.

Кроплі сыпаліся, але я спрабаваў падцягнуць рыбіну да лодкі. Сяргей кідаўся ад борта да борта, як толькі не перакуліліся. Шчупак трос галавой, выскокваў, плёхаўся, але ўпарціўся і да лодкі не падыходзіў. Але і яго Сяргей пераваліў, увалок у лодку. Я ледзь дыхаў.

І гэтага супакоілі вяслом. Ён быў яшчэ большы і жаўцейшы. Пакуль я завязваў палец, а потым курыў, Сяргей узяў спінінг і пачаў няўмела кідаць.

Палец пабольваў, лавіць мне болей не хацелася. Хацелася хваліцца...

Сяргей злавіў свайго шчупака. Падцягнуў, а я ўкінуў у лодку. Трэці быў такі, як першы. Азярцо мы абплылі двойчы, яно зусім малое. Сяргей надраў белых лілей, гарлачыкаў. Кінуў кветкі на рыбу, і мы пачалі разглядаць нацюрморт з вялікай рыбай і гайдацца... Вада на дне лодкі плёхалася, і неба хісталася...

Мы ішлі дарогаю да школы. Я нёс на паўсагнутых руках дзве рыбіны, а мой сябра адну, кветкі і спінінг. Хвасты шчупакоў цягнуліся па траве і зямлі, да іх клеіўся каляровы пыл кветак, пыл сцежкі, сухая трава... Шчупакі, яны выявіліся такімі, як стальніца на звычайным школьным стале, а ў большага брудны хвост звісаў.

Наш выкладчык — мастак Май Данцыг, аматар усяго вялікага, доўга глядзеў на рыбу, пракаўтнуў першае слова, здагадацца нескладана якое. Зноў хапануў паветра і выдыхнуў: «Ну й, гіганты!» Сказаў з націскам на першы склад.

Гэта было на практыцы, тым летам, калі памерлі Высоцкі і Дасэн...

«Salut, c'est encore moi! Salut, comment tu vas?..» А далей прыпеў: «Тада-тада-та-да...» Тады мне здавалася, што там нешта пра Парыж і дождж...

Чорны агонь

Лёд на возеры адарваўся ад берагоў. Падняўся, усплыў, высах. Ён цвёрды і белы, як цукар, роўны, як асфальт. Ад берага да вялікай крыгі метры тры. Не пяройдзеш, бо глыбака. Мы знайшлі дзве сухія алешыны, прыцягнулі, зрабілі кладку, перабраліся на крыгу.

Накруцілі дзірак, начапілі матыля, чакаем. Вядома, накідалі ў лункі прыкормкі. Вуды «маўчаць». Спадзяванняў, што гэтым красавіцкім і сонечным днём рыба будзе лавіцца — няма. А таму я скінуў ватоўку, шалік, а потым і стары швэдар сцягнуў праз галаву. Грэюся, краявіды разглядаю. Швагер нервуецца. Ён выцягнуў мяне на крыгу, а рыбы няма.

Над галавой порханне, і на цукровы лёд сядае чародка шпакоў. Яны чорна-бэзавыя, нават чырвань ёсць у чарнаце пёраў. Шпакі ходзяць, пазіраюць на мяне, я на іх. Кідаю ім хлеб, некалькі матылёў, але пташак мой пачастунак не цікавіць. Я гляджу на пагорак, на сіняе неба, адварочваю твар ад сонца, каўняром кашулі шыю затуляю, бо згарыць. Нават калі не зловім рыбы, то мне і так добра — светла, цёпла і ціха. Дзіўна, але ёсць у шпаках на белым лёдзе вогненнасць. Не, яны не чорныя галоўкі згарэлых запалак нагадваюць, а чорны агонь. Шпакі паляцелі на другую крыгу.

Жылка з лункі пачынае вылазіць, яе выпірае, а ківок, раней нахілены чырвонай бубкай да вады, падняўся... За колькі імгненняў я клічу на дапамогу швагра, бо рыбіна, вядома, лешч, не пралазіць у замалую лунку. Швагер нервова дае парады і раскладае багор, зроблены з парасона. Ляшча выдзіраем на лёд. Мармышка адрываецца. Я шукаю, дзе яна зачапілася, а швагер бяжыць да сваёй вуды і пачынае цягнуць свайго ляшча. Мая дапамога яму непатрэбная.

Да вечара шпакі прыляталі тройчы. Былі на лёдзе і чайкі. Яны сядзелі на самым краі і глядзелі ў ваду. Падплывалі качкі. Матыля і хлеб здзяўблі маленькія каляровыя пташкі.

А рыбы болей не было. Шыю, рукі і твар я спаліў. Уначы не мог заснуць, думаў, што дарма на шпакоў так доўга глядзеў...

Ставок, поўны рыбы

Марыў, калі быў падлеткам, палавіць карасёў і карпаў у рыбгасаўскіх стаўках. Аднойчы лавіў.

Болей не хачу. Сядзіш на беразе, закідваеш вуду і выцягваеш цяжкую рыбіну. Добра, што хутка сцямнела, паплавок не разгледзіш, і дождж пачаў церусіць... Пайшоў я ў машыну спаць, а мае спадарожнікі засталіся. Для іх уключылі на слупе ліхтар. І яны цягалі, цягалі, цягалі... А яшчэ я і вудай чужой лавіць не люблю.

Скумбрыя

Па вечарах, калі доўгі пляж робіцца бязлюдным ад тых, хто адпачывае, да мора выходзяць мясцовыя рыбакі. Спачатку яны выносяць пластыкавыя сталы і крэслы, а потым доўгія вуды, скрыні з лёдам, ліхтары, радыёпрыёмнікі, пляшкі з вінoм.

У скрынях з лёдам — нажыўка. Рыбак чапляе яе на кручок і закідвае далёка ў мора. Вуду ўбівае ў пясок, падкручвае катушку, нацягвае жылку і сядае ў крэсла. П’е віно, курыць, слухае радыё. Калі рыба не ловіцца, то рыбакі ходзяць адзін да аднаго, частуюцца, размаўляюць пра надвор’е і рыбу. Глядзяць на мора, на неба. На адпачыннікаў, якія швэндаюцца па праменадзе, не глядзяць, бо мясцовых рыбакоў яны мала займаюць.

Я ішоў па вільготным пяску, пад нахіленымі вудамі, пад напятымі жылкамі, слухаў, як дыхае мора, музыку слухаў і незразумелыя размовы рыбакоў.

Думаў пра тое, як ім добра. Выйшаў з дому, да вады паўсотня крокаў, вынес стол і крэсла і лаві сабе рыбу. Адна з вудаў, побач з якой праходзіў, пачала торгацца, уздрыгваць, гнуцца, дзілінькаць званочкам, а гаспадара не было...

Нельга хапаць чужую вуду, але я схапіў, не стрымаўся. Пачаў круціць катушку. Рыбіна ўпіралася, торгалася, але я памалу падцягваў яе да берага.

Адчуў, як падбег запыханы гаспадар. Хацеў аддаць яму вуду, але ён паказаў на мігах, каб я сам паспрабаваў выцягнуць рыбіну, каб давёў справу. Рыбіну выцягнуў, у пяску перапэцкаў. Доўгая, круглая з хвастом, як у ляшча, падобная да крамнай скумбрыі.

На пясчаным беразе Міжземнага мора, у маленькім каталонскім гарадку, мы выпілі з рыбаком віна. Пасміхаліся, курылі, я трымаў ліхтар, а ён спрытна начапіў маленькую, як наша верхаводка, рыбінку на вялікі чорны кручок.

Потым ён закінуў нажыўку так далёка, што нават усплёску я не пачуў. Мора было цёмнае, як чорны цэлафан, і шамацела...

Выпілі яшчэ віна. Я расказваў, што прыляцеў з Беларусі, што ў нас там толькі азёры і рэкі, але і рыба ёсць. Каталонец казаў: «Сі-сі, фіш!» Я паказваў рукамі, якія вялізныя шчупакі жывуць у нашых азёрах. Каталонец смяяўся і паўтараў: «Сі-сі, фіш!»

Грошы і вяртанні

У барселонскім порце, калі глядзіш у зеленкаватую, як падфарбаваную акварэллю, ваду, то бачыш імклівыя чародкі рыбы. А вось ні дзяцей з вудамі, ні дарослых рыбакоў не бачыў...

Я кідаў манеткі ў тую зеленкаватую ваду Міжземнага мора. Манеткі круціліся, падалі, працягвалі зіхцець, а рыбы з цёмнымі спінамі хапалі іх і знікалі ў глыбіні. Ляцелі ў мора песеты, потым еўрацэнты. Кідаў манеткі, каб

вярнуцца ў Каталонію. І вяртаўся. З жонкай, з сябрамі, з дачкой.

Ніколі не кідаў грошы ў беларускія рэчкі, рачулкі, азёры, тарфяныя і глiністыя кар'еры, стаўкі... І не таму, што няма беларускіх манет, ці мне шкада. Не кідаў, бо кручкоў, грузікаў і блешняў пакінуў у нашых рэчках і азёрах столькі, што не пералічыць. Некаторыя адрываліся разам з рыбінай, некаторыя адкусвалі шчупакі, але большыня чаплялася за карчы, за карані дрэў, за чараты, сцяблiны гарлачыкаў і лілей, за галлё кустоў, за бярвенне, за палі мастоў, за незразумелае ламачча...

У мяне нават была адна блешня, зробленая з сапраўднай срэбнай манеты. Тая зграбная блешня засталася на дне Цвецінскага возера, на Ушаччыне.

Можа, таму я ўвесь час да таго возера і вяртаюся?

Адвакат

Ён сапраўдны адвакат. У яго дарагія фірмовыя вуды, як і ўвесь рыбацкі рыштунак. Да ракі ён прыязджаў таксоўкаю і яшчэ з машыны тэлефанаваў і пытаўся, ці ловіцца? Потым прыходзіў, радасна вітаўся, казаў, што мінулы раз яму спадабалася. Запальваў ліхтарык і ў перадсвітальным змроку займаў сваё месца побач з парапетам, раскладваў, а пасля закідваў вуды.

Ён быў гаваркі, апавядаў пра свае справы, пра цыганак, якіх бароніць, пра крымінальнікаў, пра бацькоў, якія судзяцца з дзецьмі... Рыбу адвакат лавіў кепска. Праз паўгадзіны, а бывала, і хутчэй, выцягваў з камуфляжнай рыбацкай торбы фірмы «Кармаран» вялікую пляшку таннага віна і піў з рыльца.

А сёмай раніцы ён ледзь трымаўся на нагах. Найчасцей сядзеў пад парапетам і драмаў. Калі ўздоўж ракі павольна ехала палівальная машына, то даводзілася хапаць адваката пад рукі, адцягваць. Асфальт рабіўся чорным і мокрым.

Пахла бензінам і ракой.

Мы аддавалі адвакату частку сваёй рыбы, складалі яго вуды, пакавалі торбу, выклікалі таксоўку, даводзілі да моста праз Свіслач, садзілі ў машыну і выпраўлялі дамоў.

Адвакат марыў, што зловіць у Свіслачы вялізнага сазана, зробіць з яго пудзіла і паставіць у кабінеце, дзе ў другой палове дня прымае кліентаў.

Хрушчы

На тым месцы, на павароце ракі, дзе я звычайна сяджу з вудамі, незнаёмы мужчына злавіў ладнага галаўня. Потым, за чвэрць гадзіны, яшчэ аднога.

Злавіў ён іх на хрушча. Я вярнуўся дамоў, расказаў дачцэ, і мы пайшлі шукаць хрушчоў. Яны лёталі па вёсцы, побач з домам, па-над садам, але не трапляліся.

Мы зайшлі на пагорак. Вакол невялікай сасонкі, на светлым вечаровым небе хрушчоў круцілася мноства. Назбіралі поўную скрыначку. Назабаўляліся.

Скрыначка была з накрыўкай, на маленькіх завесах. Я пакінуў яе ў гаражы, на паліцы, побач з вудамі.

Раніцай зайшоў у гараж. Узяў вуду, заплечнік, скрыначку. Падняў накрыўку. У скрыначцы, апрача пачарнелага лісця, што пакінула хрушчам дачка, нічога не было. Пайшоў з вудай на пагорак да сасонкі, але на ёй каб хоць адзін хрушч быў... Як яны змаглі падняць накрыўку, не разумею... Але хрушчоў запаважаў.

Дэталь

Ёсць старажытная рыбацкая прылада, цяпер уважаецца за браканьерскую, завецца — крыга. У мяне ў пуні старая ёсць, жончыным дзедам зробленая, а новую ў цешчы мальцы пазычылі і не вярнулі. Ловяць крыгай утрох. Адзін у дзядку стаіць, а два па краях, цягнуць крылы, якія да вялізнай літары «Г», на доўгія бакі пакладзеныя, падобныя. Ловяць крыгай як па берагах рэчак, так і на азёрах. Разводзяць крылы, ідуць па траве, а потым крылы сціскаюць.

Разгорнутая крыга метраў шэсць-сем бывае. Ловяць ёй з вясны да восені, пакуль вада цёплая.

Крыга — прылада рыбакоў беларускай поўначы, Віцебшчыны, на Гомельшчыне рыбакоў з крыгай не бачыў...

Жончына баба казала, што падчас вайны і адразу пасля жанчыны хадзілі з крыгай, бо мужыкоў не было. Казала, што не маглі дачакацца, калі лёд на рэчцы сыдзе. Лезлі маладзіцы ў ледзяную ваду, цягнулі крыгу, радаваліся, калі буйная рыбіна ў дзядок убівалася. Дзяцей не было чым тады карміць. Ні бульбы, ні мукі, ні малака, ні крапівы — снег толькі-толькі растаў.

Каб з крыгай рыбу лавіць, то трэба апранацца і абувацца. Так і лазіш па рацэ ў ватоўцы, нагавіцах, чаравіках, цягаеш праз і па траве цяжкую крыгу. Бывае, што адно галава з вады тырчыць. На галовах рыбакоў шапкі старыя. Выгляд у шапак — дзіўны. Рыбакі з крыгай вялікагаловых алігафрэнаў нагадваюць. Бо ў шапках хаваюць папяросы-цыгарэты ды запалкі. У шапцы адзінае сухое месца.

Мінулым летам намовілі мяне вясковыя прыяцелі схадзіць з крыгай. Прайшлі малой рэчкаю. Стаміліся, ледзь на бераг ускараскаліся. А калі рыбу на трох расклалі, то я смяяўся. Кожнаму па сем рыбінак атрымалася.

Чаму крыгу забараняюць, я не разумею?

Пётр і Андрэй

Апосталы Пётр і Андрэй былі патомнымі рыбакамі. Закідалі свае сеткі, а пасля выцягвалі і выбіралі рыбу. Бывала, шчасціла, а бывала, вярталіся і без рыбы. Перабіралі сеткі, рамантавалі, сушылі, а пасля зноў выпраўляліся ад берага... Сустрэлі Хрыста і зрабіліся «лаўцамі душ чалавечых».

Рыбацкае мінулае братоў Пятра і Андрэя мне блізкае і зразумелае... Нават хочацца думаць, што калі-нікалі апосталы згадвалі свой човен, вёслы, адпаліраваныя далонямі, хвалі, і тое, як сыходзіць з рук у ваду сетка, сплеценая з суворых нітак...

Дарога з рыбы

На карычневым і бясконцым, роўным, як стол, тарфяным полі мелася адна звілістая зялёная лінія. Гэта была старая вузкакалейка. Ёю ездзіў малы і брудны паравозік з адным зялёным вагонам без дзвярэй і адной іржавай платформай. У вагончыку ездзілі рабочыя, а на платформе вазілі featuresрознае жалеззе для дымных незразумелых трактароў, якія шнуравалі на тарфяным полі. За імі, як дым, цягнуўся карычневы тарфяны пыл. Невялікі і ціхі паравозік звалі «кукушкай».

Аднойчы, калі мы з сябрам цягнуліся зялёнай вузкакалейкаю з далёкіх кар'ераў, паравозік спыніўся і падвёз нас з Валодзькам амаль да Цэнтралкі, да чыгуначнага моста. Цэнтралкай мы называлі галоўную меліярацыйную канаву. Ад яе да нашага дома, калі наўпрост, тры кіламетры. Мы з сябрам адчувалі сябе шчаслівымі, быццам у самалёце пакаталіся.

Дзе-нідзе на зялёным полі, на ранейшым тарфяніку, засталіся кавалкі той дзівоснай чыгункі. Ідзеш-брыдзеш ёю, а яна раптам абрываецца, як жыццё...

Мой берег

Не памятаю той момант, калі ўзяў у руку аловак і накрэмзаў на паперы першы малюнак. Не памятаю, калі ўзяў пэндзлік і дакрануўся да фарбы, а потым да паперы. Не памятаю і першы «літаратурны» тэкст. Калі, як, што напісаў і пра што? Шмат разоў кляў сябе і абяцаў, што не буду маляваць, кіну пісаць, досыць складаць словы. Усё не так, не тое, кепска, крыва-коса...

Абяцаў-абяцаў, але пасля абяцанні не выконваў...

Але добра памятаю той дзень і момант, калі першы раз узяў у рукі бамбукавую вуду з тоўстай жылкай. І першую, выхапленую з вады, рыбіну, чорнага лінька, памятаю. Тая рыбіна, з яе дзіўным балотным пахам — торфам, травой, дрыгвой, цёплай рудой вадой кар'ера — стаіць у вачах, адбілася ў памяці...

Засталася, як і ўвесь той шчаслівы дзень. Ніколі, нават калі вяртаўся дамоў без рыбы, галодны, мокры, замерзлы і стомлены парожнім швэнданнем па рацэ, ніколі не казаў сабе, што хопіць цягацца з вудай, хопіць марнаваць час.

Бывае, думаю, што, можа, лёсам мне было наканавана зрабіцца рыбаком, а я пайшоў насуперак? А тады думаю, што я стаміўся і трэба паехаць да вады, прыйсці на бераг, закінуць вуду і ўсё будзе добра.

2013

НАСТАЎНІК

(Аповесць пра Сяргея Пятровіча)

Сяргей Пятровіч Каткоў нарадзіўся 1 кастрычніка 1911 года ў вёсцы Скрыпіцына Пензенскай губерні. У кастрычніку 2011 года было сто гадоў з таго дня. Пра многіх, хто нарадзіўся тады,— забыліся. Не дзіўна — сто гадоў вялікі тэрмін. А Сяргея Пятровіча памятаюць. Ён быў мастаком і настаўнікам.

Засталіся карціны і вучні.

Я спрабую стварыць яго партрэт з фрагментаў, аскепкаў, з адлюстраванняў, з карцін, малюнкаў, фотаздымкаў, успамінаў, лістоў, чорна-белых кінакадраў... Фрагменты часам складаюцца, як пазлы, а бывае, што пачынаюць спрачацца паміж сабой, супярэчыць, і тады мая праца спыняецца.

На беразе Сены

Генадзь Хацкевіч, адзін з вучняў Каткова, паглядзеў мне ў вочы і сказаў, што Сяргей Пятровіч не памёр...

Мяне скаланула, я напяўся, бо Хацкевіч казаў гэта абсалютна сур'ёзна. Так сапраўдны вернік кажа пра Бога. Напэўна, па маім твары ён зразумеў, адчуў, што я зусім разгубіўся, таму і дадаў: «Я на свае вочы бачыў, як Сяргей Пятровіч прагульваецца ў Парыжы, набярэжнаю Сены, побач са старым мостам...»

Менавіта ў Парыж, на думку Гены Хацкевіча, пераносяцца пасля зямнога жыцця ўсе добрыя мастакі. Менавіта Парыж робіцца тым святым месцам, дзе жывуць сапраўдныя жывапісцы.

Ні пра паэтаў, ні пра пісьменнікаў з музыкамі, ні пра артыстаў і архітэктараў, а толькі пра добрых і сапраўдных мастакоў сказаў Хацкевіч.

Гэтая метафара, якая вельмі ярка малюе вобраз мастака дваццатага стагоддзя, гэта выказванне вучня пра настаўніка мне запомнілася, засела і ў маёй памяці. Я не ведаю, ці марыў Сяргей Пятровіч пабачыць Парыж. Магчыма, што марыў, нават хутчэй за ўсё марыў, і, можа быць, абмовіўся ў якой-небудзь не вельмі абавязковай размове з дзецьмі, стоячы на высокім беразе Бярэзіны, раскладаючы эцюднікі, выціскаючы на палітру фарбы, што хоча пабачыць Парыж… А свінцовай і цёмнай Бярэзінай, высокай пасля дажджоў вадою ў гэты час маленькі буксір цягнуў смаліста-чорную баржу, поўную абчасанага жоўтага бярвення. І чатыры хвалі цягнуліся за ім, як ніткі за голкай.

Вучань запомніў словы, кінутыя настаўнікам, а потым, калі сам стаў дарослым, вярнуў, як падарунак, любімаму настаўніку яго мару. Перанёс яго ў далёкі Парыж, у горад мастакоў, і там пакінуў… Мне здаецца, што гэта сапраўдная ўдзячнасць — непадробная, шчырая, дзіцячая…

Сяргей Пятровіч пахаваны на Паўночных могілках у Мінску, у горадзе, дзе пражыў большую частку жыцця.

Вясновая вада

У доме Сяргея Пятровіча ёсць невялікая карціна ў музейнай раме. Палатно вісіць на той самай сцяне, што і два старыя абразы, але на некаторай адлегласці.

Абразы чырвона-карычневыя, а краявід Каткова — срэбна-шэры, як пярліна. Просты і немудрагелісты. Вада ракі, плямы снегу, цёмныя дрэвы, шэрае неба. Магчыма, гэта выпадковае супадзенне, што абразы вісяць каля ўвахода ў пакой, а краявід — у куце. На тым самым месцы, дзе павінныя быць абразы. Я заўсёды, калі бываю ў доме, гляджу на гэты дасканалы твор. Часам доўга і ўважліва ўглядаюся, а часам адно слізгану позіркам па палатне, бо

баюся заглыбляцца ў вільготнае вясновае паветра, баюся пераступіць цьмянае золата старадаўняй рамы і апынуцца там, дзе можна трапіць у халодную і цёмную веснавую ваду і намачыць ногі.

Мужчынскі занятак

Калі мужчына з радасцю і задавальненнем прыбірае калядную ялінку, калі ён лічыць такі занятак важным і адказным, калі ён не шкадуе на гэта часу... То гэта сведчыць, што ён і ў цуды працягвае верыць, хоць нават і родным дзецям у гэтым не прызнаецца. Напэўна, толькі таму, што саромеецца.

Сяргей Пятровіч любіў прыбіраць ялінку, любіў важдацца як з крохкімі далікатнымі шклянымі цацкамі, гэтак і са звычайнымі, зробленымі са шчыльнага кардону, а потым пафарбаванымі... Складаў з іх казачныя кампазіцыі і прыдумляў неверагодныя гісторыі. Спрачаўся, даводзіў, што менавіта гэтая цацка мусіць упрыгожваць тую ці іншую зялёную галінку.

Цяпер ялінку прыбірае яго дачка Святлана Сяргееўна.

У яе шмат «старамодных» ялінкавых цацак. Ёсць упрыгожанні, каб уздзець на вершаліну дрэва. Яны падобныя да ледзяшоў, ёсць і вельмі прыгожыя зоркі, і шары, і ліхтарыкі, і гадзіннікі, шышкі, яблыкі і лялькі, якія яшчэ Сяргей Пятровіч купляў і прыносіў дамоў.

Сёлета Святлана «старадаўнія» цацкі на ялінку не чапляла, можа, пабіць баялася?

Першая прэмія

Ілья Рэпін напісаў карціну, дзе намаляваў маладзенькага чорнакучаравага Аляксандра Пушкіна, які чытае свае вершы перад самім Гаўрылам Раманавічам Дзяржавіным. Справа адбываецца ў адным з залаў знакамітага Царскасельскага ліцэя. «...Старик Державин нас приметил и, в гроб сходя, благословил» — так за гады напіша Пушкін,

калі прыгадае той зімовы дзень. Строфы верша прысвеціць сябрам-ліцэістам.

Мне трапіўся іншы ўспамін пра прыезд старога Дзяржавіна ў знакаміты Царскасельскі ліцэй на іспыты па рускай славеснасці. Яго пакінуў малады Дэльвіг. Была зіма. Студзень месяц. Пад'ехала карэта. З яе з цяжкасцю вылез старэнькі і кволы паэт Дзяржавін — ён жа былы міністр юстыцыі,— у цяжкім футры, накінутым на плечы. Да вялікага паэта падляцеў усхваляваны малады Дэльвіг, які бавіўся вершамі, каб стаць на калена і пацалаваць руку. Хацеў нешта ўзвышанае прамовіць, можа, і вершамі, але стары Дзяржавін, стомлены дарогай, нецярпліва спыніў яго самым будзённым, празаічным і жыццёвым пытаннем: «Браток, а дзе ў вас тут прыбіральня?»

Калі я размаўляў з вучнямі Сяргея Пятровіча, слухаў іхнія ўспаміны, то неаднойчы лавіў сябе на думцы, што дзеці памятаюць, як сваё захапленне і здзіўленне ад велічы настаўніка, так і тое, што настаўнік быў чалавекам звычайным, добрым, не пазбаўленым пэўных хібаў і слабасцей.

Аднойчы, яшчэ сямікласнікам, Сяргей Каткоў паказаў на выставе два эцюды. Творы тыя заўважылі, і малады мастак атрымаў адну з дзевяці прэмій, якімі заахвочвалі найлепшых. Такую самую прэмію атрымаў на той выставе «АХРРа» ў Пензе і мастак Іван Сілыч Горушкін-Саракапудаў. Менавіта ён будзе выкладаць у Сяргея Каткова, калі той за год паступіць у Пензенскую мастацкую вучэльню на педагагічнае аддзяленне.

Дарэчы, настаўнікам Горушкіна-Саракапудава быў знакаміты Ілья Яфімавіч Рэпін.

Падрамнікі і рамы

Прыкладна гады за два да сваёй смерці Сяргей Пятровіч пачаў перабіраць і парадкаваць свае працы. Іх было шмат. Вялікія, маленькія, на палатне, на кардоне, на паперы. Справа гэта клопатная, а здароўя ўжо не было, каб

выдзіраць цвікі, якімі палатно мацуецца да падрамнікаў. Ён папрасіў сына дапамагчы. Удвух за колькі дзён яны разабраліся з усім жывапісам, які захоўваўся ў майстэрні. Палотны паздымалі са старых падрамнікаў і згарнулі ў рулоны. Стэлажы, паліцы і майстэрня на другім паверсе дома апусцелі. Напэўна, майстэрня пачала здавацца вялікай, як дом, з якога вынеслі мэблю. Скажаш слова, кашлянеш, уздыхнеш цяжка — рэха адкажа, і пачуццё адзіноты з'явіцца і агорне...

Тыя рулоны з карцінамі паклалі пад сцяну ў маленькай каморцы, побач з майстэрняй, а згары звалілі старыя рамы, падрамнікі, планшэты, рэйкі. Там яны і праляжалі болей за трыццаць гадоў.

Знайшла бацькавы палотны дачка Святлана. Дарэчы, прозвішча яна сабе пакінула бацькава — Каткова. Пагледзела і здзівілася. Карціны тыя — сапраўдныя, сумленныя.

Некаторыя палотны давялося чысціць, мыць... Старых падрамнікаў, тых, на якіх калісьці былі гэтыя творы, даўным-даўно няма. Пачаліся абмеры.

Трэ было зрабіць амаль сто новых падрамнікаў і рам. Святлана замовіла майстрам. Зрабілі, прывезлі, і, як часта бывае, шмат што пераблыталі. Да адных карцін падрамнікі не надаваліся, а да іншых — рамы.

Атрымалася, што пасля таго, як усе працы да вялікай выставы былі падрыхтаваныя, засталося шмат рам і падрамнікаў.

Калі б я быў схільны да містыкі, верыў у прадбачанне будучыні, то падумаў бы, што рамы і падрамнікі засталіся не зусім выпадкова. Што гэта Сяргей Пятровіч перадае дачцэ прывітанне і кажа, каб яна пісала замест яго. А можа, не толькі Святлане, але і ўнучцы Зоі такім чынам дасылае сваё пажаданне.

Але я не містык, на жаль...

Дзеці

Маладых мастачак Свету Каткову і Зою Літвінаву, якія малявалі на палотнах і кардоне нешта не зусім зразумелае, але незвычайнае і запамінальнае, тое, што прыцягвала яго ўвагу і выклікала цікавасць, Сяргей Пятровіч абзываў «ведзьмамі».

Вось так! Ні многа ні мала. Маленькая Святлана была яго дачкой, а высокая Зоя — яе сяброўкай. Здаецца, ужо тады ён здагадваўся і прадчуваў, што яны будуць здзіўляць сваім жывапісам, як дзве «вядзьмаркі».

Натура

Нават калі б я і не ведаў, што ўсе краявіды і нацюрморты Каткова напісаныя з натуры, то ўсё адно зразумеў бы гэта. Па тым, як пакладзеныя мазкі фарбы, па тым, як расце на дрэве лісце, па тым, як вецер моршчыць возера, па незвычайным колеры далягляду. У майстэрні, без натуры, мастак намаляваў бы далягляд манатонна блакітным, ды яшчэ і расплывістым...

Мне радасна ад таго, што і Сяргей Пятровіч меркаваў: выразней за натуру нічога няма.

Фотаздымак

Улетку ў вёску Андросаўка Куйбышаўскай вобласці, дзе знаходзілася ў эвакуацыі сям'я Каткова, прыйшоў чарговы ліст. У капэрце было і яшчэ нешта, апрача ў чатыры разы перакладзенай паперы. Там быў вузкі фотаздымак. На ім Сяргей Каткоў у гімнасцёрцы і з букецікам белых палявых кветак. Рамонкі і нейкія дробныя светлыя кветачкі. На першы погляд здаецца, што гэты здымак зусім пазбаўлены ваеннай суровасці і мужнасці.

Маладзенькі салдат і кветкі. Мне не даводзілася бачыць такіх фотакартак. Зусім мірны здымак. А дата і подпіс страшныя: «10 ліпеня 1942 года. Дзейная армія».

Хтосьці можа сказаць, што гэта сентыментальны здымак. Цынік абзаве яго пахабным. А я скажу, што фатаграфія мужная і суровая.

Магчыма, і на гэтую картку глядзела яго дачка ў той далёкай Андросаўцы, калі стомленая мама расказвала ёй пра бацьку...

Дзіцячыя малюнкі

Усе малюнкі сваёй унучкі Сяргей Пятровіч збіраў і складаў, а потым наклейваў на вялікія аркушы паперы і кожны акуратна падпісваў. Тое самае рабіў і з сотнямі, тысячамі малюнкаў сваіх вучняў. Ён, як ніхто іншы, ведаў ім цану. Разумеў, што калі цяпер іх не захаваць, усе яны раней ці пазней зробяцца папяровым смеццем. І тады іх ніхто і ніколі не пабачыць, не здзівіцца...

Не заблішчаць ад радасці вочы і не пачнуць калаціцца рукі вядомага беларускага мастака, архітэктара, лекара, навукоўца... І яны — дарослыя людзі, не змогуць нават на пару хвілін стаць тымі школьнікамі, маленькімі мастакамі, для якіх звычайны пэндзлік — сапраўднае багацце. А калі да таго пэндзліка яшчэ дадаць альбом ды скрыначку фарбаў, то... Здагадаліся... Гэта і называецца — шчасцем.

Каткоў захоўваў шчасце.

І іншая, не меней важная, педагагічная мэта была ў такім шчырым, пунктуальным і самаадданым збіранні малюнкаў. Сяргей Пятровіч марыў і рыхтаваўся да напісання кніжак-падручнікаў, паводле якіх дзеці змогуць навучацца маляваць. Разумеў, што не ў кожнага ёсць такі настаўнік, як ён.

Напісаць кнігі не паспеў.

Сакрэт

Бярэш акварэльныя фарбы, паперу, ваду і пэндзлік. Болей нічога і не трэба. Пэндзлік дакранаецца да вады, да фарбы, а потым да паперы. Адбываецца цуд або штукарства,

тут як каму падабаецца. На паперы ўзнікаюць кучаравыя аблокі, спалоханыя ветрам дрэвы і кусты, неба, вада. Яблык, падобны да гарматнага ядра, да сонца, груша, якая нагадвае пудовую лямпачку. З'яўляюцца, нібыта з ніадкуль: чырвоны кубак і сіняя талерка, гліняны збан, кветка і апельсін, парашутыст і паляўнічы, краб і кіт, плямісты ягуар, вогненны тыгр і маленькая пташка.

Зорка, літара, хваля, вясёлка, кроў...

Ды ўсё, што заўгодна, спіс — бясконцы.

Той, хто пакажа дзіцяці гэты цуд, адразу ж у яго вачах зробіцца значным, не такім, як усе. Чараўніком, калі хочаце. Не жадаеце чараўніком, тады — штукаром...

А калі той штукар або чараўнік яшчэ і дзіця навучыць ствараць на паперы ўласны свет, то ён з чалавека значнага адразу ж ператворыцца ў вялікага.

Менавіта гэта і адбылося з Катковым. Усе яго вучні кажуць пра яго, як пра вялікага чалавека. А Сяргей Пятровіч навучыў іх усяго толькі правільна трымаць у руцэ пэндзлік, беражліва дакранацца да фарбы, не забываць мачаць пэндзлік у слоік з вадой і не браць той пэндзлік у рот.

Запэцкаеш твар — усе будуць смяяцца.

Хто там?

Была ў Сяргея Пятровіча дзіўная якасць. Для сучасных педагогаў вельмі рэдкая. Заключалася яна ў тым, што Каткоў прыходзіў у дом да сваіх вучняў, каб спакойна паразмаўляць з бацькамі пра будучыню іхняга дзіцяці, свайго вучня. Па сабе ведаю, як гэта няпроста. Час для такой сур'ёзнай размовы трэба знайсці, а яго заўсёды бракуе. А добрага выніку можа і не быць. Таму што бацькі заўсёды мяркуюць, што яны лепей за ўсіх ведаюць, якую прафесію трэба абраць для свайго нашчадка, каб яго жыццё было шчаслівым, цікавым і заможным. Але настаўнік малявання заўжды знаходзіў час, каб сустрэцца з бацькамі вучня. А мог жа плюнуць на ўсё, узяць палатно пад паху і пайсці на эцюды або ў майстэрні

зачыніцца і пісаць-маляваць сваё. Ды, урэшце, мог пасядзець з сябрамі, выпіць, за жыццё пагаварыць...

А ён ехаў на ўскрай горада. У трамваі мерз, аўтобусаў на прыпынках чакаў... Прыходзіў і доўга пераконваў дарослых, што з іх сына ці дачкі можа атрымацца сапраўдны мастак. Каткоў, як ніхто іншы, разумеў, што потым, за некалькі гадоў, а магчыма, і тыдняў, нічога не паправіш, назад не павернеш, і жыццё не пераробіш. Разумеў і тое, што чалавек павінен займацца тым, да чаго ў яго ляжыць душа.

Часцей за ўсё бацькі Сяргея Пятровіча слухалі: ён умеў пераконваць, бо верыў. І не перашкаджалі дзіцяці паступаць у мастацкую вучэльню, школу, інстытут.

Што яму было з таго?

На аднаго мастака рабілася на зямлі болей! На аднаго чалавека, расчараванага, незадаволенага жыццём, меней.

Цікава, ці згадваюць сёння знакамітыя творцы, як шмат гадоў таму ў бацькоўскую кватэру прыходзіў без запрашэння невысокі настаўнік малявання?

Сяргей Пятровіч уздыхаў і нягучна грукаў у дзверы.

Ці падумаў тады хоць хто-небудзь, ці прыйшло каму ў галаву, што гэта «лёс яго стаіць у парозе і настойліва грукае ў дзверы»?

Лацінскі надпіс

З усіх спраў, якімі займаўся Каткоў на працягу свайго не вельмі доўгага жыцця, галоўнай былі дзеці. Напачатку я думаў, што гэтулькі мастакоў выйшла з яго студыі, з гуртка выяўленчага мастацтва толькі таму, што гэта было адзінае месца ў Мінску, дзе вучылі маляваць. Потым, калі размаўляў з вучнямі, зразумеў, што памыляюся. Студыі выяўленчага мастацтва і гурткі ў горадзе працавалі, выкладчыкаў ставала. Але Сяргей Пятровіч быў асобай унікальнай.

Ішлі менавіта да яго і гарнуліся да яго.

Ведаеце, што на срэбным даляры напісана? «Адзіны з многіх».

Альбом на маляванне

Каткоў вучыў дзяцей маляваць праўдзіва.

У мяне ёсць такі альбомчык на маляванне. Маленькі, у кардоннай вокладцы, запэцканы, абтрапаны і пацёрты. На шэра-зялёнай вокладцы намаляваныя акварэльнай фарбай рамка, арнамент і пара сцяжкоў. Напісаны, як і належыць пісаць на сапраўднай кнізе, загаловак: «Свята ў Мінску». А на апошняй старонцы, зусім «па-даросламу» друкаванымі літарамі: «Мінскі Палац піянераў». Чытаецца, як назва выдавецтва.

З гэтага альбомчыка я даведаюся пра свята ў горадзе болей чым з самага разгорнутага фотарэпартажу на старонках часопіса або газеты тых гадоў. Ды і не адно пра само свята, але і пра жыццё людзей. Дванаццаць акварэльных малюнкаў Радзевіча Валянціна, вучня чацвёртага класа школы № 60.

Вось маршыруюць салдаты, лунаюць чырвоныя сцягі, едуць вуліцаю танкі, над Домам урада — салют, падобны да россыпу завялых гваздзікоў. Такі самы салют, толькі гваздзікі белыя, па-над тагачасным гатэлем «Беларусь». Вось зялёныя цяжкавікі гарматы цягнуць, а ў кузаве, як пешкі на шахматнай дошцы, салдаты ў зялёных касках...

Ёсць два малюнкі з выявай помніка Леніну на плошчы. Побач, як вусень, сунецца-паўзе калона дэманстрантаў са сцягамі.

На адным з малюнкаў адлюстравана студыя. Гэта мой любімы малюнак. Два вакны, на падваконнях пудзілы птушак, тумба з цёмнай скульптурай каня, чатыры мальберты, за імі сядзяць дзеці. Над іх галовамі вялікая ўрачыстая жырандоля.

Намалявана так, што, здаецца, можна пачуць, як шоргаюць алоўкі па шурпатай паперы, як сапуць дзеці. Магчыма, каб памер альбома быў вялікі, то і студыйцаў за мальбертамі змясцілася б на гэтым малюнку болей. Можа, і свайго настаўніка Валянцін Радзевіч намаляваў бы. Гэх, шкада, замалы той дзіцячы альбомчык!

А апошняя карцінка зусім неверагодная. Яна як самы апошні і значны акорд гучыць. У пакоі пры стале сядзяць на зэдліках мужчына і жанчына. Яны п’юць гарэлку. Вялікая і празрыстая пляшка ў руцэ мужчыны нахілілася над шклянкай. На тумбачцы — патэфон, на сцяне — радыё і люстэрка.

За гэты апошні малюнак пастаўлена рукой Сяргея Пятровіча пяцёрка.

Альбомчык, між іншым, 1952 года.

Вось такі сацыялістычны рэалізм!

Радзіма

Я не магу спытаць у Сяргея Пятровіча, што для яго — Радзіма? Калі б такая магчымасць была, то, думаю, што адказам на гэта кароткае пытанне было б маўчанне. У кожным разе, у размове ўзнікла б паўза. Не ведаю, як доўга б мастак маўчаў, спрабаваў знайсці патрэбныя словы. Можа, мне зрабілася б няёмка і сорамна за сваё некарэктнае і ў нечым інтымнае пытанне.

Хоць адказ я ведаю. Для чалавека рускага паводле нараджэння і выхавання, паводле светапогляду, паводле жыццёвага досведу, паводле...

У мяне ёсць шмат лістоў Сяргея Пятровіча, ёсць яго нататнікі з запісамі розных гадоў, ёсць ягоныя фотаздымкі...

А самае галоўнае, што ў мяне ёсць камп’ютарны дыск, на якім сабрана болей за сотню жывапісных твораў. Калі іх усе прагледзець хутка,— так, быццам гартаеш кнігу, калі адзін малюнак змяняе другі,— то можна на свае вочы пабачыць адказ на складанае пытанне. Можна ўбачыць Радзіму Каткова.

Там будуць ручаі, азёры і рэкі (маленькія і вялікія), вуліцы Мінска і пагоркі Лагойшчыны, пляжы Палангі і горы ў Крыме, рэкі Сібіры, палявыя кветкі і дарогі са сцежкамі, яблыкі, грыбы і вінаград, залатагаловыя сланечнікі, велічныя масты і сціплыя вясковыя кладкі...

Там будзе Радзіма! Каткоў амаль заўсёды пісаў тое, што яму падабалася, тое, што любіў і што яго хвалявала.

Упэўнены, што калі б я спытаў, за што ён ваяваў пяць доўгіх гадоў, то пра Радзіму Сяргей Пятровіч мог бы і не сказаць. З лістоў зразумела, што ваяваў ён за жонку Таццяну, за дачку Святлану, за зруйнаваны дом на прывакзальнай вуліцы ў Мінску... За дом, у якім жыў да вайны, і за той дом, які марыў пабудаваць.

Пра што не скажа Святлана Каткова

Пра тое, што Сяргей Пятровіч часам бываў моцна падпіты і злаваўся на савецкую ўладу за глупствы, якія гэта ўлада робіць. Праўда, ён звычайна маўчаў, не скардзіўся, нікога сваімі праблемамі не «грузіў».

Не скажа і пра тое, што бацька не любіў хлусні мастакоў, адчуваў сябе перад ёй абяззброеным і бездапаможным. Як на словах, гэтак і ў сваіх творах.

Пра тое, што яму падабаліся высокія жанчыны. Што ў іх прысутнасці ён раставаў і гатовы быў дараваць ім нават глупства. У кожнага ёсць слабасці.

Пра тое, што Каткоў рускі і нарадзіўся ў Пензенскай губерні, што не прымаў дзялення мастакоў паводле нацыянальнай прыкметы. А калі і дзяліў, то толькі паводле таленту заслуг.

Пра тое, што ўсе дзеці, незалежна ад таго, хто бацькі, для яго аднолькава любімыя. Ні нацыянальнасць дзіцяці, ні сацыяльнае становішча ягоных бацькоў для Сяргея Пятровіча значэння не мелі.

Пра тое не скажа, што Каткоў зрабіў для беларускага мастацтва болей чым многія народныя і заслужаныя. Болей чым акадэмікі, прафесары і дацэнты...

Быў ён усяго толькі настаўнікам, кіраўніком студыі выяўленчага мастацтва ў Палацы піянераў.

Фікус і пальма

Я часта праходжу вуліцаю Кірава. Там паштовае аддзяленне, дзе я атрымліваю пасылкі, бандэролі і грашовыя пераказы. Добрая ціхая вуліца Мінска. На ёй — насупраць паштовага аддзялення — Палац піянераў. Той самы, дзе месцілася знакамітая студыя выяўленчага мастацтва Сяргея Пятровіча. У яе хадзіла вельмі шмат маіх знаёмых. Цяпер яны мастакі, архітэктары, лекары, пісьменнікі — некаторыя вядомыя. Палац піянераў змяніў шыльду.

Па-над уваходам збудавалі нешта са шкла і металу. За шклом, на другім паверсе, стаяць велізарны фікус і пальма. Раней яны стаялі ў вестыбюлі і на іх можна было дзівіцца і з вуліцы.

Яны, напэўна, памятаюць Сяргея Пятровіча. Можа, калі ён, апрануты ў белы вайсковы кажух, абуты ў валёнкі, праходзіў праз вестыбюль, спыняўся, сціскаў у левай руцэ зімовую шапку, а правай дакранаўся да цёмнага і шчыльнага, нібы з цыраты, ліста фікуса, мружыў вочы і спяшаўся да дзяцей.

Мне трапілася колькі старых дзіцячых малюнкаў таго самага фікуса. Тады ён такім вялікім яшчэ не быў.

Недзе ў Парыжы

Архітэктар Леанід Левін успамінаў, як у Парыжы, у майстэрні Барыса Заборава, яны выпівалі за Сяргея Пятровіча. Абодва — яго вучні, наведвалі студыю адразу па вайне.

Усе майстэрні мастакоў вельмі падобныя. І не істотна, у якім горадзе, у якой краіне і нават які час, якое стагоддзе за вокнамі. Майстэрню лёгка ўявіць.

Думаю, што не толькі Леанід Левін і Барыс Забораў успамінаюць свайго першага настаўніка, студыю, планшэты, мальберты, паперу на чатырох канцылярскіх кнопках, пах фарбы і голас Сяргея Пятровіча.

Майстэрні ў мастакоў падобныя, а вось краявіды за вокнамі заўсёды розныя.

Лісты з вайны

Не ведаю, ці ёсць хоць адзін чалавек, які думае пра тое, што праз шмат-шмат гадоў ягоныя лісты будуць чытаць. Тады, калі не будзе ўжо ні яго, ні таго, каму тыя лісты адрасаваныя. Нармальныя людзі пра гэта не думаюць.

Чытаць чужыя лісты небяспечна. Яны могуць лёгка разбурыць той вобраз чалавека, які склаўся. У прыватным ліставанні заўжды шмат асабістага, нечаканага. Чытаеш, і амаль заўсёды адчуваеш сябе тым сумна вядомым «трэцім лішнім». А яшчэ чытанне чужых лістоў нагадвае вывучэнне медычнага дыягназу. Ведаеш, што ў чалавека баліць, што яго турбуе, на што ён скардзіцца, якія мае надзеі.

Так, вобраз моцнага і ўпэўненага мужчыны руйнуецца, але ад гэтага Каткова пачынаеш паважаць яшчэ болей. Бо і ў яго баліць гэтаксама, як і ў цябе. І ён не ведае, чым гэты боль суняць, як ад яго пазбавіцца, дзе ад яго схавацца. І ён хоча, каб хутчэй усё дрэннае скончылася, хоча ў Мінск, да жонкі і дачкі, якую нават не бачыў... Але боль свой ён хавае, бадзёрыцца, верыць, што напісаным словам зможа падтрымаць і блізкіх. Бо і ім кепска, голадна і цяжка жыць. І таму ён піша пра што-небудзь лёгкае, вясёлае і прыемнае. Апавядае, як яго накармілі трафейнай тушонкай і шакаладам. Піша, што пасля такога пачастунку тыдзень не будзе есці...

Вечар. Цішыня. На стале, спехам збітым з негабляваных дошак, ліст пакамечанай паперы і хімічны аловак. Каткоў сядзіць на скрыні ад снарадаў. Ён смяротна стаміўся, хочацца есці і спаць. Але правая рука бярэ аловак, левая прыціскае паперу. З'яўляюцца першыя словы: «Добры дзень, мая дарагая Танюша...»

Добра, што амаль усе франтавыя лісты Сяргея Каткова захаваліся.

На сопках Маньчжурыі

Вайна скончылася. Германія капітулявала. Перамога. Салдаты едуць дадому. Яны радуюцца, што засталіся жывыя, п'юць гарэлку, спірт, віно з жалезных кубкаў, а то і проста з рыльца. Закусваюць, паляць. На гімнасцёрках зіхцяць узнагароды.

Салдат чакаюць. Усе вязуць падарункі: жонкам, нявестам, бацькам, дзецям... І Сяргей Каткоў едзе з Кёнігсберга ў Мінск. Але так здарылася, што няма ў яго падарунка пяцігадовай дачцэ. Замітусіўся, расперажываўся, што з пустымі рукамі ў Мінск з'явіцца. Але сябра франтавы дапамог. Выцягнуў са свайго пакоўнага брызентавага заплечніка нешта вялікае і даў Каткову. Выявілася — гадзіннік трафейны, з ланцужкамі і гірамі. Павесялеў салдат: цяпер і ён вязе дачцэ падарунак, ды не абы-які, а сапраўдны гадзіннік з зязюляй...

Нядоўга прабудзе Каткоў у Мінску, усяго толькі пару гадзін, а потым эшалон пойдзе далей, на Далёкі Усход. Для Сяргея Пятровіча вайна ў траўні 45-га не скончыцца. Яму яшчэ ў Маньчжурыю трэба... Але перадаць падарунак ён паспее. І гадзіннік з зязюляй будзе чакаць у Мінску, калі жонка з дачкой вернуцца з эвакуацыі.

А Сяргей Каткоў будзе глядзець, як выгінаюць цёмныя спіны вялікія сопкі, пабачыць сакуру ў дробных кветках, крывыя хвоі, пагады... Будзе спяшацца намаляваць усё новае і нязвыклае. Зусім побач, на старой слівіне, нябачная зязюля гучна і аднастайна пачне лічыць дні.

Калі ў Маньчжурыі раніца, у Мінску ноч. І там зязюля на трафейным гадзінніку крыкне. Пяцігадовая дачка прачнецца.

Калі я гэта ўяўляю, мне робіцца радасна.

Нататнік

Дробным і вельмі акуратным почыркам, роўнымі радкамі, чарнільнай самапіскай, у танных нататніках сотні запісаў. Яны пра тое, як трэба вучыць дзяцей маляваць. Кожны запіс — канкрэтная парада і назіранне.

Сяргей Пятровіч быў упэўнены, што паспее падрыхтаваць і выдаць некалькі невялікіх кніг. Малюнкі ж сабраныя і раскладзеныя па тэмах, засталося толькі напісаць тэкст. А дакладней — сабраць шматлікія запісы з дзённікаў і нататнікаў.

«...Чаму менавіта дзіця здатна адлюстраваць тое, чаго яно ніколі не бачыла, пра што і не ведала? Можа, таму, што яно — частка чалавечага роду і ў гэтым яго сувязь з велізарным чалавечым калектывам. Дзіцяці дапамагае папярэдняя праца і памяць усяго роду, усіх мінулых пакаленняў?

А можа, дзіця малюе зусім несвядома? Як чалавек з заплюшчанымі вачыма, або? Якія бясконцыя магчымасці ў дзіцячай творчасці?»

Не паспеў.

У тым, што такія кнігі патрэбныя дзецям і настаўнікам, ён не сумняваўся ніколі. На жаль, разабраць запісы, спарадкаваць і скласці з іх кнігу ўжо ніхто не зможа.

Ды і ці патрэбныя цяпер такія кнігі?

Купалы

Каткоў дамовіўся наконт аўтобуса і абвясціў студыйцам, што за тыдзень усе ахвотныя змогуць паехаць на эцюды ў горад Полацк. Хваляванне і радасныя зборы. Дзеці ў адрозненне ад дарослых збіраюцца хутка. А хлопчыкі — хутчэй, чым дзяўчаткі.

Аўтобус пад'ехаў да Палаца піянераў, і сталі загружаць эцюднікі, планшэты, тэчкі, кардонкі, паперу, чамаданы і торбы. Пачаліся заўсёдная барацьба і спрэчкі за лепшыя месцы. Так заўжды: нехта каля вакна хоча сядзець, а нехта наперадзе месца ўпадабаў, побач з кіроўцам. Старэй-

шыя на задняе сядзенне ўладкоўваюцца, а нехта побач з настаўнікам... Разабраліся, супакоіліся, і аўтобус пакаціўся з Мінска. Адразу за горадам неба зрабілася нязвыкла высокім, а далягляд расхінуўся, быццам шторы рассунуліся.

Я добра ведаю дарогу на Полацк. Яна самая звілістая і самая маляўнічая ў Беларусі. Лагойск, Плешчаніцы, Бягомль... Бярэзіну пераехалі, спыніліся, папілі вады з крыніцы. Пабегалі, пакрычалі, вадой халоднай хлапчукі дзяўчынак аблілі, праверылі, ці ўсе пасажыры сабраліся, і зноў паехалі.

У Полацку — Сафійскі сабор над Дзвіной і Спаса-Ефрасіннеўская царква, купал якой тады блакітнай фарбай быў пафарбаваны. Іх дзеці і малявалі.

І Сяргей Пятровіч працаваў побач са сваімі вучнямі. Некалькі дзён з раніцы да вечара па Полацку хадзілі і малявалі мінскія дзеці са сваім настаўнікам.

Алоўкам і пэндзлікам прапорцыі сабораў вымяралі, на паперу пераносілі. Стараліся, каб падобна атрымалася.

Пасля той паездкі, як і прынята ў сапраўдных мастакоў, зрабілі справаздачную выставу ў сваім Палацы піянераў. Хваляваліся. Радаваліся.

Вось пасля выставы ўсё і пачалося. Прыйшлі чыноўнікі, зірнулі — і за галаву схапіліся. На дзіцячых карцінах цэрквы, ды яшчэ з крыжамі. Выставу хутка знялі, на Каткова даносы давай пісаць. Абвінавачванні ў рэлігійнай агітацыі на настаўніка пасыпаліся...

Гэта цяпер такія абвінавачванні смешнымі здаюцца. Гэта цяпер чыноўнікі з Міністэрства адукацыі самі ў царкву ходзяць і са свечкамі стаяць.

А тады, у годзе 1967 ад Нараджэння Хрыстова, давялося камуністу Каткову тлумачальныя ў розныя кабінеты насіць, глупствы выслухоўваць і даводзіць, што памылачка атрымалася, не дагледзеў. Трываў, а што зробіш?

Дзецям, што ў Полацк ездзілі і цэрквы з крыжамі малявалі, Каткоў і слова не сказаў. За выставу тую заахвоціў. Каму пэндзлік, каму альбом, а каму і скрынку фарбаў падараваў.

Саджанцы

Пабудаваў уласны дом у Смаргоўскім завулку...

Не! Не так трэба пачаць гэтую гісторыю.

Кажуць, што кожны мужчына павінен пабудаваць дом, выгадаваць сына і пасадзіць дрэва. Дык вось і дачка, і сын ужо былі. І вялікі дом у 1956 годзе Сяргей Пятровіч будаваць пачаў. Праўда, па сённяшніх мерках, дом той маленькі, але хто тады так далёка ў будучыню зазіраў. Заставалася пасадзіць дрэвы. Гэтым ён і заняўся. Сам абіраў саджанцы, сам капаў ямкі і сам саджаў. Саджанцы абіраў найлепшыя. Дрэвы прыжыліся. Увесну на адной яблыньцы з'явіліся кветкі. Дрэўца маленькае і маленечкіх бела-ружовых кветак усяго некалькі. Але і гэта цешыла гаспадара. Неўзабаве пялёсткі абляцелі, з'явілася завязь і сталі расці яблыкі. Да канца лета на яблыньцы вісела чатыры прыгожыя яблыкі. Дзевяцігадовы сын мастака Сашка хадзіў вакол дрэва і глядзеў на гэтыя недаспелыя яблыкі. І здаваліся яны яму такімі смачнымі, што сліна запаўняла рот, слова мовіць замінала. Ён, вядома ж, адшчыкнуў бы адзін, але бацька забараніў. Хацеў, каб яблык паспеў, сокам наліўся. Хацеў пераканацца, што добрае дрэўца абраў, што не памыліўся...

Але хіба хлапчуку забароніш, хіба пацан можа ўтрымацца ад спакусы прывабнай, што так нахабна вісіць перад вачыма. Саша вырашыў не парушаць бацькоўскі загад-забарону і яблык прывабны не адрываць. Прыцягнуў табурэтку, залез на яе і адкусіў кавалак яблыка.

Не ведаю, салодкі ён быў ці кіслы. Сяргей Пятровіч пабачыў наступным днём той пашкоджаны і сапсаваны яблык. Паказаў свайму сябру, дзіцячаму паэту. Пасмяяліся мужчыны, а на хлопчыка нават і не сварыліся.

Каля дома расце высокая груша, пасаджаная Сяргеем Пятровічам. Увосень цяжкія карычнева-залацістыя плады шумна падаюць у познія звялыя кветкі, у траву, а часам і на першы снег.

Саша цярэбіць ссівелыя вусы і як ні стараецца, а не можа ўспомніць смак таго знакамітага яблыка.

Вялікі сад

У Пятра Каткова, бацькі Сяргея Пятровіча, была вельмі вялікая сям'я — адзінаццаць дзяцей. Калі нараджаўся сын, бацька саджаў яблыню ці грушу, а калі дачка, то сліву або вішню. З часам атрымаўся вялікі фруктовы сад. Шмат дрэў, а каб яны добра раслі, то іх трэба і даглядаць як след: паліваць, абразаць, абкопваць...

Гэта толькі гарадскія думаюць, што яблыкі і вішні на дрэвах самі растуць. Пётр Каткоў наняў аднавяскоўца, каб той дапамагаў яму даглядаць вялікі сад.

Той дапамагаў. Але калі прыйшла ў вёску Скрыпіцына Пензенскай губерні калектывізацыя, то злыя і гультаяватыя зайздроснікі сказалі, што Пётр Каткоў — эксплуататар, а па-простаму — кулак.

Бацьку будучага мастака судзілі і адправілі туды, дзе і павінен знаходзіцца варожы савецкай уладзе элемент, гэта значыць — у вязніцу. Ужо ніхто не памятае, колькі ён там адседзеў-адпрацаваў, пакуль высветлілася, пакуль разабраліся, што судзілі шматдзетнага селяніна дарма. Адпусцілі. Худы і змардаваны «эксплуататар» прыцягнуўся да роднай сястры. Тая жыла пры бальніцы, у Пензе.

Яна ўсцешылася, пасадзіла ледзь жывога брата пры стале, пачала частаваць. Паеў Пётр Каткоў, але пасля турэмнага недаядання памёр ад завароту кішак.

Гэтую сямейную і страшную гісторыю пра свайго дзеда Пятра расказаў мне Саша Каткоў, а яму апавёў бацька. Я перагледзеў амаль усе карціны і малюнкі Сяргея Пятровіча, але нідзе не пабачыў, каб ён усхваляў савецкую ўладу, камуністаў, калектывізацыю...

А вось яблыні, грушы, вішні і слівы вельмі любіў маляваць.

Зайздрасць

Ведаеце, які твор я ўважаю за добры? Такі, пра які хочацца сказаць ці падумаць: «Шкада, што яго зрабіў не я...» У Сяргея Каткова такія карціны ёсць.

Мальберт

Мы разбіралі і парадкавалі са Святланай Катковай падрыхтаваныя да юбілейнай выставы карціны Сяргея Пятровіча. Прыдумлялі назвы, перапісвалі і ўдакладнялі памеры. Давялося адсунуць груваcткі мальберт, які стаяў каля сцяны і замінаў здымаць са стэлажа палотны. Святлана сказала, што гэта стары мальберт — Сяргея Пятровіча.

Я працягваў працаваць, перамерваць палотны, размаўляць. Але гаварыць пачаў крышку спакайней і цішэй, быццам у майстэрні быў яшчэ нехта.

Нябачны, але жывы.

Дзіцячы часопіс

Васіль Вітка працаваў галоўным рэдактарам дзіцячага часопіса «Вясёлка». Ён захацеў палепшыць аздабленне свайго часопіса і запрасіў на пасаду мастацкага рэдактара Сяргея Пятровіча Каткова.

Сяргей Пятровіч мог адмовіцца, спаслацца на занятасць: студыя выяўленчага мастацтва, дом трэба дабудоўваць, свае карціны пісаць, выкладаць у мастацкай вучэльні і гэтак далей, і да таго падобнае. Усе прычыны сапраўдныя, важкія, сур'ёзныя.

Але Катkoў пагадзіўся! З яго прыходам у «Вясёлку» на старонках часопіса пачалі з'яўляцца дзіцячыя малюнкі — жывыя і непасрэдныя.

Не ведаю, цешыла гэта рэдакцыю, радавала? Але тое, што гэта вельмі цешыла дзяцей, чые малюнкі там друкавалі, то гэта — дакладна. Цалкам магчыма, дзеці, якія дасылалі карцінкі з гарадоў і вёсак, і не ведалі, што сваёй славай абавязаныя Сяргею Пятровічу.

Самая шакаладная цукерка

Мастакі, нават калі становяцца барадатымі дзядзькамі і стракаата апранутымі цёткамі, застаюцца ў нечым дзецьмі. Кіраваць такімі складана. Мастакі ўладу над сабой не прымаюць. Вельмі цяжка з імі ладзіць і дамаўляцца. Кожны ўяўляе сябе геніем, а сваю працу ўважае за выключную. І тут не так і важна, што гэта за твор: графічны аркуш з піянерамі ці краявід з гмахамі новабудоўляў.

Партрэт перадавіка вытворчасці, механізатара, ветэрынара, ткачыхі, навукоўца або гэта стэнд з сацыялістычнымі абавязацельствамі і лозунгамі...

Здаецца, усе даўно знаёмыя паміж сабой, усе «браты па зброі» і браты па крыві, усе работнікі аднаго цэха... Але ж і замовы, а галоўнае — грошы, кожны атрымлівае асобна і ў бухгалтарскай ведамасці кожны ставіць свой асабісты подпіс, як і на карціне.

Шмат гадоў Сяргей Пятровіч быў старшынёй Савета мастацка-вытворчага камбіната Саюза мастакоў БССР. Сабачая праца, калі падумаць. Ворагаў нажываеш імгненна. Кожнаму ж не дагодзіш... Але Сяргея Пятровіча абіралі на гэтую адказную пасаду зноў і зноў.

І не адно таму, што многія з тых, хто атрымліваў на камбінаце замовы і выконваў іх, былі вучнямі Каткова. Хоць і гэта сваю ролю адыгрывала: ведалі, давяралі. Думаю, што галоўным і вырашальным было тое, што Каткоў умеў працаваць з дзецьмі. Умеў з імі ладзіць, улічваць і бачыць індывідуальнасць кожнага, умеў кіраваць кагалам вольналюбівых і непаслухмяных.

Ну, а размяркоўваць грошы, гэта як цукеркі дзяліць: заўсёды складана і цяжка, і заўсёды будуць тыя, хто палічыць, што менавіта яму не дадалі, а вось таму — рудому і вушастаму, далі лішнюю або самую шакаладную цукерку.

Ціхім голасам

У 1970 годзе Сяргей Пятровіч атрымаў майстэрню на вуліцы Першамайскай, на самым апошнім паверсе, на дзясятым. Вышэй толькі неба. Майстэрня Каткова мела агульны калідор і сцяну з майстэрняй Віталя Цвірко. Шумлівага, вясёлага і аблашчанага ўладамі жывапісца. Мастакі сябравалі, і Цвірко часта клікаў Каткова на эцюды. У Цвірко была машына і кіроўца. Яны складалі ў багажнік усё неабходнае, выпраўляліся за горад. Знаходзілі прыгожае месца і пісалі.

Віталь Цвірко мастак вельмі добры. Хуткі, смелы, шырокі, з яскравай індывідуальнасцю, з мастацкім нахабствам.

Каткоў спакайнейшы, болей асцярожны і павольны.

Цяпер я часам параўноўваю творы гэтых двух майстроў, якія пісалі адны і тыя самыя краявіды, якія стаялі ўсяго за некалькі крокаў адзін ад аднаго. Работы Каткова мне бліжэй. Ёсць у іх дзіцячае захапленне прыродай, тое захапленне і здзіўленне, якія немагчыма падрабіць, якія не заменяць ні майстэрства, ні эфектнасць, ні смеласць, ні мастакоўскае нахабства.

Я не ведаю, якую малітву пачуе Бог першай, прамоўленую гарматным, важкім басам, ці прамоўленую ціхім шэптам, дзе нават і некаторыя словы гучаць неразборліва?

Пасля эцюдаў, у майстэрні, мастакі часам выпівалі і размаўлялі пра нешта абсалютна нявартае, дробязнае і нязначнае...

За вокнамі стаяла вялікае мінскае неба. Часам на ягоным блакіце з’яўляўся маленькі крыжык ластаўкі.

Саша Кішчанка

Сяргей Пятровіч сябраваў з Яўгенам Красоўскім і Мікалаем Тарасікавым. Але гэтыя мастакі былі яго аднагодкамі, розніца ў некалькі гадоў не лічыцца. І такое сяброўства мне зразумелае. Яно трымаецца на падобных жыццёвых каштоўнасцях, на падобных фактах біяграфіі.

Частым госцем у доме Каткова быў і Аляксандр Кішчанка. Сяргей Пятровіч называў яго Сашам. Хоць і розніца ва ўзросце прыстойная, і погляды на мастацтва розныя, а яны сябравалі. Выпівалі, шмат размаўлялі і не толькі пра мастацтва, смяяліся, а выпіўшы, часам за сабакам па двары бегалі. Каб злавіць, абняць таго цуцыка і прадэманстраваць, як яны яго любяць. Хто мацней і гарачэй! Смешна, але сапраўдныя мастакі, яны — такія, нават у праявах сваіх пачуццяў.

Можа, Сяргей Пятровіч хацеў, каб Саша Кішчанка стаў яго зяцем? Ну, калі не Святлану ўзяў у жонкі, то Зою Літвінаву, якая Каткову як дачка была. А можа, калі глядзеў на маладога і таленавітага мастака, ён сябе згадваў, думаў пра ўласныя планы, якія не спраўдзіліся...

Аляксандр Кішчанка напісаў вялікі партрэт Сяргея Пятровіча. Калі я той партрэт успамінаю, то адразу ж і іншы твор Кішчанкі паўстае перад вачыма — «Партрэт маці».

Падобныя пачуцці рукой мастака вадзілі, калі ён гэтыя партрэты пісаў, вельмі падобныя.

Дамавая кніга

У доме нумар шэсць на Смаргоўскім завулку заўсёды шмат народу жыло. Дзеці, блізкія сваякі, далёкія, сваякі сваякоў, сябры дзяцей, госці, мастакі з сем'ямі і людзі ад мастацтва далёкія... Усім хапала месца.

Калі разгарнуць дамавую кнігу, заведзеную ў 1959 годзе, то ахнеш. Колькасць тых, хто быў прапісаны ў розныя часы ў доме нумар шэсць, здзівіць.

Сяргей Пятровіч не мог адмовіць і амаль усім даваў згоду.

Пташачка вылецела

Ёсць фотаздымак, на якім малады Сяргей Каткоў і яго-ная жонка Таццяна. Плячо да пляча, глядзяць у аб'ектыў. Вельмі сур'ёзныя маладыя муж і жонка.

Дзеці, Святлана і Саша, калі сядзяць пры стале, маўчаць або размаўляюць, спрачаюцца ці нават сварацца... Вельмі падобныя да бацькоў. Гляджу на іх, успамінаю чорна-белую, яшчэ даваенную картку, і разумею, што ў той момант, калі фатограф пстрыкнуў — «птушачка вылецела».

Чорны раяль

Затэлефанавала Святлана Каткова і запрасіла на адкрыццё выставы Сяргея Пятровіча ў гістарычным музеі.

Я пераблытаў час, і мы ўсёй сям'ёй прыйшлі на дзве гадзіны пазней. Дзверы музея зачыненыя, у вестыбюлі вартаўнік у накінутым на плечы вайсковым бушлаце. І жонка, і дачка мяне аблаялі, абвінавацілі ва ўсіх смяротных грахах... Але за колькі дзён мы хадзілі ў прасторнай і светлай зале, той самай, дзе напярэдадні была выстаўленая калекцыя знакамітых слуцкіх паясоў...

У куце стаяў канцэртны раяль. На ім невялікі партрэт Сяргея Пятровіча, які напісала Зоя Літвінава, здаецца, што і свечка была побач з партрэтам. Так, сапраўды, стаяла васковая свечка.

Я здзівіўся, як шмат захавалася твораў і ў якім яны добрым стане. Толькі потым даведаўся, чаго каштавала Святлане падрыхтоўка выставы, колькі часу, нерваў, сродкаў... Гледачоў у той вечар выявілася мала, і я нават узрадаваўся, што прапусціў урачыстае і шумнае адкрыццё. І цяпер нішто не будзе замінаць спакойна хадзіць па зале і глядзець карціны.

Некаторыя творы ўспомніў, бачыў амаль сорак гадоў таму на розных рэспубліканскіх выставах. Іншыя здзіўлена разглядаў, пераходзіў ад аднаго да другога, чытаў подпісы.

Калі сыходзіў з музея, то падумаў, што Сяргею Пятровічу пашанцавала з дачкой. Потым падумаў, што і Святлане пашанцавала з бацькам.

У чорным канцэртным раялі, як у начным спакойным возеры, адлюстроўваўся партрэт Каткова і колькі лямпачак, яны мігцелі, як зоркі. Не, як яскрава-жоўтыя гарлачыкі, якія так любіў маляваць мастак.

Споведзь

Адзін мастак, сівабароды, у гадах, заціскаў каленямі далоні і апавёў такое. Гаварыў і глядзеў у запэцканую фарбай падлогу сваёй майстэрні. Гаварыў ціха, як сабе. Хоць навошта чалавек стане апавядаць нешта сабе самому, калі ён і так гэта ведае.

Дык вось мастак расказаў, як за тыдзень беспрабуднай п’янкі, пасля бяссоннай ночы ногі самі прывялі яго на вуліцу Кірава да Палаца піянераў. Ён не быў там гадоў пятнаццаць. Як паступіў у мастацкую вучэльню, а пасля і інстытут скончыў, але так і не заходзіў да свайго настаўніка. Ногі самі прывялі. Патаптаўся, шапку зняў і пайшоў у студыю. Некалькі дзяцей сядзелі пры мальбертах і малявалі нацюрморт з гіпсавай галавой.

Сяргей Пятровіч яго сустрэў так, быццам яны ўчора развіталіся, так, быццам гэты трыццаціпяцігадовы мужчына на заняткі прыйшоў. Паразмаўлялі да вечара. Віна выпілі тры пляшкі. Потым пехатою дамоў да Сяргея Пятровіча пайшлі. Сыпаў дождж, а яны ішлі і гаманілі-гаманілі... Дакладней, гаварыў той мастак, а Каткоў толькі слухаў. Дайшлі да Смаргоўскага завулка.

Каткоў прывёў свайго былога вучня да сябе. Накарміў, спаць паклаў.

Уначы некалькі разоў уставаў, як да хворага дзіцяці.

А чаго той мастак да Каткова прыходзіў? Ды жыць не хацеў, жонка з сынам сышлі. Ва ўласным таленце расчараваўся. А калі насамрэч, як ён мне сказаў, а сам у падлогу глядзеў і хмыкаў, то заходзіў ён да Сяргея Пятровіча адно, каб развітацца.

Той мастак і цяпер жывы, карціны піша.

Пах фарбы

1971 год. Святлана Каткова з дачкой Зояй на руках падымаецца на дзясяты паверх. Ліфт не заўсёды працуе, вось і даводзіцца пехам. Зоя і хадзіць навучылася ў майстэрні. Тупала паміж палотнамі, планшэтамі, дыхала пахамі алейных фарбаў, лакаў розных, распушчальнікаў... Часам яна спала на вялікім балконе ў вазку, а мама Святлана з хроснай мамай Зояй Літвінавай працавалі.

Потым Зойка маленькая прачыналася і яе кармілі.

Не дзіўна, што і яна сталася мастачкай. Гэта як у цыркавых сем’ях, калі дзеці вырастаюць побач з арэнай, а вакол гімнасты, жанглёры, дрэсіравальнікі, цыркавыя жывёлы, пахі арэны і мільганне яскравых і пярэстых строяў... Ці як дзеці тэатральных акцёраў пачынаюць сваё жыццё за пыльным аксамітам кулісаў.

Кім стане і што будзе рабіць унучка Сяргея Пятровіча Каткова — Зоя Луцэвіч — было прадвызначана. Ды і куды падзецца з такімі генамі?

Папяровы караблік

Сяргей Пятровіч вельмі любіў маляваць караблі, караблікі, лодкі, параходы, буксіры, баржы, байдаркі, плыты... Калі намалявалася панарама ракі, возера, мора, то абавязкова і лодкі там будуць. Што ж гэта за рака, мора, калі лодкі там няма?

Не пытаўся, але ўпэўнены, што з аркуша паперы Сяргей Пятровіч мог хутка змайстраваць не толькі шапку, каб дзіцяці на эцюдах сонца ў галаву не пякло, але і самалёцік з мудрагелістым хвастом, і, вядома ж, караблік...

Стаіць каля ручая настаўнік, а побач вучні-дзеці. Вясна, сонца яскравае свеціць, на дахах ледзяшы зіхацяць, цені на снезе ўльтрамарынавыя, сінія, капяжы сыплюцца... Настаўнік і дзеці глядзяць, як плынь нясе белы папяровы караблік. Вось ён і знік за паваротам, за кустамі.

Цяпер і пра далягляд можна апавесці дзецям, пра тое самае месца, дзе ўсе паралельныя лініі ў адну кропку сыходзяцца...

А маленькі караблік плыве...

Мара

У Сяргея Пятровіча была мара. Ён вельмі хацеў стварыць у Мінску музей дзіцячага малюнка. Ёсць жа такі ў сталіцы Арменіі...

Мне здаецца, што ў ім заўсёды было б весела і бесклапотна. А самае галоўнае, што экспазіцыю можна мяняць хоць штотыдзень. Бо дзеці малююць і малююць, а грошы за сваю творчасць не патрабуюць.

Гонар

Сяргей Пятровіч ганарыўся сваімі настаўнікамі. Асабліва вядомым рускім мастаком Іванам Сілычам Горушкіным-Саракапудавым. Даведаўся я гэта ад вучняў Каткова, якія з гонарам кажуць пра свайго настаўніка — вядомага беларускага мастака Сяргея Пятровіча Каткова.

Беларусь

Каткоў прыехаў у Беларусь маладым чалавекам. Служыў тут у войску. Застаўся. Ажаніўся. Жыў. Працаваў. Тут і пахаваны.

На пытанне «Чаму застаўся»,— у мяне ёсць адказ. Думаю, што Сяргей Пятровіч Каткоў палюбіў Беларусь. Калі нехта мне не верыць, то няхай глядзіць карціны. Усе — ад даваенных да самых апошніх. Там гэта відаць.

І сваіх вучняў-студыйцаў ён ненавязліва, без абрыдлівага пафасу, без прыгожых слоў вучыў любіць Беларусь. Разумеў, што без любові мастацтва не бывае.

Помнік

На краі парку Чалюскінцаў. За дзіцячай чыгункай. На вуліцы Макаёнка знаходзіцца Рэспубліканская школа-інтэрнат для адораных дзяцей. Школа носіць імя Ахрэмчыка...

Раней гэты інкубатар таленавітай моладзі выглядаў эфектна і рэспектабельна, вокны ва ўсю сцяну, шкляныя столі ў майстэрнях, жывыя кветкі і гіпсавыя скульптуры ў калідорах...

Ідэя стварыць гэту школу-інтэрнат прыйшла ў галаву Сяргею Пятровічу Каткову. Ён, магчыма, як ніхто іншы, ведаў, колькі па ўсёй Беларусі — у гарадах, пасёлках, вёсках — таленавітых дзяцей. Ведаў, што многія нават і не мараць стаць мастакамі і музыкамі. Няма ні магчымасці такой, ні сродкаў.

Напісаў Сяргей Пятровіч паперы, выклаў свае меркаванні, пайшоў па кабінетах чыноўніцкіх. Дайшоў да Пятра Машэрава. Патлумачыў, апавёў, пераканаў, што трэба, каб у нашай рэспубліцы такая школа была.

Пабудавалі! Адкрылі ўрачыста! Дзяцей сабралі з усёй Беларусі. А назвалі школу-інтэрнат прозвішчам народнага мастака Беларусі Івана Ахрэмчыка, які і пальцам не варухнуў, каб гэтая школа была, каб дзеці беларускія там вучыліся.

Думаю, што сённяшнія вучні, ды і ўчорашнія выпускнікі, мастакі і музыкі, нават і не ведаюць, што ні Ахрэмчыка, а Сяргея Пятровіча Каткова павінныя шанаваць.

Сумна, але, можа, гэта і праўда, што сціпласць упрыгожвае лепей, чым помнік...

Паралель

У вялікага італьянскага мастака Джота ёсць цыкл фрэсак, якія апавядаюць пра жыццё хрысціянскага Святога Францішка Асізскага. Лепшая з фрэсак тая, на якой немалады прысадзісты манах у цёмным плашчы, вяроўкай

падпяразаны, стаіць пад дрэвамі і вучыць, размаўляе з птушкамі. А сюжэт такі.

Святы Францішак гуляў дзесьці за горадам, пабачыў мноства птушак, якія збіраліся ў чароды, каб ляцець за мора, на радзіму. Птушкі гучна свісталі, шчоўкалі, цвыркалі, спявалі. «Птушкі, сястрыцы мае, калі вы сказалі тое, што хацелі сказаць, то цяпер паслухайце мяне»,— звярнуўся манах да птушак. Птушкі змоўклі, і манах пачаў казаць-прапаведаваць. Святы Францішак любіў усё жывое і ведаў мову птушак, жывёл і раслін. Вялікія і маленькія птушкі слухалі чалавека, слухалі яго ўважліва, выцягнуўшы шыі...

Калі я гляджу чорна-белыя фотаздымкі, кадры кінахронікі, на якіх зняты Сяргей Пятровіч Каткоў са сваімі малымі вучнямі ў студыі выяўленчага мастацтва або на эцюдах, то заўсёды ўспамінаю менавіта гэтую фрэску Джота з Верхняй царквы Сан-Франчэска ў Асізі.

Францішак верыў, што яго словы будуць пачутыя вялікімі і маленькімі птушкамі, а калі яны палятуць, то разнясуць Божае слова па ўсім свеце.

Сяргей Пятровіч разумеў мову дзяцей.

Ды і падобны ён да сярэднявечнага манаха неверагодна.

Зерне

Сыходзячы, мастак пакідае карціны. Калі мастак сапраўдны, то яго творы будуць працягваць жыць, а разам з імі і аўтар будзе працягваць ісці праз час.

Шмат хто пісаў свае карціны і казаў, што піша іх дзеля будучыні. А потым высвятлялася, што ў гэтай будучыні яны і не патрэбныя. Іншыя пра сваю будучыню не клапаціліся, а пісалі і малявалі, бо не маглі не пісаць. Іх карціны вісяць сёння ў музеях.

Ведаю, што будучыню прадбачыць немагчыма.

Але селянін, які кідае ў зямлю зерне, верыць, што яно ўзыдзе.

2011

БУКЕТ

Мініяцюры

Немка

У 1970 годзе я вучыўся ў пятым класе і быў упэўнены, што жыць у Савецкім Саюзе лепей чым дзе. І нават у шостым яшчэ верыў, але веры той крыху паменела. Была ў тыя школьныя гады мода сярод гэпэшных дзяцей ліставацца з аднагодкамі з іншых краін. Дзе мы бралі адрасы, як знаёміліся — не памятаю. Я ліставаўся з дзяўчынкай з польскага партовага горада Гдыня. Мой сябра — з дзяўчынкай з Чэхаславакіі. Фоткі з замежжа прыходзілі ў дзіўных капэртах, адказы ляцелі ў яркіх капэртах «АВІА» па сем капеек за адзін. Старэйшая сястра маёй аднакласніцы Томкі Шаўцовай — Любка ліставалася з дзяўчынкай з ГДР. І вось за месяц да зімовых вакацыяў стала вядома, што тая нямецкая дзяўчына прыязджае да сястры маёй аднакласніцы на дзесяць дзён.

Аднакласніца мая жыла ў суседнім доме, у адным пакоі трохпакаёвай камуналкі, на першым паверсе. Бацькі працавалі на шклозаводзе. За два тыдні да вакацыяў пачаўся неверагодны рух. Дзве сям'і з той камуналкі некуды перасялялі. Прыйшлі будаўнікі і пачалі фарбаваць падлогу і падваконні, паклеілі яркія шпалеры, розныя ва ўсіх пакоях. Адрамантавалі прыбіральню і душавы пакой, пабялілі столь і пафарбавалі пад'езд. Завезлі новыя шафы, вялікую лядоўню, два тэлевізары, кніжкі розныя. Найболей усіх здзівілі

вялізныя бурачковыя дываны ў кветкі і акварыум з рыбкамі. Посуду align="center"> рознага навезлі, пераапранулі ўсю сям'ю ў новае. Раз-пораз з пад'ездам спыняліся легкавікі, і мужчыны ў шэрых паліто хутка заходзілі ў пад'езд.

І дарослыя, і дзеці шукалі нагоду, каб зазірнуць у кватэру Шаўцовых, але не ўсім шанцавала. На дзвярах з'явіўся званок, і не ўсім Шаўцовы адчынялі. Некалькі разоў я прапаноўваў аднакласніцы паднесці партфельчык, яна не адмаўлялася. І толькі за дзень да вакацыяў Томка сказала, што я ёй зусім не падабаюся і сябраваць са мной яна не будзе.

Немка выглядала звычайна. Шэрае паліто, швэдар, шалік, вязаная шапка, акуляры... Немку штодня вазілі ў Гомель: музеі, тэатр, кіно, коўзанка, лыжы (канькі і лыжы прывезлі новыя).

Томка хадзіла па гэпэ важная, не падысці. Немка з'ехала. Мэблю з камуналкі вывезлі, канькі і лыжы забралі, суседзі вярнуліся ў два чысценькія пакоі.

Вуліцы і людзі

Дзядзька Юзік-сталяр вучыў свайго сына Вітальку лічыць... Пальцы няспешна свае загінаў. Напачатку на левай руцэ — пяць. Потым на правай — тры... Пяць на левай, на правай — тры.

Мой аднакласнік Віталька толькі восем і скончыў, а тады — турма. Гэтулькі ж пальцаў было ў Куцапалага Юзіка.

Бэз Элеаноры

Язерская шырока сядзела на лаве, побач са Свіслаччу, побач з будынкам тэлебачання. Яна млела і абмахвалася зыркай спадніцай. Быў спякотны травень 1999 года. Тэлевежа бялела і чырванела, насоўвалася бэзавая хмара, але і сонца пякло. На лаве стаяла пляжная валіза. У валізе сядзеў

белы кот і стомлена каўкаў. Валізу ўпрыгожвалі каляровыя каменьчыкі, кавалачкі люстэрка, ракаўкі. Мы з дачкой прыселі побач. Дачцэ было гады чатыры, і яна дзівілася на белага ката, на яркую разамлелую жанчыну.

Пагаварылі пра нешта малазначнае — тэлевізійнае. Сабраліся сыходзіць. Элеанора падалася да прыступак, перайшла вуліцу, пасля, напрасткі, па траве да вялізнага куста і пачала ламаць бэз. Наламала вялікі букет. Мне зрабілася няёмка ад яе нахабства, але змаўчаў. Элеанора з букетам падышла і сказала: «Валодзя, хіба я не заслужыла?.. Я столькі гадоў гэтаму тэлебачанню аддала».

Пра каменьчыкі і кавалачкі люстэрка на валізе з катом успомніла дачка.

Я згадаў бэз, які яшчэ добра не расцвіў.

Той куст і сёння ў кветках, але ў звялых, іржавых, якія памалу асыпаюцца, абцярушваюцца...

Гена Ха

Гену Хацкевіча ведаў з 1976 года. Апошні раз сустрэліся 22 красавіка 2014-га на адкрыцці выставы ў Музеі сучаснага выяўленчага мастацтва. Было тлумна, раптам пачуў голас Гены: «Сцепаненка, здароў!» Гена падышоў, на ім была чырвоная куртка, паціснуў маю руку. Пабачыў, што я з жонкай, і сказаў: «Сцепаненкі, хадзем да мяне, я торт куплю, пасядзім, пагамонім... Няма тут чаго глядзець, а я вам свае новыя карціны пакажу...» Калі мы сыходзілі, то Гена стаяў побач са сваім палатном і даваў інтэрв'ю.

Сёння пра сваю апошнюю сустрэчу з Генам расказаў і Валера Шкаруба. Ён сустрэўся з Хацкевічам 23 красавіка, на плошчы Якуба Коласа, на адкрыцці наступнай выставы. Гена яму сказаў: «Шкаруба, што ты ўсё восень малюеш... Напішы лепей вясновы сад, у кветках белых...» Валера памаўчаў, а потым дадаў: «Каб Хацкевіч быў жывы, то на прапанову з садам я і забыўся б, а цяпер не магу... Думаю пра той яго белы сад».

Мона

Днямі знаёмы лаяўся, калі расказваў пра спатканне з жанчынай. Казаў, што бачыў сотні яе фотак, відэа, а калі першы раз сустрэліся, то не ведаў, як хутчэй развітацца.

У траўні 1974 года, здаецца, была пятніца, я трапіў з дапамогай шэранькага пасведчання навучэнца мастацкай вучэльні імя Глебава ў Пушкінскі музей. Не давялося стаяць у даўжэзнай вулічнай чарзе. Там паказвалі «Джаконду», карціну, якую бачыў да таго дня толькі ў выглядзе паштовак, чорна-белых і каляровых рэпрадукцый... Мне хапіла часу, пакуль чарга набліжала і падштурхоўвала да невялікага палатна ў цьмяна-бліскучай раме. У мяне добры зрок, і я разгледзеў самы знакаміты партрэт. Гэта было неверагоднае расчараванне, амаль да слёз, але я тады не прызнаўся нікому ў сваім расчараванні...

Тры вуліцы

Яна кароценькая — вуліца Кастрычніцкая. Яна пачынаецца ад плошчы, а заканчваецца возерам. За вадой поле, за ім дрэвы, вёска. Ідзеш Кастрычніцкай ад плошчы — праваруч паркан сталоўкі, жалезная чорная брама, потым чырвонацагляныя гаражы, школьны двор, а за ім аднапавярховая школа. Тады зноў гаражы і возера. Калі быў школьнікам-пачаткоўцам, то Кастрычніцкая здавалася доўгай і шырокай. На ёй стаіць чатырохпавярховік, дзе я жыў. З вокнаў кватэры школу відаць. На вялікім перапынку прыбягаў дамоў перакусіць, пераапрануцца...

І вуліца Першамайская пачынаецца з плошчы. Як ідзеш ёю, то леваруч хабза, далей лазня, кацельня, гаражы, дрывотні, паркан, баракі, дамы-дамы-дамы, а насупраць дамоў школа, потым дзіцячы садок, а потым дом, дзе жыве мама... Першамайская нашмат даўжэйшая за Кастрычніцкую. Так мне здавалася. Прайсці ад возера да канца Першамайскай — сапраўдная вандроўка, на якую можа дзень сысці.

Першамайская ўпіраецца ў вуліцу Лебядоўскага. Яна пачынаецца ад шашы. Калі ёю ісці, то выйдзеш да поля, на ім дрэвы, кусты. Гэта могілкі. Каб не дом на Першамайскай, то са спачывальні можна было б могілкі бачыць.

Сёння ўсе тры вуліцы майго гэпэ падаюцца вельмі кароткімі, асабліва тая, што вядзе да могілак.

Сустрэчы на пахаванні

Выкрышыліся, прапалі, зніклі з майго жыцця... Іх тэксты і фотаздымкі засталіся адно ў старых растрыбушаных часопісах. На зрудзелых старонках газет, якія цяпер не выдаюцца.

У калектыўных зборніках яны маладыя, усмешлівыя і змрочныя, як сапраўдныя паэты. Але іх няма ў інтэрнэце...

Пра некаторых думаў, што яны даўно памерлі, адляцелі хмарамі, сплылі крыгамі... Імёны пазабываў, прозвішчы не мог згадаць. А на пахаванні Барадуліна, яны падыходзілі да мяне, віталіся, паціскалі руку і казалі: «Вось яно як...» Некаторыя фатаграфавалі мяне, фатаграфаваліся са мной, уздыхалі і шапталі ўзбуджана, незнаёмымі галасамі: «А памятаеш, Валодзя?..»

Я вяртаўся з пахавання дамоў і спрабаваў згадваць імёны, прозвішчы. Злаваўся на сябе, але ўсміхаўся.

Мароз і сонца!

Як шпарка ідзе гандаль пляскатымі пляшачкамі гарэлкі, яркімі і звонкімі, як ялінкавыя цацкі. Мужчынская чарга рухаецца хутка, а стомлены грузчык не паспявае прыносіць запаяныя ў цэлафан блокі гарэлкі, празрыстасцю падобныя да кавалкаў лёду... Пляскатыя пляшачкі датыкаюцца адна да адной, як цалуюцца на развітанне. Успомнілася зыркае і выразнае, хоць і напаўзабытае слова — «чакушка».

Мароз і сонца!

Фантомны боль

Гэта ж трэба, прайшло цэлае жыццё і я ўспомніў... Дзед гаварыў: «Якая бульба на калгасным полі, адна ў адну... І жукоў амаль няма!» А мог і так: «А на калгасным полі жыта дык жыта!» І буракі, і морква, і нават кукуруза, па дзедавых словах, на тым калгасным полі радзілі... Мне ж размовы пра калгаснае поле былі малацікавыя. Але, па восені, у сямідзясятым, калі камбайны зжалі ячмень, вядома ж, добры, адбылося вось што. Дзед завёў мяне на тое поле, якое пачыналася за нашым агародам. Прайшлі дажджы, ісці цяжка, бо ногі грузлі ў мяккай і чорнай зямлі. Мы ішлі, ішлі, а потым спыніліся і дзед сказаў: «Уся гэтая зямля, аж да вялікіх елак, аж да самай дарогі — наша».

Потым ён паказаў, дзе стаяла гумно і свіран. Нават рукамі так зрабіў, быццам вялікія дзверы адчыніў. Увайшоў, пачаў расказваць, дзе снапы ляжалі, дзе малацілка конная стаяла. Сыпануў дождж. Я пабег па полі ў хату, а дзед застаўся стаяць пад высокім саламяным дахам гумна, на сваёй зямлі, кепку трымаў у руцэ. А дождж часаў і часаў...

2017

За сустрэчу

Дзедава хата. Стол з ежай. За ім шасцёра мужчын. Тры — з аднага боку, два — насупраць, адзін — у тарцы. Я сяджу на сваім заўсёдным месцы, побач з дзедам. У яго за спінай вакно, але і я магу глянуць, а хто там ідзе? Леваруч ад дзеда сядзіць мой бацька, а ў тарцы стала дзядзька Іван — малодшы бацькаў брат. Баба стаіць пры печы са сваімі чыгункамі. Над сталом цікаюць ходзікі, на адрыўным календары сённяшні 2019 год. Насупраць мяне, дзеда і бацькі — незнаёмыя блакітнавокія маладыя мужчыны. Мне падаецца, што яны глядзяць на мяне ўсмешліва і ласкава, як на дзіцёнка, хоць я ці не ўтрая старэйшы. Ціхенька дакранаюся да бацькавага пляча і з-за дзедавай спіны пытаюся:

— А хто гэта такія?

— Як гэта хто!? Мае браты старэйшыя — Павел і Коля... Іх на вайне пабіла...

— А...

Мяне здзівіла не тое, што мае дзядзькі маладыя, што іх на вайне пабіла, а тое, што Павел у маёй шэрай старой кашулі, а Мікалай — у блакітнай, джынсавай з адарваным гузікам. Думаю, а як гэтыя кашулі з сённяшняга дня аказаліся ў вясковай хаце, якой даўно няма? Разумею — вакол нябожчыкі — іншасвет, але ўсё гэта мяне не палохае, бо яно знаёмае і роднае. Дзед падымае зялёны графін, налівае ў чаркі самагонку і кажа:

— За сустрэчу, хлопцы!

У вакне цвіце бульба, цёплы вецер хістае фіранкі, прыносіць пах скошанай травы і мёду...

Сны

Некалі чытаў, што прысніць можна толькі тое, што насамрэч бачыў у жыцці. Але ў мяне бываюць сны, у якіх бачу абсалютна незнаёмых мужчын і жанчын. Там, у снах, з імі знаёмлюся, размаўляю. Потым праходзіць час, месяц, год ці два, і той сон забываецца, як і не было яго. І раптам, вось як заўчора, еду ў метро. У вагон, на «Усходзе», заскоквае мужчына. Глядзіць на мяне зацікаўлена і крыху спалохана. Пачынае расшпільваць паліто, адно верхні гузік паспеў расшпіліць... А я ведаў, што пад паліто — белы швэдар з чырвонымі аленямі, а пад аленямі — тры тонкія чырвоныя паскі... Так і выявілася. Ён сеў насупраць і ўсё паглядаў на мяне, а я на яго аленяў. А яшчэ я ведаў напэўна, што ў правай кішэні цёмна-сіняга паліто — тры каштаны і маленькі ліхтарык...

Я не даехаў два прыпынкі.

Мужчына запытальна глядзеў мне ўслед.

Горад

Ёсць і ў мяне ў Менску: любімая вуліца, месца, будынак... А яшчэ ёсць любімае дрэва — дуб, побач з дамком 1-га з'езда. Я гляджу на яго ўзімку, калі ён засыпаны снегам, увесну і ўлетку. А найболей ён мне падабаецца позняй восенню, калі толькі на ім і шуміць калянае рудое лісце...

Мне здаецца, што гэта важна, мець такое дрэва. Любімае.

Партрэт і ўзрост

Мне тады было гадоў дзесяць, калі я пабачыў сябе дарослым. Не на пяць, не на дваццаць гадоў старэйшым, а значна болей. У падлеткавым узросце, у юнацтве думаеш пра сябе дарослага, але думкі тыя, як і выявы тыя — расплывістыя, неакрэсленыя, размытыя, але ім верыш. Тады, паміж зімой і вясной шэсцьдзясят восьмага, мой настаўнік папрасіў пасядзець мяне пару гадзін нерухома і напісаў акварэльнымі фарбамі мой партрэт.

Я сяджу на скарбовым крэсле з жоўтай дыхтавай спінкай. У шэрым швэдры з расцягнутым каўняром, у карычневых штанах і кірзавых ботах. Мода такая была ў гэпэ на кірзавыя боты, але яны засталіся ненамаляванымі. Нейкі я на тым партрэце засяроджаны, цельпукаваты, з чырвонымі вуснамі і цёмным чубам, вушы ружовыя, а вочы каштанавыя. Зірнуў я на той партрэт, на чатырох кнопках, і пабачыў сябе дарослым...

Мама той партрэт схавала ў шафу. Ён і сёння там ляжыць, на ніжняй паліцы, па-над ім, на старамодных плечках, вісяць плашчы, паліто, сукенкі... Ляжыць ён пад светлым кардонам.

Гляджу на сябе ў люстэрка і бачу, што пакуль яшчэ не падобны я на сябе дарослага, на таго, раптам пабачанага скрозь малюнак, зроблены празрыстымі фарбамі на шурпатай паперы. Можа, яшчэ не сышоўся сёняшні я з тым,

якога пабачыў тады. Суцяшаюся думкай, што калі выявы супадуць, то і пачну ўважаць сябе за старога, дарослага, як уважаеш за скончаны малюнак.

Снежань 2013

Паліто

Быў у майстэрні мастака. Даўно не бачыліся, шмат размаўлялі. Пілі гарбату са шкляных тонкіх кубкаў. Мастак паказваў карціны.

Рамы на палотнах з гадамі робяцца ўсё лепшыя і лепшыя, а творы горшыя і горшыя. Мяне гэтаеназіранне напалохала, яго і вынес з той светлай майстэрні.

Згадаў кароткае драпавае паліто на ваціне, якое вісела пры дзвярах, на цвіку, у інтэрнацкім пакоі, на вуліцы Сурганава, на другім паверсе... Гэта было ў васьмідзясятым годзе.

Цяпер у майстэрні, на плечках, вісіць скураное паліто з каўняром з выдры. Пад ім новыя цёплыя чаравікі, чорныя, як жукі...

Анёл

Цырульня. Усіх цырульніц ведаю. Яны збегліся да хлопчыка, які прыйшоў з маладой бабуляй. У хлопчыка неверагодныя валасы: доўгія, на плячах ляжаць, кучаравыя, залатыя, як салома жытняя. І цырульніцы, і бабуля пачалі ўмаўляць дзіцё толькі крышку падкараціць валасы, падраўняць. Хлопчык тупнуў і сказаў, што хопіць, што яму надакучыла быць анёлам, што ён хоча быць звычайным, як Сенька з Ромкам, а таму трэба ўсе валасы адрэзаць. Паглядзеў на мяне і сказаў, каб і яго так пастрыглі. Цырульніцы павагаліся, яшчэ трохі паўгаворвалі малога. Эдзіта пачала пстрыкаць нажніцамі. Двойчы чыкнула па кончыках валасоў — нажніцы разваліліся... «Мой «Золінген» — сто дзесяць даляраў...» — разгубілася цырульніца.

Калі я выходзіў, то малога анёла яшчэ стрыглі. На падлогу падалі, як залатыя спружыны, доўгія валасы. Але ўсмешка ў хлопчыка заставалася самаўпэўненай — анёльскай.

Яблык

Дачка доўга прымерваецца, каб падзяліць яблык на тры роўныя часткі. Сабе і бацькам.

Забіраю нож. Рэжу яблык напалам. Палову даю дачцэ, а другую дзялю зноў напалам.

І жонка так робіць. І бацькі, і дзед з бабай так дзялілі яблык.

...Як падлеткі

Сёння бачыў, як немаладыя мужчына і жанчына стаялі ў аўтобусе і трымаліся за рукі. Шчыра, як падлеткі.

Зялёная «сотка» ехала, а потым раптам тарганулася і спынілася...

Мужчына з жанчынай паляцелі, паваліліся на падлогу...

Але працягвалі трымацца за рукі.

Хвалі

Можа, гэта засталося яшчэ з тых часоў, калі быў падлеткам. Калі ў цемры паварочваў круцёлку радыёпрыёмніка, а часам і сам прыёмнік, нацэльваў бліскучы пруток антэны ў розныя бакі, трапляў: то на музыку, то на чужую мову, потым на іншую мову, але зноў чужую... А вось музыка не здавалася чужой, ні джаз, ні песні, ні класіка... Можа, гэта толькі мне радыё падаецца таемным, загадкавым, чароўным...

У радыёстанцый ёсць адлегласці, перашкоды, якія замінаюць. Калі атрымлівалася праз тыя перашкоды, трэскпіск, прабіцца, калі музыка, галасы пачыналі гучаць чыста і зыркa, то я радаваўся... У інтэрнэце вандруеш хутка, адлегласць не адчуваецца зусім.

Дворнік

Наш двор прыбіраюць дворнік Міця і яго жонка Тамара. Міця робіць цяжкую працу, а яго жонка тое, што лягчэй. У Міці ёсць стары сабака. Філя, які ходзіць за гаспадаром і ведае ўсе ягоныя звычкі. Ніколі не бачыў, каб Міця вадзіў свайго сябра на шворцы. Гэта і не патрэбна, бо Філя дробны, ціхамірны і нават не брэша. Усе да Філі прызвычаіліся, як да нечага нязменнага, што ёсць і будзе. А сёння мне сказалі, што на Міцю завялі крымінальную справу, бо яго Філя некага пакусаў... Усе суседзі ўспрымаюць гэтую навіну з усмешкай, бо ўсе ведаюць, што Філя бяззубы... Міця ходзіць сумны, з суворым і рашучым тварам. З такім самым суворым тварам ён толькі што браў у гастраноме пляшку гарэлкі. Нават не ўсміхнуўся, як звычайна.

Кума

Калі быў дома, то да мамы прыйшла кума. Яны сядзелі на канапе, на сцяне — кілім. Карцінка, над якой любяць блогеры смяяцца, і размаўлялі пра тое, што жыць цяпер добра, але здароўя няма... І ўсе, хто стараецца, нават у гэпэ, то жывуць спраўна. Пачалі пералічваць знаёмых, якія памерлі апошнім часам... Мама з 30-га года, кума з 41-га... Гаварылі-гаварылі і сышліся на тым, што ўсё добра, і галоўнае, каб вайны не было... Можна было б і ўсміхнуцца, але я стрымаўся. Потым наша кума сказала, што вайны не будзе, бо ляціць нешта з космаса і ўдарыцца ў Зямлю. Усе загінуць. Мама завойкала, а кума дадала, што загінуць усе і адразу, а таму баяцца няма чаго, спалохацца не паспеем...

Пасля яны пайшлі піць гарбату з зефірам. Пра страшнае болей не размаўлялі.

Ніхто

Побач з аўтобусным прыпынкам п’янтос біў сабаку, якога вёў на белым капронавым шнуры. Біў нагой за тое, што сабака схапіў недаедзены і выкінуты бяляш. Людзі за сабаку заступіліся, п’янтосу надавалі кухталёў і выспяткаў, павалілі. Руды і віславухі сабака спалохаўся, кінуўся ўцякаць, ледзь пад машыну не трапіў. Колы легкавіка праехалі па белым шнуры... Гэта было дзён восем таму.

Учора, у дзіцячым парку, у дзіцяці выпаў з рукі банан, які яно ела.

Маладая маці пачала дзіцё біць па плячах, спіне, па твары і цягнуць за руку. Дзіцё крычала, як рэзанае. Ісці не хацела. Побач праходзілі парачкі з букецікамі кляновага лісця, пенсіянеры, праязджалі маладзёны роварамі. Свяцілі ліхтарыкі. За дзіцё ніхто не заступіўся.

Ліхтарык

Ад мужчыны ў скуранцы моцна пахла віном. Ён стаяў на прыпынку і глядзеў у цемру, чакаў аўтобус. Пад празрыстай сцяной прыпынку сядзела чацвёра: дзве цёткі і два дзядзькі. Побач стаялі торбы з яблыкамі і кветкамі. Мужчына ў скуранцы выцягнуў з кішэні ліхтарык і пачаў свяціць сабе на руку, на красоўкі, на торбы, на расклад, на камель дрэва. Потым пачаў свяціць у твары. Напачатку адной цётцы — блiснулі жалезныя зубы, пасля дзядзьку — ён затуліў вочы рукой, тады наступнай цётцы, якая войкнула і адвярнулася. Калі ж ён зрабіў крок і пасвяціў у твар яе суседу, то бліснула пляшка. А дзядзька падхапіўся і ўрэзаў ліхтарніку па галаве. Ліхтарык выпаў, але не патух. Мужчыну ў скуранцы пасадзілі на лаву пад празрыстую сцяну і запіхнулі ў кішэню ліхтарык.

Пад’ехаў аўтобус. Прыпынак апусцеў. Калі аўтобус ад’язджаў, то мужчына заваліўся набок, а ліхтарык выпаў яму пад ногі, у лісце.

Жанчына з жоўтымі хрызантэмамі і жоўтымі зубамі сказала сяброўцы: «А навошта свяціць было...»

Падарожнае

А запомніўся хлопчык.

Ён сядзеў на лаве побач з цагляным дамком чыгуначніка. Ён паклаў на калені галаву, абхапіў ногі рукамі. Ён глядзеў на імклівы і магутны цягнік, які на момант затуліў нерухомы восеньскі краявід. Хлопчык у балоневай куртачцы, у сініх гумовіках. Ён сядзеў на шэрай лаве, пад рудым дрэвам (здаецца, клён).

Бачыў яго імгненне, але запомніў і пазайздросціў яму...

Грошы

Калі б чырванатвары мужчына трымаў у руках кнігу і хутка (вельмі хутка) перагортваў старонку за старонкай, то наўрад ці пяцёра пасажыраў плацкартнага вагона глядзелі б на яго рукі так бессаромна. Але ў руках была не кніга. Дужыя пальцы хутка-хутка перагіналі буйныя зеленкаватыя банкноты па дзвесце тысяч. Усе пяцёра сачылі аддана. І маладзён, і жанчына за сорак, і пенсіянер з крыжаванкай, і мужчына з другой паліцы... Гаспадар пералічыў грошы, перагнуў, схаваў у кішэнь кашулі, гузік зашпіліў, апрануўся, падхапіў заплечнік і пайшоў да дзвярэй. Цягнік спыніўся ў Пухавічах.

Усім, хто глядзеў, як чырванатвары лічыў грошы, зрабілася ніякавата, быццам іх заспелі за непрыстойным.

Аблокі

У жніўні, штодня: плылі, стаялі, ляцелі, сунуліся — неверагодныя аблокі. Я іх спрабаваў намаляваць, але не атрымлівалася нават наблізіцца да таго, што адбывалася на небе, што бачылі вочы. Некаторыя аблачыны нагадвалі лапікі на злінялай джынсе, некаторыя — кветкі, людзей, фантастычных рыб і птушак, а некаторыя нічога не нагадвалі. Сплывалі, як сны, і нават згадаць, якія яны былі, не магу.

1965 год

У кабінеце дырэктара сярэдняй школы ў Слуцку, на цвічку, вісела форма нямецкага афіцэра і мандаліна. Навошта мандаліна — не ведаю. А вось навошта форма — раскажу. У мундзір эсэсаўца штогод, на Дзень Перамогі, апранаўся настаўнік фізкультуры. У сутарэннях школы, на галінках бярозавых венікаў, распускалася клейкае і яркае лісце. Школа рыхтавалася да свята. Вуліцамі будзе ехаць грузавая машына. На кузаве будзе стаяць шыбеніца. Настаўнік фізкультуры, апрануты ў мундзір афіцэра, будзе накідваць на шыю дзесяцікласніцы, яе рукі звязаныя за спінаю, вяровачную пятлю... Дырэктар школы абавязкова праверыць, ці надзейна прыбілі-прымацавалі да дошак кузава табурэтку. Містэрыя пад умоўнай назвай «Зоя» паўтаралася на вуліцах Слуцка не адзін год. Зоя заўсёды заставалася маладой, а вось кат-афіцэр — старэў.

Другая сярэдняя школа ставіла іншы гераічны спектакль. На кузаве машыны ехала дыхтавая Брэсцкая крэпасць, якая абаранялася і абаранялася....

Але мяне хвалюе мандаліна на цвічку...

Кальварыя

Сцежкаю, на Кальварыйскіх могілках, ішоў чорны кот. Ён трымаў у пашчы шэры аксамітны мяшэчак — крата.

Чорны кот прайшоў побач са мной і пралез праз агароджу да помніка ўсмешліваму Пятру Мікалаевічу Лаўрэцкаму. Там, у высокай траве і здзічэлых кветках, кот і пачаў трыбушыць сваю здабычу. Пётр Мікалаевіч на фотаздымку заўсміхаўся яшчэ весялей.

Цыганскі дождж

Ёсць моманты, калі жанчына робіцца неверагодна прывабнай...

На балконе сохне бялізна. Вялікі цёмна-сіні абрус, белая прасціна, і яшчэ адна колеру жаўтка, а можа, і гэта — вялікі святочны абрус. Палова неба цёмная, а другая — чыстая. Пачынаюць ляцець зіхоткія кроплі дажджу. Вецер хістае бялізну. На балкон выбягае жанчына. Яна хапае бялізну, прыўстае на дыбачкі, выструньваецца, спяшаецца. Сцягвае цёмна-сіні абрус, потым жоўты... Вецер выдзірае з яе рук белую прасціну ў цёмных плямах кропляў, але яна яе ўтрымлівае... Вецер аблеплівае жанчыну вільготнай сляпуча-белай тканінай... Па паўнаватых плячах збягаюць кроплі. Жанчына знікае ў кухні.

Яна сядзіць і ўсміхаецца. На каленях сіняя, белая і жоўтая тканіна, якая ад сонечнага дажджу зрабілася мяккай... У прастакутніку адчыненых дзвярэй стаіць дождж. Такі шчыльны, што здаецца залатым. Ён расчэсвае таполі і каштан, ясень і акацыю... Ён неўзабаве скончыцца.

Лілеі

Учора бачыў у вагоне метро жанчыну сталага веку, якая трымала ў руцэ букет лілеяў. Кветкі вялікія, белыя, як штучныя. Сцябліны доўгія з акуратнымі лісцікамі. І яшчэ быў цяжкі водар, такі шчыльны, што, здавалася, у паўпустым вагоне не стае звычайнага паветра.

Для мяне лілеі пахнуць смерцю, развітаннем з нябожчыкам, задухай і безвыходнасцю...

Можа, праз сваю пахавальную прыгажосць і цяжкі пах гэтыя кветкі так падабаюцца жанчынам сталага веку.

Але і анёла, які з’явіўся да Марыі, заўжды малююць з лілеяй...

Зайздрасць

Чэзлыя пад'ездныя кветкі глядзяць у двор. Там шуміць моцны дождж, палівае вялікія зялёныя дрэвы.

На вуліцы спёка.

Чэзлыя вялікія дрэвы глядзяць на пад'ездныя кветкі, якія палівае жанчына з 81-й кватэры.

А вось кветкі, якія стаяць на балконе, паліваюць і гаспадыня, і дождж.

Голас

Я не бачыў яго, чуў толькі ягоны голас. Бачыла дачка, яна і адчыніла дзверы, калі ён затэлефанаваў.

Дачка і дала яму мой тэлефонны нумар, бо пра суседзяў, якія жылі побач з намі на лесвічнай пляцоўцы сорак гадоў таму, нічога сказаць не магла.

Ён патэлефанаваў. І я пачуў яго голас. Спакойны, далікатны, не вельмі гучны, упэўнены і напружаны адначасова.

Мужчына распытваў пра тых, хто жыў у кватэры нумар 97. Згадваў стагадовую бабульку, у якой настаўніца здымала пакой, пад'езд і кветкі на лесвічных пляцоўках...

Потым я распытаў у дачкі, як выглядаў той мужчына. Дачка сказала — добра, гадоў шэсцьдзясят пяць, ветлівы...

Ён гаварыў і гаварыў, называў прозвішчы суседзяў па пад'ездзе, а найчасцей гучала прозвішча Косаравы.

Не ведаю чаму, не магу зразумець, што падказвае, але мужчына шукае сваё былое каханне...

Нават не верыцца ў такое. Але яго голас...

Такія бываюць і ў кватэрных махляроў-аферыстаў.

Расчараванне

У людзях расчаравацца лёгка, у сабаках цяжка.

На аўтобусным прыпынку, побач з цыркам, бегае худы шэры цуцык. Худы, як лінейка. Ён падыходзіць да людзей, тыцкаецца ў ногі, абнюхвае торбы. Вочы карычневыя, поўныя сабачага гора. І да мяне гэты шэры бадзяга падыходзіў, глядзеў чакальна. Але не было ў мяне ежы, каб даць яму. Учора выйшаў з пад'езда, бачу, круціцца сабака на прыпынку. Зайшоў у краму, купіў каўбасы і — на прыпынак. А цуцык адбег на газон, што побач з цыркам, на траву лёг, галаву на лапы паклаў. Падыходжу, даю яму ежу, а ён і глядзець на мой пачастунак не хоча. Думаю, што, можа, захварэў цуцык, зайшоўся ад голаду.

Пра людзей пачаў я кепска думаць. А потым бачу, што паблізу, на траве, і мяса вэнджанае, і булка, і бутэрброд пакусаны, і каўбасы розных гатункаў...

Карацей, расчараваўся я, але не ў людзях.

Прымерка

Раніцай у ГУМе дзве маладыя жанчыны папрасілі мужчыну, які здаваў штаны, каб ён памераў цёмна-сіні пінжак. Мужчына пагадзіўся, пасмяяўся, але жанчынам падалося, што выглядае гэты пінжак змрачнавата... Прынеслі наступны — шэры. Мужчына памераў і яго. Жанчыны засмуціліся, сказалі, што гэты глядзіцца добра, але занадта сціпла, а хацелася, каб... Мужчына здагадаўся, што купляюць пінжак нябожчыку... Ён так спалохаўся, што збег і забыўся на свае штаны.

Жанчыны паглядзелі на мяне, але я не падыходзіў па камплекцыі...

На вуліцы сонечна, свежа і лёгка дыхаецца...

Вушацкая гісторыя

Жнівень 42-га года. Мястэчка Вушачы. Немец капае ямку. Няспешна, па-нямецку акуратна. Кіцель павесіў на плот. Да немца крыху палахліва наблізіўся Антон Дзярыбка (мянушка ці прозвішча — не ведаю, не спытаў). Немец капае, а Антон яму расказвае, як нацярпеўся ад Саветаў, як за бальшавікамі было кепска. Немец капае, зрэдку глядзіць і ківае. Гаваркі Дзярыбка пачынае расказваць далей, а немец капае ямку. Дзярыбка зусім асмялеў, так падыходзіць, каб не ў спіну немцу гаварыць, а ў твар. Немец вылез з ямкі, паглядзеў на Дзярыбку, паківаў, на рукі пахукаў, рыдлёўку перахапіў і выцяў Антона па галаве. Спіхнуў у ямку, а закопваць не стаў. Надзеў кіцель і пайшоў.

Рэлігійнае

Штогод, у першыя дні траўня, чую мантру беларускую: «Трэба ехаць дамоў — бульбу садзіць!» Едуць лірыкі з фізікамі, мужчыны і жанчыны, бо калі не паехаць — без бульбы застанешся... Едуць у вёскі і на лецішчы. Садзяць... Хоць даўно палічылі і ведаюць, што купіць будзе танней. Але тут справа глыбінная, рэлігійная, тут культ бульбы.

Хоць ведаю беларусаў, якія бульбу не ядуць...

Бэз

Яны сварыліся, як сварацца маладыя ва ўсе часы. Ён застаўся стаяць, а яна пайшла, але напачатку нагой тупнула, а ён галаву апусціў. Яна сыходзіла, не азіралася. Хлопец схамянуўся, агледзеўся і...

У двары, побач з буданом ахоўніка, расце куст. Хлопец хутка адламаў колькі галінаў з цёмнымі гронкамі. Выскачыў ахоўнік з лыжкай у руцэ. Хлопец дагнаў дзяўчыну і стаў перад ёй з букетам. Ахоўнік, сталы пенсіянер, вылаяўся, а потым сказаў: «А няхай бы ішла — каза дурная!»

Плюнуў, апусціў шлагбаум і пайшоў даядаць кашу.

А я падняў адламаную гронку і сабе ўзяў...

На дыктафоне ёсць такая гісторыя

...Мы гулялі ў парку, побач з палацам. Там масткі, возера, альтанкі мармуровыя, лебедзі плавалі, а мы, дзеці, там гулялі. Нас было ці то пяцёра, ці то чацвёра. У нас былі прыгожыя сукенкі. Заўсёды з намі хадзіла дзяўчынка. Ёй было гадоў сем, а з выгляду толькі пяць. Ножкі, як нітачкі, голас ціхі-ціхі, амаль шэпт. У яе быў вялізны жывот, такі, што сукенка трашчала. Яна, гэтая дзяўчынка, была рахіткай. Мы ёй і мянушку далі Рахітка. Аднойчы нехта сказаў, што калі рахітку скінуць у возера, то яна не патоне. Будзе плаваць, як мячык. Мы спіхнулі рахітку з мастка, а яна патанула...

Нас потым дарослыя пабілі. Гэта было побач з Франкфуртам-на-Одэры, улетку 45-га, а ўсе дзеці былі з розных канцэнтрацыйных лагераў...

Запіс, чэрвень 2012

Са мной так бывае...

Едзеш роварам і бачыш вузенькую сцежку, якая бяжыць ад дарогі на пагорак з кустамі. А за пагоркам поле, а далей цёмны лес... Магу і спыніцца, бо ўзнікае жаданне паехаць тою сцежкаю. Хоць і не ведаю, куды яна прывядзе, дзе скончыцца. Пастаю, памару, сам сабе скажу, што калі-небудзь, другім разам, павярну і паеду гэтай дзіўнай сцежкаю... Калі-небудзь, потым... А цяпер мне трэба круціць педалі і ехаць па іншых справах, у грыбы.

А другім разам, за дзень ці год, пабачу тую самую сцежку, а жадання ехаць ёю — няма.

Народныя песні

Сцяпан Антонавіч Ляйчонак

Туманны і цёплы жнівеньскі ранак. Яшчэ й не снедалі. З дрэва пры хаце падалі важкія, пераспелыя, як васковыя, дулі.

З туману выехала на вузкую вуліцу шэрая машына з будкай — «чорны воран». Сабака забрахаў і змоўк. Машына ціха ехала-ехала праз вёску і раптам спынілася. З кабіны выскачыў афіцэр: галіфэ, боты чорныя бліскучыя, фуражка, партупея, наган. Ён пашыбаваў да хаты, спыніўся побач з плотам, кабуру паправіў. Паглядзеў на дрэвы, на сад. Пабачыў гаспадара. Сцяпану Ляйчонку ў жніўні трыццаць сёмага было трыццаць два...

Ён ішоў да афіцэра, а ногі не слухаліся, не йшлі.

— Грушi сматру у вас красівые... Вкусные?

— А, што, дулі... Салодкія, як мёд!

— Можэт, угасціш, хазяін?

Сцяпан Ляйчонак кінуўся да дрэва, пачаў збіраць дулі, абрываць, складаць у вялікі кош.

Афіцэр абраў з дзясятак лепшых, пераклаў у фуражку, адну кусануў, пажаваў і ўсміхнуўся.

— Твая праўда, как мёд.

Шэрая машына паехала вузкай вуліцаю на той канец вёскі. Брахалі сабакі. Калацілася сэрца.

Дзед не мог есці і піць да наступнага дня.

А пераспелыя дулі падалі, падалі, падалі.

Спадчына

Васіль Пятровіч у свой час быў вялікім партыйным начальнікам. Разбіраў скаргі, даносы, ананімкі, дакладныя. Даваў вымовы, выключаў з партыі. Ніколі ад яго і слова прамоўленага па-беларуску не чуў. Казаў падкрэслена парускy, пісаў без памылак. Вельмі пісьменны і адукаваны партыйны функцыянер. Але аднойчы суворы і жорсткі

Пятровіч плакаў. Чытаў на памяць верш і плакаў. Я нават спужаўся, што выпадкова стаў сведкам чалавечай слабасці. А чытаў Пятровіч «Спадчыну». Слёзы паліліся пасля таго, як ён выдыхнуў з сябе: «...паміж сваіх і чужакоў яна мне ласкай матчынай...».

Я і раней ведаў, што гэты верш — большы, чым верш, а Купала большы, чым паэт...

Васіль Пятровіч на мяне зірнуў і папрасіў «освободіть кабінет».

Гісторыя

Чалавек выйшаў з дому, каб набыць паштовую марку. Капэрта з лістом ляжала ў кішэні. У лісце чалавек выказваў нязгоду з тым, як яму налічылі пенсію.

Чалавек выйшаў з дому раніцай і не вярнуўся. Яго ніхто не шукаў...

Адказ пра пералік пенсіі ў бок павелічэння на 7,5 адсоткаў прыйшоў праз дзесяць дзён. Капэрта праляжала ў паштовай скрыні год.

Зачараваны лес

Аднаго разу мы пайшлі з бабай у лес, каб нарэзаць папараці і свінням паслаць. Баба несла вялікую посцілку і серп, а я кіёк дзедаў. Хадзілі «ў берагу» лесу, пад дубамі. Баба папараць рэзала і са мной размаўляла. Прасіла, каб далёка не адыходзіў. А я ў гушчар лез, у сасоннік, што за грабняком цёмным. Тады і пачуў гісторыю пра зачараваны лес.

«У нашым лесе ёсць балота. На тым балоце непралазным востраў вялікі. На востраве лес высокі, сосны і асіны старыя. А там пад соснамі: што грыбоў, што ягад, што звяроў, што птушак. Але ўсе, хто да вострава дайшлі,— дамоў не вярнуліся».— «Што, дарогу дамоў знайсці не могуць?» — пытаў я сямігадовы.

Баба рэзала папараць і складала на посцілку.

Яна апавяла, што на тым востраве людзі сядзяць, ходзяць пад вялікімі дрэвамі, плачуць, а ўспомніць, што ім дамоў трэба, то і не могуць. І дзеці, якія ў лесе згубіліся, і дарослыя — усе чыста на тым востраве ў тым лесе зачараваным.

«Баба, а хто лес зачараваў?»

«Смерць і зачаравала той лес, і дзяцей, і дарослых»,— адказала баба, звязала краі посцілкі і закінула за плечы.

Мы ішлі дамоў праз светлае поле.

Я нёс востры бабін серп, а яна дапамагала сабе дзедавым кійком.

Назіранне

Стары чамадан выглядае і змястоўна, і паэтычна, але ідзеш і набываеш новы.

Слоік

У Менску, на Ленінскім праспекце, у краме «Садавінагародніна» стаяў на паліцы трохлітровы слоік з гуркамі і памідорамі. Аднойчы, у 1975 годзе, мы з сябрамі хацелі тыя гуркі-памідоры купіць на закуску. Але не хапіла капеек дваццаць. У 1976-м мы зноў наважыліся тыя гуркі-памідоры купіць і з’есці, але передумалі, узялі яшчэ дзве пляшкі віна. І ў 1977-м не купілі, усё той жа слоік, бо паленаваліся несці — вялікі і цяжкі, рукі занятыя, а мы падпітыя. У 1978-м, калі я вучыўся ў тэатральна-мастацкім інстытуце, трохлітровы слоік усё яшчэ стаяў на паліцы. Я паказваў яго сябрам-графікам і расказваў, як хацеў яго купіць у 1975-м. У 1980-м слоік яшчэ стаяў... Памідоры нагадвалі ківі, а гуркі — кавалкі гумы балотнага колеру.

А ў мастацтве, не трэба абмаўляць, у тыя гады «застою» не было. А трохлітровы слоік быў, на паліцы стаяў.

Санкі

Здаецца, з 1976 на 1977 год, уначы, кампаніяй будучых жывапісцаў і графікаў мы выйшлі з інтэрната і рушылі на плошчу. Ніколі потым жадання пайсці да ялінкі не ўзнікала...

Вясёлых людзей на заснежаным праспекце хапала. Дарогаю сустрэлі кампанію мужчын і жанчын. Яны ішлі на плошчу, цягнулі за сабой санкі. Мне падалося, што на тых санках, захутанае ў коўдру, спіць дзіця. Выявілася, што пад коўдрай едуць скрыня гарэлкі і рондаль з цёплымі катлетамі. Мы пілі халодную гарэлку з кубкаў з недарэчнымі склізкімі вушкамі-ручкамі, закусвалі катлетамі і смяяліся, штурхалі жанчын у сумёты. І гарэлка, і катлеты былі смачныя. Побач з ялінкаю мы згубілі новых сяброў — кампанію маладых інжынераў з нейкага мінскага НДІ.

Учора ішоў з крамы, нёс хлеб і згадаў тую дзіўную ноч.

Саступі

Вузкая і глыбокая сцежка ў снезе, гурба на два бакі. Я паварочваю ў двор свайго дома. З-за рога выходзіць жанчына. У яе птушыны твар і чорныя круглыя вочы, футра наросхрыст, у правай руцэ доўгія чорныя пальчаткі. Паміж намі крок, і яна кажа: «Саступі!» Праходзіць побач, гляджу ўслед. Яна выходзіць на чорную дарогу, якой імчаць машыны. Але яна на іх не зважае — ідзе. Машыны бібікаюць, кіроўцы лаюцца... Яшчэ імгненне, і жанчына будзе пад коламі...

Але яна перайшла Купалаўскую і рушыла ў парк.

Думаю пра гэты выпадак, пра слова «саступі», прамоўленае сухім, як дзюба птушкі, ротам.

Размова ў музеі

«Паслухай, што ты гэтых рэстаўратараў хваліш?! Каб іх не было, то столькі б месца ў музеях вызвалілася. І цэрквы з касцёламі можна было б наноў параспісваць… Усім нам была б капейчына! Праўда?» — пачуў ад знаёмага жывапісца.

Першы лёд

«Калі я азірнуўся, то снег, лёд і дрэвы белыя на тым беразе возера бачу, а цябе няма. І я тады закрычаў, як звер…» — так апавядаў сябра дзяцінства Валодзька пра той выпадак.

А я ў той час, калі Валодзька крычаў, як звер, быў пад лёдам… І мне здаецца, што голас яго чуў. А можа, мне гэта падаецца… Тое, як канькі па лёдзе цокалі, скрыгаталі — дакладна чуў, памятаю. І бурбалкі запомніў. Я ўвесь быў аблеплены бурбалкамі… Цёмна пад вадой не было, і гукі ўсе чуў, быццам мой сябра побач стаіць… Толькі голас яго ціхі, як у сне, як праз падушку да мяне даходзіць…

Потым я вынырнуў, а Валодзька мне дапамог выкараскацца на лёд.

На возера мы выйшлі першымі. Цёмны лёд зіхацеў, а снег сляпіў вочы. Нагойстраныя канькі рэзалі лёд. Мы імчалі напрасткі да таго берага. Лёд прагінаўся і звінеў… Я трапіў на крыніцу… І праваліўся пад лёд.

Голас помню. Ціхі, як у сне.

Рукапісы

Пра тое, што рэдакцыі рукапісы не вяртаюць, усе чулі. Так было, але цяпер у аўтара застаецца электронная копія.

Рукапісы прыносілі ў трох асобніках, надрукаваныя праз пэўны інтэрвал, з пэўнай колькасцю знакаў у радку.

Рукапісы, каб не згубіліся, укладалі ў тэчку, падпісвалі.

Некаторыя аўтары прыносілі свае творы ў дзіўных тэчках. Чырвоных, скураных, аксамітных... На тых тэчках золатам было адціснута «Дэлегату пленума ЦК камсамола БССР», «Дэлегату Рэспубліканскай партыйнай канферэнцыі» і гэтак далей...

А бывалі тэчкі сціплыя, шэрыя, кардонныя з матузкамі. Надпіс — чорнымі літарамі — «Дело №», «Асабістая справа». Апошнія прыносілі аўтары, якія і працавалі ў адпаведных установах.

Звычайна выклікалі мяне да начальства і давалі такую кардонную тэчку. У ёй рукапіс з бездапаможнымі вершамі ці сцэнар пра шпіёна, прабачце, выведніка, нашага земляка, і тэлефонны нумар.

Добра, што цяпер рукапісы электроннай поштаю перасылаюць. Без матузкоў.

Былая супрацоўніца

У краму зайшла жанчына. Стаіць, азіраецца, выцягнула з кішэні жменю дробязі, пачала пералічваць. Доўга пералічвала.

Я пазнаў жанчыну, хоць алкаголь яе моцна змяніў. Некалі яна працавала на тэлевізіі. Гучна смяялася, хутка рухалася, адказная была супрацоўніца. Гадоў на пяць маладзейшая за мяне. Цяпер яна выглядала кепска. Вельмі... А яшчэ і гэтыя акуляры з пабітым шклом, якія ледзь не зваліліся, ледзь паспела прыціснуць да твару... Падышла да прадавачкі і купіла дзве пляшкі найтаннейшага віна. Зірнула на мяне і галаву апусціла. І я зрабіў выгляд, што яе не пазнаў.

Побач з крамай таптаўся мужчына з цёмным, спітым тварам. Яна адразу ўзяла яго пад руку, як ведала, што я гляджу, але торбу з пляшкамі несці не дала.

Жанчыны-алкагалічкі выклікаюць большую гідлівасць, чым мужчыны, але і шкада іх болей.

Сёння

Ён трымаў цупкі бела-сіні пачак цыгарэт на адлегласці, колькі дазваляла выцягнутая рука. Узіраўся ў чорныя літары. Пасміхнуўся крыху разгублена, а потым прачытаў уголас надпіс: «Курыльшчыкі паміраюць маладымі».

Дзеду восемдзесят чатыры гады, а з папяросамі-цыгарэтамі ён не развітваўся больш за шэсцьдзясят гадоў.

Старэчая ўсмешка была прыязная і ласкавая... Яна мяне і ўразіла.

Кампазіцыя

Жончына бабуля апавядала

Позняй восенню 1943 года прыйшлі ў хату партызаны. Чацвёра, са зброяй. Пабралі не толькі цёплую адзежу, але шаўковы халат, хустку прыгожую летнюю. Яе муж і яго малодшы брат былі на фронце. Потым трапілася партызанам пад рукі Біблія. Яны кніжку падралі, старонкі па хаце параскідалі, пайшлі задаволеныя...

Усе чацвёра за пару гадзінаў узарваліся на міне.

Бабуля апавядала гэтую гісторыю, каб паказаць, што нельга са святыняў здзеквацца.

А мне бачыцца іншая логіка. Каб яны не падарваліся, то з падранай кнігай іх ніхто б не звязаў у адзіную кампазіцыю...

Тастамент

Заўчора патэлефанаваў знаёмы рэжысёр. Расказаў, што за пару дзён кладзецца на цяжкую і складаную аперацыю.

Ведаю, што ён тры гады таму склаў тастамент. Тады я паціснуў плячыма і хмыкнуў. Цяпер пажадаў, каб усё абышлося, уздыхнуў.

У яго ўсё спарадкавана з нейкай педантычнасцю, якая ўсе восем гадоў нашага знаёмства мяне напружвала і палохала.

Можа, ён ведаў наперад пра выпрабаванні?

Галіфэ

Дзеці, старэйшаму адзінаццаць, сядзелі ў сталоўцы, што на плошчы. На вуліцы, пад вокнамі, стаяла колькі цяжкавікоў і дзве вялізныя фуры. Шафёры з фураў палуднавалі, каб ехаць у Ленінград. Раптам з'явіўся дзядзька ў хромавых ботах і галіфэ. На ім быў чорны кіцель, а кепку дзядзька ў руцэ трымаў. Ён папрасіў у касіркі шклянку звычайнай вады. Яго можна было зразумець — прыбіральня ў сталоўцы не працавала. Віталік раптам падхапіўся і пайшоў са сталоўкі на вуліцу. Мы засталіся чакаць украінскіх шафёраў, якія кампот дапівалі, каб этыкеткі са скрыначак з запалкамі памяняць. Мода такая была ў гэпэ. Шафёры падаліся на вуліцу, а падшыванцы следам. Пачалі этыкеткамі мяняцца. Потым і дзядзька ў ботах выйшаў. Азірацца спалохана пачаў. Крычаць. Людзі сабраліся.

У дзядзькі скралі ровар.

І за гадзіну той дзядзька сядзеў на цэментавым ганку сталоўкі, і праз дзве сядзеў. Відаць, думаў, што дзеці пакатаюцца і вернуць яго чорны ровар з парай боханаў хлеба на багажніку.

Катар

У восемдзесят сёмым, на пачатку лета, знаёмы гомельскі мастак набыў танна шыкоўны катар. Мы імчалі тым катарам па сонечнай рацэ Сож. Гупаліся на хвалях. Вецер дзьмуў у твар, задзіраў кашулі. Мастак мружыў вочы і крычаў, што яму пашчасціла з катарам, што яго мара здзейснілася. Што цяпер ён будзе ганяць па рацэ, ладзіць пікнікі. Што сёння ў горадзе можна танна купіць машыну, кватэру, бібліятэку, лецішча ў Клёнках... Што ўсе габрэі ўцякаюць, бо баяцца Чарнобыля, прадаюць маёмасць, і вось ён займеў гэты катар... Мастак шчасліва смяяўся, быццам не верыў сваім словам.

У тыя самыя дні я сустрэў сумную аднакласніцу. Яна з'язджала з бацькамі ў Амерыку. Ехаць Галя не хацела. Але бацькі-дактары настойвалі. Яна сказала, што калі б я прыехаў на тыдзень раней, то аддала б мне колькі дарэвалюцыйных кніжак...

У Гомелі заставалася ейная бабуля Роза, якая адмовілася ехаць, бо хоча ляжаць побач з мужам, яе месца тут.

Певень

Побач з Камароўкай стаяў маладзён. Можа, гадоў сямнаццаць яму, а мо на год болей. Звычайны, невыразны. Пабачыш і забудзеш. Але гэты мяне ўразіў. Ён трымаў у руках, знізу за лапы, згары за спіну, не даваў крылам разгарнуцца, чорна-рудога пеўня, з малінавай каронай-грабеньчыкам. Ён прадаваў таго залатога пеўня. А каб людзі спыняліся, то маладзён сціскаў пеўня. Залатая шыя выцягвалася, грабеньчык калаціўся, певень кукарэкаў. Чыста, гучна, рэзка... Людзі спыняліся. Гэта нечакана — крык пеўня ў горадзе. Мне хацелася падысці і заехаць маладзёну ў пысу. Чаму такое жаданне ўзнікла?

Уначы мне прысніўся той чорна-залаты певень...

Гук летняга вечара

У нядзелю, увечары, пасля дажджу, засвяціла сонца. Вокны адчыненыя, чытаю «Макулатуру» Букоўскага.

А потым гэты мярзотны гук: скрыгат, трэск, удар, шоргат шкла... Быццам варанае яйка і шклянка з лыжачкай упалі на кафляную падлогу. Не першы раз пад вокнамі, на скрыжаванні вуліцы Купалы з праспектам, аварыя. Гэтым разам доўгі легкавік наляцеў на гранітны слупок, звярнуў яго... З машыны выкараскаліся людзі. Жанчына і трое мужчын. Яны стаялі побач з пабітай машынай і спрабавалі прыкурыць, усе разам ад адной запальнічкі...

Ледзі Смерць, на тонкіх абцасах, перадумала, а можа, папярэдзіла...

Шкадаванне

У мастака Мая Данцыга ці не самы вялікі збор альбомаў па мастацтве. Кніжкі займаюць цэлы пакой. Гэта ён апавёў, што ў пяцідзясятыя гады мінулага стагоддзя ў маскоўскіх букіністычных крамах можна было купіць любую кніжку. Тады ж, у тых самых кнігарнях, прадавалася графіка нямецкіх, французскіх, італьянскіх і рускіх мастакоў. На свае вочы Данцыг — студэнт інстытута імя Сурыкава, бачыў афорты Джавані Бацiста Піранэзі, акварэлі Урубеля, Дабужынскага... Ён доўга пералічваў прозвішчы славутых мастакоў і дзівіўся, як танна можна было набыць тую графіку... «Але набыць не мог, бо на ежу не хапала... Цяпер так шкадую... Так шкадую...» — казаў стары мастак і пагладжваў слізкую вокладку альбома.

Кошт

Пераважную большасць кніжак дачытваю да канца. Да назвы выдавецтва, да накладу, да цаны... Дачытаў раніцай і кніжку «Макулатура» Чарльза Букоўскага. Дачытаў да назвы выдавецтва, да спісу выдадзеных кніжак. Наклад не пазначаны, як і кошт.

Загана

Я стаяў на балконе, на сёмым паверсе. А на балконе шостага курылі мужчына і жанчына. Ён ёй нешта казаў, а яна смяялася занадта гучна. На ім белая, у абліпку, саколка і чорныя шорты. Яна ў сіняй сукенцы. У мужчыны непрыгожая лысіна, мне згары добра відаць, а жанчына з цыгарэтай смяецца і лысіны свайго кавалера не бачыць.

У мяне з валасамі поўны парадак, за гэта можна парадавацца.

І тут я зразумеў, што варта зірнуць на чалавека з нязвыклага, з нечаканага месца, адразу бачыш ягоныя заганы.

Род

Апавёў сусед. Калі яму было гадоў адзінаццаць, то памерла ў Краснаполлі цётка Ева. На пахаванне сабраліся ўсе сваякі. Усё было ціхамірна і ўрачыста. Селі пры стале. Мужчыны п'юць гарэлку, жанчыны віно. Потым і мужчыны, і жанчыны пілі і віно, і гарэлку. Потым сварыліся, згадвалі даўнія крыўды і пры гэтым пілі. Потым біліся, потым пілі і зноў біліся, сварыліся, абражалі. На цётку Еву ўсе забыліся.

А што пра яе згадваць. Яна і так добра пажыла. Каб яшчэ год, то дажыла б да васьмідзесяці сямі.

Хлопчыкам мой сусед пабачыў сваякоў, тых, пра якіх толькі чуў, якіх ставілі яму ў прыклад.

Нага

У Каталоніі, паміж Барселонай і Тарагонай, ёсць маленькі гарадок Кама-Руха. Там вялізны пляж, доўгі і светлы, як летні дзень. Уздоўж пляжа, праз дарогу, старыя вілы. Яны за парканамі, за каменнымі і жалезнымі агароджамі. Некаторыя глядзяць на мора выбітымі вокнамі. Мне падабалася хадзіць і разглядаць тыя вілы. Тынкоўка аблупілася, фарба, раней яркая, пааблазіла, сонца, вецер і час сваю справу робяць... Жалезныя брамкі есць іржа, нават керамічныя шыльдачкі з рамантычнымі назвамі тых вілаў патрэскаліся, а кобальт зліняў на блакіт. Вакол будынін старыя дрэвы: кедры, пальмы, платаны з плямістымі камлямі. Я пацікавіўся, хто гаспадары старых, недагледжаных, а некалі шыкоўных будынкаў, якія патанаюць у рудым і вохрыстым лісці? Мне сказалі, што палкоўнікі, адвакаты, суддзі і пракуроры, якія працавалі на генерала Франка.

Аднойчы бачыў, як у двор выйшла сівая бабуля з алюмініевай місай. Паглядзела на мяне і выліла брудную ваду побач, пад сцяну. Доўга зачыняла, ляпала, рыпела і бразгала рассохлымі дзвярыма. У двары гайдаўся дзіравы гамак.

Пры другім доме, вокны за аканіцамі, дзядок сухі і лёгкі, як сасновая трэска, трымаўся за граблі, спрабаваў чысціць дарожку да дзвярэй. Пад кедрам, на здзьмутых колах, побач з занядбаным домам, іржавеў чорны аўтамабіль. Ён нагадваў выкінуты чаравік...

Дзядок-трэска на мяне не глядзеў, а ўпарта і бездапаможна зграбаў лісце, шышкі, іголкі...

Дзе тая Калумбія?

Але Маркес быў тут, у гэтых аблупленых вілах з незашклёнымі вокнамі, у чорным аўтамабілі, які нагадваў ампутаваную нагу. У салёным паветры гарадка, побач з віламі, плаваў фантомны боль.

Кроў

Прыканцы траўня бачыў, як дзядок доўга вылазіў з аўтобуса. Пастаяў, аддыхаўся, агледзеўся і зашоргаў непаслухмянымі нагамі, зацокаў кавенькай. Светлы палатняны пінжак, пакамечаная кепка, штаны з кароткімі калашынамі, акуляры на ўскінутым твары з сівой бародкай...

Калі быў студэнтам, то ніколі не рыхтаваўся да іспытаў па гісторыі мастацтва. Мог пагартаць кніжкі, але толькі каб на карцінкі падзівіцца. Прозвішчы, імёны, даты, тэрміны, назвы, падзеі і шмат іншага трымаліся ў памяці. Я прыйшоў здаваць гісторыю рускага мастацтва. Выцягнуў паперку з пытаннямі, прачытаў — усе ведаю. Але выкладчык у цёмным гарнітуры загадаў сесці і падумаць, падрыхтавацца. Яго акуляры бліснулі злавесна, ён паправіў модны гальштук. Я сеў і зразумеў, што не ведаю НІ-ЧО-ГА... Ні імёнаў, ні назваў, ні датаў, ні тэрмінаў, ні падзей... Спужаўся пустаты. Сядзеў пры стале і глядзеў на белы экран за спінаю выкладчыка. На рукі, пакладзеныя на стальніцу, упала кропля крыві. Я прыціснуў насоўку, закінуў галаву. Не ведаю, колькі я так сядзеў. Потым пачуў сваё прозвішча. Падышоў да стала, сеў і пачаў адказваць.

Калі пытанні да мяне скончыліся, з носа палілася кроў...

Дзядок, які разгублена шоргаў нагамі побач з аўтобусным прыпынкам, быў тым самым выкладчыкам, які прымаў іспыт па гісторыі рускага мастацтва. Прозвішча Петэрсан. Ён і тады, амаль сорак гадоў таму, шоргаў нагамі.

Што тады са мной адбылося, чаму палілася з носа кроў?

Шкло

Я люблю шкло. Можа, таму, што нарадзіўся і вырас побач са шклозаводам. Штодня чуў размовы пра тое, як яго вараць, студзяць, рэжуць, грузяць, вязуць...

Кватэра высока, вокны вялікія, жонка мыць іх баіцца. Вокны мыю я. Дома шмат розных «прымочак» у яркіх пляшках, усе яны для шкла, але я імі амаль не карыстаюся, бо не давяраю. Ведаю, шклу падабаецца вада. А яшчэ яму падабаецца скамечаная газета.

Вільготнае, каламутнае ад вады шкло трэба церці і паліраваць газетай. Найболей мне падабаецца самы апошні момант мыцця вокнаў. Той, калі шкло і газета пачынаюць рыпець, а потым спяваць. Вільгаць знікае, з'яўляецца зіхценне, туманныя плямкі робяцца меншымі, а потым сыходзяць, быццам распускаюцца.

І раптам вакно перастае існаваць. Розумам ведаеш, што шкло ёсць, а зрокам яго не бачыш. Бо няма на ім нават рыскі, кропкі, якія могуць пацвердзіць, што яно стаіць, існуе паміж мной і небам.

Не, ёсць кропка! Бачу! Хапаю скамечаную газету, пачынаю церці, знішчаць. Але кропка адно большае. Разумею, што гэта цёмная кропка на небе, што гэта — птушка.

Дзядзька

Ходзім з жонкай па Камароўцы. Раптам я спыняюся, не магу з месца крануцца. Гляджу і гляджу. На сціплы букет ружовых півоній, якія ён трымае аберуч, на яго пярэста-карычневы пінжак, на акуляры, на кепку знаёмую, шэрую ў дробныя пасачкі, на спакойны выраз твару... Дзядзька з кветкамі так падобны да майго бацькі, што мне падысці захацелася, павітацца, абняць...

Але з месца не мог крануцца...

Водар

Іду побач з Гандлёвым домам «На Нямізе». Людзей шмат, стаяць, спяшаюцца, на месцы топчуцца, марозіва ядуць, гамоняць... Раптам трапляю ў хвалю водару. Яркі, пранізлівы і знаёмы водар, нават хаду прыцішыў, спыніўся на імгненне... Пайшоў, зноў у хвалю трапіў. Папэрадзе мужчына з лысай патыліцай, у светлай тэнісцы. Абмінуў яго, водар зрабіўся шчыльнейшым, ярчэйшым. Жанчына ідзе з часопісам. Яе абышоў, водар не знікае. Маладзён з тэлефонам, да вуха прыціснутым, па-ангельску размаўляе. Крочу побач, прынюхваюся. Водар зусім яркі, намацвальны, здаецца, і дакрануцца да яго можна — даланёю, шчакой. Задумаўся, ледзь на цётку сталага веку не наляцеў. Яна спынілася, хацела насварыцца, але стрымалася. Паставіла да ног валізу, папраўляць узялася. А валіза яе поўная ландышаў.

Ішоў, пра яркі водар успамінаў...

Калі за паўгадзіны вяртаўся, то тая цётка хадзіла з букецікамі паміж столікаў «МакДональдса», прапаноўвала свае ландышы і насцярожана азіралася, ці не ідзе міліцыянер.

Сігналізацыя

Паскардзіўся немалады вартаўнік аўтастаянкі, што сённяшняя ноч выдалася для яго тлумнай і клопатнай, што давялося тройчы прахоплівацца. На старым вялізным каштане, поўным белых кветак, пасярод двара, пасяліўся салавей. Пачынаў спяваць ціхенька, а потым раптам гучна шчоўкаў, свістаў пералівіста і пранізліва, ажно заходзіўся. Аўтамабілі на стаянцы адказвалі на спевы маленькай пташкі выццём сігналізацыі.

На трэці раз вартаўнік не вытрымаў і паспрабаваў прагнаць спевака. Але каштан вялікі, лісце густое, і колькі вартаўнік ні біў па камлі палкай, колькі ні сварыўся і ні кідаў палку, а рады спеваку не даў. Адно палка — ножка ад крэсла, захрасла ў лісці каштана.

Цэнтр горада, двор, салавей…

Я весяліўся, калі слухаў скаргі, але выгляд захоўваў сур’ёзны.

Купала і Лаа-цзы

Слухаў, як чытае верш Купала, і ўвесь час баяўся, што паэт саб’ецца, спатыкнецца…

А ўчора знайшоў такое: «Выдатны прамоўца падаецца заікастым». Гэта напісаў кітаец Лаа-цзы прыкладна 2500 гадоў таму.

27 траўня 2015

ДЗЕЦІ

Падобнае можа адбыцца і сёння, але тады я вучыўся ў сёмым класе. Суботнім вечарам, ужо было позна, у дзверы пагрукалі. На парозе стаяў мой аднакласнік. Ён перапалохана міргаў адным шэрым вокам, бо другое заплыло і не расплюшчвалася. Выглядаў падлетак, хоць і трымаў рукі ў кішэнях, пагана, але пытальна свідраваў мяне відушчым вокам. Увайшоў, прыціснуў палец да вуснаў, а потым шэптам папрасіў зачыніць дзверы. Я двойчы павярнуў ключ у замку, таргануў цяжкія калідорныя дзверы.

Мае бацькі з малодшым братам з’ехалі ў вёску. Дома я застаўся адзін. Сашка пра гэта ведаў і прыбег да мяне хавацца. Ён мог, вядома, пераседзець ноч на гарышчы нашага чатырохпавярховага дома. Пачатак верасня. Там цёпла і суха, але цёмна і страшна. Там сушыцца бялізна, а ў цемры кашулі і сукенкі нагадваюць бязногіх прывідаў.

Яшчэ ён мог бы схавацца ў сутарэннях, але там учора на нізкія, абабітыя бляхай, дзверы начапілі цяжкі замок. Варыянты былі, але ён прыйшоў да мяне, хоць вялікімі сябрамі мы і не лічыліся.

За паўгадзіны мы сядзелі на кухні і елі. Сашка спрытна дзёўб смажаную бульбу правай, а левай рукой прыціскаў да падбітага вока пляшку з халоднай вадой.

У калідорныя дзверы гучна пагрукалі. Сашка спалохаўся, закалаціўся, схаваўся ў прыбіральню, а я пайшоў адчыняць. Хоць і ведаў, але дзеля ўсяго спытаў: «Хто там?» За дзвярыма стаяў бацька майго аднакласніка. Ён быў п’яны

і злосны, як сабака. Адсунуў мяне і ўвайшоў у кватэру. «Сашка ў цябе?» — прасычэў мужчына ў сінім швэдры. Я прыкінуўся дурнем, сказаў, што ноч, што вельмі позна, што Сашка, напэўна, даўно дома. Добра, што ён не здагадаўся зазірнуць на кухню. Там, на стале, стаялі кубкі з малаком, а побач з патэльняй ляжалі два відэльцы. Начны госць вылаяўся, паказаў мне кулак памерам з мячык і гучна ляснуў дзвярыма.

Сашка ціха выйшаў з прыбіральні. Потым я памыў посуд, і мы доўга размаўлялі пра жыццё, лежачы на канапе, у цёмным пакоі. Я ад сцяны, а Сашка з краю. На маё пытанне «А за што цябе так?» — Сашка патлумачыў, што бацька згубіў ці прапіў увесь заробак, а цяпер шалее, лезе на сцяну. Думае, што грошы выцягнуў Сашка, прасіў прызнацца па сваёй ахвоце, а калі не, то давядзецца разбірацца па-іншаму. Сашка яму сказаў, што грошы не браў, што нават не ведаў пра іх. Бацька змусіў сына распрануцца дагала і абшукаў. «Уяўляеш, я не хацеў распранацца, дык ён мяне ўдарыў, гад.

Я стаяў голы, у адных шкарпэтках, як у лазні, а ён крычаў. Не, трываць не буду — уцяку. Паеду ў Чарнігаў, там — цётка, стрыечныя браты. Буду ў Дзясне купацца... А з ім жыць не магу...»

Ужо была трэцяя гадзіна ночы, калі ў дзверы пагрукалі, але ўжо не так моцна, хоць і настойліва. Сашка ўскочыў, сеў на канапе. Грукаць працягвалі. Я пайшоў да дзвярэй, а Сашка схаваўся ў прыбіральню, зашчапіўся.

На паўцёмнай лесвічнай пляцоўцы, аблітыя жоўтым святлом, стаялі Сашкава маці, цётка Ніна, і бацька. Цётка Ніна — худзенькая, бледная і заплаканая ў мужчынскім пінжаку, як у паліто. Вочы яе былі чырвоныя і мокрыя, рот крывіўся. Яна папрасіла прабачэння, а Сашкаў бацька вінавата згадаў чорта. Ён трымаў у пальцах пагаслую цыгарэту і шукаў па кішэнях запалкі. Урэшце ўспомніў, выцягнуў з пінжака на жончыных плячах.

Цётка Ніна спытала, ці не з’яўляўся, ці няма ў мяне яе Сашы, раптам я ведаю дзе ён? Я гучна і бессаромна, як на ўроку, адказаў, што не ведаю і пацёр кулакамі вочы. Цётка Ніна ўздыхнула і паведаміла, што яны ўжо абышлі ўсіх знаёмых, на гарышчы былі, да возера хадзілі, за школай глядзелі, але сына ніхто не бачыў…

А потым яна папрасіла перадаць Сашку, калі раптам яго пабачу, што грошы знайшліся. Тут і Сашкаў бацька цяжка ўздыхнуў, зноў згадаў чорта, падкурыў пагаслую цыгарэту. Ён ужо працверазеў. Папрасіў, каб я прынёс халоднай вады. Я прынёс. Ён прагна выпіў, паглядзеў на свае чаравікі, сказаў, што сам не памятае, як схаваў грошы ў старую ватоўку ў калідоры, а пасля жонка знайшла. Цётка Ніна знізала плячыма, як ад холаду, апусціла вочы…

Атрымлівалася, што ён дарма пабіў сына. Але і Сашка малайчына, пачаў яму пярэчыць, вось і давялося пакараць. Ён яшчэ нешта мармытаў сабе пад нос, але я не пачуў, бо не прыслухоўваўся…

Пакуль я паварочваў ключ, гасіў святло, Сашка выйшаў з прыбіральні і на кухні піў ваду з крана. Ён піў так доўга і прагна, што я пачаў смяяцца. І ён смяяўся, але ціха. Мы стаялі на кухні і доўга нервова рагаталі.

«Бачыш, бачыш, яны знайшлі грошы… Ён сам схаваў, а мне пысу разбіў… Як быццам я вінаваты, што ён сам не памятае, куды схаваў, а тады на мяне зваліў… Але я ўсё адно паеду, пайшлі яны!..» — казаў Сашка, калі пералазіў праз мяне да сцяны.

Дамоў вяртацца ён не захацеў, а я і не моцна яго ўгаворваў. Удвух — весялей.

За чвэрць гадзіны, калі неба за вакном зрабілася шэрым, а зоркі зыркімі, Сашка на маё пытанне не адказаў. Ён спаў. Я зірнуў на ягоны твар, на цёмны фінгал, прыпухлую шчаку, і адвярнуўся.

Але заснуць я не мог. Заміналі Сашкавы шкарпэткі, кінутыя побач з канапай. Шкарпэткі смярдзелі. Я выцягнуў

руку, узяў іх, каб адкінуць далей. Са шкарпэткі нешта вывалілася. Я сеў на канапу і доўга глядзеў на грошы. Грошай было шмат.

Я нічога не сказаў аднакласніку раніцай, калі ён апранаўся, калі таропка нацягваў шкарпэткі. Я падняўся, калі ён сышоў.

А што тут скажаш?

2013

АЛЕНІ

Падлеткі, прымусова распранутыя да трусоў і шкарпэтак, нагадваюць маладых аленяў. Наструненых, цёмнавокіх, танканогіх, палахлівых, велікаротых і неразумных, з цёмнымі капытамі.

Шкарпэткі тады маглі быць якія заўгодна, а вось трусы — не! Найлепшымі і сапраўднымі лічыліся трусы чорныя, кароткія, а калі яны з лампасамі, то ты — герой. З лампасамі, як потым высветлілася, меў трусы толькі адзін мой аднакласнік — Алік Барадаўка. Трусы тыя, набытыя ў «Спорттаварах», яму аддаў старэйшы брат — Віталік, бо яму яны былі цесныя. У мяне старэйшага брата не было, таму насіў трусы чорныя, звычайныя. Чаму тады было так, адкуль такая мода, хто прынёс-прывёз? Не скажу, бо не ведаю.

На дошцы вісела палітычная карта свету — рознакаляровая і стракатая, з вялікай ружовай плямай СССР. Але што на яе глядзець? Прайшоў дождж. Хмары сплылі. Засвяціла высокае і яснае травеньскае сонца. Па-над белай школьнай прыбіральняй выгнулася вясёлка. Яна была такая шырокая і яркая, што хацелася глядзець толькі на яе. Можна яшчэ на ногі настаўніцы ў празрыстых капронавых панчохах дзівіцца, але яна села так, што ног не відаць...

А вось слухаць пра колькасць насельніцтва ў далёкіх краінах і адказваць на пытанні не хацелася. Вясёлку першым заўважыў Алік Барадаўка. Ён сядзеў пад вялікім вакном, і з раніцы глядзеў не на дошку з задачамі, практыкаваннямі, не на аднакласніц, а на вуліцу. Ён нерваваўся і ўвесь час папраўляў каўнер кашулі, быццам той муляў.

Я сядзеў за яго спінай. Спрабаваў чытаць, а калі насоўваў на кніжку сшытак, то бачыў Алікаву патыліцу, худую шыю і вузкія плечы.

На вуліцы было цяплей, чым у класе. Ад школьнай прыбіральні, пабеленай вапнай, моцна патыхала хлоркай. Ні водар мокрага маладога лісця, ні пах асфальту і травы не маглі перамагчы цяжкі смурод хлоркі. А самае галоўнае — нішто не здольна сапсаваць прыўзняты настрой ад хуткага заканчэння восьмага класа. Ні для тых, хто збіраўся ісці ў дзявяты, ні для тых, хто вырашыў паспрабаваць паступіць у тэхнікум ці вучэльню. Усе, як свята, чакалі лета.

Школьным дваром праехаў брудна-шэры, як пластылінавы, міліцэйскі «ўазік» з закратаваным заднім вакенцам. У смурод хлоркі ўблытаўся бензінавы дух. Праз чвэрць гадзіны ў клас увайшоў дырэктар. Вучні ахвотна падхапіліся. Дырэктар ні з настаўніцай, ні з вучнямі не павітаўся. Яго твар быў напружаны і незадаволены. Праз колькі хвілін шаснаццаць падлеткаў — вучні 8 «Б» — пацягнуліся, пад ягоным пільным і насцярожаным позіркам у канец калідора, у актавую залу. Там днямі пафарбавалі ў арэхавы колер падлогу. Пах фарбы прыемна казытаў горла. Дырэктар перачакаў, пакуль апошні падлетак увойдзе ў памяшканне, зірнуў на пусты калідор і ўздыхнуў...

У вялікай зале, пасля паўцёмнага калідора, нязвыкла светла. Пры стале два міліцыянеры, як падалося, з нявыспанымі, а таму злоснымі тварамі, і ўсмешлівы незнаёмы мужчына ў белым пакамечаным халаце. На рукаве халата рудыя, ружовыя і зялёныя плямкі. Дырэктар прычыніў дзверы, павярнуў доўгі ключ, схаваў у кішэню пінжака, а сам так і застаўся стаяць пры дзвярах, рукі за спінаю. Хлопцы тоўпіліся, пераглядаліся, штурхаліся, але маўчалі. Падэшвы прыклейваліся да бліскучай падлогі, і калі нехта пераступаў з нагі на нагу, то чулася гучнае чпоканне. Найлепей чпокалі падэшвы кедаў.

Не памятаю, хто загадаў распранацца да трусоў, але здаецца, што незнаёмец у халаце. Бо потым ён і саколкі

прапанаваў зняць. Падлеткі нервова пасмейваліся, але няспешна распраналіся. Вопратку пакідалі-паскладвалі па падваконні і на невысокую сцэну. Шкадавалі, што не з алгебры, а з геаграфіі прыгналі нас сюды. Шэрая сцяна, свежапафарбаваная падлога, сляпучыя плямы сонечнага святла, цені ваконных рам, як краты, і падлеткі ў чорных трусах і шкарпэтках.

Палахлівыя, наструненыя, як загнаныя ў загарадку маладыя алені... Калі распрануліся, то маладзейшы міліцыянер загадаў усім павярнуцца тварам да сцэны, узняць рукі. Павярнуліся. Рукі ўзнялі і стаім, як на фізкультуры. Загрукацелі цяжкія табурэткі. Гэта міліцыянеры падхапіліся і абступілі Аліка Барадаўку. Падлетка падвялі да вакна і пачалі разглядаць чырвоныя драпіны і сінякі на яго баках, спіне, шыі. Мужчына ў белым халаце таксама падняўся са свайго месца. Ён скрывіў рот, неяк задаволена хмыкнуў міліцыянерам. Дзеля ўсяго дзеля тыцнуў указальным пальцам Аліку ў рэбры, крануў чырвоную драпіну. «Свежыя... Падобна да таго»,— усцешана сказаў мужчына ў халаце. Барадаўка пачырванеў так, што драпіна на шыі зрабілася нябачнай. А праз хвіліну пачаў палатнець, і каб міліцыянеры не падхапілі, згубіў бы прытомнасць, абсеў бы на падлогу...

Яму загадалі апрануцца. Дырэктар стаяў пры дзвярах, разгублена мружыўся, а потым ніяк не мог патрапіць ключом у замок. Аднакласніка вывелі з актавай залы і звезлі на пластылінавай машыне. Дырэктар тады гучна адно слова сказаў: «Даскакаўся!» На вялікім перапынку толькі і размоў пра Аліка Барадаўку і яго чырвоныя драпіны. Зразумела, што ўсе размовы круціліся вакол таго самага згвалтавання.

Кацьку згвалцілі ў нядзелю. Яна вярталася з калектарнай станцыі кароткай дарогай, берагам возера-копанкі. Было тое, паводле слоў Кацькі, позна, каля адзінаццатай, амаль ноччу... Такая цемра, што супрацьлеглага берага не відаць, а таму возера здаецца вялікім. Выскачылі з кустоў

вербалозу два хлопцы, павалілі, а хто такія, свае ці незнаёмцы, яна агледзецца не паспела. Ударылі, спадніцу на галаву задралі, рукі закруцілі. Яна вырывалася, але так і не здолела. Цёмна там, за возерам, ні месяца на небе, ні ліхтара на слупе... Чырвоныя лямпы толькі на комінах заводскіх гарэлі, каб самалёты не разбіваліся...

У міліцыю Кацька прыйшла ў панядзелак. Маці пасля апоўдня прывяла, каб дачка заяву напісала ды гвалтаўнікоў міліцыянеры злавілі... Кацька прыйшла з сынам — трохгадовым Вадзікам. Маломy, пакуль дарослыя разбіраліся ў сваіх справах, далі пагуляцца гумовы дручок і кайданкі, а што яны яшчэ могуць даць — там жа не дзіцячы садок, цацак не трымаюць...

Барадаўку забралі, а ягоны партфель застаўся. Мяне класная папрасіла, каб занёс Алікаў партфель яму дамоў. На вуліцы я залез у руды партфель і выцягнуў яшчэ не моцна зашмальцаваную калоду карт. Вырашыў, што калі аднакласніка выпусцяць, то і вярну, а калі не выпусцяць, то сам буду гуляць і казаць, што Барадаўка даў мне свае карты на памяць. Спадзяванняў, што Барадаўку не пасадзяць у калонію ні ў мяне, ні ў аднакласнікаў не было. А адкуль ім быць? Драпіны свежыя, чырвоныя, рыхтык ад Кацьчыных кіпцюроў.

Мне хацелася каму-небудзь пахваліцца картамі, але ў двары хлопцаў не бачылася. Я прысеў на лаву пад акацыяй, паставіў два партфелі, пачаў картаваць карты, як гэта рабіў Алік, ажно пакуль яны не разляцеліся, не рассыпаліся. Цікава, а хто другі гвалтаўнік? Па ўсім атрымлівалася, што міліцыянеры і другога хутка знойдуць.

Вуліцаю праехаў пластылінавы «ўазік» з закратаваным заднім акенцам. Яшчэ вісеў блакітны дымок над асфальтам, не паспеў растаць, а я разгубіўся. Моцна разгубіўся. Каб курыў, то абавязкова б чыркануў запалкай і зацягнуўся. Але я тады яшчэ не курыў. Хуценька схаваў у кішэню карты. Кацька казала, што яе згвалцілі ўначы, аб адзінаццатай,

у нядзелю... А аб адзінаццатай мы з Алікам Барадаўкам сядзелі на гэтай самай лаве і гаварылі пра дзевак. Не пра нашых аднакласніц, а пра дарослых, якія школу скончылі. Потым пайшлі на плошчу, каб на тых дзевак паглядзець, вярнуліся ў двор, яшчэ пагаварылі і разышліся, бо заўтра ў школу. Я не мог зразумець, як мой аднакласнік змог быць са мной і за возерам. Як?

І што мне цяпер рабіць? Ісці ў міліцыю і сказаць, што Алік не вінаваты? Адкуль жа тады шнары і сінякі, чаму ён спалатнеў, як той нябожчык? Я вагаўся, не ведаў, што рабіць. Усё блыталася... А можа, гэта мы ў суботу сядзелі на лаве, а тады пайшлі да плошчы? Але ў суботу ліў дождж і я глядзеў тэлевізар...

Ахоплены сумненнямі, я падаўся да суседняга дома, да Алікавых бацькоў, каб паведаміць, што іхні сын невінаваты, што дарэмна яго схапілі і са школы звезлі. У камуналцы, на другім паверсе, пахла варанай капустай, а на пліце гучна смажылася марская рыба. Алікаў бацька моўчкі прыняў партфель. Сказаў, што ведае, дзе цяпер яго Алік. Пацікавіўся, а ці ёсць у партфелі дзённік, і куды я збіраюся паступаць пасля восьмага. Пачуў мой адказ і крыва пасміхнуўся. Пасля Алікаў бацька выслухаў пра нядзельны вечар, лаву пад акацыяй, плошчу... Падазрона паглядзеў у вочы, а затым прыціснуў палец да маіх вуснаў і спытаў, ці не расказаў я гэта яшчэ каму? Пахваліў і папрасіў, каб я пакуль нікому ні слова... А яго Алік няхай пасядзіць, яму будзе добрая навука, а то зусім не слухаецца, вучыцца не хоча, а толькі глядзіць, дзе, што скрасці... Я паабяцаў маўчаць. У калідор выйшла Алікава маці. Ейны твар быў заплаканы і сумны. Яна чамусьці пагладзіла мяне па плячы і сказала, што яе Алік харошы хлопчык, а тады рыба затрашчала і яна заспяшалася да пліты.

За пяць дзён Алік Барадаўка вярнуўся, а яго старэйшага брата Віталіка арыштавалі, і другога хлопца ўзялі. Кацька аднога з гвалтаўнікоў пазнала, а калі Віталіка пабачыла,

то здзівілася, хмыкнула яму ў твар і пальцам каля скроні пакруціла.

Алік з тыдзень ні з кім не размаўляў. Сядзеў і ў вакно глядзеў, пазногці кусаў. Перажываў за старэйшага брата. Потым, пасля ўрокаў, мы пайшлі купацца. Вада была цёплая. Алік распрануўся. На ім новыя, крыху велікаватыя, трусы з чырвонымі лампасамі. Выдатныя спартовыя трусы, бліскучыя. Ён заўважыў, з якой зайздрасцю я на іх гляджу, і засмяяўся. Можа, першы раз за шмат дзён.

Ён сказаў, што пакуль быў у міліцыі, то ўвесь час маўчаў. Яго нават рот змушалі разяваць, каб упэўніцца, што язык не адкусіў. Ні пра старэйшага брата, ні пра бацьку гаварыць не хацеў. Скінуў новыя трусы, каб не мачыць, і пабег берагам возера, плыткай вадою, як алень... А пасля паплыў. Над вадой толькі галава на худой шыі...

АФІЦЫЯНТ

Ян спаў на правым баку. Калені ўпіраліся ў сцяну, правая рука пад шчакой, левая, са сціснутым кулаком, на прасціне. Махровая прасціна абгортвала цела, як вільготную гліняную скульптуру. Бацька паглядзеў на сына і прычыніў дзверы. Пайшоў снедаць. Ён намазаў белы хлеб маслам, паклаў тонкі скрылік сыру, адкусіў, запіў кавай з малаком і падумаў пра сына афіцыянта.

Калі паснедаў, то пайшоў прайсціся. Гадзіну гуляў па парку, назіраў за жанчынай з каратканогім сабачанём, за цяжарнай жанчынай у цёмных акулярах, якой было нязручна на мулкай лаве пад каштанам, за маладой жанчынай у бліскучых чырвоных шортах, якая прабегла побач і пакінула водар, які яго ўсхваляваў, але пра які ён хутка забыўся, бо думаў пра свайго дваццацігадовага сына, што працаваў афіцыянтам.

Ян спаў на жываце, абдымаў падушку, быццам плыў і трымаўся за яе. Прасціна спаўзла на падлогу. Нага ляжала на назе, вопратка — на спінцы крэсла, старыя разбітыя красоўкі — пад крэслам. Побач з красоўкамі ляжаў пачак цыгарэт. Бацька падумаў і паклаў цыгарэты на крэсла, на пакамечаную майку, а красоўкі вынес у калідор. Дзверы ў пакой сына не прычыніў.

Наліў чайнік, паставіў на пліту. Чайнік свістаў, а сын не ўставаў.

— Адзінаццатая гадзіна трыццаць хвілін,— гучна, пастаўленым голасам радыйнага дыктара сказаў бацька.— Прачынайся, сын, нам трэба пагаварыць пра тое, што ты

будзеш рабіць, пра тваю будучыню. Калі ты думаеш, што і далей будзеш працаваць афіцыянтам, то я, сын, кажу шчыра — супраць. Мне не падабаецца, што ты курыш, прыходзіш позна ўначы, выпіваеш, не зарабляеш грошы сваім розумам, што ты — звычайная абслуга, што ты — афіцыянт. Вакол цябе п'яныя гультаі і такія самыя жанчыны. Ты чуеш? Мне робіцца сорамна, калі думаю, як табе загадваюць памяняць попельніцу і прынесці шклянку вады, адкаркаваць пляшку, падаць цукар, хлеб, соль, піва, прыбраць брудны посуд з рэшткамі ежы... Мне брыдка, што цябе не паважаюць і абзываюць афіцыянтам...

Магчыма, бацька і не гаварыў бы далей з тым самым імпэтам і абурэннем, сваім акцёрскім грудным голасам, каб Ян не падняўся і не сеў. Але сын падняўся і сядзеў. Некаторы час глядзеў у падлогу, цёр вочы, збіраў у памяці зруйнаваны сон.

Бацька працягваў свой маналог пра абслугу, вышэйшую адукацыю, інтэлект, грошы, розум, храм, веру, гультаёў, бездухоўнасць грамадства, сеціва, час, які сыходзіць і не вяртаецца, здароўе, якое можа не вытрымаць здзекаў, пра алкаголь і нікацін, якія разбураюць мозг...

— Ты мяне чуеш?

Ян падняўся, пераступіў прасціну і басанож пайшоў у прыбіральню, а бацька ўсё гаварыў. Паўтараў гучныя словы, то ціха, амаль інтымна, то з пафасам і драматызмам.

Ян выйшаў з прыбіральні, перайшоў у лазенку, пстрыкнуў замочкам. Зашаргацела штора, зашумела вада, потым пачулася плёханне і вуркатанне... Так вуркочуць галубы і раздзімаюцца, робяцца круглымі з маленькімі галоўкамі, якія ўпрыгожваюць вогненныя вочкі. Сын прамываў горла, чысціў зубы.

Калі ён ружовы, паголены і ўскудлачаны выйшаў з лазенкі, то знайшоў у шафе чыстую футболку, узяў цыгарэты з крэсла, з джынсаў — запальнічку і пайшоў на балкон. Свяціла сонца. Ян курыў і глядзеў у двор: кранаў, пагладжваў

мочку вуха, дзівіўся на сонца, зеляніну, на featureразнакаляровыя машыны. Расціснуў недапалак. Бацька стаяў з кішэннай Бібліяй, у акулярах. Кніжку трымаў разгорнутай на адлегласці выцягнутай рукі. Карцінна стаяў, як на сцэне, як перад мікрафонам у студыі. Быццам рыхтаваўся агучыць фрагмент фільма, зрабіць чарговы дубль. Ян прайшоў побач, абдаў цяжкім пахам тытуню, не прыпыніўся.

Ён сядзеў на кухні, тонка намазваў маслам і джэмам белы хлеб, выкладаў лусты на вялікую талерку. Акуратна, як кветку. У кубку набіраў колер ад двух пакецікаў кіпень. Ян паклаў нож, аблізаў вялікі палец, на ім блішчала ружовая кропля малінавага джэму.

Бацька стаў у дзвярах з кніжкай у руцэ, з акулярамі на самым кончыку носа. Ён сказаў пранікнёна і ціха, што збіраецца прачытаць прыпавесць пра вінаград і парабкаў. Ян паглядзеў на бацьку і пачаў нажом размешваць цукар. Сказаў, што слухаць пра парабкаў і вінаград не хоча, бо баліць галава.

— Дзе мае новыя чорныя чаравікі? Дзе мая белая кашуля? — рэзка спытаў бацька і апусціў кнігу.

— У кавярні... Табе шкада? Прынясу, не хвалюйся.

— Я цябе кармлю, ты не спытаў дазволу і ўзяў мае чаравікі, кашулю. Хіба яны твае?

— Можна падумаць, што яны табе патрэбныя. Прынясу.

— Ты пакуль ні капейкі ў дом не прынёс. Ты трэці месяц ходзіш у кавярні. Навошта ты туды ходзіш?

— Я табе сказаў — прынясу.

— Ты жывеш адным днём, як сапраўдная жывёла... — Бацька хацеў яшчэ дадаць.

Але Ян ускочыў, кубак абярнуўся, кіпень разліўся, пацёк на падлогу, а талерка з хлебам не паляцела — засталася стаяць на стале. Ян хутка апранаўся.

— Ідзі і не прыходзь. Падумай над сваім жыццём. Але дзверы майго дома будуць зачынены. Я так вырашыў. Гэта мая кватэра. Твайго тут — нуль, нічога. Табе ёсць куды

пайсці. Ты думаеш яна ўсцешыцца? Апрача мяне ты нікому не трэба. Гэта яна цябе такім выхавала... Ты яшчэ будзеш прасіць у мяне прабачэння. Прыбяжыш,— пастаўленым голасам прамовіў мужчына. Хацеў дадаць, што ўсё ў жыцці паўтараецца, хацеў распавесці пра сына, які бадзяўся па свеце, але вярнуўся да роднага бацькі. Не да маці, а да бацькі. Але не паспеў.

Грымнулі дзверы. У кватэры стала ціха.

Мужчына ўзяў у прыбіральні швабру і пачаў выціраць падлогу. Потым накрыў бутэрброды другой талеркай і паставіў у лядоўню. Выкінуў пакецікі, спаласнуў кубак, выцер стол і выйшаў з кухні на балкон. Ён пабачыў сына, які нетаропка шыбаваў у бок аўтобуснага прыпынку, курыў і прыціскаў да вуха мабільнік.

Ян прыйшоў на працу. Кухар зірнуў на яго і здзівіўся, бо было рана, да пачатку працы болей за гадзіну.

— Афіцыян, ты есці будзеш? — Немалады хударлявы кухар прыдумаў мянушку, якая аб’ядноўвала імя і прафесію ў адно слова, вельмі гэтым ганарыўся. Ян зусім не крыўдаваў на кухара, які па гадах Яну, як бацька, а таму гэта падабалася.

— Дзякуй, толькі няшмат.

— Мужчына ў тваім узросце павінен есці, як леў. Каву, гарбату, малако, сок — возьмеш сам. Калі мне было як табе, то я мог з’есці, не паверыш, вялікую патэльню смажанай бульбы і выпіць літр малака. Што, не верыш? Я і сам не веру, але мог...

Ян смачна паеў. Пакурыў. Пераапрануўся. Цяпер на ім была белая кашуля, чорныя штаны, чорныя чаравікі і цёмны фартух. У кішэні фартуха нататнік, аловак, насоўка і жуйка. На кішэні бэйдж. На бэйджы надпіс: «Афіцыянт. Ян». Два словы.

Праца пачалася. Дзевяць столікаў на вуліцы, дзевяць у памяшканні. На вуліцы працавалі Іра са Святланай, а ў памяшканні — Ян і Ліза. Сёння пятніца, добрае надвор’е,

бальшыні наведвальнікаў хацелася сядзець пад парасонамі, на паветры.

Кухар і яго памагаты працавалі хутка.

А восьмай прыйшла Эма. Яна заняла свой столік побач з вакном. Паклала акуляры, пачак тонкіх цыгарэт, мабільнік і бліскучую запальнічку. Ян павітаўся. Эма зірнула на яго і адказала. Яна была ў светлай кофтачцы і шаўковай ружовай сукенцы. На нагах белыя чаравічкі без абцасаў. Яна замовіла чылійскае віно, смажаную рыбу, на гарнір зялёную фасолю, моркву і салату, зялёную гарбату...

— Як справы, Ян?

— Нармальна,— адказаў малады афіцыянт, калі адкаркоўваў пляшку і ліў цёмнае віно ў пукаты бакал.

— Дзякуй.— Эма дакранулася да яго рукі. Віно перастала ліцца.

Жанчына пакруціла бакал. Удыхнула ягоны водар, зрабіла глыток і ўдзячна, так падалося, паглядзела на Яна. Афіцыянт усміхнуўся. Эма — сталая кліентка. Яна прыходзіць колькі разоў на тыдзень. Сябруе з гаспадаром. Прыводзіць сваіх знаёмых. Жанчына займаецца турызмам, праз вуліцу яе кантора з сіняй рэкламай у выглядзе хвалі-воблака і залатога самалёціка. Але сёння жанчына адна. Ян ведаў, што Эме трыццаць пяць, бо ўвесну яна тут адзначала дзень нараджэння. Ведаў, што яе дачка вучыцца за мяжой, ведаў што Эма свабодная. Ведаў, што ён ёй падабаецца.

Яна заўсёды з яго пасмейваецца і пакідае на чай. З ім Эма ніколі не сварылася, а з афіцыянткамі здаралася.

А палове на дзявятую Эма паклікала Яна і папрасіла замяніць попельніцу. Ён падышоў, замяніў. Жанчына паказала пальцам, каб ён нахіліўся, каб сказаць на вуха. Ян нахіліўся. Эма ўздыхнула ў вуха, дакранулася да мочкі вільготнымі вуснамі, а потым хутка і моцна ўкусіла. Ян тарганууўся, ускрыкнуў ад нечаканасці, вылаяўся, але хутчэй ад крыўды, чым болю... З перакуленай пляшкі лілося цёмнае віно на сукенку, на ногі, на абрус. Эма ўсміхалася.

— Які ж ты неасцярожны... І навошта крычаць, не разумею. Я прывезла гэтую сукенку з Галандыі, а ты яе сапсаваў... Сёння толькі другі раз апранула...

Афіцыянт разгубіўся, пачырванеў. Ён выціраў жаночыя ногі сурвэткай, выціраў белыя чаравічкі без абцасаў. Рукі Эмы ляжалі на плячах афіцыянта. Потым яна замовіла машыну. Разлічылася і з'ехала. За ёй заўсёды прыязджала адна і тая самая машына.

Афіцыянтка Ліза паспачувала Яну. І кухар з памагатым паспачувалі. А гаспадар кавярні раззлаваўся. Калі праца скончылася, Ян пераапрануўся, памыў рукі і твар, выпіў філіжанку кавы, выкурыў цыгарэту і пайшоў дамоў. Дарогаю зайшоў да знаёмага, пасядзелі, выпілі віна, паглядзелі камедыю, паразмаўлялі пра грошы. Пра сённяшняе здарэнне Ян не расказаў. Дамоў ісці не хацелася, і ён крыху пагуляў на аўтаматах. Напачатку шанцавала, потым прайграў, зноў крыху выйграў, а тады прайграў усё і адчуў звыклую спустошанасць.

Прыйшоў дамоў. Бацька не хацеў адчыняць дзверы, але адчыніў. Збіраўся нешта сказаць, але стрымаўся. Ян распрануўся, лёг, накрыўся, павярнуўся тварам да сцяны і адразу заснуў. Яму сніліся аўтаматы, Эма, зялёная фасоля, белыя чаравічкі, чырвонае чылійскае віно, попельніца і белая кашуля на плечыках... Вуха амаль не балела...

Яго пабудзіў бацькаў голас: «Адзінаццатая гадзіна трыццаць хвілін... Прачынайся, сын, нам трэба пагаварыць пра тое, што ты будзеш рабіць, пра тваю будучыню. Калі ты думаеш, што...»

2013

МАЛЬКІ

Гадзіннік

Гэты ўспамін выглядае нейкім архаічным, амаль стагадовым, але гэта ўсё было са мной.

Мяне, малога, раз на месяц, выпраўлялі пасвіць кароў. Я за імі бегаў, пугай ляскаў, пераймаў, не пускаў у шкоду і гэтак далей. Статак трэ было прыгнаць у вёску а дзявятай гадзіне, а гадзінніка ў мяне не было. І дзед навучыў мераць крокамі ўласны цень. Ён казаў: «Калі будзе твой цень пяць крокаў, дык і гані кароў дамоў, а калі чатыры, то няхай яшчэ ходзяць». Вось такі ў мяне быў гадзіннік. Адно кепска, што працаваў ён толькі тады, калі свяціла сонца.

Калі ў мяне на руцэ з’явіўся ўласны гадзіннік, то кароў у вёсцы не стала...

Маляўка

Бывае, зойдзеш у раку, і стаіш нерухома. Глядзіш у чыстую ваду на слупкі каламуці, на паўпразрыстых малькоў, якія тыцкаюцца ледзь чутна ў белыя ногі. Хуткія цені на пяску разглядаеш, ці мігатлівы бляск дробненькіх рыбак поглядам ловіш, ці вывучаеш зялёную травінку, якая трапечацца, выгінаецца, але застаецца прыкутай да свайго месца. Потым пачынаеш спрабаваць злавіць хоць адну паўпразрыстую рыбінку. Апускаеш далоні, складаеш іх і чакаеш. Робіш гэта так, быццам у гэтым дзеянні вялікі сэнс. Урэшце малькі з’яўляюцца з ніадкуль, спыняюцца па-над далонямі. Раз! Падымаеш далоні поўныя вады, а рыбінкі няма...

І яшчэ колькі спроб. Пачынаеш злавацца на малькоў, на сябе няўмеку, на аблачыну, што схавала сонца і зрабіла нябачнымі малюсенькіх рыбак. А тады зловіш і нясеш хутчэй на бераг. Вада цячэ з рук, між пальцаў цячэ...

«Злавіў рыбку, глядзі!» — прамаўляеш незнаёмым голасам і пачынаеш спяшацца.

Бацька падымецца з травы, падыдзе. Пабачыць, што ў ракаўцы далоняў няма вады, а рыбінка, меншая за семку, ляжыць нерухома. І папросіць, каб ты занёс яе, каб вярнуў у раку. Ідзеш. Апускаеш і сочыш. Плынь сцягвае, змывае, забірае рыбінку з далоні. Вось яна варухнулася, перакулілася, выраўнялася, і рака панесла яе па-над пяском, каменьчыкамі і травой...

Успамін ні пра што... Пра нейкіх малькоў, нават пра таго адзінага — злоўленага. Але памяць яго захоўвае, быццам ён каштоўны і важны. А якая ў ім важнасць, якая каштоўнасць? Гэтага, як ні намагайся, а так ніколі і не зразумееш... Раз-пораз гэты кароценькі ўспамін будзе ўзнікаць з ніадкуль і тыцкацца, як тыя маляўкі. А сэрца пачне сціскацца.

Песня

Мой бацька спяваў кепска. Але на добрым падпітку мог прагаварыць два куплеты з песні на словы Ніла Гілевіча «Вы шуміце, бярозы...». Бо такі ж гасцінец з бярозамі вёў ад лесу праз поле да нашай вёскі. Праўда, дарога ішла побач, а на месцы таго самага панскага гасцінца была толькі сцежка, якой мы з ім любілі хадзіць. Старыя бярозы шумелі. Пад імі, у траве, па восені трапляліся баравікі і падбярозавікі. Бацька іх збіраў у кепку і шчасліва ўсміхаўся кожнаму грыбу.

Ён глядзеў на грыбы і мармытаў: «Вы шуміце, шуміце нада мною, бярозы...»

Учора я пазнаёміўся з Эдуардам Ханком. Мы сядзелі ў буфеце філармоніі і пазіравалі фатографу. Пра знакамітую песню не размаўлялі.

Дзед

Дзеду ішоў дзевяноста другі. Ад хаты ён далёка не адыходзіў. То ў двары трэскі зграбе, то замяце, то паляжыць трохі на сваім ложку побач з печчу, то дроў прынясе. Мы з бацькам падаліся ў лес, хоць вяскоўцы казалі, што грыбоў няма. Абышлі ўсе свае месцы, але грыбоў не было. Можа, з паўдзясятка прынеслі на дне кошыка.

Дзед паглядзеў і скрушна сказаў: «Каб я мог да лесу дайсці, дык набраў бы... Але ж не дайду...» Мы з бацькам крыху пакрыўдзіліся і сабраліся пачаць расказваць, дзе шукалі баравікі. Дзед узяў кіёк, паклікаў мяне за сабой. Завёў на агарод, на мяжу, дзе раслі слівы і куст ляшчыны. Там развёў кійком траву. Пад маладой слівай сядзела чатыры ладныя баравікі.

Баба

Я палуднаваў. Баба глядзела на мяне. «А я вось прачнуся, бывае, ляжу і думаю, што і таго хачу і гэтага... А нагатую, лыжку з’ем і сяджу... Думаю, а навошта я ўсё гэта рабіла... А ты мяне старую не слухай, закусвай!»

Прыгажуня

«У гэтай жыццё не склалася... І ў гэтай развалілася... А гэтая бландзінка выглядае сёння, як старая... А Каця мінулай восенню памерла...— Указальны палец павольна сунуўся па слізкім чорна-белым фотаздымку і спыніўся.— Але ў іх, ува ўсіх, ёсць дзеці».

Пра любоў

У чужым лесе мне і грыбы збіраць нецікава. Ходзіш, глядзіш вакол і нічога не ведаеш. Нават калі і трапляюцца баравікі, то вялікай радасці няма. Іншая справа — хадзіць па сваім лесе, дзе кожнае дрэва ведаеш, кожная лагчынка

і сцежка — сяброўкі. Нават пні — старыя знаёмыя. І за кожным месцам — свая гісторыя. Тут гадзюка з-пад босых ног слізганула пад куст. Тут вавёрку-дурніцу шапкай да сасны прыціснуў. Гэтае месца бацька паказаў, а вось тое, за канавай, сам знайшоў гадоў пяцьдзясят назад. І штораз тут мяне парачка баравікоў чакае... А за гэтым пагоркам сачылі з дзедам за сівагракам. Вы хоць ведаеце такую птушку?

Я разумею людзей, якія адпачываць ездзяць у адно і тое самае месца... З году ў год. І там ім цікава і добра. Так добра, як мне ў сваім лесе ці на сваёй рэчцы, дзе кожную закабаліну ведаю, кожную купку чаратовую, кожны гарлачык і лілею. І не толькі тое, што ў вадзе, але і берагі ўсе знаёмыя. Вось два дні таму пабачыў мёртвую варону. Ляжала ў аеры і смярдзела, а сёння адно жменька чорных пёраў. А праз пару дзён і іх не будзе. Знікнуць і следу не пакінуць... А я пра тую варону буду памятаць, колькі буду ўздоўж рэчкі хадзіць. Нават калі плыць стану ў сваёй надзіманцы, дык пра варону згадаю.

Так доўга па лесе і каля рэчкі хадзіў, вам невядомых, каб адно сказаць, як і чаму люблю свой Менск.

Размова

Аднойчы, у доўгі восеньскі дождж, калі ў лес не пойдзеш, сядзелі з бацькам у дзедавай хаце і палілі грубку. Я еў яблыкі і курыў у грубку. Бацька расказаў, як у 50-я гады абклалі падаткамі дрэвы: яблыні, грушы. Суседзі пачалі высякаць сады, каб падаткі не плаціць, а дзед, наадварот, пасадзіў пяць яблыняў. І сваякі, і суседзі казалі дзеду, што гэта — глупства, калі яшчэ тыя яблыкі будуць, а грошы давядзецца плаціць і плаціць. Дзед маўчаў, адмахваўся, не стрымаўся і сказаў, што садзіць і даглядаць яблыні — глупствам не можа быць. Думалі пра дзеда, што ён здурнеў, нораў паказвае, бо ўсім насуперак робіць.

«Вось ты ясі штрыфель... Смачны?! Гэта з той самай яблыні, што твой дзед тады пасадзіў...» — сказаў бацька і пайшоў у сенцы, паглядзець на неба.

Яму, як дзіцяці, хацелася ў грыбы. Але дождж ліў і ліў.

Кветкі

Сёння ішоў веснавым праспектам. Людзі насустрач, побач, за мной, папераддзе, вакол. Ідуць, стаяць, чакаюць, размаўляюць, едуць...

...хусткі розныя, пальчаткі, шалікі, сукенкі, кофты, чаравікі, каралі, цукеркі, парфума — дарыў маме.

І ні разу, ніколі, за ўсё жыццё — не прынёс ёй кветак...

Аднойчы прыехаў дамоў узімку, а яна курыцу замерзлую з балкона прынесла, каб згатаваць. Стаіць побач з рукамыйнікам, задумалася. Курыца тая вісіць уніз галавой, мама яе за лапы трымае, а лапы тыя з кіпцямі з яе рук тырчаць. Я кажу: «Ма, курыныя лапы, як кветкі!» — «Скажаш, якія ж гэта кветкі... Адрэжу і выкіну»,— адказала мама, а на жоўтыя лапы паглядзела, як на кветкі.

Слова

Па маім гэпэ ездзілі гадоў пяцьдзясят таму вельмі каларытныя дзядзькі — Віктар і Юзік. Ездзілі яны коньмі, з вясны да позняй восені. Коні былі запрэжаныя ў калёсы. На тых калёсах стаялі скрыні з розным багаццем: свістулькі, батарэйкі, маленькія лямпачкі для ліхтарыкаў, кручкі на рыбалку, грабеньчыкі, сшыткі, алоўкі, накрыўкі на слоікі і гэтак далей. Усю гэтую драбязу можна было памяняць на старыя анучы.

Звалі Віктара з Юзікам — *каравачнікамі*, бо збіралі яны карэлае рыззё.

У аднаго каравачніка конь быў чорны, а дуга чырвоная. У другога конь белы, а дуга блакітная. Такімі самымі коле-

рамі былі пафарбаваныя і скрыні з таварам. У каго якім, не памятаю, бо быў я тады малым.

Бег па лесвіцы дамоў і крычаў: «Каравачнік, каравачнік, чуеш, мама!»

А мама пытала: «Юзік ці Віктар?»

Карась

Ішоў дождж, і каравачнік Юзік сядзеў на калёсах, на скрыні. Конь, калёсы і Юзік у чорным цыратовым капелюшы і цёмным брызентавым плашчы хаваліся пад каштанам. Віцька Руды, мой аднакласнік, прыбег да сваёй бабы Евы, нешта ёй сказаў, а калі выходзіў, то зняў з цвіка ў калідоры камуналкі бабіну куфайку. З ёй прыбег да Юзіка і памяняў на дванаццаць маленькіх кручкоў. Не на «заглотышы», бо іх у Юзіка тым разам не было, але на крышку большыя. Яшчэ бабінай куфайкі хапіла і на чырвонага цукровага пеўніка на палачцы. Кручкі Віцька атрымаў загорнутымі ў крафтавую паперу. Адзін адразу закалоў пад каўнер кашулі, астатнія схаваў у кішэню. Віцька быў шчаслівы, хоць і змок трохі, пакуль праводзіў абмен. Я зайздросціў аднакласніку, бо пеўніка ён смактаў доўга. Кручкі Віцька згубіў на будоўлі. Калі прыйшоў дамоў, то баба Ева плакала па сваёй куфайцы. Бацька насварыўся на сына і добра надраў вушы.

Куфайку вярнуць не атрымалася, бо Юзік даўно з’ехаў.

Але той адзіны кручок, які Віцька закалоў у каўнер, выявіўся шчаслівым. За некалькі дзён на Гаўнянцы Віцька злавіў на яго здаравеннага карася. Прыкладна такога, як ягоная кепка.

Было гэта прыканцы траўня, у 1967 годзе.

Мова

Ішлі з жонкай у мастацкі музей праз пераход, які побач з ГУМам. Там бывае музыкі розныя граюць, жабракі жабруюць, жанчыны букеты чэзлыя прапануюць купіць любімым.

Карацей, ведаеце, бачылі, чулі...

Але сёння там стаяў мужчына і гучна паўтараў: «Каму паслугі рэпетытара англійскай мовы! Рэпетытара! Рэпетытара англійскай мовы!»

Толік Казёл

Шмат разоў чытаў-чуў, што нехта, недзе, школьны настаўнік, бухгалтар, доктар, інжынер, прафесар, пастух авечак — ведае на памяць усяго «Яўгена Анегіна». Ведае, і лёгка можа прачытаць з любога месца. Чытаў, чуў, але на свае вочы такога чалавека не бачыў.

А вось салдат Толік Казёл мог прачытаць «Новую зямлю» Якуба Коласа, а следам «Курган» і «Бандароўну». Мы з Толікам у адной роце служылі. Голас у яго быў глухаваты, месцамі ён збіваўся, прасіў дазволу вады глынуць ці перакурыць, а потым чытаў далей. Калі які салдат выходзіў з казармы ў прыбіральню і бачыў нас у калідоры, «на тумбачцы», то на момант прыпыняўся, слухаў, чухаў бок ці спіну і сыходзіў.

Ноч. Масква. Толік Казёл чытае і чытае «Новую зямлю».

О, як бы я хацеў спачатку
Дарогу жыцця па парадку
Прайсці яшчэ раз, азірнуцца,
Сабраць з дарог каменні тыя,
Што губяць сілы маладыя,—
К вясне б маёй хацеў вярнуцца...

Чорны колер

Двойчы ў войску давялося пісаць на чорных жалобных стужках. Раз белай фарбай, а другі — залатой... Я прыбіваў тую стужку на доўгім стале маленькімі цвічкамі, а потым выводзіў пэндзлікам акуратныя літары. Курыў і пісаў. Хлопцаў, якія загінулі на пажарах, я не ведаў.

Дзённік

На чыстай палове дзедавай хаты, пад вакном, месціўся чорны куфар. Ён быў цяжкі, не падняць, не скрануць. У ім — бабіна багацце: сувоі белага ды шэрага льнянога палатна, спадніцы, кашулі, ручнікі розныя, фіранкі белаблакітныя, як сакавіцкі снег, хусткі, новая сіняя кофта, хвартухі... А збоку, у маленькай загарадцы,— клубкі ды шпулькі нітак, іголкі, шыла, напарсткі, зашчапкі і вялікі клубок рознакаляровых матузоў. Яшчэ там былі лекі — у скрыначках і бутэлечках, яны стаялі асобна.

Самым цікавым, але гэта я сёння разумею, у тым куфры быў адваротны бок цяжкога века. Там жоўтыя дошкі пакрывала павута надпісаў, зробленых звычайным алоўкам, хімічным, сінім, а дзе-нідзе — вугалем. Гэта — дзедаў дзённік. Усе тыя кароткія надпісы з датамі тычыліся жыцця. «Апарос. Кнур. Злучка. Ацёл. Пасеяў жыта. Пасадзілі бульбу. Паганялі бульбу. Зжалі жыта. Купіў парася. Прадаў парасят. Пасадзіў дзве яблыні: наліў і штрыфель...» Запісы тыя вяліся з сорак шостага года па семдзесят восьмы.

«Слухай, дзед, вось табе сшытак...» — прапанаваў і даў дзеду альбомчык на маляванне. «Сшытак можа згубіцца і не знойдзеш. Скрасці яго можна... А бабін куфар як стаяў, так і будзе стаяць. Хто яго возьме?» — Дзед паклаў руку на чорнае века.

Шкадую, што не перапісаў, не перамаляваў, не сфатаграфаў усе тыя надпісы, якія накладаліся адзін на адзін, змяняліся, а некаторыя і прападалі, выцертыя дзедавай рукой...

Сюжэт

Прагульваюся побач з Музеем Янкі Купалы...

Позна, толькі адно вакно гарыць. Там вартаўнік. Мне цікава пра яго думаць. Уяўляць, як ён там сядзіць, ці з пакоя ў пакой пойдзе, ці на другі паверх... Кніжку можа ўзяць і пагартаць, тую, што сам Купала ў руках трымаў, на крэсле старым пасядзець. А яшчэ, і гэта мне прыемна ўяўляць і прыдумляць, як вартаўнік піша ў вялікім сшытку, крыху высалапіўшы язык. А піша ён розныя гісторыі пра беларускіх пісьменнікаў, якія яму расказваюць прывіды. Павінны ж у музеі быць прывіды нашых пісьменнікаў. Яны прыходзяць да Янкі Купалы і да яго жонкі пагаварыць... Прыходзяць з вуліцы, у дзверы ціха грукаюць.

Аднойчы абяцаўся зайсці Валера Маракоў. Вартаўнік пачуў нядужы грукат, дзверы адчыніў, а там зладзеі. Самыя сапраўдныя. Забілі яны вартаўніка. А раніцай побач з музеем стаялі міліцэйскія машыны... Музей у той дзень не працаваў. Сшытак агульны, старонкі густа спісаныя рукой вартаўніка, трапіў у «Нашу Ніву», дзе і быў часткова надрукаваны...

Вось пра гэта, бывае, і думаю, калі гуляю вечарамі ў парку, калі гляджу на адно жоўтае музейнае вакно, праваруч ад дзвярэй.

Запіс

Ішоў праз адліжны парк. Падумаў, што зіма апускаецца на зямлю, а вясна падымаецца ад зямлі... Далей пра гэта думаць не захацеў, бо заўважыў лыжнікаў. Але гэта выявіліся аматары скандынаўскай хадзьбы.

Вясна

На беразе Свіслачы сусед з унукам спрабуюць карміць качак.

«Не трэба ім наш хлеб...» — кажа сусед.

«А чаму?»
«Вясна...» — Мужчына адварочваецца, каб закурыць.
Хлопчык працягвае крышыць батон.

Будзённае

Сёння раніцай ледзь здолеў увайсці ў метро на «Кастрычніцкай» — так цяжка паварочваліся шкляныя дзверы. Купляю жэтон, гляджу, дзядок, сухі, як трэска, штурхае дзверы, прыціскаецца да іх, а яны не паварочваюцца. Вярнуўся, дапамог. Дзядок агледзеўся і кажа: «А куды гэта я трапіў... Мне сюды не трэба. Мне на аўтобус...»

Сапраўдны час

Вечар. Апошні пакупнік замаўляе пляшку гарэлкі і абірае гатунак цыгарэт. Прадавачка прыспешвае, кажа, што за тры хвіліны зачыняюцца. Мужчына просіць «Ротманс» і падае картку. Гучыць пяць пікаў. Праз паўхвіліны прадавачка кажа: «На вашай картачцы не хватает срэдств».
А пакупнік пляшку ў кішэнь схаваў.
Прадавачка чырванее і кажа: «Заўтра можаце прынесці грошы?»
«Так, так... Заўтра, змагу. З мяне шакаладка!»
Вечар. Аптэка побач з «Цэнтральным». Да закрыцця тры хвіліны. Малады чалавек набывае лекі. Радуецца, што ў гэтай аптэцы яны ёсць. Падае картку. Пяць пікаў. На картцы не стае сродкаў.
Маладзён разгублены. Аптэкарка пачынае забіраць лекі, а ён трымае кардонку з ампуламі і кажа: «У яе трыццаць дзевяць... дзевяць...»
«Багі глядзяць на нас і забаўляюцца»,— чытаў некалі ў кніжцы.

Карл Гальдоні

Позні вечар. Мароз. Са знаёмым акцёрам у цёмным парку размаўляем пра Карла Гальдоні і яго знакамітыя п'есы. Ён сыпле ў кармушкі семкі і кажа, выдыхвае пару: «Гальдоні ставілі і будуць ставіць, а вось птушкі, птушкі... Добра, калі да вясны дажывуць...» Я прытрымліваю кармушку, зробленую з пластыкавай пляшкі, каб не гайдалася.

Капейка

Учора ў «Цэнтральным» у чарзе да касы ў жанчыны выпала адна капейка. Жанчына махнула на яе рукой, падымаць не стала. І ўсе, хто стаяў у чарзе, не паднялі. Капейка засталася ляжаць. А я падняў...

Я — беларус.

Два малюнкі

За Жлобінам свет за вакном цягніка змяніўся непазнавальна. За лясамі палі, за палямі лясы, і снягі-снягі... Паміж лясамі на поле выскачыў лось. Вялізны, з шырокімі рагамі. Ён бег у глыбокім снезе, узбіваў яго, правальваўся. Потым за ім выскачылі чатыры сабакі. Лось бег і не азіраўся... Падумаў, што і сто, і дзвесце гадоў таму, вось так, як сёння раніцай, гналі сабакі сваю здабычу, а за імі ляцелі вершнікі. Белым полем, глыбокім снегам... Вершнікаў я не пабачыў, але пра іх падумаў. Цягнік імчаў хутка, а выразная карцінка засталася адно ў маёй памяці, адбілася на сятчатцы вачэй.

Бліжэй да Буда-Кашалёўскай, паміж цёмнымі лясамі, у полі стаяў хутар, па самыя вокны засыпаны снегам. У шэрасінім ранішнім змроку ён глядзеў на свет адным вакном — яркім, цёпла-залатым... Адзінае цёплае ў халодным свеце. Я падумаў пра людзей, якія там, у маленькім доме пад цёмнымі дрэвамі. Падумаў, што яны глядзяць на цягнікі, якія

праносяцца на краі поля і прападаюць за лясамі. Тыя людзі не ведаюць мяне, не здагадваюцца, што я пра іх думаю. Так было да майго нараджэння, да нараджэння маіх бацькоў, сто гадоў, а можа, і трохі болей.

Лось, сабакі, паляванне і хутар замеценыя па самыя вокны...

За лясамі палі, за палямі лясы і снягі-снягі-снягі.

Дома

Думаў хутка засну. Дома, у мамы, на вялікай падушцы — роднай і любімай. Засну і пабачу дзіцячы сон. Але не атрымалася. Круціўся-варочаўся... Падушка здавалася цвёрдай і мулкай. І не дапамаглі родныя сцены.

Мама

З вагона тэлефаную маме... Пытаю, што яна робіць? «Паплакала трохі, памалілася, посуд памыла, а цяпер сініц пакармлю... Каб ты толькі бачыў, колькі ж іх прыляцела».

Агонь

Пакуль быў жывы бацька — нажы дома былі, як агонь, вострыя. Прыязджаю да мамы, і яна заўсёды просіць: «А нагайстры, сынок, усе нашы нажы». Нагайстрыў. Цяпер баюся, каб мама пальцы не парэзала.

Нажы сточаныя, старыя. Да болю родныя нажы...

Маладосць

Я ішоў у «Цэнтральны», і снег ішоў. На плошчы, побач з «нулём», стаяў маладзён з кветкай. За паўгадзіны я вяртаўся, а ён усё стаяў. Яго шчокі былі ружавейшыя, чым ружа ў руках, а вочы сумныя. «Шчаслівы»,— падумаў я.

Пара

Згубіш пальчаткі — расстройства. Потым адну знойдзеш, але радасці ад той знаходкі вельмі мала, а павінна быць, як мінімум, палова.

Страціш зрок — бяда-гора. Потым адно вока падлекуюць. Радасць неверагодная — быццам на свет нарадзіўся...

Двор

Стаяў і глядзеў. Двор. Вішня — галлё тонкае і гнуткае, як мокрыя чорна-чырвоныя валасы. Пад вішняй, нешта ўмерзлае ў лёд, старанна выдзёўбвае дробная сінічка. Яна занятая сваёй справай, яна галодная, стараецца, спяшаецца. Да вішні ад трансфарматарнай будкі асцярожна ідзе шэры кот. Ён амаль сцелецца, прыціскаецца да зямлі. Вось ён дайшоў да тонкіх, як тушшу намаляваных галінак вішні... Можна крыкнуць, тупнуць, свіснуць... Але я стаю і гляджу і не жадаю парушаць парадак падзей.

Сінічка, кот, вішня, двор...

Запіс

Ідзе ад аўтобуснага прыпынку Рая. Паперадзе бяжыць невялікі чорны цуцык на мянушку Калмык. Насустрач, рукі за спінаю, Данілаўна. Цуцык Калмык пачынае брахаць на Данілаўну. Старая крычыць: «Рая, што гэта ён на мяне брэша, хіба здурнеў!»

«Добры сабака і на Бога брэша!» — адказвае Рая...

Апельсінка

Мама ўспомніла зіму 1962-га...

«Мы тады на Акцябарскай жылі. Табе гады тры, а можа, чатыры — малы яшчэ. І дужа ж ты той зімой захварэў. Думала, што пакладуць у бальніцу. Пайшла я да Любы, да

хроснай тваёй, а яе суседка Аня толькі што з Масквы вярнулася. Дала мне тая Аня апельсін. Я прыбегла дамоў. Напачатку ты з ім гуляў, а потым я аблупіла той вялікі апельсін. Ты яго з'еў і паправіўся. Тэмпература прайшла, кашаль... Зусім здаровы. На другі дзень я да Ані, каб падзякаваць, а яна яшчэ дзве апельсінкі дала... А мне так няёмка, яна ж за імі ў Маскву ездзіла...» — апавядала мама, калі глядзела, як я крою лімон.

Лета

Запіс у сшытку 2005 года

Сядзяць пад плотам на лаве старыя Антуніна з Данілаўнай і гамоняць. Я прыпыніўся, слухаю. «Ты бачыла, гэтыя маладыя хутка ўсе добрыя месцы на могілках пазаймаюць-пабяруць, каля дарогі і не легчы будзе... А на пагорак жа і лезці не хочацца, ветрана там і гола...» — сярдзіта кажа Данілаўна.

«Дык, а чаго ты тут расселася, Данілаўна, не зявай, хутчэй займай!» — трохі злосна адказвае Антуніна...

Халодная вада

Запіс у сшытку, зроблены ў кастрычніку 2005 года

Ішоў мне адзінаццаты год. Лета. Вёска. Налётаўся з хлопцамі, нагойсаўся, забег у свой двор. Дзед складае дровы. Я да калодзежа. Там вядро, як вока поўнае. Нагнуўся і п'ю халодную ваду. Дзед кажа: «Нагбом не пі — карэц вазьмі!» А я яму адказваю сур'ёзна: «Нічога, дзед, мы людзі рускія — нам і так добра!» Дзед з абярэмкам пасечанага галля на руках спыніўся, на мяне паглядзеў, быццам да гэтага не бачыў: «Ну якія мы з табой рускія, унук?» — «А якія мы?» Дзед пастаяў, занёс дровы ў паветку, вярнуўся: «Вось за тыдзень Настасея са сваёй маткай з Ленінграда прыедзе, яны — рускія. Пойдзеш з імі ў лес — паглядзі, як яны

грыбы збіраюць... Бяруць усе ўзапар, а мы з табой выбіраем, ведаем, які грыб добры, які дрэнны...»

(Настасея — жонка старэйшага дзедавага сына Паўла, які загінуў пад Ленінградам у 43-м. А яна з малымі сынамі, як прыехала ў чэрвені 41-га пагасцяваць, так і прабыла ў дзеда ўсю вайну, да 45-га.)

Певень

Запіс у сшытку, зроблены ў чэрвені 2005 года

«Прыйшла фельчарка, паслухала, таблетак дала і сказала, каб я булён ела з курыцы. Я злавіла пеўня, ногі яму матузом звязала, узяла яго і пайшла да Віцькі, каб ён галаву майму пеўню адсек. Прыйшла, а Віцька як паехаў першым аўтобусам у бальніцу, так і не вярнуўся. Я дамоў ледзь дайшла. Снежная зіма была. Пеўня развязала, пусціла да курыц... А праз тры дні папраўілася, так ён і застаўся жывы... А Віцька памёр у бальніцы. Во як! А певень добры, такі добры — не расказаць. Можа, калі раззлуецца, і дзеўбануць, але ж добры...»

Так казала Данілаўна пра пеўня, які хадзіў па двары.

Я ж адразу зіму тую снежную пабачыў. І старую Данілаўну ў чорным кажуху і шэрай хустцы, якая нясе свайго пеўня са звязанымі чырвоным матузом залатымі лапамі. Снег рыпіць, Данілаўна войкае і ўздыхае.

Бэрка

Калі чую, што некага сагнулі ў бараноў рог ці мяне абяцаюць скруціць, то адразу бачу сапраўдны рог барана, які вісіць пад страхой хлява на тоўстым іржавым цвіку. Побач з рогам рэзвіны, каб траву і снапы насіць... Авечак у дзедавай гаспадарцы я не заспеў, але яны былі. Галоўным над усімі авечкамі быў вялікі чорны баран на мянушку Бэра. Пра яго і дзед казаў, як пра істоту разумную. Баба ж згадвала чорнага

барана часцей. «Як той Бэрка!» — казала баба, калі я нечага не хацеў рабіць і ўпарціўся.

Гэта яго магутны, двойчы скручаны рог вісеў на цвіку. Рог быў важкі, парэпаны, ад яго адломлівалася касцяное лушпінне. Мне падабалася той рог трымаць у руках, разглядаць, наліваць у яго ваду ці насыпаць пясок... Калі нагуляюся, то абавязкова павешу яго на цвік.

Той, невядомы чорны баран, здаваўся мне казачным, бо быў ён аднарогім.

Светлы дзень

У дзеда была стрэльба, і яна мне падабалася. Аднойчы, узімку, дзед сказаў, што бачыў на полі цецерукоў. Прынёс з другога пакоя стрэльбу і пачаў яе чысціць. Наступным днём, раніцай, пасля сняданку, мы выправіліся на паляванне. Баба мяне пускаць не хацела, але я моцна прасіўся, ледзь не плакаў — так хацеў ісці з дзедам... Калі я апрануўся, то мяне яшчэ і падперазалі паверх зімовага паліто скураным раменьчыкам.

І мы пайшлі. Цецерукоў дзед бачыў на полі, пад Лугінскім лесам. Улетку да таго лесу дабегчы лёгка, бо сцежкі-дарогі, а ўзімку снег — ні сцежак, ні дарогі. Ішлі хвалістымі сумётамі. Дзед паперадзе, а я за ім. Прайшлі няшмат, але я так стаміўся, што ледзь дыхаў. Хацелася развязаць шалік, расшпіліцца, шапку зняць. Дзед сказаў, што хутка дойдзем. Перад самым лесам снегу было яшчэ болей. Дзед мяне падхапіў на рукі і панёс. Цецерукоў я заўважыў першым. Яны цямнелі на пагорку, там снегу было мала, а трава з яго вытыркалася, як чубы. Дзед паставіў мяне, аддаў свае рукавіцы і пачаў зараджаць стрэльбу. Далей мы ішлі ціха. Калі да пагорка з рудымі чубамі заставалася недалёка, цецерукі паляцелі. Нізка, па-над белым снегам, па-над травой. Я чуў, як лапочуць іхнія крылы. Дзед апусціў стрэльбу, паглядзеў на мяне, выцер рукавом нос і мокрыя вусы: «Светла,

яны нас першымі пабачылі. Трэба раней выходзіць, пакуль цёмна...»

Па сваіх слядах мы вярнуліся дамоў. Мне тады і сямі не было, а цецерукоў запомніў, як і тое месца на полі, побач з Лугінскім лесам.

Галубы

Жабрак у інвалідным вазку побач з Камароўкай, пад сцяной. Вакол яго і на ім — галубы. Ёсць два снежнабелыя, іншыя — шэрыя. Цёмная разяўленая торба стаіць побач з колам, на снезе. Жабрак нешта ціха мармыча і незаўважна выцягвае з кішэні зімовага паліто крупы і падсыпае ў складкі тканіны на каленях. Галубы задаволена вуркочуць...

Хацеў сфатаграфаваць, але перадумаў.

Восень

«Маленькі павучок нябачнай павуцінаю бяжыць на неба, каб там адпачыць — на Божай руцэ»,— так мне апавядала старая Ганна, якую ўважалі за вядзьмарку.

Золата

Падумаў...

Як шмат у маленстве было ўсяго залатога. Прасяная каша ў глыбокай талерцы і цёплы пясок на дарозе. Вараныя кіяхі кукурузы і бульба з залатымі скваркамі, масла, пенка на гарачым малацэ, яблыкі, слоік з першым летнім мёдам, сланечнік... Штакетнік, новы ганак і вароты, маленькі ўслончык... Цыбуля, якая сохла ў сенцах, а потым вісела пры печы... Мая сяброўка Ленка была залатагаловая, а яе твар і плечы, шыя і спіна — спрэс у залатых кропках... І дажджы сыпаліся залатыя... І часта трапляліся цельпукаватыя карасі, таксама залатыя. І сябра Валодзька быў

залатавалосы, і аднакласнік Віцька на мянушку Руды. І пра сябе неаднойчы чуў, што я — залаты хлопчык.

Але лепей пра гэта не думаць.

Твая мая

Падобныя да мастакоў мужчыны, адзін барадаты, другі лысы — стаялі пры дзвярах вагона і размаўлялі. Пачуў частку п'янай размовы.

— Жонка твая?

— Мая!

— Жонка твая, а дачка мая!.. Як яна там?

— Не крыўджу.

— А мая дачка — не твая?

— Адкуль ты ведаеш?

На «Кастрычніцкай» я выйшаў, а мужчыны падобныя да мастакоў, паехалі на вакзал.

Гарадскі раманс

Мне нават цёмныя акуляры давялося зняць.

Каб не ледзь заўважная бэзавасць вакол шыі, то я і не пазнаў бы дзіўную птушку.

Вы бачылі калі-небудзь чорнага голуба?

Чорны голуб, як чорная кветка — палохае...

Голуб выдзёўбваў са шчылін брукаванкі патрушчаныя побач з лавай чыпсы.

Мне падалося, што ён адчувае сваю адметнасць, выродлівасць, і зрабілася шкада чорнага птаха... Але да яго падлящела брудна-белая галубка.

І ўсё ў іх склалася, дарма я перажываў: вуркатанне, лапатанне крыламі...

Шкада толькі, што дзеці народзяцца самыя звычайныя — шэрыя, гарадскія...

Размова

«Раней як было... Памёр чалавек, яму крыж дубовы паставяць... А калі той крыж згніе — новы ніколі не ставілі. Прыбяруць пад елку, ці якое там дрэва, ці пакладуць побач, а магілку даглядаюць. І ты мне ніякіх помнікаў не рабі. Не хачу. Можаш адно пліткай магілку выкласці, каб трава не расла, каб падмёў лісце — і чыста... Глядзі, каб так і зрабіў!» — прасіла ўчора мяне мама.

А потым расказала, як здавала пасля вайны малодшага брата ў дзіцячы дом і зменшыла Шуру ўзрост на два гады, каб яго ў войска трохі пазней забралі.

Вось такая размова...

Пра каханне

Гарадскі рыбак апавёў, што заўчора, калі ішоў дождж і вецер дзьмуў з поўначы, злавіў...

Тут ён пачаў прыкурваць цыгарэту. Злавіў за мостам бабскую торбачку. Думаў — рыбіна. У той карычневай торбачцы: каляровыя фотаздымкі, гадзіннік жаночы і розныя квіткі «Мінск—Масква» і «Масква—Мінск». На ўсіх фотаздымках — мужчына цёмнавалосы і жанчына. Цалуюцца, абдымаюцца, ядуць-выпіваюць, стаяць у розных месцах нашага горада... Рыба пасля той знаходкі і перастала брацца. Зусім... «Вось такое яно — каханне. Хто каго кінуў? А так у іх усё складна ішло-ішло...» — сказаў гарадскі рыбак і плюнуў у раку.

Прыпынак

Хацеў напісаць тры радкі пра бусла, якога бачыў на полі, крокаў за сем ад шашы, побач са стандартным бетонным прыпынкам. Ішоў дождж. Бусел выглядаў паныла, быў брудны і мокры. Зрэдку ён ківаў дзюбатай галавой у дробную зялёную траву. Шашою вясковы дзядзька каціў ровар.

Дзядзька быў мокры і злосны. Ён спытаў у мяне закурыць... Паглядзеў на бусла, уздыхнуў: «Нічога, абцярэбіцца, абсушыцца, жаб наловіць і будзе, як на паштоўцы! Пабачыш».

Панылы бусел кіўнуў.

Дзядзька пакаціў ровар.

Дождж ліў ад Полацка да Мінска.

Вобраз

«Выйшла на вуліцу, а ён ззаду як наляцеў, ды такі халодны, мокры. Так бы й дала яму ў пысу!» — сярдзіта расказвала цырульніца пра вецер і надвор'е.

Зайздрасць

Нядзеля. Кастрычнік. 2008 год

Учора сусед па пад'ездзе вярнуўся з лесу. Я яму паспачуваў, бо чалавек нахадзіўся, вымак, змерз. Але грыбоў набраў два вядры. Пачаў ён мяне частаваць, а я давай адмаўляцца. Прыйшоў дамоў і пашкадаваў, што ён не моцна намаўляў, а я ўпарта адмаўляўся. А мне так хацелася баравікоў смажаных...

Ледзь заснуў ад нянавісці да сябе. Уяўляў, як сусед іх еў, а ў мяне слінкі цяклі.

А ўначы «хуткая» суседа-грыбніка з атручваннем у бальніцу забрала.

А так тых грыбоў хацелася...

Арэхі

Да мяне прыйшла васьмідзесяцігадовая суседка ў футры з шэрага каракулю. Яна абышла пад'езд і прыклыпала на сёмы паверх. Яна прапанавала і мне падпісаць ліст у Адміністрацыю Прэзідэнта. Гэта не першы яе ліст. Першы быў пра лядоўню ў нашай краме. Лядоўня быццам па начах

гудзе і выпраменьвае шкодную энергію. Потым дырэктарка крамы скардзілася, што давялося заплаціць, каб прыехалі спецыялісты з прыборамі і ўсё абмералі. Лядоўня выявілася самай звычайнай і несапсаванай. Цяпер суседка напісала, што начыма вартаўнік крамы разбівае малатком арэхі. Пачынае а другой гадзіне ночы, а перастае а чацвёртай, бо наядаецца. Я ведаю, што вартаўніка ў нашай краме няма і не было. Суседка паверыць у гэта адмаўляецца...

Кватэра суседкі на пятым паверсе, праз пад'езд ад крамы.

Пра арэхі мне спадабалася, але падпісваць скаргу адмовіўся.

Вайна

Адна знакамітая мінская падпольшчыца здолела здабыць каштоўную карту. Як і што, пры якіх абставінах, таго і не ведаю, а выдумляць не хачу.

У падпольшчыцы была дванаццацігадовая дачка, якую яна моцна любіла. Тую каштоўную карту трэба найперш з акупаванага горада вынесці, каб партызанам перадаць. Падпольшчыца распранула дачку, абгарнула карту вакол дзявочага цела, а тады апранула дзіцёнка цёпла... Ісці далёка...

Тройчы жанчыну з дачкой спынілі патрулі. Двойчы жанчыну абшукалі, абмацалі. Карта трапіла да партызан, а потым у Маскву.

Падпольшчыца атрымала ордэн.

Вы што-небудзь разумееце ў патрыятызме?

Шапка

Пабачыў учора мужчыну. Крыху маладзейшы за мяне. Зайшоў у «Акварыум», няспешна зняў карычневую дублёнку — павесіў на гачык, пасля шапку — павесіў. Шапка! Вось што найперш спыніла маю ўвагу, змусіла трохі паназіраць за ім. Зімовая шапка з карычнева-залацістай норкі. Высокая

такая шапка, круглая, поўсць бліскучая, пералівістая, і шоўкавае нутро чорнае... Карацей, цуд, а не шапка...

Я адразу згадаў сваю старэнькую маму. Яна ўсё жыццё хацела, каб і ў мяне была цёплая зімовая шапка з норкі. Каб былі: сур'ёзная дублёнка, дарагі гарнітур і гальштук строгі, партфель і машына... А ў мяне шапкі з норкі не было... І гальштукі я завязваць не ўмею і не нашу... І машыны няма.

Але шапка — галоўнае.

Шапка з норкі робіць мужчыну важным, самавітым, сур'ёзным.

Шапка з норкі — шапка-відзімка.

Можа, купіць?

Дзевачка

Ён з'яўляўся пад закрыццё крамы. Кепска паголены, у камуфляжным бушлаце з генеральскімі пагонамі. Прадавачка яго ведала, але дзеля ўсяго дзеля пытала: «Як заўсёды?» Ён схіляў галаву. Яна ставіла на прылавак дзве пляшкі гарэлкі і адлічвала рэшту. Ён хаваў пляшкі ў кішэні, бушлат рабіўся цяжкім, і сыходзіў. І так амаль паўгады, пасля таго як у яго памерла жонка.

Тыдзень пакупніка не было. За вокнамі ішоў красавіцкі снег. Генерал з'явіўся ў сваім бушлаце за колькі хвілін да закрыцця крамы. Левую руку ён прыціскаў да грудзей. Прадавачка на ўсялякі выпадак спытала: «Як заўсёды?» Ён крыху разгубіўся, а яна наважылася паставіць дзве пляшкі на прылавак. У гэты момант ён і сказаў: «Не! Мінералку, калі ласка». Пад афіцэрскім бушлатам нешта заварушылася, а потым, пад кепска паголеным падбароддзем, узнікла вушастая галава шчанюка. «Дзевачка»,— сказаў генерал.

РЫБА ЗАЛАТАЯ

Снег па-над сумётамі дымам…

Іду праз парк.

У мяне ў нататніку ёсць яго тэлефонны нумар і адрас. Ведаю назву вуліцы, нумар дома і кватэры. Нават паглядзеў, дзе знаходзіцца той цагляны чатырохпавярховы дом на скрыжаванні вуліц. Аўтобусны прыпынак побач, гастраном цераз дарогу. Ягоная кватэра на другім паверсе, у другім пад'ездзе. Пра ўсё гэта я даведаўся хутка: дапамагло сеціва з яго схемамі і карцінкамі. Справа заняла чвэрць гадзіны.

Цяпер мне застаецца патэлефанаваць і дамовіцца пра сустрэчу.

Ён, хутчэй за ўсё, не пазнае мой голас, але тады я скажу сваё імя і прозвішча, якія ён чуў тысячы разоў, якія павінен памятаць, а потым спытаю пра яго справы, і мы дамовімся. Мне трэба з ім сустрэцца. Патэлефанаваць Алегу магу з кватэры, а магу хоць зараз — са снежаньскай вуліцы, з парку. А калі не адкажа, то пазней, з двара, дзе стаяць засыпаныя снегам машыны і нагадваюць дыверсантаў у белых маскавальных халатах. Маўклівыя, гатовыя да хуткіх дзеянняў. Я магу злавіць таксоўку і паехаць у тую Лошыцу.

Машына падвязе да пад'езда, і я пабачу вокны ягонай кватэры. Але я не тэлефаную, хоць і ведаю нумар. Не еду, хоць і ведаю адрас. Іду праз парк, гляджу на белы снег, чорныя камлі дрэў і думаю пра яго. Пра свайго аднакурсніка, якога не бачыў шмат гадоў. Шмат… А калі дакладна, то з восені тысяча дзевяцьсот семдзесят сёмага. З той цёплай, сонечнай і шчаслівай восені.

Мне здаецца, што ён не здзівіцца, калі пачуе маё прозвішча. Цікава, а яго голас змяніўся? Можа быць... А позірк? Ці такі ж зацяты, цвёрды, калі так магчыма сказаць пра позірк шэра-сініх вачэй. Але ні яго голас, ні выраз твару, ні яго характар мяне не цікавяць. Справа зусім у іншым...

Большасць аднакурснікаў ці амаль усе — навідавоку. Нехта ў часопісе малюе, нехта на кінастудыі... Ёсць і тыя, хто выкладае ў Акадэміі мастацтваў, у школах і каледжах. Карціны, карцінкі, малюнкі і малюначкі, вітражы, абразы, фрэскі. Некаторыя за мяжу з'ехалі, там інтэр'еры робяць. Карацей, усе пры справе.

І толькі ён, мой былы аднакурснік і таварыш, не навідавоку, не на слыху. Ён знік адразу пасля заканчэння вучэльні. Знік? Ён і не спрабаваў атрымаць вышэйшую адукацыю, як бальшыня з нас, не падаваў дакументы, не цікавіўся іспытамі, не вагаўся, на якое аддзяленне ісці, а таму і не пераймаўся нашымі клопатамі. Менавіта тады, калі мяне залічылі на першы курс тэатральна-мастацкага інстытута, я сустрэў яго на вуліцы. Выпадкова. Алег ішоў праспектам у шэрай палатнянай кепачцы, кашуля ў краткі, рабы пінжачок, нагавіцы шэрыя і сандалеты, якія я так ненавідзеў... Якія здаваліся мне старэчым абуткам. Алег ішоў засяроджаны, павольны, глядзеў пад ногі, упэўнены ў нечым, адно яму вядомым. Ён нёс пад пахай палатно, загорнутае ў газету, абвязанае накрыж рудым і кудлатым паштовым шпагатам, а ў левай руцэ — важкі партфель, дзе-нідзе ў плямках алейнай фарбы.

Мне здаецца, што ён тады трохі ўзрадаваўся нечаканай сустрэчы, нямоцна пацiснуў маю руку. Сказаў, што на гэтым палатне, сорак на пяцьдзясят сантыметраў, напіша алейнымі фарбамі вэнджаную залацістую рыбіну. Што заўтра пойдзе ў краму, набудзе тую рыбіну і напіша яе. Чаму рыбіну, а не яблыкі, не кветкі, не хлеб, яйка, краявід з зялёнай зямлёй і сінім небам, не дрэвы вялікія і дом з чырвоным дахам, а рыбу... Яго крыху насцярожыла пытанне пра рыбу,

але потым сказаў, што ён думаў і пра аўтапартрэт, але вырашыў, што аўтапартрэт можна і пасля, за месяц, год, а рыбу трэба напісаць тэрмінова. Ён бачыць тую рыбіну, светлую, залатую, на цёмным тле, на такім, як глыбокая начная вада ці прадоністае неба з зоркамі. Я пасмяяўся, а што яшчэ мог зрабіць, калі пачуў пра вэнджаную, але як жывую вялікую рыбіну.

Болей мы не бачыліся, з той цёплай восені семдзесят сёмага года...

У Алега былі старыя бацькі, якіх трэба даглядаць, а таму яго не ўзялі ў войска. А страляў ён выдатна. У партфельчыку насіў кніжку з малюнкамі Леанарда да Вінчы, а паміж старонкамі захоўваў мішэнь. Калі ён разгортваў тую слізкую кніжку, то доўга глядзеў на працяты кавалачкамі свінца чорны кружок. Галаву Алег трымаў крышку набок, да правага пляча, мружыў вочы і задаволена пасміхаўся тонкім ротам, здзіўлены сваім спрытам і ўмельствам. Палкоўнік, тое было ў ціры, не паверыў сваім вачам, калі разглядаў дзіравую мішэнь. Ён не мог даць веры, што гэты цельпукаваты, няўклюдны хлопец так трапна страляе. Ён даў магчымасць Алегу яшчэ пяць разоў стрэліць. Не пашкадаваў патронаў. Аднакурснік лёг, адстраляўся і падняўся з зашмальцаванага брызенту. Ён трымаў у правай руцэ малакаліберную стрэльбу, але выглядаў зусім не ваяўніча, а хутчэй камічна. Прозвішча таго палкоўніка было Мухін. Мой аднакурснік атрымаў залік і ў падарунак другую мішэнь з пяццю дзіркамі, але колькі ён выбіў першы раз, Мухін не сказаў.

Можа, усе дзесяць куль трапілі ў дзясятку? Магло ж быць такое.

Потым, калі я скончыў інстытут, вярнуўся з войска, сустрэў аднаго з нашых. Ён дыхнуў на мяне вострым гарэлачным духам і расказаў, што Алег працуе мастаком на мясакамбінаце ў Лошыцы. Само гэтае словаспалучэнне «мастаком на мясакамбінаце» мяне ўразіла і запомнілася. Яшчэ я даведаўся, што Алег лобзікам выпільвае з пенапласту

літары, лепіць іх на планшэты з фотаздымкамі перадавікоў вытворчасці. Ні пра карціны, ні пра малюнкі я тады не спытаў, не даведаўся.

Не скажу, што шмат, але я думаў пра Алега. Мастак на мясакамбінаце... Мастак і мяса... І чым болей думаў, тым большую сур'ёзнасць і значнасць пачыналі набываць гэтыя словы. Здавалася, што за імі хаваецца вялікі патаемны сэнс, рэлігійны, як у будысцкім каане... Накшталт таго, як гучыць воплеск адной далоні... Адказ не знаходзіцца, але разгубленасць і спалоханасць ад пытання доўга вярэдзяць душу.

Я знайшоў яго тэлефон, бо ведаў прозвішча, імя і імя па бацьку. Звычайны мінскі нумар з сямі лічбаў, адрас. Перапісаў іх у нататнік, але не тэлефаную.

Стрымлівае тое, што магу пачуць не яго голас. І той незнаёмы голас скажа, што мой аднакурснік памёр колькі гадоў таму. А ўсё, што было ў кватэры-майстэрні, выкінулі на сметнік. Палотны, кардонкі, малюнкі... І яшчэ я даведаюся пра прычыну раптоўнай смерці. Інсульт, рак, цыроз...

Можа такое быць... І гэты страх мяне стрымлівае. Яшчэ магу пачуць і здзівіцца, калі скажуць, што ён два гады, як прадаў кватэру і з'ехаў у вёску... Такое таксама магчыма, але яму трэба дапрацаваць да пенсіі: мы ж аднагодкі.

Я іду праз парк. Белы, як папера, снег, чорныя, як намаляваныя тушшу, дрэвы і рака, таксама чорная і бліскучая, нібы разлітая па вялікім аркушы паперы туш, якая плюхнулася з бутэлечкі і расплылася доўгай паўкруглай лужынай, падобнай да берага ракі...

Мне здаецца, што Алег працуе ў кватэры. Бацькі памерлі, яны і тады былі старыя, кватэра засталася яму. Хутчэй за ўсё, ён жыве адзін — мне так хочацца думаць,— ні жонкі, ні дзяцей, толькі палотны, фарбы, папера, кардон, падрамнікі, алоўкі, пэндзлі, кніжкі з рэпрадукцыямі. У майстэрні будзе пахнуць сталярным клеем. Як для тых, хто ад мастацтва далёкі, то гэта не пах, а самы сапраўдны задушлівы смурод. Як для мяне, то гэта — пах, нават водар. На падваконні

чарга бутэлечак з празрыстым шкіпінарам, жоўтых з алеем і арэхавых з рознымі лакамі. Стол, мальберт, стэлаж на ўсю сцяну, завешаны палатном. Канапа, шафа з кніжкамі, два крэслы, эцюднік, палітра з гурбачкамі свежай фарбы...

Я нячаста згадваю свайго былога аднакурсніка. Але такія моманты бываюць. Мастак з мясакамбіната... Даўно, мо гадоў дваццаць таму, давялося ездзіць па справах у той раён. Смурод быў такі, што мне хацелася як мага хутчэй адтуль уцячы. І калі мы былі навучэнцамі, то здзекаваліся з Алега і таго смярдзючага месца, дзе яму даводзіцца жыць. Ён толькі плячыма паціскаў на нашыя словы і працягваў зацята маляваць.

Хачу думаць, што ўсе гэтыя гады Алег маляваў. Што на сценах майстэрні шчыльна вісяць палотны. А на тых палотнах — рэчы, людзі, краявіды. Павінен жа быць хоць адзін з усіх, які не здрадзіў мастацтву, які зробіць тое, што не зрабілі іншыя, якія змарнавалі свой талент, ператварылі яго ў вядомасць, славу, грошы... Мне хочацца думаць, што гэта мой аднакурснік. Што ён адзіны з усіх.

Сустрэнемся. Алег будзе паводзіць сябе спакойна і насцярожана. Не стане мітусіцца і хваляваца, бо яго сумленне чыстае. Ён, як сабе самому, пачне даставаць і паказваць палатно за палатном. Пераважная большасць карцін будзе без рам... Палотны і дошкі будуць стаяць, як голыя людзі, праўдзівыя ў сваёй дасканаласці, праўдзівыя ў сваіх недахопах. Упэўнены, што пабачу шмат аўтапартрэтаў. Вось мой аднакурснік яшчэ зусім малады, такім я яго памятаю. Ён напісаў сябе ў высокім кухарскім каўпаку. Белым, як зефір, а твар суворы, пахмурны... А вось ён шчаслівы, падобны да караля і адначасова да блазна...

Будуць яблыкі, грушы, цыбуля і часнык. Яны выглядаюць значна і касмічна, як планеты, і ў той самы час, як нешта блізкае, знаёмае і роднае... Будзе рыба на палатне памерам сорак на пяцьдзясят. Яна блісне золатам лускі на баку, срэбрам жывата свайго, цёмнай, амаль чорнай спінай...

Яна вялікая, на ўсё палатно, па дыяганалі... І я адчую яе пах...

Краявіды, аўтапартрэты... І што мяне ўразіць — людзі з нажамі ў скураных фартухах і забітыя жывёлы, з якіх злупілі скуру. Людзі выглядаюць механічнымі лялькамі, манекенамі, а забітыя быкі і каровы, свінні — жывымі, цёплымі, чырвона-бэзавымі... Сапраўднымі...

Вядома, і Алег не такі, як у семдзесят сёмым. Валасы вылезлі, зубы кепскія, пазногці брудныя ад фарбы, ён неахайна паголены, як большасць старых і недагледжаных, кепска пастрыжаны, цяжка і перарывіста дыхае.

Дзіўна, але не распытвае пра маё жыццё. Яму зусім не цікава, чым я займаюся, з чаго жыву, ці ёсць у мяне дзеці. І пра нашых аднакурснікаў яму нецікава. Ён хоча, каб я хутчэй пайшоў, каб пакінуў яго з рыбамі, яблыкамі, аўтапартрэтамі, палотнамі і малюнкамі...

І я пайду. Не, пагаджуся выпіць распушчальнай кавы з бруднага кубка з адбітай ручкай. Пагаджуся толькі таму, каб яшчэ паўгадзіны глядзець на тое, што мог зрабіць я сам, але не зрабіў.

Алег будзе ўздыхаць, маўчаць, і я зразумею, што найлепшыя палотны ён мне не паказаў, бо пашкадаваў, не хацеў засмучаць і дабіваць зусім...

У мяне ёсць яго тэлефонны нумар, і адрас ёсць. Але я ўсё не тэлефаную... І працягваю верыць, што ёсць той, хто змог застацца мастаком...

Няхай сабе і на мясакамбінаце.

Снег па-над сумётамі дымам...

Іду праз парк.

2013

ЗМЕСТ